ANTOLOGIJA SRIEMSKIH PISACA

SRIEMSKI PISCI

KNJIGA PRVA

ANTOLOGIJA

Tiskara C. Albrecht (P. Acinger), Zagreb, Radićeva ul. 26.

ANTOLOGIJA SRIEMSKIH PISACA

UREDIO

FRANJO JELAŠIĆ

ZAGREB 1944

IZDANJE DRUŽTVA „SRIEMSKI HRVAT“

Crteži: *Zdravka Dučmelića*

NAKLADA
HRVATSKI IZDAVALAČKI I NAKLADNI ZAVOD SRIEM

Predgovor

Evo i nas Sriemaca jednom pred lice, da kažem, boljega svieta! Složili se i mi jedanput i skupili u gomilicu — ako smo se uistinu složili! — da kažemo širој hrvatskoj javnosti, da i nas još ima, da smo tu, i da smo i mi, onako na svoj način, kako se to obično u velikom svietu kaže, ponešto privriedili i pridonieli obćoj narodnoj stvari. Osobito nam je na srdcu, da poneke naše sriemske javne radnike, za koje ili uobće nije nitko znao, ili su po bolnoj nezahvalnosti svieta već davno gurnuti u podpuni zaborav, izvučemo iz nezasluženog čistilišta i iznesemo pred lice uže i šire naše javnosti. Sigurni smo, da će i oni, koji ovu knjigu uzmu u ruke, vidjeti i priznati, da su oni to i zaslužili, te će im, jer oni drugo i ne traže, posvetiti u svom srdcu koji časak odane blagohotne zahvalnosti za onu ljubav, s kojom su oni popratili svoje skromne radove, poklanjajući ih svome rodu.

Hoće li se baš svi složiti s našim izborom, veliko je i gotovo nerješivo pitanje. Pa, otvoreno da kažem, mi se i sami u tome podpuno ne slažemo. Mnogo smo zlatnog vremena izgubili, natežući se već oko pitanja, dokle zahvaća Sriem, i tko sve ima kao Sriemac ući u ovu knjigu. I ako tu bude i sa strane čitalaca i naših užih zemljaka kakvog prigovora, tješit ćemo se i braniti bar time, da i drugi naši krajevi ne znaju sigurno, koliki su i dokle hvataju. Pitajte na primjer naše Ličane, koje je Lika i gdje su joj granice, pa ćete se upravo ugodno zabaviti, kad dobijete odgovor. A nemojte misliti, da je možda s Hrvatskim Zagorjem, pa i s Dalmacijom u tom pogledu puno bolje. Nije onda čudo, da je tako i kod nas Sriemaca, samo što smo mi u tom od drugih možda malo više svojeglavi, pa teže odstupamo od svoje, recimo, »teze«. I pretjerani smo malo u tome. Evo, čujte! Jednomu je samo Vukovar (njegov Bukovar!) i njegova okolica pravi Sriem; drugom su Vinkovci šorovima prepolovljeni na Sriem i na Šokadiju; trećemu je Sriem Fruška

Gora i njeni ogranci, četvrtom samo ona ravnica od planine pa do Save, a po nekima, čak i zemljopisnim stručnjacima, pruža se Sriem od Zemuna pa čak tamo do Babine Grede. E, kad bi sada čovjek svakoga od tih slušao, ne bi ova knjiga nikad ugledala sunca božjega! Zato smo se i mi morali konačno složiti i odlučiti za neke jasnije granice Sriema, a kako smo to učinili, vidi se po piscima i njihovim prilozima, koji su ovdje u ovoj knjizi zastupani. Posebno moram javno izpovjediti, da od svega srdca i duše žalimo, što smo naše drage Vinkovčane ovdje i, ako smijem reći, zasada izostavili. A šta možemo tu, kad oni sami, bar većinom glasova, ne će, da budu Sriemci, pa kakvi bismo mi bili ljudi, da nekoga silom trpamo u naš tor! Tu našu veliku bol za njima ipak ublažujemo u sebi time, što smo na našu sreću došli na ideju, po kojoj će i njihova vriednost u dogledno vrieme ugledati svieta, pa kad se poslije ove naše knjige javi na našem kulturnom obzorju i Antologija slavonskih pisaca, valjda se ne će oni i onda buniti.

Zato vi, koji primite u ruke ovu našu skromnu knjigu, prosudit ćete i sami, da li smo i koliko smo imali pravo s ovom našom odlukom, pa ako i ne budete i dalje znali, kako smo po zemljopisnom prostoru veliki, i dokle se točno pružamo, bar ćete vidjeti i, nadamo se, osjetiti, k a k v i smo, jer u tom se kanda nijedan od naših ovdje zastupanih pisaca nije ni htio, a ni mogao pritajiti.

Pogledajte na primjer našega Gustla Matoša! Kažu: — Šta ćete s njim, kad se od malena odtrgnuo od Sriema, odrodio se, postao velegrađanin, pozagrebčanio se! On je samo rođen u Sriemu i ništa više. — A eno vam, on ne priznaje toga. Prođite malo bolje njegova djela, pa mi recite, da li ćete naći toplijih, intimnijih i uznositijih mjesta, nego je na primjer ono u osmom svezku njegovih skupnih Djela, gdje (na strani 151.), opisujući svoj jedan izlet preko Savskog mosta kraj Zagreba, govori ovako: »Nestade đerme, marvinskog pojila izpod b-čkog vlasteoskog dvora, na desno od druma. Naokolo uzorana polja s preoranim patrljcima od kukuruze, vrabci po grmlju, šarene svrake, vukući svilom proljetnog uzduha rep »kao »šlep«, crni rojevi čavka i vrana. Sve više i više dolazim u dodir s mojom

prošlošću, s vlastitim ostatcima moga bića na ovoj dragoj i krasnoj zemlji. — — Kao san je ova zemlja iz mene izvukla sve brige, svu težinu, p a m o j e »g r a đ a n s t v o« o s t a d e t e k n a p o v r š i n i, n a o d i e l u, p a s h v a t a m j a s n i j e n o i k a d a, d a s a m o s t a o u d u š i Š o k a c i p a o r k a o m o j i d j e d o v i«... Mislim, da je i ovo dosta, pa ne bi trebalo posebno još izticati mjesta iz njegovih djela, gdje, kao eno ono u članku »Uspomene« izriekom govori o sebi kao »o rođenom Sriemcu« i gdje u pojedinim mjestima upravo žarko izbijaju iz njega simpatična mu sjećanja na Sriem.

Ono, što bih u tom pogledu imao ovdje još reći o pojedinim ovdje piscima, naći će čitalac u »N a p o m e n a m a«, koje se nalaze otraga u ovoj knjizi ko potreban tumač i komentar pojedinim piscima i njihovim djelima.

Moram naglasiti, da je ovo bio težak početak jednog sasvim novog posla, pa će se i meni valjda vjerovati, da sam u toj prvoj krčevini imao ne malo i brige i muke, te ne znam, kada bih tu od mojih zemljaka nametnutu mi, premda sladku, muku dovršio, da mi nisu u tome dragom poslu pomagali drugi dobri ljudi. Osobito su me izdašno i svesrdno pomagali dragi zemljaci gg. J u l i j e B e n e š i ć i Z v o n i m i r D o r o g h y, pa mi je upravo milo, da im i na ovome mjestu mogu izraziti svoju toplu i dužnu zahvalnost.

S time predajemo ovu našu knjigu hrvatskoj javnosti s nadom na drag primitak, i željom, da nastavimo ovaj naš jedva jednom započeti rad.

A vi, gospodo kritičari, kakvi ste, da ste, kako ono veli naš Okrugić, najprije nas, molim, pomno i prijateljski pročitajte, pa ako nađete, da se koji od ovih naših Sriemaca ne vlada sremački, kažite nam, a mi ćemo u (ko bajage!) drugom izdanju svaku vašu dobrohotnu rado i zahvalno uzeti do znanja. Dopustite još samo jedno: ne zamjerite, da vas upozorim na rieči Edmonda Rostanda, što ih je rekao francuzkim kritičarima na jednom banketu u Parizu 1913. godine: »Nama je potrebnije, da nas razumijete, nego da nas hvalite, a onda, šta se nas tiču vaše šibe! Šibajte, ali nas najprije pomno pročitajte!«

U Zagrebu, početkom kolovoza 1944.

F r. J e l a š i ć

No što će meni tuđi krov,
Sloboda tuđeg kraja?
Tek kod kuće je blagoslov;
A svog bez zavičaja
Je težko živjet teže još umrieti,
J e r s v a k a p t i c a s v o m e
j a t u l e t i.

Matoš.

Ernest Benišić

*Čestitka**

častnom i visoko učenom gospodinu* Tomi Ilakovcu, *kapelanu mitrovačkom, o prigodi svetkovanja svoga dana godovnoga godine 1839., dana 21.* prosinca, *od okoliša mitrovačkoga gospode kapelanâ pridata.

Za utljive[1]) već tvoje mladosti
Pokazo si rodu tvom zadosti,
Da umjetnost, umnost tvoje slave
Nadić mogu srebrobojne glave.
Tvoj um i duh osobiti
Koji veće svuda sviti,
Još će našu starodavnost znati
Iz tamnoga groba na vid dati,
I tvoje će svud na svietu ime,
Ko Mudrinje, živit po sve vrime.

Spisatelj.

Megalo[2]) se Kopanica
Selo u brodskoj Krajni
Zove mjesto, gdi Tomica
Naš se rodi sjajni,
Maleno je oto mjesto,
Nije Beč po modi,

---

* Vidi Napomene.
[1]) nježan.
[2]) Megalo Kopanicom zove svečar svoje rodno mjesto, što znači »Velika Kopanica«.

Al pametno jest i vješto,
Što se u njem rodi.
U našemu primjer o tom
Godovnjaku živi,
Jer svak njegvom nad mudrotom
Mora da se divi.
Od prve ga već mladosti,
Još kao diete muklo
Silom samo srdce dosti
Za naukom vuklo.
O istini tog predmeta
Nas će, smijem reći,
Obaviestit kroz sva ljeta
Događaj sliedeći:

Umre otac našeg Tome,
Dok još balav biše,
I u rodnom mjestu svome
U škuli sjediše.
U Vrpolje posl'je toga
Majka mu se uda,
Al jedinka Tomu svoga
Ne povede luda;
Već je htjela, da se tude
Diete što nauči,
Da kad čovjek iz njeg bude,
Umom sve dokuči.
Al na sisu đak naučen,
Naš Tomica bježi,
Nit će više, premda tučen,
Da za školom teži,
Neg se žurno sav u znoju
U Vrpolje dade,
Pa ljubeznu Dojku svoju
Sisat zapopade.
Ukućani već kroz selo
Mladića tražahu:
— Kud je diete to dospjelo? —

Kroz plač govorahu.
Strina Sisa[3]) — već pokojna,
Bog joj pokoj dao!:
— Jao Bog s vami, zar ne znate,
Kuda je dopao?
Zar ne znate — veli dalje —
Bdio on il drimo,
Otvorene da je ralje
Sve za sisom imo;
Da je majku milom, silom,
Da mu grud da, vrko,
I ko ždriebe za kobilom
Za njom vazda trko?
Vjerujte, vi, Sisi strini,
Kâ nij' jučer nikla,
Dobro vele naši sini,
Što dikla, navikla. —
On je k svojoj majci tamo
Moro odkasati.
Da se dobro mlieka samo
Može nalokati...

No jer dulje ostat tode
Dobri Tomo ne će,
Ravno u grad Osiek ode
Na nauke veće;
Al jer i tu Tomu dečka
Šibaju ko vola,
Ukratko je i osiečka
Omrzla mu škola,
Jer tu majke srdce milo
Nije mogo steći,
Koje bi ga ponudilo
Mitom, govoreći:
— Bi li jadko malo pite,
Ili bazlamače,

[3]) Sisom je diete zvalo svoju strinu.

Bi li dušo, bi l' simite,[4]
Il komad pogače?
Bi l' slanine, diete moje,
Il mastne cicvare,
Ili možda vruće proje,
Il malo güžvare?
Ne bi l' htio külen slani,
Ili küvanicâ,
Il pečenih il küvanih
Lipih kükürica?[5]
Jerbo, rekoh, što ga koje
Ko vola šibaše,
Koje što nam sladke svoje
Majke ne imaše,
Opet natrag naš Tomica
Bježi iz Osieka,
U Vrpolje, gdje mamica
Sa sisom ga čeka.
K majci Tomo kad dogazi,
Baš bi kod nje Fila,[6]
Koji kako diete spazi,
Zaplaka od mila,
Govoreći: — Hvalà Bogu
Nađoh bludnog sina,
Potom sada barem mogu
Uteć od batina,
Koje su mi već gospoda
Udarit kazala,
Ako diete moga roda
Ne nađem zamala.
Hajde, sinko, kad je dalo
Nebo — dalje veli —
Taki sa mnom u Megalo
Kopanicu seli! —

---

[4]) bieli kruh.

[5]) ovako Vrpoljci govore.

[6]) Tomin stric Fila, koji se inače zvao Marko.

— Nemoj, striko — đak će — toga,
Ako Boga znadeš,
Ako duha kršćanskoga
I duše imadeš!
Sunašca mi, vidiš, ove,
Ako me ostaviš,
Posve lipe i još nove
Lule se dobaviš;
Nju sam bio u Osiku
Za krajcaru steko,
I tebi ju sad za diku
Poklonit obreko...
Al se strika ni sedlati
Za taj dar ne dade,
Već kukavnog baš vezati
Đaka zapopade.
Nježne ruke naopako
Svezo mu je kruto,
Vitke pako noge tako
Ko i konju sputo,
I nemilo tak sputana
Pred sobom ga vješto
Od Vrpolja za pol dana
Dotjera na mjesto.
Tako dakle s onim biva,
Tko nauke ljubi?!
Sprva mu se um podkiva,
I poštenje gubi,
Al ga posl'je sav sviet zlati
I do neba diže,
To što će nam dokazati
Svečar malo niže.

Kada diete u Megalo
Kopanicu dođe,
Skupo ga je, skupo stalo,
Kad u školu pođe,
Jerbo meštar đaka svoga

Čupa kosu rusu,
Bijuć kao banatskoga
Vola u kupusu. —
Kad je Tomo u svom selu
Škulu izučio,
U Vinkovce k većem djelu[7])
Odpremljen je bio.
Sad se Toma pun 'holosti
Po Vinkovci šeće,
I ponosan s ljudmi prosti
Već govorit ne će.
— Što će meni ti simplici, —
Mišlja on u sebi,
— Kad ih ništ o gramatici
Pitat mogo ne bi?!
Do posljednjeg zar ću danka
Ja šolja ostati,,
I ne ću već mog opanka
Popapučit znati?...
I mudrina ta zanese
Ponosnoga Tomu,
No kukavac pomete se
U računu svomu:
Sad morate, premda s borbom[8])
Čižme i frak svući,
Pa opanke i gunj s torbom
Na sebe navući,
I obučen prosto tako
U noći i danu,
Robeć ko i drugi svatko
Zasluživat hranu.
Izmeđ drugih vagacinskih
Njegovih poslova
Samo tri ću, no istinski,
Spomenuti ova:

---

[7]) u t. zv. »Oberschul«.
[8]) o školskim praznicima.

Prvi doma, tvrda vira,
Obavit morade,
Kad se kvartir oficira
Taracat imade;
Tam na robje poslan svoje
Od kuće i strike,
Uzam sira, luka, proje,
Ode bez sve vike.
Tišler[9]) na svom posleniku
Spazi, da j' najbrži,
Porad tog mu dasku niku
Uklopi, da drži;
Al jer daska malo vara,
Tam' — am' se vrteći
Tišler našeg rabotara
Psuje govoreći:
— O, du Esel aus Grenobel,
Muszt 's Brett fester halten,
Damit ich mit meinem Hobel
Rechts und links kann schalten!
Al vidlo se po ovomu,
Da je Tomo ti'o
U nauku kršćanskomu
Ubaviešten bio,
I radi tog da on ova,
Kâ podniet imade,
Uvrjeđenja tišlerova
Oprostiti znade;
Čito on je glavu onu
I to puta više,
Gdi se ovo u zakonu
Kršćanskomu piše:
»Ako tko kad haljinicu
S leđa sadre tvoju,

---

[9]) ovaj kalfa bio je u Vinkovcima komšija našeg Tome, ali ga nije u novom mundiru mogao prepoznati.

Ti mu i kabanicu
Moraš dati svoju;
Ako t' lievi netko biesni
Obraz pljusne prije,
Okrenut mu imaš desni,
Da i njega bije.«
Zato ne, da ne bi samo
Tišleru zlobio,
Koji mu je kud i kamo
»Esel« govorio,
Nego ga je još svrh toga
Kano svoga bio
Prijatelja jedinoga
Liepo počastio.
O, čudnoga njegovoga
Svrhu sebe bdienja
I njegova seb' samoga
Riedkog zatajenja!!!

Drugi poso vagacinski
Tomin bi, jest vjera,
Kad u Osiek na lučinski
Sajam svinje tjera.[10])
On đak jedan pete škole,
O, sramote sinje,
Do nedavna glave hole[11])
Sada tjera svinje.
Al to mora činit sada,
Htio il ne htio,
Jer drugač bi težko kada
Što slana izjio:
Šokci bo već u navadi
Svojoj to imadu,
Da onomu, tko ne radi,

[10]) s nekojim ukućanima i svojim strikom Filom.

[11]) dok je bio u Vinkovcima u školi i u fraku hodio kao nagizdan pahun.

Ništa jest' ne dadu.
U grad Osiek kad su svinje
Bile dotjerane,
Jednim časom kao dinje
Biše razprodane...

Na zapovied svoga strica
Posl'je svetog Luke,
Opet mudri naš Tomica,
Ode na nauke.
Kad je Tomo već u đačku
Potom jurve bio —
U najveću vinkovačku
Školu zavirio,
Već u svojoj mudroj glavi
Tu misô imade,
Da kobile carske pravi
Trumbetaš postade.
Sad on đak iz šeste škole,
Kud ide i stiže,
Više još od svoje hole
Rogove podiže.
Idući već tu u školu
Naše momče milo,
Sad na prelu, sad u kolu
Naći ga je bilo.
Al zar čudo od njeg to je,
Kad je momčić bio,
I dvadeset dobi svoje
Godina brojio...
Zato j' dakle momče nova,
Ali kadkad jedva malo
Plemenita ovakova
Družtva pohađalo.
A ponekad prema tomu
I spol ženski liepi
Našeg đaka, milog Tomu
Baš dobro zasliepi,

Te se tako već u jednu
Kano u med medo,
Liepu strukom, poslu vriednu
Djevojku zagledo.
Sada mu je ona tamo
Misô cielog danka,
A za dugih noći samo
Sladka mu je sanka.
Ipak time, što je zlato
Naše momče steklo,
Nije ono knjigâ zato
Svojih se odreklo.
Kad bi to mi na Tomicu
Potvoriti htili,
Zbilja bi mu mi krivicu
Grdnu učinili.
Ali baš ni kršćanski se
Ljubiti mu ne da,
Jer naskoro učiniše
Pelin iz tog meda:
Milo momče naše, Toma,
Kad razpust nastade,
Na poslove teže doma
Putovat imade.
Kako momče doma dođe,
Morade frak svući,
Ter obukav gunjac, pođe
Radit sve po kući.
A kad jurve Šimunovo
I pazar nastade,
Marvu tjerat u Đakovo
S drugima morade.

I to mu je treći bio
Vagacinski posô,
Koga se je prihvatio,
Te još i gunj nosô.
Kad je momče do tog grada

Marvu dotjeralo,
Ljubovcu je iznenada
Svoju ugledalo,
Iz sokaka gdje s' jednoga
Bila pomolila,
Ravno baš na Tomu svoga
Put svoj upravila.
A on, da ga ljube oči
U gunjcu ne vide,
Mah u bližnje guvno skoči
I sakrit se ide.
Kad se na to striko Filo
Obazreo biše,
I spazio, da nij' milo
Momče uza nj više,
Od žalosti nikud kamo
Ne zna da govori,
Već jecajuć tužno samo
Kukavno zaori,
Upravo ko brižna mati,
Jer takvog djeteta
Nije lasno izkopati
Iz svakog đubreta.

Kad je momče kući došlo,
Ne htje ostat tude,
Već u Zagreb grad je odšlo,
Da filozof bude.
Došav opet iz Zagreba
Sa nauka svoga,
Dizahu ga svi do neba
Ko mudraca koga.
Posl'je toga u Đakovo
Na nauke dođe,
Gdje mu učeć baš ni slovo
Utaman ne prođe.
Pa su rekla ona tamo
Poglavarstva stara,

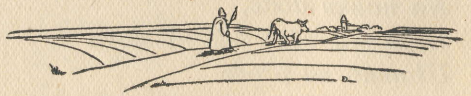
Da, gdjegod je momče sámo,
Tam mu nema para...

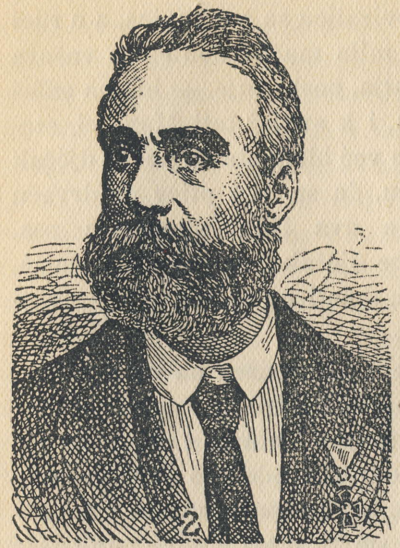
Kad je i tu već svršio
Sve nauke nove,
Poslan on je tada bio
Na druge poslove.
I evo ga sad u momu
Susjedstvu se vrti,[12])
I tko treba, on onomu
Kruh duhovni prti.
Dopustite, još je jedno,
Što dobro nahodim,
Da njegovo ime vriedno
Naprvo navodim:
Ime, koje ne da b' samo
Ovdje znano bilo,
Neg i po svem svietu tamo
Već se raziširilo.
Sad on piše i studira,
Da mu siede vlasi,
Jer »Ilirsku« on bez mira
Sad »Danicu« krasi...
Oh, da tako svi preslavno
Znali bi pisati,
Morale bi već odavno
Novine prestati.

---

[12]) kapelanovanje Ilakovčevo u Sriemskoj Mitrovici.

(Dosada neobjelodanjeno).

Mijat Stojanović

*Zgode i nezgode vlastitoga života**

Lipanjsko je jutro vedroga ljetnog danka. Žarko sunce obasjalo slabe i sirote, crvka i mravka, pozlatilo poljane, šume, gajeve, cieli kraj, pa se odsieva sa milijuna rosnih kapljica po usjevima, drveću i grmlju. U selu, što leži na gredi po Beravskoj obali, po kućama ostale samo reduše, i što je staro i nejačko, a sve drugo otišlo u polje za poslom.

Toga dana po podne polazio je iz jedne seljačke kuće dječak,[1]) u šestoj svojoj godinici. Uzrastan je i krepak za svoju dobu, pa bi mislio čovjek, da je već i stariji. Diete je bjeloputno, a zlatni mu žuti pramci podugački do ramena, čelo visoko, obraščići puni, rumeni, plave očice vedre, i veselo se kriese, kao ljubica uz potočić. Odjeven je dugačkom platnenom košuljicom, opasan vunenim crveno plavetnim pojaskom, obuven u putrance opančiće i biele platnene obojčiće, a ogrnut plavim vunenim kamizolkom sa žutim putašcima. Preko desnog ramena visi mu kožna torbičica, a u njoj ima dječak pucaljku i štr-

---

*) Vidi Napomene.
[1]) taj dječak je sâm Mijat Stojanović (op. ur.).

caljku od bazgova drveta i svoju sviralicu sa pet rupica, a u ruci je nosio malu ćupicu, što mu je mila majka doniela s vašara iz Đakova. Dječak pjevucka, mumlja, poskakuje, — ide na salaš k svome dadi, koji radi na stanu, i k svojoj teti Mandici, stanarici. Došavši usred velike livade već blizu stana, počne dječak svirati i brbotati u svoju testijicu, da su se i ptice po drveću plašile. Najednoć dolete sa salaša dva ljuta stanarska psa, Bielko i Šarov, i doletjevši pograbe dječaka, izderu mu košulju, i kad diete poče kričati i jaukati, doleti od salaša otac i spasi diete od razjarenih pasa.

No dječak je već bio sav izgreben i izgrižen na više mjesta, krvlju obliven, te je onesviešten ležao u travi. Poplašeni otac uzme svoje čedo u naručaj, poleti s njim k stanu, i učini, štogod je znao, da ukloni zle posljedice ove nezgode. Do drugog dana o podne diete još ne dođe k sebi, ali je ipak brigom starog i izkusnog liečnika L. spašen bio od smrti. Kroz gotovo pune dvie godine još je dječak u noći znao iza sna nemirno plakati. Ljubeća majka je bdjela nad svojim sinkom mnoge noći, molila se dragom Bogu, škropila kuću i postelju svetom vodom, zavjete činila i izpunjavala, i jedva nakon dvie godine nestane »straha«, kako su nazivali tu bolest.

Godine je 1823.; jesensko je vrieme o kukuruznoj berbi. U neku subotu te jeseni, čim je sunce razagnalu magluštinu i obasjalo cieli kraj, u dvorištu jedne seoske kuće mlada seljanka[2]) visoka i krepka stasa, upregla konje u kola, smjestila u njih svoja dva sinčića, pa, prekrstivši se, sjela i potjerala konje od kuće na stan. Mužkarca ne bijaše ni jednoga kod kuće, koji bi kočijašio, a djeca su bila nejačka: stariji sinčić osam, mlađi šest i pol godinica, pa je sama žena morala obavljati i mužke poslove.

Sretno stigne majka s dječicom do poljaničkih sjenokoša i dođe do vlastite livade blizu stana. Ona zamota konjske uzde uz lievču, siđe s kola, otvori vratnice i, kad se maši za oglavak konjske uzde, da provede konje s kolima kroz ulaz, šušne i prasne nešto u grmu, i konji, tim poplašeni, polete velikom

[2]) majka Mijata Stojanovića.

livadom stranputice, kao da ih je vjetar nosio. Kola počnu gruvati od grma do grma, s jednoga krtičnjaka na drugi, sad se prevagnu desno, sad lievo. Lonci se mliečni polupaju, a djeca na kolima svojom vikom i užasnim plačem još gore poplaše konje. Sve stvari zajedno s onim starijim dječakom poizpadaju iz kola; jedna dričnica (lojtra) sa dvjema lievčama spadne; svorna na kolima pukne i zadnji točkovi ostanu. Onaj dječarac padne između dričnice i prednjega kolesa, i u onaj čas, kad se diete nožicama i ručicama zaplelo u žbice od točka, udare konji u neki krš i ciepom stanu. Da se je prednji točak, kojemu se u žbice bijahu zaplele dječje ruke i noge, samo još malo okrenuo, točak bi nesretno diete raztrgao na komade. Diete je od straha palo u nesviest, zahvati ga groznica, i prvašnja ona bolest, od onih pasa, ponovi se još u većem stupnju nego prije, i opet potraje više od godinu dana. Što je sirota majka pritom prepatila, ne da se opisati.

Od godine 1825. do 1829. nastaju mnoge nove nezgode za našega dječaka. Za to vrieme polazi on seosku učionicu u selu, koje leži na beravskoj gredi u Posavini. Učionice su u ono vrieme i još poslije toga bile prave kaznionice, a učitelji — tuđinci, pravi kaznitelji. Mladež su odgojivali i obučavali šibom i šakom. Štogod su imali naučiti djecu, to su joj zabijali u glavu šibanjem, batinjanjem i kaznama svake vrsti: zatvorom, gladom, klečanjem i ponajviše zlostavljanjem, kao što je na primjer bilo šibanjem, davajući po petnaest, dvadeset, dvadeset pet i po više šikaca, a bilo je i takvih kaznitelja, koji su svojim kukavnim i nesretnim učenicima davali natrpati po pun tur ljute koprive, pa kad bi se stražnjica dječja sva oprištila od koprive, onda su dali prošibati biedno diete, da je sve krvlju bilo obliveno.

I naš dječak, došavši u tu kaznionicu, a tobožnju učionicu, našao se je u velikoj zapari i biedi, u neviđenoj napasti, u neopisanom zlu. Od naravi plahovit, žust, bude već prve dane u učionici zaplašen, da nije bilo iz njega ništa izkresati, pa i zbilja prve godine, dobivši mnogo zaušnica i šikaca, jedva se nauči kojekako poznavati pismena, a o razpoznavanju glasova ni deveta briga nikoga, niti učitelja niti učenika; dalje se nauči

nekakav jedan i jedan, što ga je ciela škola svaki dan prije i poslije obuke pjevala; za ovim je došao na red jedan manje jedan, poslije jedan puta jedan, i napokon jedan u jedan. To su bile četiri školske pjesme, koje su tadašnji učenici pjevali kroz cielu božju godinu, kao što pjeva sliepac uz gusle:

Darujte me, roditelji,
Sliepa čeda ne imali,
Po svietu ga ne poslali,
Kao što su mene moji!

I vrieme nam je prolazilo sveudilj jednakim tokom, ako se i čini čovjeku, da ono u dobru hitro izčezava, a u zlu se povlači kao gladna godina, i da kao puž plazi. Tako i za našeg dječaka prođe godina po godinu, i da je tko pisao, koliko je suza međutim proteklo iz plavih njegovih očiju, koliko je dobio ćušaka, koliko šikaca, koliko udaraca prutićem po prstima, pišući iz propisa, koliko mu vlasi iz glave izčupano, koliko ga je puta kaznitelj tresnuo šakom u leđa, svatko bi se živ skamenio. Čovjek se svikne, privikne i nauči na svašta, i kad već ogugla, niti ne osjeća napokon ono zlostavljanje. Nego svakom školskom godinom razvijali su se i njegovi darovi uma uzprkos težkom jarmu zlostavljanja i krive učbe i još goreg postupanja kazniteljeva, tako da najposlije s promjenom učitelja nastade i za našeg dječaka bolja doba. I sad je još šiba zapt držala, ali se je naš dječak već bio popeo s magarca na konja: znao je čitati, pisati i računati, koliko i kako je učio, dospio je u treći školski razred, pa u prvu klupu među prve i najbolje učenike. Već je znao i njemački čitati i kojekako prevoditi na materinski jezik, a znao je već pomalo i njemačkim jezikom štrbencati. Onda se pod živu glavu nije smjelo govoriti svojim materinskim jezikom, nego se i isti katekizam učio njemački.

Prazno je selo ljeti, kad prispiju važniji poljski poslovi. Jedva ostane u svakoj kući doma reduša, pa koji starac i starica s nejačkom dječicom. Matere slavonske, kad imaju diete na prsima, a moraju za poslom u polje, nose diete u kolievčici na glavi, a kad čedo poodraste, u prtaćoj torbi.

Majka našeg dječaka, sada već učenika trećega razreda, bijaše obasuta sitnom dječicom; svakog je ljeta imala nositi jedno diete u kolievčici na glavi, drugo na plećima u prtaćoj torbi, a treće bi vodila za ruku. Tako je morao naš dječak, učenik trećega razreda, preko ljeta, dok su trajali važniji i prešniji poljski poslovi, sam ostajati doma, sam sebi jelo priređivati, došavši iz škole, paziti na dom, vrt i voćnjak, pa na domaću živad. Ostavili bi mu roditelji za više dana kruha i smoka: sira, mlieka, slanine, suhe svinjetine, a luka, salate i voća bilo je u vrtu, pa se on sam, došavši iz škole, skrbio za svoj objed. Bilo mu je pri ruci doma i kokošjih, pačjih i purjih jaja, od kojih je mogao po koje u pepeo zapretati na domaćem ognjištu, ili ga izpeći na masti, pa jesti sa salatom. Za konfekt imao je gotovo kroz cielo ljeto jabuka, ivanjčica, lifanjka, krušaka jagodnjača, žetvenjača, mirisavih tikvica, bartolovka, bielih i morgavastih dudova.

Nema valjda na svietu čovjeka, komu bi sreća bila vjerna drugarica, komu ne bi nikada osvanuo crni petak, a mnogom dođe u životu i crna godina, pa i ciela povorka crnih ljeta. Tako je bilo i s našim dječakom.

Tek što je nastalo gizdavo proljeće g. 1829., osvanu našem dječaku crni danak: preminu mu mila majka od nesretna poroda trećih dvojaka u najboljoj dobi svoga života. I tako je dječak uzrastao u ponešto, malo prije ocrtanim osebnim prilikama života poput voćke, koja se zasadi i prikalemi usred poljske pustoši, bez sveudiljnog njegovanja i nadziranja vrtlarova, izvržena svakoj nepogodi vremena, vjetru i buri, kiši, tuči, mrazu, gusjenicama i sunčanoj žegi.

Po smrti mile majke ostade dječak uboga sirota. Ne bijaše nikoga božjeg, tko bi mjesto majke prao i oblačio diete, tko bi mu sterao postelju i podmicao pod glavu meko uzglavlje; za našeg dječaka ne bijaše sada svega toga; za njega nastade doba sirotovanja, tuge i žalosti. Nestade mu skrbi i njege materine, nestade mekog materinog krila, nestade majčinih ponuda. Nije više znao za odgodnje rubine i meku postelju, nego kako petak, tako i svetak, u čemu hodio, u tome i spavao. Otac mu se

poslije dva ljeta po drugi put oženio, ali to ne prouzroči mnoge promjene na bolje. Maćuha osta mati svoje privedene djece, a djeci, na koju se je udala, osta prava maćuha.

Djeca su i bez otca sirote, ali bez matere podpune sirote.

(»Danica Ilirska«, Zagreb 1864., str. 202.).

Crte iz Sriema

U okolici karlovačkoj, gdje se mnogi ogranci i razgranci kršne Fruške gore pružaju do Dunava, i desnu obalu te silne rieke ukrašavaju svojim plodnim bregovima, bez sumnje je onaj kraj jedan od najromantičnijih i najljepših, što se može pregledati, putujući glavnim drumom preko brda zvanog Banstol. Brieg do briega podiže se u više razgranaka, a između njih dva najglavnija i najviša leži dražestna dolina, zasađena sadovima, voćnjacima, od podnožja do vrha dobro obrađenim vinogradima, koji mi se s visoko položenog druma, kad sam se nedavno onuda vozio, predstaviše okopani u svima mogućim geometrijskim slikama. Kroz dražestnu onu dolinu teče planinska struga, koja se sa visine čini oku kao srebrna žica, pružena po liepoj kotlini. Sva slika onih liepih bregova okružena je visokim planinskim granama, koje se vide u daljini u plavetnoj magli, kao da su neposredno skopčani s oblacima i nebeskim svodom.

Kad se iz Karlovaca iziđe na vrh Banstola, putujući s lieva vide se šumom obrasle planine, a samo s jedne točke vidi se iza briega usred guste šume toranj samostana Remeta, koji je jedan od manjih i siromašnijih fruškogorskih samostana nedaleko seoca Remete; upravo k iztočno-podnevnoj gledajući strani vidi se nekoliko sriemskih sela, a u daljini glavica planine Avale u kneževini Srbiji, i malo se bjelasa Beograd; s desna je liep izgled na Dunav i na Šajkaški bataljun.

Vozeći se oko pol ure sa Banstola stigosmo dosta neravnim i neuređenim putem kroz neki vratolomni surduk, i kad se iz ovoga izvitlasmo i na bližnji brežuljak uzpesmo, otvori nam se

liep izgled na više obližnjih sela, osobito na selo Krušedol i na seoce Prnjavor... Ne vozeći se dugo ravnicom uz zasijano polje žitom, spustiše se iznenada na nekoj okuki kola opet u surduk, iz koga kad se izvezosmo, povede nas put kroz preliepu dolinu, zasađenu ponajviše šljivama, koje upravo bijahu procvjetale i milina ih bijaše gledati. Kroz dolinu teče po prudu i kamenju bistra planinska struga; kudgod sam okom pogledao oko sebe po dolini i na bregove s lieve i desne strane, svagdje vidjeh procvjetane i razcvale šljive i druge voćke, prolistala stabla i grmlje, a po vinovim lozama svuda već bijaše lastara; ptičice svuda pjevahu, a zalazeće sunce steraše svoje večernje rumenilo po bregovima; vrieme bijaše ugodno.

Dovezosmo se u Prnjavor; seoce je čisto i leži u onom dražestnom kraju među bregovima uz žuboreći planinski potočić sa svojima liepo okrečenim kućicama, kao kad bieli golubovi posjedaju u neredu uz kakav brieg ili kao kad ovce plandujući uz brieg poliegaju. Na ulazu u seoce udari mi u oči velik liepo ležeći vrt od zelenja, a naprama vrtu stari manastirski voćnjak. U seocu minusmo uz mostić mali manastirski mlin, prekrasno udešen na strugi, koja ondje tako prijatno i ugodno žubori- kao da se ona bistra vodica žuboreći nadpjeva s nebrojenima u šumi naokolo ptičicama. Čim priеđosmo mostić, rekoh kočijašu, da polako vozi, jer sam se zadivio liepom položaju samostana Grgetega, koji mi se s one točke pokaza u svoj svojoj veličini i ljepoti...

Dne 31. svibnja bijaše liepa proslava u Grgetegu, kakva se riedko može vidjeti... I kad stigosmo tamo, zatekosmo puno gostiju, gospode i gospođa. Gospodin gostoljubivi domaćin primaše goste vedrim licem, veselim pogledom i srdcem, i s njegova vedra lica, činilo se, prelazila je radost na lica gostiju tako, da, kad je čovjek pogledao cielo družtvo, mogao je vidjeti, da je svaki gost oduševljen iskrenom radošću, neusiljenim veseljem i srdačnom iskrenošću, kakva se može naći samo među ljudima dobre ćudi i među pravim prijateljima. Našao sam u družtvu više starih poznanika i prijatelja, s kojima razgovarajući se i spominjući se prošastih godina proteče mi vrieme ugodno i brzo, sat kao čas, dan kao jedna kratka ura.

U takvom družtvu svako valjano ljudsko srdce kuca žešće, ali i veselije; kresi se od sladke radosti svako vedro, zdravo oko, blista se u zadovoljstvu svako pošteno lice, kao kad žarko sunce obasja i pozlati poljane i bregove na vedrom proljetnom danu i sve predmete po bregovima i poljanama. A sva zabava i sve veselje tako bijaše čedno, smireno, častno i nevino, da prisutna djeca mogahu bez svake opasnosti biti dionici zabave i našega uzveseljenja, jer nitko ni jednim samo pogledom, kamo li riečju ili činom ne povriedi čednost i pristojnost.

Veća strana gostiju razišla se pred večer i povratila po hladovini svojim kućama; mene i moje s još nekoliko svojih bližih poznanika zaustavi domaćin na konaku, te se do noći zabavismo, šećući se po liepom vrtu, gledajući, kako se igra sriemsko kolo i drugi plesovi uz gajde, i provodeći nove šale i vesele razgovore prođe nam vrieme. Sunce zađe za gore, hladovina s tihim pršenjem blagog povjetarca zavlada po dražestnom onom kraju. Zviezda večernjica zasja na večernjoj strani neba i domala, nakon što se ona pokaza na nebeskom neizmjernom svodu, okiti se vedro nebo sjajnim zviezdama, kao što vrt oko nas bijaše okićen svakojakim liepim cviećem. Za Adama, prvog čovjeka, raj zemaljski, u komu je živio do svoga pogrješenja, bio je valjda samo zato ljepši, nego za nas onaj kraj, što je Adam bio neviniji u svojoj savršenoj podpunosti, u kojoj je izašao iz ruke svoga stvoritelja, nego mi njegovi grješni potomci. No pokraj sve naše nepodpunosti možemo se i mi naslađivati ljepotom i milinom sladke prirode, ako samo srdce naše čuvamo od izopačenja prirođenih strasti, ako tražeći mir i pokoj duše svoje ljubimo Boga i ljude.

Kad crna noćca poče razastirati po zemlji mrku svoju koprenu, zasjaše po grmlju i stablima zapaljene svieće, što bijaše čarobno pogledati. U vrtu na podnožju planine, na brežuljku izpod pet velikih u kolo zasađenih odebelih hrastova s udešenim naslonima, a usred kola od dubja namješten okrugli stol, zastrt bielim stolnjakom i liepo postavljen svim, što treba za gospodski objed; svieća u velikom staklu čarobno razsvjetljavaše prostor okolo stola i sam pun stol, a bacivši pogled izvan onog prostora viđahu se stabla i grmlje i svi okolo predmeti zastrti

noćnom mrklom koprenom; dalje u šumi i šipragu bijaše mrak u mraku, koji pojedine svieće oskudno razsvjetljavahu. Liepo i milo predstavljaše se sve to očima kao u snu, a ne na javi. Večer bijaše liepa, vrieme tiho i ugodno; blagi povjetarac njihaše polagano lišćem i hvojama od stabala, kao kad majka njiše milo svoje čedo uspavljujući ga u naručaju. Sjajne zviezde kresile se s vedra neba kao bistre oči nevine djece k nama na zemlju, ali samo pojedine mogahu bliedim svojim zrakama prodrieti kroz lišće do nas. Množtvo svakojakih leptira treptilo je oko cvieća pred nama; nama su za stolom prolazili časovi uz vesele i šaljive prijateljske i iskrene razgovore brzo i ugodno. Blizu nas svirao je gajdaš vješto u gajde, a poslužitelji i druga čeljad s nešto (prnjavoračke) mladeži plesahu kolo i pjevahu pučke pjesme i poskočnice. Za svakom napitom zdravicom pucahu lugari i samostanski lovci u bližnjoj šumici iz pušaka, a odjek pucanja razliegao se u mirnoj noći po kršnoj Fruškoj gori od drvca do kamena kao odziv silnog groma...

I idući dan iza te slave ostavši do pred večer u Grgetegu našetasmo se po liepom vrtu samostanskom; nagledasmo se onoga krasnog i uznositog kraja, naslušasmo ugodnog pjevanja ptica, kojih začudo ima mnogo u onom divnom kraju, kano da i ptičice, ove nerazborite živinice, rado borave u plodom blagoslovljenim krajevima, a bježe iz pustih i praznih, kao što se i nabožne, krotke i plemenite misli, čovjekoljubive i bogoljubne želje ne običavaju naseljavati u praznom, ili gadnom sebičnošću napregnutom, ili ohološću naduvenom srdcu, nego u srdcima punim cvieća božjeg mira, punima dražesti, ljepotâ i milinâ dobre volje i duševnog zdravlja, punog istine i pravičnosti. Bijaše tu sa mnom i moje vlastite i mojoj odhraniteljskoj i učiteljskoj skrbi povjerene djece, koju sam s pravom nasladom motrio, kako se srdačno vesele gibajući se u prostoj prirodi, na prostom, zdravom zraku, po vrtu i po šumici, gdje ih okružavaju onolike miline krasnog kraja: krasno cvieće, zelena travica, kitnjasto grmlje, lisnata stabla, pjevanje ptica, šumni potočić, šareni leptiri i onolike druge ljepote. Kako su se djeci pri nevinim njihovim igrama i zabavama kriesile oči, kao kad se sa vedra neba kriese zviezdice, kako im se rumenila vedra lica kao livadske zrele jagode, kako se iz svakog njihovog po-

gleda i pokreta pokazivalo zadovoljstvo i srdačna radost. Odhranitelji i učitelji mladeži, osobito po gradovima, gdje se po ciele dane drže djeca u školskim sobama kao kažnjenici u tamnici, valja da se ljeti često sjete, kolika je potreba, da im se djeca što češće gibaju u prostom zraku, po polju, gdje im noge ne gaze po samom patosu, ili po golom kamenu gradskih prašnih ulica; treba napolje s djecom na ledinu, u vrt, u zeleni gaj, gdje ptice milo poje, gdje miriše cviet i cvieće, gdjeno šúme potočići po poljanama i livadama, gdjeno prši blagi vjetrić, gdjeno šareni lepeću leptiri, gdjeno zuje radene pčelice, cvrkuću kukci i bubice, gmižu neumorno posleni mravi, gdje se sa poljane ili s briega prostire širok vidokrug, pa će naši pitomci i učenici bolje napredovati i tielom i dušom, nego ako ih uviek držimo zatvorene među zidovima kao ptice u krletkama, ili ako ih pustimo, da se tepu po gradskim ulicama, gdje se nalazi koliko materialnog, toliko i triput više moralnog praha i gada.

U Sriemskim Karlovcima, 6. lipnja 1856.

(»Neven«, Zagreb 1856., 203.)

Nekoje znamenitosti iz Sriema

I.

Na uspomenu Karlovačkog mira, sklopljenog između cesara Leopolda i turskog cara Mustafe g. 1699., sagrađena je u Sriemskim Karlovcima na krasnom brežuljku liepa kapela, posvećena Gospi od mira. Vriedno je vidjeti ovaj državni spomenik. Kapela je podignuta na istom onom mjestu, na kome je ugovoren i sklopljen mir, pri kom su od strane cesara Leopolda bili poslanici: grof Ottin i grof Schlick; od strane Turske Mehmed Effendi i Aleksander Maurus Cordatus, rodom i vjerom Grk, te poslanici poljskog kralja, poslanici ruskog cara, poslanici Britanije i obćinâ benetačke i batavianske. Mir je podpisan 26. siečnja 1699.

Spomenuta kapela je okrugla, sagrađena na način one daščare, u kojoj su se poslanici sastajali i držali svoje sjednice.

Na njoj su četvera vrata sa četiri strane svieta, od kojih su iztočna sada zazidana, a pred njima je podignut krasan oltar sa slikom majke Bogorodice. Ostala troja vrata služe za ulaz u crkvicu, koja je prije dvie godine nastojanjem karlovačkog katoličkog župnika g. Tome Ilakovca o trošku obćine i podporom milostivog našeg cesara ponovljena i opravljena. Kapela ima i svoja zvona i svoje orgulje. Što istu kapelu osobito ukrašava i od drugih crkva razlučuje, to je okrugla njezina slika, nutarnja galerija po cielom prostoru i visina njezina u toranj svedena neba. Na Gospine svetkovine obdržava se u njoj svečana služba Božja.

II.

Usred Karlovaca nalaze se na briegu, s kojega se može pregledati veća strana mjesta i okolice s velikim prostorom preko Dunava položene bačke ravnice, nalaze se, rekoh, iza varoške kuće razvaline starog ogromnog zida, o kom se pripovieda, da je ostatak zida od onog vitežkog dvora, u kome je nekoć stolovao neki vitez Karlo, gospodar Karlovaca. Čujem, da se nalazi opis iste vitežke stare kule, od koje je i mjesto dobilo svoje ime, u knjižnici i pismohrani same patriaršije. No spomenuta knjižnica još je neuređena, i stalo bi velikog truda pronaći taj opis između neuređene velike gomile knjiga i pisama. S vremenom će i to biti.

Kroz istu razvalinu teče i sad izvorvoda, koja izvire iz podnožja briega Čerata, koji podiže svoju glavu nad starom razvalinom Karlovog dvora, te se slieva u česmu na varoškom trgu. Ta izvorvoda teče posred stare razvaline zidanim hodnikom, koji je po svoj prilici sazidan zajedno sa propalim gradom.

III.

Znamenita je u Sriemu crkva »Gospe od sniega«, udaljena od tvrđave Petrovaradina pol ure na putu prema Karlovcima. Znamenita je ta crkva i glede svoga postanka i glede briestova stabla, koja se nalazi uz glavni drum pored crkve. Gdje se sada nalazi ta crkva, stajala je nekoć špilja sa česmom. Na ono mjesto običavahu dolaziti Turci iz tvrđave Petrovaradina, koji

još pod svojim carem Sulejmanom bijahu g. 1521. ovladali cielim Sriemom, i ondje se kod dvie izvorvode zabavljahu, od kojih jedna i sad teče nedaleko crkve kao obilna i dobra česma. Dva turska derviša stanovahu ondje i starahu se za te česme, te posluživahu lađanom vodom goste, koji dolažahu iz tvrđave, a za to podvorenje dobivahu od svakog gosta po koju paru milostinje.

Pohlepnost za novcem dovede derviše na to, da su od rečene špilje napravili džamiju, da tako namame svoje Turke bolje k sebi i da dobivaju više para.

Poslije, kako Turci bijahu g. 1688. protjerani, ostade ta džamija pusta i prazna, i po nalogu cesara Leopolda dođoše g. 1693. dva poslanika (misionara) iz reda Isusovaca, koji se zauzeše za spomenutu džamiju, i budući da ondje ne bijaše u Petrovaradinu nikakve crkve, pokloni njima tu džamiju za kapelu ostrogonski kardinal grof Kolonić, i od džamije postade i posvećena bude kapela »Neoskvrnjenog začeća Gospina«.

Ista se crkva nije do godine 1716. drugčije nazivala nego kapela Neoskvrnjenog začeća Gospina. No kad je pod vodstvom princa Eugena Savojskoga carska vojska dne 5. kolovoza 1716. godine, na dan Gospe od sniega, na istom onom mjestu hametom potukla Turke, u kom kreševu padoše veliki vezir turski i janjičarski aga s množtvom svojih vojnika, bude na uspomenu te pobjede preinačeno ime one crkve u ime »Gospa od sniega«. Neki častnik pokloni crkvi sliku, koja se i sada u njoj nalazi, kao vjerna snimka rimske slike Gospe od sniega, i ta slika zauze mjesto na glavnom žrtveniku crkvenom. Od te slike i posvete je i sadašnja sakristija, ondašnja kapela, bivša najprije špilja, a potom turska džamija, dobila današnje svoje ime.

Ista kapela, dakle još i sad sačuvana, po turskom načinu sagrađena sakristija, nekoć bivša džamija turska, proširena je g. 1752. i znatno povećana, i tako je postala sadašnja crkva Gospe od sniega, koja leži u dražestnom kraju na podnožju

ogranka Fruške gore upravo na karlovačkom drumu između Petrovaradina i Karlovaca.

Pored sakristije iste crkve stoji još ono briestovo stablo, za koje bijaše gvozdenim lancem prikopčan i od Turaka ustrieljen podmaršal grof Breuner, kad ga uhvatiše Turci u bitci g. 1716. To je stablo za uspomenu ograđeno rešetkavom ogradom i na njemu izpod grana visi slika sedam žalosti Majke Božje. Briest je već jako star, ali uzprkos tome širi nadaleko do crkvenog krova jake svoje otroke, i premda je zubom vremena iznutra znatno oštećen, te je ošupljio, još se ne da, nego svako proljeće lista i zeleni se u svojoj starosti kao nekoć prije sto i toliko godina.

Bregovi Fruške gore, što se podižu k podnevnoj strani crkve Gospe od sniega, ona su mjesta, na kojima ležahu u gore spomenutom ratu turski tabori, pa se i danas još zovu po vođama tadašnje turske vojske, naime brieg Vezirac, Alibegovac, Kara-agač.

IV.

Dobre pol ure od Sriemskih Karlovaca mjesto, zvano »Stražilovo«, vriedno je spomena. Ondje je česma najbolje vode u cieloj karlovačkoj okolini, ma da se nalazi oko Karlovaca česma gotovo za svakim grmom i čokotom. Nad česmom je sagrađen troškom patriarha Rajačića nedavno nov čardak, u kome se ljeti češće sastaje veselo družtvo, da popije koju čašu one dobre vode, smiešavši je kadšto i s dobrim karlovačkim vinom, a onda, kad se dobro s dobrim sastane, bude obično pjevanja.

Uz čardak nad česmom podižu se tri planinske glavice nebu pod oblake, kao kad se sastanu tri vjerna druga i rukujući se pitaju za junačko zdravlje, — tako je vidjeti ona tri lipovom šumom obrasla briega. Između njih je mali ledinak, prosječen planinskom strugom, pa uz jedan od njih na sjevernoj strani sagrađena je od opeka velika kuća varoškog lugara, a pred njom i čardakom na ledini podignut je častni križ.

Zaista liepo mjesto, divan i romantičan kraj, i da je blizu kojega glavnog grada, kao što je blizu Karlovaca, bez sumnje bi to mjesto već odavna bilo u svietu na glasu. Eto tako je to: udes i mjesta i ljudi zavisi često više od slučajnih prilika i od svog položaja, nego od nutarnje svoje vriednosti i prave ljepote i dobrote.

(Kukuljevićev »Arkiv«, knj. IV., Zagreb. 1857. str. 178.)

Ilija Okrugić

Moje pjesme

Oj, vi pjesme moje, vi moje veselje,
Utjeho jedina mladom srdcu mom;
U vama su moga srdca ćuti, želje,
U vama je ljubav za premili dom!

Ljubav nježna, čista prema rodu svomu,
Majka jeste vaša, vi ste njezin plod;
Ja vas pak odgojih na srdašcu momu,
Pa vas evo šaljem sad u mili rod!

Niste tol' umjetne, ili uzvišene,
Da vam ja izvrstnih slavno ime dam!
Već ste samo slabe iskrice malene,
Što ih domoljubnog srdca sipa plam...

Vi ste ko potočić u oči proljeća,
Što žubori slabo, jer ga skriva led, —
Od mladih ste pčela, kad dost' nema cvieća,
Prvi sakupljeni još nesladki med...

Istom proletivše ptičicâ mladine,
Vi ste glas neskladan i prekratak liet,
Najtiša ste jeka nizke iz doline, —
Od još slabih žila vi ste slabi cviet...

Majka ljubi čedo, kakvo takvo bilo,
Jerbo ga odgoji materinja grud;
Tako ste mi i vi moje čedo milo;
A kakve ste, da ste—mog ste srdca trud.

Vas ne mogu bacit, vas moje prvence,
To mi ne dopušta srdca nježna ćut,
Ne baci ih ni ti, kano prve štence,
Već ih primi, rode, u svoj blagi skut!

(»Sriemska vila«, Osiek 1863., str. 9.)

Začinka

(Uglasbio Fr. Š. Kuhač)

Ti već spavaš, Milko moja,
Već te grli sladki san,
A ja tužan bez pokoja
Živim, bila noć il' dan.

Blago tebi, Milko moja,
Sladka želim ti pokoja,
Spavaj sladko, laku noć,
Milko, Bog ti u pomoć!

Sunce, mjesec i zvjezdice,
Sjajuć gone noćni mrak,
Sunce mi je tvoje lice,
Zviezde očih tvojih zrak.

Oj, mjeseče i zvjezdice,
Čuvajte mi njeno lice,
Spavaj sladko, laku noć,
Milko, Bog ti u pomoć!

Slavuj, čuj, kraj slavke svoje
Ljubko poji, ječi gaj,
Ja daleko od Milke moje
Ah, ljubavi plačem vaj.

Slavulju, uz pjesme tvoje
Pjevaj Milki vaje moje!
Spavaj sladko, laku noć,
Milko, Bog ti u pomoć!

Sav sviet spava, ljubav bdije,
Vjerna majka sviju nas,
Moje srdce ljubav grije,
Čuj, ah, Milko, ti moj glas!

Moje srdce za te bije,
Jer ga vjerna ljubav grije,
Spavaj sladko, laku noć,
Milko, Bog ti u pomoć!

(»Podunavka«, Beograd 1858., br. 20.).

Sriemca slava

Tko je ono čvrsta stasa,
I muževna k tomu glasa?
Tko li čela jest visoka,
Uma pako jest duboka?
Sriemac!

U koga je vedro čelo,
Lice pako viek veselo?
Tko je mudra, živa oka,
Iz kog vatra sja žestoka?
Sriemac!

Iz čij' usta znaju teći
Čisto, milo naške rieči?

Tko li tam po Fruškoj gori
Naške pjesme liepo ori?
Sriemac!

A mišica čija j' jaka,
Ne krši ju sila svaka?
Tko li tiela jest okretna,
I za svaki poso spretna?
Sriemac!

Prvi lozu tko vinovu
Donese u zemlju ovu?
Posadi u Fruškoj gori,
U raj zemni Sriem pretvori?
Sriemac!

Tko se davnih od vremena
Diči slavom svog imena?
Tko li mnogo, odkako je,
Viek cienjaše ime svoje?
Sriemac!

Tko u caru preslavnome
Ponos vidi rodu svome,
Koji nekad tu vladaše,
Cielim svietom tu drmaše?
Sriemac!

Čija zemlja nazivana
Bi razkošjem od Rimljana?
I milena, i blažena,
Svim obiljem napunjena?
Sriemca!

Prije no ga podjarmiše,
Čiju silu okusiše —
Koja bje u njeg'voj ruci,
Svi narodi i svi puci?
Sriemca!

Tko j' ljubio nad sve ino,
Dom i rod svoj viek jedino?
Tko l' ga hrabro viek branio,
Za nj viek umriet gotov bio?
Sriemac!

Tko se i sad gazit ne da,
Već se sveđ uzvisit gleda?
Tko dom i sad žarko ljubi,
Za nj viek rado život gubi?
Sriemac!

(»Srięmska vila«, Osiek 1863., str. 16.)

Domovina i ljuba

(Uglasbio sâm Ilija Okrugić)

Domovino, sladko milovanje,
A ti ljubo, srdca uzdisanje!
Vi moj život i sve moje blago,
Vi za Bogom sve, što mi je drago!

Domovino, majka si mi mila,
A ti, ljubo, posestrima vila!
Blago meni kraj majke dovieka,
Blago meni, kom je ljuba seka!

Domovino, moja ti ljubavi,
Ljubo, uzor, kog mi srdce slavi!
U domovini ja ljubu milujem,
A u ljubi domovinu štujem!

Domovino, raju žića moga,
A ti, ljubo — cvieće raja toga!
U tom raju sve su moje slasti,
Slava, sreća, ponos i sve časti.

Domovino, evo srdce moje
Razdieljeno na pole, na dvoje:
Tvoja jedna, druga ljube moje,
Jer ste mi na svietu sve vas dvoje.

Domovino, sladko milovanje,
A ti ljubo, srdca uzdisanje!
Za vas samo moja krvca vrije,
Za vas srdce do svog konca bije!

(»Sriemska vila«, Osiek 1863., str. 126.)

Mladog pjesnika grob

S Bogom, mili vi pjesnički luzi,
Fruškogorske razkošne planine,
Sriemske cvjetne livade, doline,
S Bogom, smrt mi već po udih puzi!

Zadnji s Bogom, braćo, mili druzi! —
Kad mi duša te okove skine,
Dopre luci vječne domovine,
Odolite zadnjoj mojoj suzi:

Uz krst, znak taj svetoga krštenja,
Lipu, drvo sveto svih Slavena,
Čelo glave moje usadite;

Javor gusle na nju objesite,
Da se znade, da u doba mlado,
Hrvatskom sam rodu pjevo rado!

(»Sriemska vila«, Osiek 1863., str. 51.)

Povratak u Sriem god. 1848.

Triput sretan, jer se brzo vrati'
Za lastama ja u domovinu,
Gdje mi prva luč života sinu,
Gdje naučih majku svojom zvati!

Gdje najljepše dane ja potrati',
Mladost sladku, nevinu, jedinu, —
I uživah rajsku slast, milinu —
Koju ništ' na svietu ne naplati!

Nu da veće sada za me sreće:
Nađoh drugč'je sve u domovini —
Sve se diglo, pa se živo kreće

Za slobodu, jezik, prava mila.
To motreći meni se učini,
Da nanovo majka me rodila.

(»Sriemska vila«, Osiek 1863., str. 28.)

Posveta Iloku

Oj, Iloče, zelen bosioče
U bašti nam Sriema staroslavna!
Premda slava tvoja s njim ne poče,
Tek miriše od vremena davna;
I prem ti već toli puta svenu,
Do danas si u dičnom spomenu!
Na tom visu nadbriežja Dunava
Vlastnici te rimski posijali.
Tu se diže zamalo tvrđava,
Cucciumom svojim ju prozvali,
Da im Sriema od zapada štitom
Jakim bude prot barbarom svakim.

Tako bilo, ne bilo za dugo,
Ti proklija, razkiti se, cvati,
Okitiše kule svaki t' ugo,
Uz njih platno sve te obuhvati.
Tu su zgrade, vojnici, gospoda,
Tu pod tobom kuće našeg roda,
Rad tvog krasnog, važnog položaja —
Što Rimljani uvidjeli dobro —
Svih gradića duž silna Dunaja
Ti najjači svih si slavu obro;
Ti si bio krunom i alemom,
Miris slave prostirući Sriemom,
O tebi se razbi sila svaka,
Koja s prieka u Sriem probit htjela,
Ko dunavska ona pjena laka,
Koju pod kraj voda je doniela,
Bje sigurna s tebe p r i e s t o l n i c a
S r i e m, to danas zvana M i t r o v i c a.
Evo tako ponosit si cvao
S priestolnicom četir vieka puna,
Bez da ti je mraz na lice pao,
Sjaj li tvoja izgubila kruna
S nekoliko divljih napadaja,
Samo većeg zadobila sjaja.
Ali rimska sila ne bje možna —
Razdieljena a na više strana —
S takmičenja careva nesložna —
Silu suzbit istočnih dušmana,
Koji ruljom divljijeh čopora
Na zapad se valjahu ko gora.
Upadoše u Sriem naš predivni,
Tu raj-baštu, R a z k o š j e R i m l j a n a,
Rad sjaja mu i krasote kivni,
Željni blaga noseć sa svih strana
Krv, smrt, poraz, palež, razor, jade,
Kud prodiru Sriemom, svuda ruše,
Grad nijedan, varoš ne ostade
Okrutničtva od njinih na miru.

Međ' tima si i ti jadnik bio,
Sve si s njima gorko izkusio,
Svuda pustoš, crne razvaline,
A S r i e m c i se il po F r u š k o j skrili,
Il da život spase, izselili.
Tako bilo, dok braća Hrvati
Ne postaše Sriema gospodari.

Ti poče se dizat polagano,
A za vrieme I v e K a p i s t r a n a,
Mjesto rimskog Cucciuma stara
Tu gradina skrsnu I l o k zvana
Od U j l a k a kneza gospodara,
To N i k o l e kralja bosanskoga,
Međ' velmožam prvog velmožnoga
S ovu stranu Dunava i prieko
Silan posjed i množtvo gradova,
Silno blago, što mu bábo steko,
A i on sam uzmnoža ga s nova,
Učini ga silnim, ponositim:
Skupocjeni tu se sazi steru,
Sjaj odiela, sablje, buzdovani,
Sjaj kacige, ljuti jatagani;
A obronkom dolje izpod grada
Kraj Dunava liep se vrt vijuga,
Čaroban je sa sjenata hlada;
Razna cvieća, ko šarena duga.
S druge strane šljivik, vinogradi
Krasni, kan da P r o b o ih posadi.
U svom tako udešenom gradu
Ko u raju N i k o knez uživa,
Čim državni poslovi mu dadu;
U nj doleti, u njemu prebiva,
Odmara se, mile goste gosti,
I u svakoj topi se radosti. —
Ali rese grad i l o č k i jošte
Dvie crkve i dva samostana,
Živi spomen narodne milošte

Duvnah Klare, braće kapistrana,
Tu je još dvor i biskupa Sriema,
Odkada ga Mitrovica nema.
Tako niče na Cucciju starom,
Razkiti se, procva ko bosilje
I l o k N i k e silna blaga darom
Posta njemu milje i omilje,
Svih gradova posta on alemom,
Miris slave prostirući S r i e m o m.

(»Sveti Ivan Kapistran«, Novi Sad 1892., str. 81.).

Posveta Zemunu

O j, Z e m u n e, n a g r a n i l i m u n e! —
Košto narod naš o tebi pjeva,
Valjda s čara tvoga položaja,
Kako stojiš na toj visočini,
Tom okrajku naše F r u š k e g o r e,
Kano limun na tananoj grani.
Ili htjede tim nazivom reći,
Da si kano gizdava djevojka,
Razmaženo materino zlato,
Koje no se, proscem prkoseći,
S limunovi na njih nabacuje,
Al nijednom ruke pružit ne će,
Dok ne dođe suđeni joj dragi; —
Il tim mišlja na staru si slavu,
Od zamande i od pamtivieka,
Kako liep si, veličanstven bio
Tom gradinom tvojom na G a r d o š u,
A obkoljen svuda čvrstim zidom,
Izkićenim kulam ubojitim,
Kano stablo s limunima žutim,
Premac uviek gradu Biogradu.
Stoga su se viek narodi razni,

Kano momci za liepu djevojku,
Otimali za te, osvajali te,
Pak si mnoga biedan prepatio
Sa zuluma i divljačtva njina.
Propado si i opet se dizo
Toliko put za tolikih ljeta.
Ali zaman, prot sudbini kletoj
Do stare se slave ne dokopa, —
I staro ti uginulo ime —
S i n g i d u n u m rimski il T a u r u n u m,
A novo ti uzkrsnulo — *Z e m u n*
Od naroda našeg zemunicâ,
Koj pod tobom hud u njih prebivo...
A od slave, sveg veličja tvoga
Jedva osta ono razvalina
Na G a r d o š u na ponosnom brdu.

(»Sveti Ivan Kapistran«, Novi Sad 1892., str. 71.).

Sriem uobće

Pod imenom Sriema razumieva se komad one zemlje, štono leži od početka Fruške gore (počam od sela Babske) među Dunavom, Savom i nekim dielom Bosuta, od ovog pak tamo uz Tovarnik opet gore do sela Babske i do Fruške gore. Sriem zadobi svoje ime od tribaljskoga kralja Sirma, suvremenika Aleksandra Velikoga. Isti Sirmo sazida varoš na onome mjestu, gdje je današnja Mitrovica, i od nje se sav ovaj komad zemlje nazva kasnije Sirmium ili Sriem. Prvi obitavaoci Sriema bijahu Tribali i Traki, narodi po mojemu mnienju slavenskoga koriena i plemena. — Povjestničari kažu, kako o Slavenima uobće, tako i o ovim narodima napose, da su živjeli patriarhalnim životom, baveći se obdjelavanjem svojih polja i uživanjem njihovih plodova, bivši ujedno hrabri u boju, a miroljubivi kod kuće. Rimski car Oktavian, pobiedivši 34. g. prije Isukrsta Japide, krenu s vojskom u Panoniju, pod kojom se i naš Sriem razumieva. »Niti uvrieđen od Panonaca, veli Dio Kasije, niti

ikakvo zločinstvo mogavši im predbaciti, nego samo stoga, da svoju vojsku u boju vježba i tuđim đobrima hrani, držeći sve ono za pravedno, što čini jači od slabijega«. Predobivši Sisak prisili stranom sâm, stranom po Fuziju Geminu, svom poslaniku, sve Panonce na uvjete mira. Ali Panonci, ne mogavši zadugo podnieti rimski jaram, i skupivši sve svoje sile, pokušaše zbaciti jaram, no na svoju veliku štetu. G. 15. prije Isukrsta, združivši se s Noričanima, ustaše na oružje, ali bivši doskora u Istri od Publija Silija i od njegovih poslanika kobieđeni, povukoše i Noričane sa sobom u isto robstvo.

...No upravo sa svojim padom Sriem je počeo cvjetati. Rimljani naime vidjevši krasni njegov položaj i umiljato podneblje, nastojahu ga sa svom mogućnošću ukrasiti. Zato reče pravo Brodarić, negdašnji kraljevski kancelar, o njemu: »Blaženi i najsretniji kraj sriemski, ne samo vinom, u svemu jugu najslavnijem, nego i svim stvarima za potrebu ljudsku snabdjeven. Čudna je tamo mjestâ milina, čudna zemlje plodnost, nevjerojatna podneblja umjerenost.« Stoga i omili toliko Rimljanima, te ga s punim pravom nazvaše svojim razkošjem — »deliciae Romanorum Sirmium«, upotriebivši sve, da ga učine tome nazivu dostojnim. Uz Dunav, koji je dielio barbare od Rimljana, podigoše ovi tvrde gradove za obranu od barbarskih naroda. Pusta mjesta naseliše, drumove i putove svuda podigoše, varoši, koje nanovo sagrađene, koje stare ostavše poljepšaše. A među svima, kao zviezda Danica među drugim zviezdama, sjao je grad Sriem, stojeći na istome mjestu, gdje je današnja Mitrovica.... tako nazvana kasnije po sv. Dimitriji, sriemskom mučeniku, koji je, kao što neki pisci tvrde, baš bio rođeni Sriemac, i komu je poslije njegove smrti Leontij, prefekt Ilirika, ozdravivši na njegovu grobu, podigao najprije u Tesaloniku, a poslije u Sriemu velebnu crkvu.

U Sriemu (Mitrovici) stolovahu vojvode raznih četa.... iz čega sliedi, da je ova varoš morala imati mnoga i veleljepna zdanja, i svojom širinom i duljinom daleko se morala pružati sve tamo do Rume, pak uz Savu do današnjeg Laćarka, u širini pak do Manđelosa pod Fruškom gorom. Amian Marcelin veli, da je u varoši Sriemu bila carska palača. Isti spominje i druge

palače i dvorove, kao Kuriju-sudnicu, Forum, mjesto občinsko i za razne igre, tornjeve, kazalište itd. Zato isti Amian naziva Sriem — svih ilirskih varoši slavnom majkom, napučenom množtvom ljudstva; Justinian pak — glavom svega Ilirika. — U Sriemu održa svoj slavni uvod s javnim igrama cesar Julian, bivši tu od Sriemaca proglašen za cara. U Sriemu podieliše carstvo Valentinian i Valens. U Sriemu izabra Gracian god. 379. Teodozija za sudruga cesara. — Iz svega ovoga neka prosudi svaki, kakva bijaše to velebna varoš, kad se uzme na um ukus rimskoga života, rimske umjetnosti i rimske veleljepnosti, a tu je stajao cviet plemstva ilirsko-rimskog. Veliki duh stanovnika svjedoče nam oni carevi rimski, što su rođeni u Sriemu i oko Sriema. Među njima je prvi Trajan, rođen u Budaliji, današnjem Manđelosu, selu, koje leži jedan sat daleko od Mitrovice prema Fruškoj gori... Drugi je Aurelian, rođen baš u varoši Sriemu i od vojnika g. 270. proglašen za cara... Treći je Probo, također rođeni Sriemac od prostih roditelja. On stupi kao mladić u vojnike i doskora bude radi zasluga svojih carem proglašen g. 276. Najveće poslove je on radom svojih vojnika izveo u Germaniji i Panoniji, te je Frušku goru u Sriemu prvi zasadio vinovom lozom... Četvrti car je Maksimian, također Sriemac, kako to veća strana spisatelja tvrdi, rođen od prostih roditelja, te od Diokleciana (rodom Dalmatinca) izabran god. 284. za sudruga carstva...

Osim ovih careva Bog sveti znade, koliko slavnih ljudi Sriem svietu podade, koje povjestnica ne spominje; no dosta nam je, što i ove znamo, pak uz njih možemo si lako predstaviti i druge — — —

Kamenica i Varadin

Dva ova mjesta zato ujedno stavljam, jer je prepirka glede imena staroga rimskog »Cusum«, koje neki daju Kamenici, neki Varadinu. Kako mu bilo drago, meni se vidi, jer je Kamenica vrlo blizu Varadina, da su oba mjesta nosila jedno ime »Cusum«. Može biti, da je Kamenica bila u rimsko doba pred-

građe Varadina. O njoj nemam što znamenito napomenuti. Što se pak Varadina tiče, njegov prvi utemeljitelj bijaše neki Petar pustinjak, koji je sprovodio u njegovoj brdovitoj okolici samotan život. No kako on, kao što sviet pripovieda, bijaše vrlo bogatog roda, zadobivši preveliku baštinu po smrti svojih roditelja, i kroz to ožalošćen, izabravši pustinjački život do svoje smrti, nije znao, kuda će s tolikim blagom, bude u snu svjetovan po nekakvom dugobradom siedom starcu, da to svoje veliko blago upotriebi na kakvu dobrotvornu svrhu. Upita ga Petar: — Na kakvu? A on mu reče, neka onu svoju pustinjačku špilju preobrati u grad. Uzprotivio se tome Petar kao čovjek pobožan, jer taj savjet nije ciljao na korist vjere i kršćanstva, misleći, da bi bolje bilo, da zida crkve i samostane, i ne htjede u prvi mah privoljeti. Ali kad ga starac sve jednako u snu napastovaše, i kad mu naposljedku reče, da će se, ako grad sazida, o pećine i bedeme njegove nebrojene sile nevjernika i krvnih dušmana kršćanstva jednoć razbijati, onda Petar privoli na proročanstvo i pođe zidati grad. Dok je zidao, starac ga je u snu učio, kako da ga zida. Kad je grad već bio gotov, dođe mu starac opet u snu, i naznači mu ime grada, da se od njegovog imena, kao njegove svojine, prozove »Petrov var ili grad«; i tako ostade do današnjega dana. Bilo u ovoj pučkoj bajki štogod istine ili ne, za sigurno moramo držati, da je već prije Petra stajao u današnjem Varadinu (starom Cusum) rimski gradić; to svjedoči već položaj i starinski ostatci. Za to rimsko vrieme bijaše u njemu posada dalmatinskih konjanika pod vojvodom savske Panonije. U njemu je bila g. 1203. opatovina Cistercita, a po svjedočanstvu Timona boravio je g. 1494. neko vrieme u njemu ugarski kralj Vladislav. Grad Varadin još je po tome znamenit, što je pod njegovim bedemima g. 1716. dne 5. kolovoza na dan B. D. Marije od sniega princ Eugen Savojski potukao turskog vezira Ali Kamurdžića i njegovih 200.000 vojnika. Tu pade veliki vezir Ali Kamurdžić i deset paša zajedno s ljutom gujom Janičara vođom Mehmed agom. Naši dobiše 150 barjaka i 164 turska topa. Dragocienosti vezirove iznosile su do 300.000 forinti vriednosti, što pade u ruke princa Eugena. Uobće pak plien svega bi računan na pet miliona forinti. Na vjekovitu uspomenu ove pobjede bi podignuta na mjestu bojišta crkva B. D. Marije od sniega, što i dan danas stoji pod turskim imenom »Tekije« (manastir, crkva), kamo hodočasti nebrojeni puk. Brdo jedno, nedaleko od crkvice, na kom je bio šator velikog vezira, zove se i danas »Vezirac«. Veća pak strana trofeja ove slavne pobjede može se vidjeti u oružani varadinskoj; a i po uglovima sokaka vidjeti je uzidanih turskih topova. Kraj crkvice i danas stoji jedan briest, znamenit po tome, što su na njemu Turci, uhvativši našega generala Breunera, objesili ga na gvozdenom lancu. Ta strana briesta, na kojoj je general visio, okovana je na vječnu uspomenu toga čina daskama. Bio je u Varadinu i samostan Ježuvita, što svjedoče crkvene matice. —

Hajdmo sada po liepom, umilnom i od tepsije ravnijem drumu iz Varadina put Sriemskih Karlovaca, pak ćemo doći i na komad istog druma, koji se zove »Puckaroš«, koji je također valjda to svoje ime dobio od vremena onog boja s Turcima; valjda su tu naši s njima dugo puckarali, te tako posta i on povjestničkim.

Karlovci Sriemski

U vrieme Rimljana zvani »Accimincum« znamenito mjesto. U njemu stajaše posada Konstantinovih konjanika i strielaca. Poslije pada rimskog carstva zvao se je taj grad »Karon«. U novije pak doba podiže ga iz razvalina i poljepša Karlo, sin bana Ivana Horvata, i od njega zadobi svoje novo današnje ime. Više varoške kuće na brdu vide se i dan danas razvaline i ostatci nekakvoga starog grada; valjda je to bio Karlov priestolni grad. — Cesta, što vodi iz Karlovaca u Zemun, zove se i danas »Banstol« po stolu ili priestolu banovâ. Mjesto je znamenito i radi mira, sklopljenog od strane Austrije, Poljaka i Mletčana s Turčinom 26. lipnja 1699. Na onom mjestu, gdje su se poslanici ovih vlada sastali i sklopili mir, stoji sada povelika crkva osobite vrsti, poluokrugla, kao turska džamija; imala je izprva na sve četiri strane vrata, sada pak troja, jer su jedna, ona od jugoiztoka, poslije zazidana. Posvećena je »B. D. Mariji od mira« zvanoj, slavi se na Malu Gospojinu, i mnogobrojni puk iz okolice pohađa ju na taj dan.

(Kukuljevićev »Arkiv«, knj. IV., Zagreb, 1857., str. 201.)

J o s i p   K a r l o v i ć

*Spominjanje**

(Uglasbio prof. Ivan K e n f e l j)

U ranu zoru stajah ja
Brdašcu na visini,
Sva priroda je šaptala:
Oj, sunce žarko, sini!

I planu iztok — tračak zlat
Za tračkom se je lio,
I brieg i dol i cviet i list
Jur zlatom obavio.

Začaran miljem naravi
Moj duh je sanak snio —
I ja sam sretan u taj čas
U zavičaju bio . . .

Dolinom drhtnu netom glas
Jutarnjeg milog zvona,

*) Vidi Napomene

I s toga glasa sva mi se
Potresla duša bôna — —

Baš tako vam je zvonilo
Ah, jedno jutro krasno,
Kad zadnji put sam gledao
U njeno oko jasno.

U oku bila suzica
Ko biser se je sjala —
Ta sa mnom se je djevica
Za dugo razstajala. —

Pa kadgod čujem zvona glas,
Kad sunašce izhađa,
U mojem srdcu živa se
Za dragom želja rađa.

I sad je srdce molilo:
Oj, sunce žarko, sini!
A povjetarce nosilo
Moj uzdah — Anđelini.

(Almanak »Hrvatski Dom«, Zagreb 1876., str. 58.)

Noćju

U čednoj mojoj sobici
Samotan sjedim,
I pušeć tanku smotčicu
Svieće plam gledim.

Svud oko mene vlada mir,
Cio sviet spava,
Jedina samo misli još
Trudna mi glava.

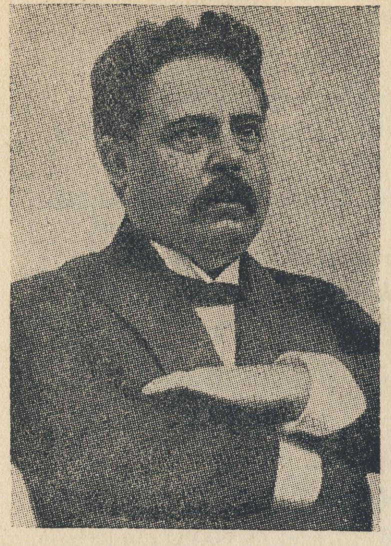
A što l' sam dugo mislio,
Bog to nek znade! —
Joj, liepe sve su — sve su mi
Propale nade...

Zauviek nek mi umukne
Pjesmica mila,
Ja nisam sretan, moja su
Slomljena krila!

Sad nekim čudom glednu me
Pokućtvo razno —
U grudih muklo zajeca
Srdce mi prazno...

(Almanak »Hrvatski Dom«, Zagreb 1876., str. 59.)

A d a l b e r t K u z m a n o v i ć

Kleeblattijada

(Vinkoviću, Bokaloviću i Čuturiću)

Zdravo da ste, vinopije,
Zdravo da sam i ja s vama!
Zdrav', tko sipa, zdrav', tko lije,
Zdrav' i podrum sa bačvama!
Zdravo nek je krčmar čili,
Zdravo da su sluge brze,
Zdravi, krepki, živi bili —
Oni, koji vodu mrze!
A od sviju najzdraviji
U svemiru tome vi ste,
Od svih vi ste najsretniji,
Što ni u snu — triezni niste!

— — — — — — — —

Kao da vas sada motrim
Vas Bakhove barjaktare,
Kako glasom gromkim, oštrim

Pozivate konobare:
— Vina amo,
Dobra samo!
Nosi, toči,
Brže skoči!
Brzo, hitro —
Dok je bistro!
Brže, živo, vrieme hita —
Žeđa nam je strahovita!
— — — — — — —
Tako — tako,
Sad je lako:
Sipaj, lievaj! —
— — Jednu? Dvie? — —
Uvrede li, ironije!!
— Cielo bure! —
Tko nas štuje —
Tom jedino bure
Imponuje! —
— — — — — — —
Šta još vidim i šta čujem —
Il' sam budan ili snujem?
Hoće vince
Nazdravice:
— Čašu makni,
Čašom takni! —
Zveči, ječi,
Srdce kuca,
Pršti staklo,
Čaša puca,
Uz to ori pjesma raja:
— Mnoga ljeta, na mnogaja! —
— — — — — — —
Bitka prošla, oluj stao,
Samo malo jošte kiši;
Isti vjetrić smalaksao,
Svemir sve je tiši, tiši...
Samo njihov čuješ dah:

Shrvani su,
Usnuli su,
Pod sto... lom su —
Svi u jedan mah!

(»Lugom i perivojem«, Mostar 1899., str. 42.)

U kolu

Uglasbio Karlo Pienta (za mješoviti zbor)

I.

— — — — — — —
Sprva tiho — poiztija,
Tek pomalo zalelija,
Dok hitrije sve to više
Zatalasa i zanjiše,
Razmahana rujem čaše,
Igra naša — kolo naše,
I uzplamti momka čila,
Svakog momka svoja vila: —
Kako l' burno poskakuje
Duša svaka
Brza, laka!
Krvca ključa,
Kipi, vrije;
Sve silnije
Bilo bije,
A sve jače
Noga skače!
Tutnji topot,
Drma tries —
Ko grmljave
Urnebes!
Neka tutnji,
Neka, neka, —

Haj, veselo,
Čedo bielo!
Tko bi znao,
Što nas čeka,
Kad izčezne
Igre jeka!

(»Nada«, Sarajevo 1898., str. 107.)

II.

Sprva tiho, samo s' njiše,
Zatim jače, sve to više
Talasa se igra naša;
Letimice, strjelimice
Poskakuje duša svaka
Brza, laka!
Krvca ključa, kipi, vrije,
Sve silnije bilo bije,
A sve jače noga skače;
Od topota tutnji jeka
Ko grmljava izdaleka!
Neka tutnji, neka, neka,
Haj, veselo, čedo bielo:
Tko bi znao, što nas čeka —
Kad izčezne igre jeka!

(»Prosvjeta«, Zagreb, 1898., str. 746.)

Idila

Ranom zorom ka potoku stupa
Mlada djeva, pa se u njem kupa;
Sad zaplovi kao perka laka,
Sad se digne, sada se praćaka,

A sve plaho zuri okolišom,
Da l' je tkogod ne promatra krišom.
Kad u trenu leptirica pade
Na grudi joj orošene, mlade,
Pa po onim brežuljcima šeta,
A djevojče ne će da joj smeta:
— Šetaj, mala, nije, nije škoda,
Mi smo svoji, mi smo istog roda! —.
Leptirica prhnu, da odleti,
Djevojče se istom preseneti:
— Šta je ono leptirica mala
Na grudma mi kao zadrhtala? —
Reko bih joj, kad bih reći smio:
— Leptirica j' ona — leptir bio!

(»Lugom i perivojem«, Mostar 1899., str. 49.)

Nadgrobna ploča

Ovdje leži Vinkoviću Niko,
Koji cielog života je vikô
Na svog nosa bakren žar:
Nije jadan znao,
Da mu j' udes dao —
U tom nosu vječit dar.

Jer kad dođe danak sviju mrtvi',
Te svak svome po svjećicu žrtvi,
Tad i njemu — nek se zna,
Kroz grob sija smjerno,
Spomen čuva vjerno —
Nosina mu glomazna.

(»Lugom i perivojem«, Mostar 1899., str. 41.)

Pra Mijo

Kupreška crtica.

187*., božićne nedjelje.

Ante Mostić upravo se vratio iz mlina. Bilo nešto strmine pred dvorištem, a tovara preko sto oka, pa se parip sav zasopio. — De, dragi, de, brate! — sokolio Ante paripa, a onda bi ga pomilovao sohom, koju je pridržavao desnim laktom, zaturivši ruke u njedra.

Izpriečila se Antina kršćanka Mare na vratima, i oko nje proviruje osmero sitne dječice, kao ptičad iz prokljuvane lupine, a sve gledaju s veseljem. — Babo, babo! — bez kraja se nižu radostni glasovi iz djetinjih grla, košto se odbija jeka od pećine, koja uzvraća zajam dvostruko i trostruko. — Jest, babo, — kliknu Mare, pa poleti ususret mužu, a za njom kao za kokoškom ona bosonoga pilež, manja i veća. Pa i ono najmlađe dopuzalo do praga, pa kad ga ne moglo prieći, a ono uzelo mlatati rukama i glasiti se pilećim glasom — — —

Kad skinuše teret, odhuknu parip, protrese se, a onda ga najstariji sin odvede u štalu. Ostala djeca ulete za otcem kao bezbrižna ciganđad. Mare se uzžurbala oko ognjišta i saleti muža sa sijaset pitanja, i on jedva dođe do rieči, a vidjelo se, da mu je nešto važno i milo na srdcu.

— Nego, čuj, Mare! Pra Mijo će čitati ponoćnicu kod nas.

— Ju, sreće naše! — kliknu radostno žena. Ama, što odmah ne reče, Bog te vidio?

— Ta kako ću, kad mi ne daš do rieči. Eto poručio pra Mijo: trebalo je ove godine kod Matana, ma kako se u njegovu domu trefila bolest, poručio, da će k nama. Nego, danas je srieda, a u nedjelju je Božić. Opremi ti mene za kasabe. Potjerat ću tovar vune, pazarit ću štošta, a valja nam se pripremiti za takav god. A na Badnjak eto mene prije mraka, ako Bog da.

— A što, Ante, što ćeš u kasabi? Kuća nam, hvala Bogu, puna svega, možemo dočekati cielu godinu i bez pazara, pa ne moramo za svaku paru i zalogaj u kasabu.

— Ne boj se, Mare! Bogu na slavu idem. Ne mogu gledati oltarić nakićen, čime i preklani. Hoću nešto novo. Već odavno me vuče srdce za prilikom, što prikazuje narođenje Isusovo. Kad ono zadnji put bijah na pazaru, zapelo mi oko za nju u dućanu gazda — Jerkinom. Znaš, milina pogledati: Djevica se nadniela nad Djetence, a ono se smije, pa joj pruža ručice, baš kao ono naše najmlađe, Bože me ne pokaraj! Eto, nju ću kao prinovu na oltar. A onda trebamo i vina. Za nas je druge lako, mi možemo i šljivu, ali pred Miju ne mogu, vjera je, da mi crveni obraz.

I u zoru uputi se Ante, goneći pred sobom paripa, natovarena denjkovima vune, u obližnju varošicu. Onamo prispije u noć istog dana. Prekonači, i sutradan, u petak, proda na pazaru vunu, pa zareda po dućanima. Najprije kupi onu šarenu priliku i liepo je umota. Nakupuje zatim opančića, šalića, fesića, a za Maru šarenu maramu, oku pamuka i sitna nakita. Onda napuni dvie čuture gusta i pusta hercegovačkog vina. Uze sve strpavati u bisage, a pri tom mu se brci tako smiešili, da nije mogao, a da glasno ne namieni, kad je smještao sliku: — Ovo u slavu Božju, kad čuturu: — Ovo za obraza, kod opančića: — ovo za Ivu, ovo za Lucu, ovo za Garu, a kod ženinog: — ovo za moju kršćanku, pa me ne će naruživati, da sam arčio preko mjere i načina. — A onda nakupovao suhih šljiva, jabuka, oraha i sve spravio u bisage.

Napele se bisage s tog bogatog sadržaja, napele se, Bogo, kao Sriemac iz blažene granice, kad bi kupio lulu za krajcaru šajna, gotov da plati aldumaš za vorintu srebra.

Prenoćio Ante u istom hanu, pa na sam Badnjak zorom krenuo na povratak. Parip osjetio, da će kući, pa kasa li, kasa, kao da se rodio s onim, što mu pritislo leđa. Veseo parip, veseo mu i goso, pa je to išlo, — puta samo nestaje izpred njih, i tek oko podneva skrenu Ante u neki han, koliko poradi svoje, toliko još više porad paripove duše. Podmire se jedan i drugi za pol sata, pa gazi s nova. Još dva sata slaba puta, pa će biti kod svojih. Antu snalazi stotina misli, sve ugodnija od ugodnije. Unapried se raduje veselju svoje čeljadi. A istom pra Mijo! Zna, da će on prije njega doći. I jedva čeka, da mu cjeliva ruku,

da potegne čuturu, pa mu rekne ono pravo kršćanski: — U sretan čas, ujaci,[1]) i čestit vam Božić, a on njemu uz blagoslov: — Čestita ti duša, sinovče! — Pa će onda postaviti onu priliku na oltarić, onu, na kakvu jedva da je ujak i u Rimu nabasavao. Pa će doći red i na postnu večeru, pa će biti zdravica i razgovora, a tada će već početi izbijati i komšije, a dva sata pred zoru počet će ponoćnica[2]) i ona rječita besjeda pra Mijina.

Uto se parip spotakne. Ante se trgne, vedro mu se čelo nabora, a srsi ga prođu cielim tielom. U onim mislima nije ni primietio, kako je već od pola sata plavetno nebo počelo siviti, pa kad se trgnuo, a ono zagustilo u crno, kao čađom pomiešan kreč. Samo još sat do kuće, a isto toliko do mraka. No samo što je misli sabrao, već se nădao snieg u gustim pahuljicama. Podbode Ante paripa, ne bi li umakao za vremena. Ali parip mu ne učinio ni petdeset skokova, a oko njega nasta mrak. Ne vidi se prst pred očima; tama gusta, da ju šakom možeš hvatati, a ono pada, Bože, pada, ama u samim krpetinama. Snieg kao da iz zemlje raste — svakom minutom po nekoliko palaca. Ante poče udarati paripa, ovaj još nekoliko puta korakne kako tako, a onda poče zapinjati, pa na svaki Antin udar učini skok i zastane. Da je Bog dao čovjeku sovina vida, naježila bi mu se koža, da je u taj mah uočio Antino lice. Vidio on, da je snieg već paripu do trbuha, pa ako će da se pod teretom krene, valja se oprti na obje stražnje, pa da u skoku prednjima zahvati preko sniega i da se tako za korak makne. Sto grozota sunu Anti glavom, a nešto kao leden nož ubode ga u srdce. Il je prtina zametena — zlo, ili je sašao s puta — još gore... Stao parip kao ukopan. Ante protrnu.

Onako u mraku strgne s konja debelu kabanicu, navuče je, pa se uhvati konju za rep i pusti mu pravac na volju. Parip se stade vrpoljiti na mjestu, kao da premišlja, na koju bi stranu, a u to se začu užasan pasji lavež, izpremiešan zavijanjem. Razvedri se Anti u duši kao osuđeniku, kad mu stigne pomilovanje. Zna on, da je jedva pol sata daleko, i kao da čuje poznatoga psa; zna to i parip, pa uze pravac na lievo. Ta ono je glas njihova Zeljova! Zabrinuta Mare bije psa, da spase čovjeka![3]) A sada opališe i dvie puške od istog pravca. Goni Ante paripa, sve ga gura. Išlo se tako nekoliko časaka, dok najednoć ne nadjača neko paklensko zavijanje i sam pasji lavež. Protrnu Ante i opet. To je bura, što zasipava. Pahuljice se u tren oka izrodile u ledene igle i sačmu. Vjetar ciči, fijuče, zuji, bi rekao: e, udružili se svi zli dusi svieta, pa ih stala cika, a spasonosni lavež psa izčeznuo, kao da ga nije ni bilo. Uzvitlanim ulеđenim sniegom šiba vjetar, gdje dohvati golo tielo, kao da reže kajiše s njega. Anti se uhvatile debele ledenice o brkove i obrve, sav drhće tielom i cvokoće zubima, sklopio oči, oborio glavu, a ukočene ruke jedva se još drže paripova repa. Još nekoliko koračaja — i Ante i parip uvališe se u jedan sniežni smet do vrata. U padu izpusti Ante paripa, i dok se osovio na noge, paripu već ni traga. Ali strah utrostručuje sile, pa tako uspije i njemu, da se izkopa iz onog smeta. No kuda sada? Lievo li, desno li, — napried li, ili natrag? — Nikud.

Uze tako tapkati na mjestu, da ga ne zamori umor i studen, jer tada, znao je, varavi sanak bio bi mu ujedno i vječni razstanak sa — — — Šapat mu poče zamirati na usnama; još samo mišlju moli malog Isusa, što se onako milo smije na svoju majku, na pastire, i moli ga, da se nasmije i na onu njegovu pilež — da joj spasi otca...

I Mari svanuo Badnjak-vedar i blagoslovljen. Djecu još oko podne izmila i preobukla. Prostranu sobu liepo uredila, neka je dostojna, čemu je namienjena, priredila oltarić, doniela i posvećeno zvonce, kojim je običavala zvoniti pri oluji, pa i njega vrgla na oltarić. Samo još pra Mijo da donese svetačke moći, kalež i evanđelje, pa njena sobica gotova crkvica.

Ne može već da izčeka, tko će se više uzradovati — pra Mijo ili njen Ante. Postna večera je već pri vatri, a prase od dvadesetak oka čeka već očišćeno, samo da ga Ante nabije na ražanj i postavi na rašlje. Pa i jedan čvorovit panjić, »badnjak«, čeka, da ga Ante kao starješina turi u furunsko zjalo, — sve,

---

[1]) ujak je fratar, a narod upotrebljava taj izraz u nagovoru u množini.
[2]) u ono doba služila se po selima ponoćnica tek pred zoru.

[3]) u onom kraju običavaju seljaci u slučaju težke mećave nemilice tući svoje pse i paliti luč, da stradalnici od mećave nađu pravac puta.

sve je gotovo. Premeću se djeca po kući; za sat će nastati i sveta noć, — kad joj jedno od djece odškrinu vrata, kliknuvši radostno: — Snieg, majko, snieg!

— Šta? — usta ti se ne ohladila! — vrisnu ona i poleti k vratima, gdje je u času obliepiše one sniežne krpetine. Sledila joj se svaka žilica, pa stala kao ukopana. Zatim pograbi oklagiju, pa potrči do pseće kolibe, potegne na lancu Zeljova, pa udri po njemu. Zavija ovaj, da kamen proplače.

Tad joj se učini, kao da kroz onaj debeli mrak upravo iza njezinih leđa zarza konj.

— Ha, dođe li! — kliknu Mare, obrnuvši se, a u taj čas jahač skoči sa sedla, a njoj će kao iz badnja krupan glas: — Hvaljen Isus, i aferim mu, tko je tako vriedan, aferim mu i njemu i paščetu; da mu ne bi glasa, ja bĕli, propadoh!

Marina se časovita radost obrne u ponovnu tugu: — Kuku meni, dragi ujaci, ja osta' bez hranitelja!

— Šta to zboriš, Mare? A gdje ti je Ante?

Vraća se iz kasabe, u zao čas je pošao. Ne može biti daleko; on mora biti tu negdje blizu, kao i moji jadi što su blizu.

— Uzdaj se u Boga i njemu se preporuči! A dotle ne plaši ni sebe ni djece, već uvedi paripa u štalu, i unesi bisage u kuću. A je li ovo, što sad uz njeg stojimo, plot tvoje njive »Podkućnice«, što vodi u polje?

— Jest, ujaci, to je — odgovara ona, ne znajući, što on misli tim pitanjem.

— A je li gdje prekinut do kraja?

— Nije, pra Mijo, čitav je do kraja.

Pra Mijo već poodmaknuo, pa gazi, a sve se drži plota. Bilo ga je kakvih sto koraka, pa kad dođe na kraj i napipa, da ga dalje nema, potegne iza pasa jednu kuburu, škreše je u zrak, pa drugu, i uze prisluškivati, ne će li se tko ozvati. Glasa niodkuda.

Puče Mari pred očima, kud je nestao pra Mijo, i u duši joj se razvedri. No dok je uniela bisage u kuću, već se nădao i onaj strašni studeni vihor. Ona ušutka djecu, pa izide pred kućna vrata i poče prisluškivati, dršćući kao prut na vodi. Uto bane iz one guste tmine neko živinče, pa upravo pred nju;

gotovo ju gurnulo, pa ona i nehotice otvori vrata. Svjetlost s ognjišta obasja, ona ugleda Antinog paripa bez gose, ugleda ga, cikne i padne u kuhinju na tle. Sjatila se djeca oko nje i stala ih kuknjava... Sad već nema sumnje: Antu je ili snieg zameo ili studen umorila.

Bura i dalje urliče, zanosi snieg izpod strehe i kroz pukotine kuhinjskih daščanih duvarova, a kroz razjapljena vrata sasipa zaleđeno bjelilo po kuhinji i uzvitlava vatru na ognjištu.

Na vratima se ukaza pra Mijo s debelom naslagom sniega po sebi. Njegove godine — on se tek primicaše šestdesetoj — uz onaj njegov silni stas i uzpravno držanje, uz one blieštavim ledenicama pritegnute brčine, što mu rese opaljeno, koštunjavo lice, čine ga svaki pedalj junačinom. Nabasao na otvorena kuhinjska vrata, ugledao pred njima paripa i majku s djecom u kuhinjskom ćošetu...

— Ne očajavaj, kćerko! — grunu pra Mijo. — Dovedi mi pašče, dok se ja amo opremim.

Ne zna Mare, što će biti, tek onaj pra Mijin pogled, što u srdce povjerenje ulieva, kaza joj, nek se nada. Pođe k vratima i uvede paripa u pojatu, a da se, onako očajna, ni taknula nije onoga, što je bilo na njemu. Odrieši zatim pašče i dovede ga pred kuhinjska vrata. Zeljov je to glasovitoga vučjeg soja, samo što se razlikuje od vuka surkom i bielom »maskom«.

Pra Mijo izvadi dotle iz svojih bisaga čuturicu s vinom i objesi je o rame, a zatim preko kabanice opasa se konopcem i navuče debele rukavice. Dohvati zatim paščetov lanac, a pas, poznavajući ga, uze uza nj skakati. Pra Mijo pričvrsti lanac o konopac, što mu je bio oko pasa, pa se obrne Mari, koja je u to dohvatila velik ugarak.

— Posvietli mi, koliko bilo, da se uhvatim plota! — — Tako !— A sad idi u kuću, pa se ne plaši, već molitvom preporuči Bogu i svog druga i mene. Neka ti je jedno na umu: Ili ćemo se vratiti sve troje, ali pojedince, bĕli, nijedno!

To rekavši uhvati se plota i izčezne. Mari se zavezao jezik. U smrt ode dobri duhovnik, i vratila bi ga, i opet— neka ga! Hiljadu blagoslova posla iz niemih grudi za njim, a onda se

povrati djeci, odvede ih u sobu, padne pred onim oltarićem, pa s dječicom uze moliti Stvoritelja, nek od njenog života udieli dara čestitom duhovniku.

Pra Mijo ode uz plot prtinom, koju je već dvaput pregazio, i dođe do njezina kraja. Ucka Zeljova, ne bi li pošao napried, ali ovaj ni da se makne. Pra Mijo ga digne i spusti preda se. Zeljov samo što utonu u snieg, pa opet ni makac. Vidi čovjek, da tako ne ide. Digne ga opet i spusti sebi za leđa. Opipa još jednom plot, da se uvjeri o smjeru, kojim pokazuje u polje. Sam se okrene licem u polje, prekrsti se, preporuči dušu Bogu i mladom blagdanu, pa uze gaziti i vući Zeljova za sobom. Ako je Ante na tom glavnom putu, on će ga naći, a ako pašče nanjuši trag Antin, maknut će se i samo. Snieg je i pra Miji, onolikoj ljudini, već do pasa, ali on korača i sieče snieg: odmicalo se sporo, ali ipak. Sjever šiba sad s lieva, sad s desna, sad upravo u lice. On se samo pognuo i stavio lakat pred lice.

Išlo to tako neko vrieme. Na sreću i urlik vjetra kao da je počeo jenjavati, a i snieg usitnio. Pra Mijo ubrza korak. No ako je Ante i sam uzeo lutati, umjesto da je ostao, gdje je pao, šta onda?... Strese se pra Mijo pri toj pomisli, no uto ga najednom trgne Zelovljev lanac, i on umalo te ne ljosnu na leđa. Zeljov zastane, zalaje, pa onda skoči na desnu stranu i poče vući pra Miju za sobom. Razvedri se pra Miji crna noć kao najvedriji dan, a sunce mu se pričinilo na onoj strani, kamo ga je vukao Zeljov. Skače Zeljov pravcem na desno, jedva ga sliedi pra Mijo. Sve gušće kefće pašče, dok... dok nakon kakvih dvjesta skokova zastane, nekoliko puta silno zalaje, zaskoči uz pra Miju, pa ga opet potegne napried, i... za nekih desetak koraka već je Zeljov oblizavao Antu, koji je u sniegu ležao. Uto se pričini pra Miji, kao da čuje iznemogao glas: — Tko je Božji, pomozite! — Korakne još dvaput i napipa ljudsko tielo. — Mi smo, Ante, ja i tvoj Zeljov! — kliknu pra Mijo, osovi Antu i uze ga odjećom trljati, a onda ga prodrma nekoliko puta, pa mu stavi na usta čuturu. Ovaj gutne, protrese se i sam, kao da je živnuo. To je pra Mijo i čekao. Zametne čuturu, naprti Antu na leđa, pa krene. Težak teret u pra Mije, a po onom dubokom sniegu, a najteže mu, kad Zeljov zaskoči, pa ga trgne

o svom lancu — gotovo da se sruši. Uto se i vjetar slegao, a Zeljov nanjušio prtinu, kojom su malo čas gazili. Sad je bilo lakše. Ni dvadeset časaka ne prođe i oni se nađoše pred jazom otvorenim vratima kuhinje, gdje im Mare i dječica, upozoreni pasjim lavežom, izidoše ususret.

Kad pra Mijo spusti Antu živa, ali težko iznemogla, poče Mare grliti sad Antu, sad duhovnika, zahvaljivati, blagoslivljati i prizivati Boga.

U kući, gdje je malo čas vladala najgroznija strava od Mare do Zeljova — sve je veselo. Pa i ne tjeraju Zeljova iz kuće. Eno ga u jednom ćošetu, gdje se oblizuje s nenadana, mastna zalogaja, što mu ga udielila Mare.

Domala donese ona i bisage iz štale, pa kad Ante raztrese onaj dućanić, što se u bisagama skrivao, sve se dogodi onako, kako je on, vraćajući se, u duhu predviđao. Najzad se u procesiji unese u sobu i postavi na oltarić ona »prilika«, a s nje se i pra Mijo veselio kao diete. Istina, u Rimu je on viđao i ljepših »prilika«, tek nije tamo nabasavao na ljude, koji bi zalagali glavu Bogu na slavu.

Večeralo se, veselilo i nazdravljalo, a uto se primicalo i vrieme »ponoćnici«. Padanje prestalo, oblačinâ nestalo, i ukazalo se zvjezdano nebo. Oko četiri sata pred zoru počele se sa svih strana javljati u daljini goruće mašale[4]) i oglašavati pucnjava pušaka. To okolina dolažaše k ponoćnici. Napunio pobožni sviet i kuću i sobu Antinu. Čulo se, što se dogodilo. I staro i mlado gleda u svog duhovnika s udivljenjem; svaki je bio ponosan, što se baš on trefio biti župljaninom pra Mijinim. I dosad bi svi oni i u vatru i u vodu za njim, ali ovaj čas oduševljenje nije imalo granica. Dođe i vrieme mise, pa prodike. I dosad je rieč pra Mijina tekla od srdca k srdcu, ali ovaj put činilo se puku, da ono više ne besjedi običan čovjek... Minula i misa. Staro i mlado gura se, da što prije čestita župniku Božić, a on svima uzvraća blagoslovom. Posjedalo zatim ono starijih ljudi oko goleme sofre, da se omrse. Prvu zdravicu nazdravi

[4]) na motku nasađena naprava, na kojoj gori luč.

sretni Ante svome spasitelju, a onda će jedan od starijih za sofrom upitati pra Miju:

— Ma, recite, ujaci, kako Vam je bilo, kad se odbiste od plota i pođoste, kazati, nikud, nikamo?

— Molio sam Boga, neka ni mene ne vrati, ako nije njegova volja, da nađem Antu.

— Šta? Tako, pra Mijo? — udivljeno se oglasiše svi u jedan mah.

— A kojim bih srdcem čitao jutros svetu misu i rekao prodiku svome narodu, da se nije dogodilo, kako se dogodilo? — uzvrati pra Mijo upitom mjesto odgovorom.

(»Nada«, Sarajevo 1902., str. 8.)

Bartol Inhof

Muderis

Parodija Preradovićeva »Mujezina«.

Sunce žarko sjeda
I skoro će sjest;
Stalna samo bieda
Učiteljska jest!

Nad Sarajem gine sunca zadnji trak,
I večera prvi već se hvata mrak.
Takog mraka nema na Balkanu svem,
Al' govorit o tom ne ću, jer ne sm'jem.
Na zapadu nebo planulo u ruj
I gori ko zlato raztopljeno tuj.
Sarajevo rujem plamti u taj tren,
A dolje vaskolik grad tone u sjen.
Ja — sjen — kažem, al' blato valja reć,
Jer takvoga blata nigdje nema već.
Ratno je sad doba, stog u kasni čas
Pozivlje u školu đake zvona glas;
Sad i Hadži-Kerim svoj upravlja hod

Mehmed-Alijevoj medresi pod svod.
Sav grad nadvisio te medrese stan,
I dobro se vidi, kad je vidan dan;
Izmed trista drugih poznat ćeš joj vid,
Jer joj je od tinte sav poprskan zid.
Hadži-Kerim dakle uputi se gor',
Pod bremenom ljeta korak mu je spor.
Mučno ga je gledat, gdjeno kano puž
Polako se miče skalinam uzduž.
Al koliko tielom i slab bio on,
Tielu popustiti duh mu nije sklon.
Do zadnjega časa svoj vršiti čin
Želi pedagožki stari mujezin;
Odmara se starac; kô ovca je biel,
Pod sarukom bielim blied mu obraz ciel,
Upale mu oči očnicam do dna,
Kano dvie iskre u ponora dva;
Duga brada biela seže mu na pas,
Žicom srebra svaki čini joj se vlas;
To je i sve srebro, što je mogo steć,
Prem je bio vriedan, to se mora reć.
Zlato njeg've duše to je jedin dar,
Što ga može dati domu na oltar.
I pravo mu budi — nek mu prosti Bog! —
Zašto nije mesar, nego pedagog?!
Ušavši u razred stari muderis,
Našao je đaka samo malen niz,
No odmah se sabra stari školnik moj,
Premda j' ondje đaka bio malen broj,
Te uz žarki pogled stavi se kao div,
Stane deklamirat svakidašnji ziv:
»Žaba, žabe, žabi,; jesam, jesi, jest«,
Stalni mu je refrain uz zgrčenu pest...
»Hvalim, hvališ, hvali« — to života dilj
Bio je i osto najpreči mu cilj.
Dok on deklamira, dižući glas jak,
Izmakô je davno i posljednji đak.
Uzor-predavanja izgubila čar,

Nadmašila njih je mnoga druga stvar,
To kad starac vidi, zahvati ga bol,
Kao da mu srdca odkida se pol:
»Alah, Alah, tvog je muderisa stid
Podignuti oči k tebi, jer im vid
Izpio je silan zadaćnicâ broj
I izjeo ih, s čela što je tekô, znoj.
Odkad služim školi — njezin mujezin —
Još dospio nisam ni u osmi čin;
Kvinkvenija tužan nemam još ni dva,
A već mi je kosa posiedila sva.
Ja bosiljak sijem, meni niče drač,
Gdje veselja tražim, tu nalazim plač.
Pa da barem vlada za moj pošten trud
Kakvom god medaljom ukrasi mi grud!
Al' malo tko mari za naš poziv svet,
Izrodi se svuda i star i mlad sviet.
Satri među nama taj otrovni drač,
Neka sav izgine«... ali gnjev i plač
Više mu ne dadu da razjari jed,
Šapće još potiho, ukrštava gled.
Onda iz medrese on pospješi hod
K milomu si domu, gdje ga dragi rod,
Mila kćerka čeka, i kojoj na grud
Hrli stovariti bolju si i trud.
Kô oko u glavi čuva kćerku tu,
I kano svetinju obožava nju.
Ima dvoje djece još u svietu on,
Ali ovoj kćeri najviše je sklon.
Starija se kćerka udala još prije,
Pa već ima sina i kćerćice dvie;
Sin mu najstariji studira još jus,
Al' dvaput već pao je tatin ugursuz.
Stupi starac u dvor, iz njega u svoj
Iza dvora skromni, mali perivoj.
Kapinike, pome i metljike tud
Il čemin i ruže tražiš uzalud.
Do sjenice stoje oleandra dva,

Čitav ukras vrtni i naprava sva.
U taj najdraži si perivoja kut
Starac upravio na povratku put.
Kad najednoć stane, ukoči se sav
I oči izbulji kô ranjeni lav.
Misleć, pred njeg doć će kćerin vjerenik,
A kad tamo spazi tužne kćerke lik,
Sluša ju, gdje čita, a plačljiv joj glas:
»Oprostite, više ja ne ljubim Vas.
Ja sad ljubim drugu, dvokatni je dom,
Što ga kao miraz nosi mužu svom«.
Uz mlađu si kćercu — rikno bi kô zvier —
Vidi još i drugu, već udatu kćer;
Čuje, da je s djecom odtjero je muž,
Izruživ je prije popriek i uzduž.
S njome njena djeca — gladna grla tri —
Pa od njeg've plaće ti da žive svi?!
Stupiv bliže vidi, da je tu i sin,
Neki dan mu bio izpitni termin.
Zapita ga odmah: — Šta je sine... no? —
A sin odgovara: — Treći put sam pô.
Kao ljuto zviere, kao ranjen ris
Riknu umlaćeni biedni muderis:
— Da si, sinko, reko: Ja sam, babo, pa' —
Bilo bi mi težko, bilo bi mi ža',
Al kraj svega jada još mi griešiš, o!
I prot gramatici, pa govoriš: pô!!
Pogrješku ti takvu nek oprosti Bog,
Oprostit ju ne će zemni pedagog.
Pogrješke ti takve ne oprostih ja,
Pravilno je: pao, a pjesnički: pa'...
I on pade tužan kao kamen lik
Biedne svoje djece mrtav spomenik;
Zadnji šapat bi mu uz zgrčenu pest:
— Stalna — samo — bieda — učiteljska — jest!

(»Hrvatski Dnevnik«, Sarajevo 1915., br. 26.)

Iz mojega sela

Liepo moje malo seoce! Nema ga više nego dva šora, što se protegnulo uz tihi potok. Nasred sela omalen trg, na njemu brdeljak, a na brdeljku crkvica. Dvaput je u nju udario grom, pa zidovi kao pocrnjeli, al' da uniđeš u nju, pa da vidiš one starinske svete likove o zidovima, ili čak da čuješ orgulje, ja kriv, ako ti ne bi srdce osvojila. Ti bi pao na koljena i uzeo moliti dragoga Boga, da čuva i crkvicu i selo i onu mirnu čeljad u njemu. Mene je već davno zanio valova bieg u drugi kraj, ali uviek i uviek vuče me želja za onim potokom, u kojem sam se praćakao kao sitna riba, za onim livadama, po kojima sam se skitao sa svojim parnjacima, pa za onim dobrim djevojkama i momcima, s kojima sam dielio dobro i zlo. Pa tek kad se sjetim godišnjega našega vašara! Kakvih li tu sve nije bilo milinja — licitara, kestenjara, pelivana, pa i čarobnjaka! A takvih čarobnjaka, kakvi su se navraćali u naše selo, ne rodi više pod kapom božjom.

Prosto — skočili vragu iz torbe. I danas, nakon kojekakvih briga i kubura, ja se — i opet velim — tako rado sjećam na svaku malenkost iz dana svoje prve mladosti, a svako čeljade iz našega šora znam i po imenu. Osobito ona jedna zgodica sa čarobnjakom ostat će mi živa u pameti, dok me motika ne pokopa.

Sjećam se i danas, kao da je to jučer bilo. Ja i Šabalin Franja izvalili se potrbuške pod jabukom u vrtu i sve smišljamo, kako da izmislimo pušku, pa da idemo u lov na zecove, kad se pred nama stvori Krnjina Marica.

— Bariša! Franjo! Hodite da vidite čudo na sokaku!

— Ma kakvo čudo? — velim ja. — Znaš, kako kaže naš gospodin fratar, da nema čudesa.

— Ma hodi, velim ti.

— Kakvo te čudo spopalo? — opet ću ja. — To su bablje bezposlice; ne idem ja tamo — odsiečem ozbiljno i pljucnem junački na našega garova.

— A ti si baš nekaki...! — Marica će gotovo uvrieđenim glasom. — Kad si taki, ja te više ne volim.

Stislo me oko srdca, kad mi Marica to reče. A volio sam ju kao rođenu seju; dao bih joj i krvi izpod grla, a ne bih joj učinio sada takvu malenkost po volji!

— Onaj... pa zašto baš ne bih išao! Pa najposlije, zašto i ne bi bilo čudesa! I naš gospodin fratar kaže, da ima čudesa, ali ta su samo od Boga. Onda i tvoja mama kaže, da su sada drugačija vremena, nego što su nekada bila. — Sve — veli — ošlo, Bog mi prosti! — do đavola. I ja bih sam prije rekao, da ima čudesa, nego da ih nema.

Pod našu se kuću uto naturilo svieta, tma božja. Da među njih baciš zrno prosa, ne bi palo na zemlju, — toliko ih je. Sve nadvisio za glavu Pargarov Andro. Visok je, da bi dohvatio tarane s neba, a glava mu malo ko pestnica. A zato jezik! Kako li taj umije pripoviedati! Ljepše od gospodina fratra, a već gospodin fratar pripovieda tako sladko i medeno, da bi ga slušao i gladan i žedan. Samo što gospodin fratar uviek priča o crkvenim poslima i svetim stvarima, a Andro o Italiji i svojim junačtvima u Italiji. Mi smo ga mlađarija vrlo voljeli, jer nam rado pripovieda, a i on se sam nekako odbijao od starijih, pa se radije priklanjao nama mališima. Stariji ga opet nisu baš begenisali; — psovali ga, da je pijanac, laža, i da je malo ko prihvatljiv, da ne čini velike razlike između svojega i tuđega, pa su ga još i ogovarali, da je ošepavio, kad je skočio sa kruške čika — Mijine. — Čika Mija — vele — privrebao ga u svom vrtu i malo mu gaće izprašio. — Mi mladići smo znali, da je to zloba i da je Andro ošepavio u Italiji, kad mu je jedan dušmanin sasuo naboj puške u koljena. Znali smo i to, da je on toga Talijana svega izmeckao kundakom, kao jabuku, a onda ga objesio o šljivu. I još drugih njegovih junakovanja mi smo znali.

— Jedanput — pripovieda Andro — prikradem se ja talijanskim topnicima. Namjerili oni — veli — top baš na naše graničare, kad su pred carem defilirali. Vidim ja, bit će zlo po naše, ako top opali. Ja ni pet ni šest, skočim pred top, pa ruku njemu u grlo. — Bježi s rukom! — veli Talijan — da opalim. — Neš, bome, neš — velim ja — dok je Pargarovu Andri junačka na ramenu glava. — Jami ruku, ne mogu drugačije da

pucam! — A tko ti i veli, da pucaš? — Bježi, velim ti ja — opet će Talijan — tužit ću te sudu. — Tuži — odgovaram ja — ako ćeš i caru, al ne ćeš pucati, dok je Pargarov Andro u životu — i sve ga probadam pogledom. — Uto naši graničari svršili defilaciju pred carem. Vidim ja, nema tu više opasnosti za naše, izvučem ruku, a top: du-u-u!... ko grom, al puče u prazno. — Ne ćeš ti, ne, samo onako ubijati naše ljude — viknem ja Talijanu, mašim se šikare i prikradem se k našima. U taboru su već znali, kakvu sam psinu učinio Talijanima, a ja ni crne ni biele, kao da me se ciela stvar i ne tiče. Uto zaori zapovied: — U red! Car dolazi! — Mi se ukočili kao zid, kad eto cara preda me.

— Jesi li ti — veli — Andro Pargarov iz Niemaca? — i pruži mi ruku.

— Jesam — rekoh — care gospodare! — i stisnem mu ruku, a njemu navru suze na oči.

— Bogme baš si junak od oka! Nema takve medalje, koja bi dolikovala junaku, kao što si ti. Već, jeste li vi svi iz tvoga sela takvi junaci?

— Mi smo Pargarovi svi ko jedan, — živa žeravica.

Car dade zapovied, trublje zatrube, oficiri prezentiraju preda mnom, a meni se sve kapa diže na glavi od ponosa i sve me svrbi, kao da me tko golica.

— Nego jedanput — priča Andro — i ja se uplašio. Stojim ja jedne večeri na straži pa od dugog časa stao zievati. Uto me shvati zrno iz topa, pa baš u usta. Malo se žacnem, al onda stanem gutati, — grcam ja, grcam, dok ne progutam zrno, pa ga brže stanem zalievati rakijom, da se u meni ne razprsne. Jer vrag je topovsko zrno, raznielo bi me na komade. Onda se ja malo uplašio, al drugčije ne znam za strah. Kad je ono car sa mnom razgovarao, evo kao ja s tobom što sad razgovaram, upitat će me: — A zar te nije bilo strah, kad si išao metati ruku u top? Onda ja njemu: — A molim te, care gospodine, što je to strah? Ja za tu rieč još nikad nisam čuo. — Nasmije se car, okrene s k oficirima, pa će reći: — Baš krasan junak; takvoga više ne rodi.

U onaj mah, kad sam ja s Marijom i Franjom izišao pred našu kuću, ciela se rpa nadrla smijati: — Ko bajage! — oglasi se jedan starac. — Andro ne vidi čitati, a velik je, da se prigne, mogao bi dragoga Boga poljubiti u koljeno.

— Pa zašto se onda drugda hvali — jedan će ženski glas — da vidi muhu na tornju crkve u Oroliku?

— Nije ono, da ne vidim — brani se Andro — nego će to biti latinski, a ja latinski ne umijem. Da je to hrvatski, njemački, pa makar i talijanski...

— Idi, bora ti! — prekide ga jedna snaša. — Što bi ti s talijanskim? Nisi ti Italije ni vidio, a kamo li...

— Veži ti labrnje, jer... htio bi Andro da psuje, ali mu se glas gubi u grohotnom smiehu dangubne družine.

Kad se je smieh slegao, ugledaju mene i pozovu, da pročitam, što ono stoji na cedulji. Sada tek ja razaberem, odakle je ona naloga svieta. Na našu kuću priliepio netko velik papir, gotovo hvat u duljinu, a pol hvata u širinu, i zato se tu sabralo svjetine, da čuje, kakvo to slovo piše na papiru.

— Ja se kladim — netko će iz množtva — da je to opet nova kakva porcija. Čovjek bi morao imati glavu kao bundeva, da samo zapamti ta prokleta imena: porez, prirez, namet, školarina, cestarina... i šta ti ja znam, kako se sve te nesreće ne zovu.

— Na prvi bih pogled i ja rekao, da će to biti kakva nova porcija. Samo ne znam, što će ti ljudi na cedulji, te se cere i krevelje — nadometne drugi.

— Ja opet mislim — ona će ista snaša, što je rekla Andri, da Italije nije ni vidio — da će biti vojske, pa car zove, tko hoće u soldate.

Dotle mene spopadoše dvie snažne ruke, podigoše me, i ja stanem glasno čitati: »Pozor!«... No u rieč mi upade ona Andrina snaša: — Jesam li ja rekla, da će biti vojske!

— Jezik za zube! — jedva dočeka Andro, da joj vrati milo za drago.

»Pozor!« — uzmem ja opet čitati — »Danas će na večer biti velika predstava glasovitog čarobnjaka Džemsa Džemsovića na

trgu pred gostionicom »K zelenom drvetu«. Jede vatru, guta noževe, para si trbuh, vadi novce iz zraka itd. Tko hoće, da se nagleda čudesa, neka ne žali dvadeset novčića. Đaci i podčastnici plaćaju polovinu«.

— Ama baš mi bilo na vrh jezika, da kažem, da će to biti kaki cirkus. I eto gle, pogodih! — pohvalit će se Andro.

— Veli — ona će Andrina snaša — da guta noževe. Šta je to spram našega Andre, koji je u Italiji proguto kukuruzno zrno!

— Topovsko! — ljuti se Andro — topovsko, ti adrnjo! Ne dao mi Bog s ovoga mjesta, ako nije istina!

Smiehu ni kraja ni konca.

— Lako Andri! — oglasi se jedan starac. — On će jeftino u tu komendiju; kao izsluženi podčastnik plaća samo deset novčića.

— Kaki podčastnik! — ne da opet mira ona Andrina snaša. — Gdje je on za podčastnika! Bio je prosti fuliršic!

— Trista ti gromova! — stane Andro bjesniti. — Pamtit ćeš ti, tko je bio fuliršic!

I opet sviet udri u smieh.

Malo pomalo počeše se ljudi razilaziti, a nas troje, Marija, Franjo i ja u vrt, da se dogovorimo, kako ćemo s večera u komediju.

I danas je još svega živo sjećam, što se one večeri zbivalo: Jedan red stolaca; na njima sjede gospodin župnik sa svojom rođakinjom, učiteljevica i bilježnik. Iza stolaca mi drugi gledaoci. Mene i Mariju zapalo mjesto baš blizu gospodina učitelja. Nekako bi mi bilo milije, da sam mogao stajati podalje od njega. Nije ono, da bi on bio zločest, nego je bio uviek neraspoložen. Nikada se ne bi nasmiešio, pa bi se i drugi kraj njega sneveselio. A bio je pametan, Bože moj, kao kakvi mudrac! Znao je i grčki. Osobito nam je rado pripoviedao o nekom grčkom mudracu, koji je imao vrlo zlu ženu. — Dođe li on — pripovieda gospodin učitelj — rano kući, ona će na njega: — A što si već došao kući? Ne će kuća bez tebe pobjeći. Ogladnio čovjek od dangube! — Dođe li kasno kući, eto ti belaja: — Pa

ti spadalo, pa ti vucibatino, pa ti ovo, pa ti ono... kako već to žene znadu. — A u žena je — veli gospodin učitelj — otrovniji jezik, nego u zmije zub.

Međutim ja doskora zaboravio, da je učitelj uza me. Svega me zanio čarobnjak. Kakvih li tu sve nije bilo čudesa! Bilježniku uzeo šešir, pa iz njega napravio gužvaru; učiteljevicu miluje po obrazima, a iz njih izskaču iskre. Pa tek ono glavno čudo! Svoga sina strpao u sanduk, nekim štapićem mahnuo malo ovamo, malo onamo, i kad otvori sanduk — nema u njemu njegova sina — nestalo ga. Onda opet zatvori sanduk, štapićem malo desno, malo lievo, a sin mu izkoči iz sanduka zdrav i čitav, kao što je i prije bio. Na tu umještinu poče prva učiteljevica, a — bog te pitaj zašto — za njom mi svi s reda udarati dlanom o dlan. Čarobnjak se opet stao klanjati lievo i desno i bacati poljubce, a najviše ih je, rekao bih ja, dobacio učiteljevici. A tko i ne bi! Nije ona doduše osobito liepa, nego, što no rieč, đeđerna, pa kad se smije, kao da sunce sije.

— Nemojte možda misliti, da je to kakva varancija — stao se hvaliti čarobnjak. — Tkogod, hoće, može pokušati i — mora nestati. Ne biste li možda htjeli vi, milostiva? — okrene se vragoljasto k učiteljevici.

— Hvala! — reče ona stidno i stade čupkati svoju kecelju.

— Hajde samo, hajde! — stao ju straga svom silom nutkati učitelj.

Ona se samo okrete i šine ga takvim pogledom, da ga prože bljedilo i uhvati drhat, a i meni bijaše, kao da me sjeknu posjeklica sablja.

— Ne biste li možda vi htjeli, mladi gospodine? — čarobnjak će meni.

Ja se zapurio u licu, a kika mi stade rasti od milja, gdje me okrsti gospodinom. — Hajde, bâćo! — potakne me Marija, i ja pođoh. Kad sam ponosno stupio preda nj, činilo mi se, kao da se malo uzvrpoljio.

— Ti bi — veli — zbilja rado, da te nestane? — rekne otežući.

— Bih! — rekoh malo ljutito, jer me uvriedilo, da mi sada kaže »ti«, a malo prije bio sam »gospodin«.

— E, pa gilta! — reče — lezi u sanduk! — I ja legnem. On malo nakrivi sanduk prema gledaocima, pa će reći:

— Evo, glete! Sad je ovaj deran, (ja škrinem zubima: — Pas ti nanu grebo, kakvi deran?) — sad je — veli — još u sanduku, a sad — i mahne sandukom, a ja se skotrljam pred noge učiteljevici, — a sad ga — veli — više nema u sanduku.

Učiteljevica vrisne i đipi na stolac, a oni drugi straga udariše u grohotan smieh.

Kad sam sutradan polazio u školu, bilo mi je nekako tiesno oko srdca. Marija me jutros, kad joj nazvah dobro jutro, i ne pogleda, a najvećma se bojah učitelja; činilo mi se, kao da sam mu nešto kriv. Kad ja pred školu, a učitelj sjedi na pragu i odbija dimove na svrdlove i fićuka, fićuka — majko moja! — kao kos.

— Znaš — dočeka me Franjo na ulazu u školsku sobu — što je novo?... — Nestalo učiteljevice sa čarobnjakom.

Ja se samo ukočanjio.

Kad je odbilo zvonce, uniđe učitelj u školu, i sve se smješka. Mi ga svi gledamo začuđeno i ne možemo da uhvatimo razloga tomu njegovu veselju.

— Znate — veli — šta, djeco! Dugo već nismo pjevali, pa hajde jednu zapjevajte!

Marija, jer ona je bila naša počimaljka, povede: »Tko je srdce, u te dirno«, a mi drugi udesismo, što bolje znadosmo. Učo se naš najprije snuždi, mora da se sjetio davnih, davnih dana, poslije se smrkne, a kad mi zajeknusmo:

»Drugi ljubi zlato tvoje,
Miruj, miruj, srdce moje!«

najedanput mu se razvedri lice, a oko usana zatitra smieh.

— Još jedanput! — veli — ovo »Drugi ljubi«, al veselije, brže!

Mi opet udri svi brže, pa glasnije... »Drugi ljubi...«

— Veselije, veselije! — nutka nas učitelj.

A onaj ancikrst Mišin Gaja razdraži se pa počne podcikivati. Učitelju se potrese brk pa sve kliče: — Veselije, veselije!

Nastade nas vrisak: — Iju, ijujuuu! — koliko nas grlo nosilo, a pjesma već i onako odavno nije »Tko je srdce...«, već pravo kolo, šta li je.

— Brže, momci, veselo! — opet će učitelj.

Mišin Gaja sve namiguje na nas, pa odjedanput iziđe iz klupe i stade — oprosti mu, Bože, griehe! — igrati kolo. Mi u strahu pogledamo na učitelja, a njemu to milo, pa sve viče: — Tako valja, sokole, sokoliću!

Onda se i mi drugi izguramo iz klupa i uzmemo prebirati nogama. Učitelju sve sjakte oči, a onda se privuče k ormaru i izvadi egede. Stao on da struže, a mi skači kao pomamni i ori: — Ijujuuu!...

Poslije dvie godine vratim se za prvi put iz Vinkovaca, gdje sam polazio gimnaziju, u svoje rodno mjesto na ferije. Prvi mi posao bješe, da potražim svog učitelja. No tamo mi kažu, da je otišao u mir i odselio se, bog bi ga znao, kamo. Nikomu, vele, nije kazao, gdje će se smjestiti, kao da se boji, da mu se ne vrati žena. Potražim i Andru. Oženio se čovjek: uzeo onu istu snašu, što ga je uviek bockala. Ostala udovicom, pa se zadovoljila Androm, a sviet ko sviet veli: suđeno je tako. Mi se tek pozdravili, a eto i Andrine žene.

— O, sviete, sviete — viče ona — čuda neviđena! Perem ja na Bosutu košulje, kad vidim rodu, gdje leti preko Bosuta. Mora da joj se smučilo, jer stade bacati. I izbaci ništa manje već jedno oveliko tele. Tele pane u vodu, a štuka ga dočeka i proguta. Bože, bože, kakvih li sve nema čudesa na svietu!

— Ajde, ne brundaj — oštro ju prekori Andro. — Tko je vidio, da roda ili štuka može progutati tele!

— Zašto ne? — ona će. — Kad si ti u Italiji mogao progutati topovsko zrno, zašto ne bi mogla roda tele progutati?

— Izdiri odatle, ti brbljava mrcino! Ti valjda misliš, da je zrno veliko ko jabuka na vrhu tornja! — uze galamiti Andro, a žena se samo nasmije i pobježe u kuhinju.

— Eto vidiš, moj brate! — stao mi se tužiti Andro — kakav sam ti ja to križ naprtio! I prije je bila zla, al odkad se njom

oženih, ko da je stala na sugreb — od dan do dan sve gora. A baš sam se zato i ženio; ko rekoh: uzet ću ju za ženu, pa će se valjda umiriti. Al da! Ne može ti to biti mirno. Vodio sam ju i k Majci Božjoj u Ilaču i k svetom Boni u Vukovar, al ne pomaže. Vodio sam ju i k čarobnjacima, al ne znadu ti ovi mlađi med njima ništa. Prosto ne znadu ni to, da nestane žene. — Nema ti, nema — više — kaže — onakih čarobnjaka, kakvi su nekada zalazili u naše selo!

(»Obzor«, Zagreb 1894., br. 171.)

Seoski filozof

Čiča Mija Gluvakov bio je do pred dvie godine i svojim suseljanima gotovo nepoznat čovjek. Živio je negdje na stanu, pa je riedko zalazio u selo. A kad bi tako i došao u selo, susretali bi ga stariji ljudi s pitanjem: — Ama, Boga ti, čiča Mija, zar si ti još uviek živ? — Bi rekao, da im je ko krivo, što on još gazi ovu crnu zemlju, i što i njega grije ovo jarko sunce. A on se samo smijuljio. Njemu je bilo drago, da ga još nisu sasvim zaboravili, i da se makar tako za njega brinu. To je najposlije bilo i sve, što su za njega marili. Do prije dvie godine nije si nitko za njega tro glave, gdje je, kako li mu je, pa nikomu nije ni u snu došlo na pamet, da njega pita za savjet u kakvoj važnijoj zgodi. U obćini je brojio on samo onda, kad se je popisivalo pučanstvo, a da su ga i tom prilikom zaboravili, ne bi sigurno carevina propala. Glas toga starkelje nije jednostavno u selu vriedio ni pol lule...

Bilo je to sve tako do pred dvie godine, kad se najedanput sve preko noći preokrenulo. Sad će i sam gospodin župnik koji put zaustaviti Miju i upitati ga, što on misli o ovom ili onom poslu. A to je već mnogo, kad mu i naš župnik odaje čast i njega pita za mišljenje, jer je naš župnik u ovom čitavom kotaru najpametniji čovjek. Tako je bar rekao, i to javno rekao, sam kotarski predstojnik: — Vaš je župnik najpametniji u čitavom kotaru, jer je uviek uz svaku vladu.

A kad učitelj danas hoće da pohvali kojega dječaka — a obično se već hvale gazdinski sinovi — reći će: — Neka te dragi Bog poživi, pa ćeš i ti danas sutra selu biti na diku kao i čiča Mija. Pa kad danas dođe kakav gospodin u selo, čim otvori usta i upita: — Čuješ, mali, gdje je...? — ono mali i ne sluša dalje, već unapried odgovara: — Čiča Mija je u čiča Mijinom sokaku, kuće broj taj i taj. — Ta za koga bi stranac u našem selu i pitao, nego za čiča Miju!

I sokak su dakle već nazvali po čiča Miji i — mora se reći — baš najljepši sokak našega sela. Tu su kuće najvećih gazda, pa dabome i glavna birtija, a između biljежnikove kuće i kuće župnikove rođakinje dućani sve trojice Židova, pa škola baš između narodne krčme i druge neke javne zgrade. Tu je na kraju i čiča Mijina krovnjača, naherena i razglavljena. Iz ovoga se već vidi, kako je čiča Mija sada već bio znamenit čovjek: svi naši veliki i znameniti ljudi imadu po važnijim mjestima svoje ulice, ali, boga mi, jedva da će i jedan od stotine imati i svoju kuću u njoj.

Vi ste već kao na iglama, pa nestrpljivo pitate: — Pa kako to bi, te se iz onoga zaboravljenog, nepoznatog čiča Mije odjedanput izčahurio tako znamenit čovjek? Ele, bilo je to ovako:

Prije dvie godine došao u naše selo neki gospodin, bajage, da traži »narodno blago«. Prvi dan mu se smijali ljudi: gdje će taj u sirotinje naći blaga! Što je bilo u koga ono malo siromaštine, to su već poodnašali eksekutori na muntu. Drugi dan stala se već i djeca nabacivati busama na toga gospodina, i jedino su žalila, da su već jučer promašila tu liepu priliku. Treći dan našao se taj gospodin u razgovoru i s čiča Mijom. Veli mu, da je došao proučavati narodnu dušu, prisluškivati udaranju narodnoga srdca, kupiti u ljudi iz naroda ono neizkazano i nikad neizrabljeno blago pjesama, poslovica, rieči itd. Naposljedku upita čiča Miju, zna li on kakvih narodnih pjesama i bi li mu ih htio pjevati.

Čiča Mija pogleda kaputaša izpod oka, izhrakne se dva, triput onako graničarski, a onda stane u sebi ovako esapiti: — Ili je taj gospodin budala, ili drži mene za budalu. U jednom i drugom slučaju ne će se sa mnom šaliti! Jači sam ja od njega, a za pojasom mi reži i ljuta britva.

Onda mu rekne glasno, da zna svu silu baš liepih pjesama, pa ako gospodin želi, da će mu ih pjevati. I počeo o babi Ruži, kako je izgubila muža i tražila ga varjačom po loncu.

Gospodin je sve to bilježio, ali kanda nije bio najzadovoljniji, jer je zaželio, da mu zapjeva koju drugu. Čiča Mija onda uzme cifrati, kako se je popeo na jabuku, da nabere šljiva, a kad je s te kruške sišao, ono puna torba gljiva. No ni s tom nije najbolje prošao. Gospodin ga upita, ne zna li kakvu staru od onih pravih narodnih pjesama, u kojima se pjeva o hajducima, ili o banovima i o Đurđev-danu, hajdučkom sastanku. Na to se pitanje čiča Mija čisto uvriedio. — Ta kako ne bi on toga znao! I opet poče pjevati, i to o varadinskom banu Dojčin Petru, kako je zapio sto dukata za jedan dan, pa onda opet o Radoji, kako je nekoga vijao do skele, a gospoja mu kod kuće kavu kuvala i robove čuvala. — Sad, pomisli čiča Mija, ako još i sada nije zadovoljan, skresat će mu glasno otca i mater, i ostaviti ga. Gospodin doduše ni tim nije bio zadovoljan, ali mu čiča Mija nije ništa glasno skresao, nego samo u sebi, jer su mu bile obećane dvie krune, ako još odpjeva koju o Kraljeviću Marku. A čiča Mija znao je više cifrati o Marku, nego — Bože mi prosti! — gospodin predstojnik o banu. I pjeva Mija, pjeva, a gospodin piše i piše. Ono, pravo reći, i ne pjeva Mija, već samo kazuje. Spočetka je doduše i pjevao, ali kako mu je glas jak, kao u kakvoga skeledžije, a hrapav kao u seoskog čordaša, složiše se, da čiča Mija samo kazuje, a onaj će bilježiti.

I tako dolazio onaj gospodin dan na dan k čiča Miji i bilježio, a čiča Mija kazivao pjesme i polako punio svoj ćemer.

Kad se je prvi gospodin poslije nekoga vremena vratio u grad, došao je već drugi, za ovim treći, i tako redom jedan za drugim. I svi se navraćali čiča Miji i svi su bilježili, što bi im čiča Mija kazivao, a onda to sve tiskali u knjigama, i onda, kažu, te knjige prodavali.

Dolazili i takvi, koji nisu skupljali pjesme, nego na primjer pitali, kao se zove ono, čime se iz boce vadi čep, ili ona visoka, okrugla, crna kapa, što ju je gospodin župnik prije desetak godina metnuo prvi put na glavu, kad je u selo došao ban, a onda ju je prije pet godina nosio samo onda, kad bi dolazio

veliki župan, a sad ju meće na glavu, i kad dolazi kotarski predstojnik. Pitali su ga i to, kako bi on nazvao one naočale, što bez uzice sjede na nosu, a jedan ga čak upitao, kako bi on hrvatski rekao rieč »Stimmung«. I što bi god čiča Mija rekao, bilježili bi oni i o tom pisali u novinama ili čitali na svojim sielima.

Došao jedanput i neki inžinir, donio sa sobom nekakvu teku, na kojoj je bilo napisano: »Hrvatski narodni građevni slog«, i stao prediravati čiča Mijinu kuću. Sve je bilo pravo tome inžiniru, samo mu se činilo, da je to novotarija, da je čiča Mija izbušio u krovu kao neku rupu, kroz koju je išao dim. Čiča Miju, čovjeka starog kova i čovjeka iz naroda, bolio taj prigovor, i da ga ne prekoravaju s novotarijama, začepio badžu krpama i sada dim prolazi liepo između oplata od vrata i pendžera.

I nekakav s violinom — kazivali su, da je to prvi bogataš u gradu — dolazio k čiča Miji i nagonio ga, da pjeva, pa i on bilježio one melodije i tiskao u nekoliko svezaka. Poslije više nije dolazio, jer se, kažu, baš ljudski pomogao čovjek, izdavajući na sviet narodne popievke, pa mu više ne treba čiča Mije ni njegovih pjesama.

Tako je dakle čiča Mija sa svojih pjesama i pripoviedaka prodičio sebe i svoje selo. Izabrali ga i začastnim članom obćinskoga vieća, a htjeli ga poslati i u sabor, ali u onom drugom kotaru, gdje je čiča Mija imao kandidirati, ustao onaj nepametni pop, što je uviek proti vladi, i dokazivao, da se čiča Mija, ta dika čitavoga sela, ne može birati, jer nema ni aktivno ni pasivno pravo izbora. Vidi se, kako je nepametan onaj pop, kad ne zna, ni kako se narodski kaže aktivno i pasivno pravo! Po čiča Mijinom tumačenju reklo bi se to čisto narodski: ili loncem o kamen ili kamenom o lonac. A onda su zaključili u najnovije doba, da čiča Miji podignu u ime priznanja za njegove zasluge liepu jednokatnicu; samo se obćina i vlada ne mogoše složiti, tko da dade novac za tu gradnju. Vlada bi, da ga dâ obćina, a obćina bi, da ga dâ vlada. Zato je sio jednoga dana bilježnik, pa na bana skitio ovu liepu knjigu:

— Preuzvišena ekscelencijo! Odkako ste Vi postali banom, Vi ste oko sebe najradije kupili one ljude, za koje se prije nije

uobće znalo ni u njihovom sokaku, pa ste iz njih iztesali jake stupove svojoj vladavini. Zato se službouljudno podpisani ufa Vama, gospodine bane, predložiti, da pogledate i na našega čiča Miju. On je u ovom našem selu najpametniji, jer ja sam se rodio u drugom susjednom selu, i on je tako zapravo među našim seljacima jedini pametan čovjek iz naroda. On nije učio nigda ništa, a od njega su učili toliki ljudi, i sveučilištni profesori i akademici, pa zato ja molim, Vaša Preuzvišenosti, da promaknete čiča Miju, koji je dosada bio na obće zadovoljstvo mjestnim sudcem, u čast ili barem plaću profesora ili koje mu drago struke u sveučilištu, a u najgorem slučaju bio bi on pripravan primiti i koji kanonikat. No ako bi ta mjesta bila popunjena, molim Vas, svietli bane, da mu dadete obilniju mirovinu ili bar da mu kao narodni dar podignete u našem selu jednu jednokatnicu.

Ja znam, doduše, da visoka zemaljska vlada Vaše ekscelencije nema novaca za tolike kulturne potrebe hrvatskoga naroda, pa podpisani misli, da bi bilo najjednostavnije udariti 3.5% nameta na glavni i slob. kr. grad Zagreb i od tih dobrovoljnih prinosa sagraditi čiča Miji liepu kuću. Ta bi kuća poslije čiča Mijine smrti mogla pripadati glavnom gradu. Trebalo bi je samo prenieti u Zagreb, pa bi uz tolike druge zgrade bila najljepša uspomena na Vaše ekscelentno banovanje i na načelnikovanje sadašnjega načelnika.

Podpisani se nada, da Vaša Preuzvišenost, koja je dosada uviek pomagala one, na koje nitko drugi ne bi ni glave okrenuo, ne će ni sada pod slavni kraj svojega banovanja udariti drugom stazom.

Istina, opozicija će u tom udariti na Vas, ali ona će, dokle god ste Vi ban, i uradili Vi, što mu drago, na Vas udarati, kao što će Vas opet Vaša stranka hvaliti, uradili Vi, što Vam drago. A kad prestanete biti banom, psovat će Vas i opozicija i Vaša stranka i do groba odani

pročitano i podpisano u Jablanovcima,
mjeseca studenoga 1902.

Tripko Ošutkivalo
obćinski bilježnik

U analima našega obćinskog arhiva nema doduše pismenih podataka, da li je i što je ban odgovorio gospodinu Tripku na tu njegovu umnu poslanicu, ali toliko stoji, da je čiča Mija dokončao svoj zaslužni život na stanu izvan sela, a da očekivane jednokatnice nije svojima smrtnim očima nikad ugledao. A da se je kojim nevjerojatnim slučajem to i dogodilo, bila bi kasnija zahvalna mu pokoljenja u ne maloj neprilici, kad bi htjela radi afirmacije razine naše kulturne javnosti utvrditi, da li je čiča Mija bio prvi ili, bog zna, koji po redu među onima javnim radnicima, kojima je zahvalni im narod podigao u znak priznanja makar i zemunicu. Pa tako je uostalom i bolje za samu dičnu uspomenu našega čiča Mije. Bog zna, ne bi li i kod nas nastala kasnije nemila neprilika, da se o čiča Miju i njegovu kuću počnu otimati pojedini gradovi i obćine, kako su se ono nekad, kako nam to stare knjige kažu, otimali grčki gradovi za Homera. Ovako je ostavio iza sebe samo veliku kulturnu zadužbinu, a naše mu je zahvalno selo postiglo najveće priznanje, što nam je i ono dalo jednoga našeg »filozofa«.

(»Obzor«, Zagreb 1902., br. 274.)

Seoska secesija

Viest o književnom družtvu, koje se počelo rađati u Zagrebu, uznemirila je i književne krugove u Zaplotincima, i oni se uzeše ozbiljno spremati, da zauzmu — kao moderni ljudi — prema tom družtvu svoje stajalište. Sazvat će dakle glavnu skupštinu svojega literarnog družtva »Helikon«.

Prvi je saznao za tu viest predsjednik »Helikona«, poštovani gospodin Habakuk Torba. Saznao je to, veli, iz političkog dnevnika »Britva«, koji izlazi svake subote u gradu V. Zaplotinci leže naime, da to odmah kažemo, nekih četrdeset kilometara od grada V. Na pola puta između Zaplotinaca i grada V. leži seoce Zakovani, a u Zakovanima stanuje bivši Habakukov meštar, čižmar Kalasancij Mrkva. Mrkva drži »Britvu« u subabonnementu, dobiva je dakle iz kavane svake iduće

sriede, a šalje ju u Zaplotince svakoga petka. Tako je dakle već u subotu znao Habakuk za ideju o novome družtvu i sazvao odmah glavnu skupštinu »Helikona« za nedjelju poslije podne.

Sabralo se dvie trećine Helikonaša. Treći član »Helikona«, blagajnik Jeremija Pravda, bio je službeno zapriečen: amputirali ga baš onomadne u susjednom gradu iz poštenog družtva.

Čelo stola sjelo predsjedničtvo »Helikona«, tajničtvo pjevačkoga družtva »Zveglje«, podpredsjedničtvo »Britve« i predpoplatničtvo zaplotinačkih čizmonoša — Habakuk Torba in persona. Vis-à-vis njemu ustoličio se Bonaventura Bezkorka, fabrikant šila en gros et en detail, emeritirani zaplotinački poljar i diplomirani interviewer svih znatnijih ličnosti, koje bi pohodile Zaplotince.

I uze rieč Habakuk Torba, da se potuži na jadne literarne prilike u Hrvatskoj. — Hrvatska, reče on, ima danas sama dva najveća pjesnika, a jedan od njih, to je Habakuk, mjesto da zlatnim klincima o vječnost prikiva svoje neumrlo ime, mora da zabija klince u nedostojnu obuću običnih smrtnika. Prije dvie godine izdao je na sviet zbirku pjesama »Tulipan«, a kritika, ne ufajući se priznati, da ne shvaća ljepotu njegovih misli i obilje novih ideja — iztakla mu samo ljepotu papira i obilje tiskarskih pogrješaka. Jedan je jedini list imao kuražu, da javno prizna svoju ignoranciju. Završio je s Preradovićevim riečima: Dok je glava, bit će kapa.

Jednoglasni »živio« poprati Habakukov govor. Onda se diže Bonaventura Bezkorka. Bonaventura nije sam toliko literat, koliko mecena liepe hrvatske knjige. Kad je ugledala svjetlo Habakukova zbirka »Tulipan«, poklonio je Bonaventura tri eksemplara »Tulipana« mjestnoj školi uz uvjet, da se pjesme čitaju u školi i da ih djeca uče napamet. To mecenatstvo skupo je doduše platio domaći učitelj. Okriviše ga, da mu djeca ne napreduju, i kazne radi dodieliše ga vladi za nadzornika. U šali zvao je za to učitelj Bonaventuru odsada Maleventurom.

Bonaventura stao da žestoko udara po novinstvu glavnoga grada. Jedne novine doniele jednu izreku iz njegova govora na banketu u proslavu nove tiskare, pa se o tu izreku i o samog autora zadjele s puno zlobe i izrugivanja. Ne razumievajući

u citatu političke aluzije, uzele novine da ga prikazuju neznajšom. Izreka ta je glasila: »Veliki talijanski epik Calderon veli u remek djelu »Donna Clara« ove rieči: Grau, theurer Freund, ist des Lebens goldner Baum«, pa tako i ja velim i t. d. i t. d.

A što su na to učinile one dične novine? Doniele toj izreci rep, koji je imao svrhu, da Bonaventuru izvrgne ruglu i da krepkoću njegova stila prikaže u ružnom svietlu. »Ponajprije«, izvraćale su te novine, »nije Calderon talijanski epik, nego španjolski. Onda on uobće nije epik, već dramatik. Item, Donna Clara nadpis je pjesmi od Heinea, a ne epu od Calderona. Item, citirane rieči ne veli Calderon, nego Goethe. I najposlije Goetheove rieči glase sasvim drugačije«.

— Nije li, gospodo moja — zagrmi Bonaventura u glavnoj skupštini »Helikona« — nije li to divljačtvo jednu tiskarsku pogrješku onako bezdušno izrabiti u svoje političke svrhe i političkom protivniku i na literarnom polju krnjiti slavu, ubijati ga, sramotiti ga? Za takav postupak on ima samo izraz »fuj!« — koji on moli — neka dođe u zapisnik.

Poslije Bonaventurina govora razpravljalo se triezno i temeljito o svim paragrafima zagrebačkog družtva i čitanim se paragrafima dodavale kojekave opazke. Tako je primjerice primljen Bonaventurin amendement onom paragrafu, koji kaže, da će »družtvo podpomagati svoje članove materialno i moralno«. Bonaventura naime tumači taj paragraf ovako: »Materialno podpomagati članove« znači na primjer lirskome pjesniku dati sto forinti, da izda na sviet svoje pjesme, a »moralno podpomagati ga« znači savjetovati mu, da ih za Boga ne tura u javnost.

Habakuk se je spočetka opirao tome tumačenju, ali je napokon popustio; — ta najposlije, tako bi on, Habakuk, najlakše namirio troškove, što ih je imao tiskajući »Tulipan«.

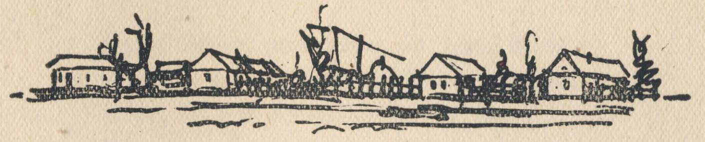
Jednoglasno je primljen i Habakukov priedlog, koji glasi: »Umre li koji pjesnik od gladi ili od druge obične pjesničke smrti, skrbi se družtvo za dostojan mu pokop«.

Tu zgodu upotriebi Bonaventura, da pokojnom članu »Helikona«, Jeremiji Pravdi, izrekne liep nekrolog:

— Gospodo! — govoraše Bonaventura — u našoj sredini nema jednoga milog člana našega, nema Jeremije Pravde. On se je od nas odielio, — ne, ne, nije se on odielio, — njega su od nas odielili. Bio je čovjek do konca svojega rada idealan, i otišao je s idejom, koju je uviek na srdcu nosio. U svojoj velikoj skromnosti imao je jedan jedini ideal, — ideal, da mu se zemni ostanci poslije smrti ne predadu materi zemlji, koju je toliko ljubio, nego kakvom krematoriju, i da ga pokopaju bez počasti, bez vojničke pratnje. Pa i ta mu se želja nije izpunila, jer ga je na zadnjem mu putu pratila jaka oružana četa. I ljuta se sudba s njim ljuto našalila. Književna kritika i književna naklada nije htjela da sabere i na sviet izda njegova djela, — sabrao ih je i na sviet izdao državni odvjetnik. Na Jeremiji su se obistinile rieči: čuvaj se sam svojih prijatelja, ovdje državnog odvjetnika, a neprijatelja, ovdje kritičara, čuvao ga je Bog.

Skupština »Helikona«, koja je bila u salonu gostionice »Kod Helikona«, svršila se liepo, skladno. Kod prvih glasovanja glasovalo se ustajanjem; kasnije su članovi glasovali izgovarajući: »da« ili »ne«, a najposlije su glasovali klimanjem glave.

(»Obzor«, Zagreb 1898., br. 164.)

Ante Benešić

Menu

(Stropha sapphica)

Ljubo! Stiže brzojav, da mi sutra
Prijatelji dolaze: dobri druzi.
Daj da malo mozgamo, kako ćemo
Goste podvorit.

Pazit ćemo, podvorba da nam bude
Gladka, kao stihovi skladne pjesme;
Vino, ko žar pjesnikov; jela, kao
Pjesama zbirka.

Uvod u te pjesme nek juha bude,
Krepka, kao junačka naša pjesma;
Za njom kulen — kao ditiramb papren
Veselom Bakhu.

Govedinu garniraj zgodno, dodaj
Sos pikantan, oštro nek jezik štipa,
Košto zdrava satira, kada koga
Ozdravit želi.

Mesa fino nasjeckaj, pa ćeš pitu,
Znaš, onakvu napravit, da nam gosti,
Kad ju jedu, pomisle, svak je komad
Sonet Petrarkin.

Janje, prase nek se rumeni, ko što
Lice punog mjeseca; nek su tečni,
Da na distihone idile ljubke
Nalični budu.

Ako hoćeš, s breskvama, grožđem svrši,
Al sladkiša ne spremaj, jer bi težko
Pili gosti bilikum, koji ću nalit
Šiljerom starim.

S bilikumom ključeve predat ću im,
Da otvorit mogu, kad hoće, vrata
Od kuće nam, i srdca moga, pa i
Podruma punog.

S bilikumom sve ću im ponuditi,
Zato svi će izpit ga na bielo,
Pa i sebe cieloga dat ću njima,
Samo ne — tebe!...

(»Pjesama knjiga druga«, Zagreb, 1906., str. 31.)

Pudarina

Kao đeram nad knjigom zgrbljen čučim,
Nad knjigom, gdje vodice bistre nema.
Kao moljcu knjiga je hrana meni,
Hrana i piće!

Da mi samo krila porastu laka,
Mahom bi odletio iz te sobe
Sparne i zagušljive, što me davi,
Davi ko memla...

Fruškoj gori ja bih u krilo pao,
Vinograd potražio praotaca,
Oduška bih mladosti svojoj dao,
Oduška željnoj.

Sada cvate vinograd, ko da Višnjem
Vinogradar zahvalan tamjan pali,
Što mu Bog plemenitu kaplju daje,
Kapljicu rujnu.

Tamo bih se mirisa ja nasrko,
Još bi ljubu dozvo, da pudarimo;
Na zemlju bih mekane slame prostro
Nama za počin.

Prekrio bih slamu pokrovcem bielim
Kao snieg. Ne bi ga ni trebali,
Jer ko svila mekane trave ima,
Travice sitne.

Liepo bi se kupali u Dunavu...
Ja bih njoj pomagao, kad se svlači,
Plivat bih je učio, okupanu
Opet odievo.

Grozdovi bi motrili grudi njene,
Pa bi mahom zavidni željkovali,
Da im slični budu: onako puni,
Sladki onako...

Čeznulo bi grožđe u vinogradu
Za sladkoćom grudi i poljubaca...
Al bi ta pudarina sladka bila —
Od grožđa slađa!...

(»Pjeme«, Zagreb, 1905., str. 15.)

Starčevo karanje

Bože, jada golemoga!
Šta od svieta biva toga?
Vino pije,
Kolom vije,
Pa se smije,
Ko da nije
Suzna to dolina,
Nego bačva vina.
To je negda drugče bilo,
Toliko se nije pilo...
— Starče, čuda golema!
Zar ne poznaš Noema?
A odtada
Vinograda
Viek je bilo,
Viek se pilo.
Sad bi ta dolina
Puna bila vina,
Da junački niste pili!...
Što ga niste ostavili?

(»Knut«, god. I. br. 5., Mitrovica 1904., str. 73.)

Žetva

(Stropha sapphica)

Sunce peče ko žeženo zlato,
Zlatno klasje pod njim dozorilo je;
Žetelice žanju i žeteoci,
Prigledat idem.

Uz put zovnem ljubu, da pomogne mi,
Ona odmah pristala. Al' u ljubu
Zagledalo sunce se tako, da se
Sklonismo u hlad.

Baš se lipa krošnata razcvjetala,
A ja berem lipine cvietke, kitim
Ljubi grudi ljiljanske, kosu bujnu,
Da mi se smieši...

Svaki smiešak gasim joj cjelovima...
Ona meni uzvraća svaki, a ja
Opet gasim cjelovom — da čim drugim? —
Cjelovom sladkim!...

Žetelice gotove vienac nose,
Vienac klasja zreloga!... Drhćem blažen.
Moju ljubu vjenčaju plodom sretnim —
Plodna mi bila!...

(»Knut«, god. I., br. 10. Mitrovica 1904., str. 160.)

Ljuba spava

Ljuba spava... Pod njom meka trava,
Nad njom nebo vedro se smieši,
Ja je motrim... Sladka čežnja neka
U meni je, al ne će da grieši...

Leptir smion kao brza striela
Dohrlio, sjeda joj na usta...
Ljubi usta... Gledaj stvora smjela,
To baš bješe moja želja pusta!

Ona njemu ustašca naškubi,
Misli: ja sam! A to leptir bio!
Ona ne zna, kako se to ljubi,
Leptira sam zato zamienio...

(»Knut«, god. I., br. 10. Mitrovica 1904., str. 150.)

Zašto sam na svietu

Zašto sam na svietu?
Sam se često pitam:
Zar sam zato, da se
Lien po svietu skitam?

Il sam zato, da se
Po krčmama vučem,
I tu novac, mladost,
I mozak utučem?

Popravit se kanim,
Ja ne poznam šale. —
Alaj će mi biti
Mjesto kudnje hvale!...

Preobraćaj takav
Nije Pavlov bio;
Pa tko takvo slavlje
Ne bi proslavio?!

To će slavlje biti
Kod »Zlatnog bunara«:
Alaj će se čudit
Moja družba stara!...

(»Knut«, god. I. br. 9. Mitrovica 1904., str. 139.)

Moja vila

Gostoljubiv ja sam čovjek,
Bilikum mi velik dosta,
Pa kad zgrabim kojeg gosta,
Taj se sjeća mene doviek!

Uz bilikum ključe redam:
Mali ključić — vrata s druma,
a veliki od podruma,
Da uz srdce gostu predam.

Pjesnikinja jednoć vila
U goste je k meni došla;
Lako došla, težko odšla, —
I ona se ponapila.

Bilikum je izkapila,
I oko joj zakriesi se...
Al' za ključem ne maši se,
Jer ne treba ključâ vila.

Za srdcem se maši mojim,
Jerbo voli srdca vruća,
Gdje je želje i čeznuća, —
I zamieni srdcem svojim.

Od tog časa vesela je
Moja pjesma danju, noći! —
Uzdisati s njom ću moći
I izsmijat uzdisaje...

(»Knut«, god. I., br. 21., Mitrovica 1904., str. 325.)

Sad ja vidim

Novom vinu moram da se divim:
Čim natočiš, pjena se izgubi!
Pa se sladko kraj tog vina ljubi...
Sad ja vidim, po po volji živim.

Ljuba prašta, i kad malo skrivim,
Jer je slušam, kad kaže: poljubi!
A ja grlim i šapućem ljubi:
Sad ja vidim, da po volji živim...

(»Knut«, god. I., br. 22., Mitrovica 1904., str. 340.)

Curičica mala

(Uglasbio Ivan pl. Zajc).

Curičica mala
Vrtom skakutala,
Vrtom skakutala,
Rosno cvieće brala,
Pa razmišljat stala,
Kome bi ga dala.

Ljuto zaplakala,
Sebe proklinjala,
Što je tako mala,
A ljubit bi znala!

Da je začarala
Vojna tako mala,
Aj, onda bi znala,
Kom bi cvieće dala!
Ljubiti bi znala!
Šta će? Još je mala...

(»Pjesme«, Zagreb, 1905., str. 7.).

Ljubav ne zna šale

Grmljavina! Još je vina,
Još ću izpit čašicu.
Kad iziđoh: pomrčina,
Ćutim kiše kapljicu.

Moram brže k vjernoj ljubi,
Hej, krčmaru, ne dangubi,
Samo još tu kapljicu...
Piši i tu litricu!

Eto biesa! Sa nebesa
Iztrest će se kiša sva.
Sve se sada na me stresa...
Kako li ću k ljubi ja?

Što mu gromi, kiša što je?!
Što nebesâ prolom taj?!
Strašnije je nebo moje,
Kišobran mi kakav daj!

(»Pjesme«, Zagreb, 1905., str. 28.)

Izprika

Moja dika mene kara:
Već te nema četir dana!
Zar već nemam za te čara,
Milija ti zar mehana?

»Nije diko! Već sam čare,
Opjevati tvoje htio,
Ali vino svuda kvare,
Ni načvrknut nisam bio!«...

(»Pjesama knjiga druga«, Zagreb, 1906., str. 7.)

Hajd poleti uzdisaju

Hajd poleti, uzdisaju,
Uzdisanom kreni kraju,
Ti si krilat, ti ćeš moći
Do čuvane dike doći:
Nju čuvaju njeni stari,
Zrelo grožđe — ko pudári.

Sladko grožđe! Stani, stani,
Uzdisaju otrcani!
Ovila te srdca tama,
Letni prije zvjezdicama,
Do njih sjajnih prije prni,
Sjaj ukradi, pa ogrni.

Ko alem se nad nju spusti,
Da zasjaji pram joj gusti,
Odšuljaj se i do grudi,
Tajne želje tu uzbudi;
Nek o meni sladko sniva:
Što se sniva, — često biva!

(»Pjesama knjiga druga«, Zagreb, 1906., str. 8.)

Menu

(Catastropha sapphica)

Blago onom, koji na očevini
Sjedi i pijucka šiljerac stari,
Radnim danom mjereć jedared snagu,
Blagdanom dvared.

Kad si jači nego šiljerac stari,
Pjevaš divne ode treznoći, a kad
On je jači, ne žališ, jer je slavan
Svlado te junak.

Slavan junak, al' se u koštac hvata
Skroman kao curica, kad je grliš:
Grliš dotle, dok se izčupat njojzi
Ne možeš više.

Nemojte ga mnogo vrieđat starca,
Nemojte se otimat: on vam brigu
Briše s glave, u glavu lije pamet,
I san vam kuje.

A veseljem kakvim te nudit znade!
Ne vjeruješ očima niti ikom
Oko sebe: odkud toliko danas
Sretnijeh ljudi?

Lica su im vedrija, oči blaže.
A tek pamet! Kao biesan vulkan
Grmi, suklja, žari se i sve s novom
Izbija silom.

Oko duše sreća se mazit staje.
Sviet mi je ljepši, a prijatelji
Oko stola vidim odjednom da su
Veliki ljudi.

Tko bi sanjo, ali sad vidim jasno,
Prijatelju, ti si Petrarca, Puškin,
Kalidasa, Shelley, Coppée, Mickiewicz.
Homer i Goethe.

Ja sam samo Tizian, dalje šutim,
Jer sam skroman, i jer za stolom našim
Sjedi Lessing, do njega Przybyszewski,
A onda Solon.

Solone, razsudi, da l' pravo velim:
Tri su ovdje Puškina, i svi liepo
Mirno sjede, pa se uz šiljer stari
Niti ne grizu.

I što dulje, sve nas je nekud više.
Premnogo je skoro već velikana,
Braćo draga, jeste li vi to glavom,
Ili su sjene?

Odem u vrt. Danas i drveće je
Uljudno, poskakuje odsvud k meni,
Da se mogu prihvatiti; objeručke
Zato ga grlim.

Gledam Dunav. Šta li je njemu danas?
Veseo se smješka po mjesečini,
Kao da namiguje Fruškoj gori,
Davnoj si ljubi.

Mjesečina, — ali je Dunav crven;
Sâm je stari šiljerac, a uz njega se
Smiju svietu današnjem pjani drevni
Pokojni bozi.

(»Knut«, Mitrovica 1904., god. I., br. 15., str. 239.)

Postanak vinograda

Izađe Noem, da nabere grožđa. I nabrao centu grožđa, da počasti goste na svoj rođendan. Ali kako je bilo svega drugoga u izobilju, sasvim je zaboravio na grožđe. Za šest nedjelja eto mu opet imendana, i sada se sjeti onoga grožđa, pa će ga ovaj put na stol donieti. Začudi se, kad mjesto grožđa ugleda bezbrojne mušice, gdje prekrivaju nekakvu koru, ljuskavu kao u velike ribe. Skine te ljuske, i na svoje još veće čudo naiđe na tekućinu, koja mu vrlo ugodno podraži nosnice. Okusi: izvrstna kapljica!

Kad se gosti nasitiše, donese Noem nekoliko vrčeva one tekućine. I okusiše, i svi uzkliknuše: — Ala, ala, al taj šiljer valja!

Među gostima je bio i neki putnik, vrlo mlad i liep, obraza rumenih, žarkih; oči mu se od zadovoljstva kriesile. Nitko ga ne poznaje, nikomu se on nije predstavio, jer to onda nije bio običaj. I da su ga pitali za ime, ne bi se odao, ne bi rekao, da je on Anđeo ljubavi.

I okusi Anđeo vino, i obrazi mu se još jače zažariše, i oči mu još više zasjaše.

Čašu za čašom, i razdragaše se gosti. Mužko grli mužko, žensko opet žensko, pa se bratime, pa se ljube. I zapjevaše: — Ala, ala, al taj šiljer valja!

I milo bilo Anđelu. Eto mu u vinu pomagača, da širi ljubav, a koliko se dosada mučio, i sa slabim uspjehom!

Ponoć se približava, i gosti se spremaju, da pođu. Ode Anđeo sav sretan. Anđelu je noć kao i dan, pa pođe, da vidi, koliko to Noem ima vinograda. Izbroji brazde: u svemu samo dvadeset, a Noem ima veliku družinu. Zasadi mu jedan lanac sve čokot do čokota na dva metra, da grožđe dobro uzori, i da bude fina kapljica. Zasadio vinograde i drugima prema potrebi, da mogu i radnim danom koju čašicu izpiti, a svečanom se zgodom *do ponoći* veseliti.

Tek što je Anđeo otišao, a netko — kuc, kuc na prozor. Začudi se Noem i gosti, tko bi to Božji mogao biti, pa još u to doba noći! Oglasi se iznemogao putnik. Noem ga primi, dade mu hladna pečenja, i natoči mu punu čašu. Putnik se najede, a kad okusi vino, nasmieši se. Gosti se rukuju s Noemom, opraštaju se. Došljak podigne čašu, zamoli »posluh«, i kitnjasto i cifrasto nazdravi svečaru. Svidjela se zdravica Noemu, prva zdravica, odkada sviet postoji, pa on skoči razigran, natoči čašu do vrha i sebi i gostima, a gosti svuku kapute i nanovo posjedaju. Piju u zdravlje svečarovo, piju svi na bielo. I zapjevaše: — Kolko kapljic, tolko ljet!

Onaj putnik svima omilio, pa ga i ne pitaju, tko je i što je. Toliki veseljak! I veseljak nazdravi krasnom spolu, i svakomu mužkarcu dodieli po jednu krasoticu. I grle se i ljube, ali sada mužko sa ženskim. I svi se vrlo razdragali, đavolije zbijaju, a došljak sebi sve bradu gladi. Vidi se, da mu to godi. I zapjeva: — Bog poživi naše krasne! Poslije pjesme opet se digao: — Svaka treća stoloravnatelju, ali kako ga nisu bili izabrali, ide ta vriednomu domaćinu. I ocrta silne domaćinove vrline tako, da se je sam domaćin začudio sam sebi, odkuda je on tako čestit. Ali kad to nazdravljač veli, mora da je tako. I izkapi Noem, a svi zapjevaju: — Mnogo ljeta sretan bio! Iza

zdravice prijateljstvu došljak naredi vandrček, koji nije baš sretno prošao. Svaki stane naime sam svoje vrline izticati, jer nije htio zaostati za domaćinom, pa se posvade i potuku, da su stolice letjele zrakom. No kad ih je nazdravljač umirio, zapjevaše: — Bog poživi prijatelje! Za vrieme pjesme neki su se strovalili pod stol, a poslije zdravice uzor-domaćici svi su bili pod stolom osim pridošlice.

Ovaj se diže, veselo protare ruke, grohotom se nasmije i uzklikne: — Danas sam istom našao, što sam odavno tražio. — I ode i on da *sadi vinograde.*

Sada mu se istom vidješe papci, jer je to bio sam Sotona. I sadio je na istom mjestu, gdje i Anđeo; postavio između svaka dva čokota po jedan novi, jer on želi, da ljudi imaju vina ne samo do ponoći, nego i sve *do zore.*

(»Savremenik«, Zagreb 1911., str. 601.).

Doktor Glavan

Tko se prvi put s njim, u zakutnom sriemskom trgovištu, sastane, čini mu se, da je pred njega stupio veliki zeleni gušter; brecne se i ohladi. Ali se svatko vara, tko ga po vanjštini sudi.

Kad pokuca na vrata, već prijatelji znadu, da dolazi liečnik Glavan: kuca tiho, uztrajno, kao da dolazi k bolestniku, pa ne će, da ga prestraši, probudi, a ipak želi, da ga čuje onaj, tko kraj bolestnika bdije. Srednje je visine, izgorjele, kao spečene smeđe žilave puti; na njem izlizano tamno odielo, hoda uzpravno, ukočeno. Približava se brzim, sitnim koracima i pozdravlja stereotipnim, kroz zube puštenim »servus«. Čini se, kao da je tu rieč »servus« najprije progutao, a da se čuje samo mukli, tihi odjek. Zatim samo malo kimne glavom, dočim mu cielo tielo i vrat ostane u prijašnjoj poziciji. Polagano, kao oprezno, pruža neliepu, od žila nabreklu, košćatu ruku, a pritom fiksira dotičnika sivozelenim, udubljenim, prodornim očima. Te se oči vrlo sjaju izpod onizka čela, uzduž sredinom

utisnuta, na gornjem dielu jakom, gustom kosom svega obraslога. Svaki mjesec daje si tu kosu kratko ošišati, kao i njegovanu, gustu, kestenjastu bradu. Na prvi pogled misliš, da do čistoće mnogo ne drži, ali tome nije tako, jer je, što se čistoće tiče, do skrajnosti pedantan. To dokazuju i one kapljice sublimata, što se o svjetlu zrcale na njegovoj kosi i bradi. Najjeftinijim se naime, ali najradikalnijim sredstvom — sublimatom — dezinficira.

Silno je otvrdnuo. Jednom za ciče zime i zubatoga sunca sjedi on u svom vrtu gologlav u spavaćoj haljini, te čita Teokritove idile. Mnogo čita, najradije rimske i grčke klasike. Čita i putem, idući pacientima, da ni časak vremena ne izgubi. I to mu škodi, jer obćinstvo drži, da se putem tek mora pripravljati, što će gdje ordinirati. Nasuprot on je u svojoj struci izvanredno verziran i sposoban, samo što to ne zna pokazati. Ali kod onih, koji ga dobro poznaju, uživa neograničeno povjerenje. I to je povjerenje stekao tim, što ne prikazuje svoje umieće kao kakvo čudovište, kao nešto nadprirodno. Nasuprot, on priziva narav u pomoć: zdrav zrak, zdrava voda, zdrava hrana, umjeren rad, primjeren počinak — to su njegovi liekovi. Ako si želudac pretovario, preporuča post. Osobito iztiče sunce i ženitbu kao najjače uvjete zdravlja, jer najjače pospješuju promjenu tjelesnih sokova. Naravno da mu nije ljekarnik radi takvog načina liečenja prijatelj, ali on za to ne mari. Može mu biti četrdeset pet godina.

Vrlo rado putuje, upravo strastveno rado. Bio je već u Carigradu, Parizu i Londonu. Lane je putovao Italijom i Grčkom. I ta putovanja mnogo ne stoje. Putuje naime sâm bez gospođe i djece. Odiela i rubenine ponese što manje, ali zato što više suhoga mesa, kulena i šunke. Putuje željeznicom i parobrodom u trećem razredu i to po noći, da ne mora plaćati noćišta po hotelima, a gradove i znamenitosti razgledava danju. Naredi svojoj supruzi, da mu nakon stanovitog vremena, kad će mu odprilike izaći zaira, koju je sa sobom ponio, pošalje opet sličnog mesa u Rim, onda opet u Atenu tako, da ga jelo upravo ništa ne stoji, a želudac ima, da bi mogao probaviti kamenje s rimskoga »Foruma«.

Putuje s punim kovčezima, ali se s punima i vrati. S Akropole uzme koji kamen za uspomenu, pa odavde, odande koju stvarcu, i tim izpuni prazninu, nastalu od potroška suhoga mesa. Iz katakomba je dapače ponio palac jednog mučenika.

Povratio se sretno nakon šestnedjeljnoga putovanja, i to njegove vrsti putovanja, na kojem se je duševno naprezao, a tjelesno izmučio. Spavao je samo vozeći se, a kad je kamo stigao, upravo bi trčao, samo da što više prođe i vidi. Govorio bi: ne putuje se, da se spava; spava se doma, gdje za krevet ne plaćaš.

Došavši kući, prvo mu je bilo, da legne. Zaspao je čvrsto, ali kad je sat odbio dvanaest, to ga je probudilo. On otvori oči, pogleda, protrne, znoj ga cieloga oblije: pred njim stoji — kostur. I kostur pruža prema njemu desnu ruku, a doktor uhvati pokrivalo, da si i glavu pokrije, da ne gleda tu prikazu, ali rukom ni makac. Sada pogleda tu kosturovu ruku, i na svoj užas opazi, da na toj ruci manjka palac: sigurno je to onaj palac, što ga je uzeo iz katakomba. I kostur upre kažiprst lieve ruke na ono mjesto desnice, gdje je falio palac, i za tim izpruži lievu ruku prema doktoru i savija kažiprst, kao da traži od njega palac. Doktor ga je gledao bez daha, a krupni znoj sve curio s njega. Uhvati se obim rukama za prsa, a u to kostur zaprieti obim rukama i izčezne.

Doktor se sada istom usudi, da ustane, zapali svieću, i kad se uvjerio, da nikoga nema, stane se smijati, ali gorko.

— Ja, doktor Glavan, liečnik, ja se uplašio kostura! Uplašio se svoje halucinacije!

Smiri se i legne, da dalje spava. Drugi dan je ipak bio sav satrven i vrlo mučaljiv. Kad je iduće noći izbila dvanaesta, evo mu opet nemiloga gosta u posjete. Sada se doktor još više uplaši. Je li moguće, da je to i opet samo halucinacija? Ali odkud baš isti kostur, i to kostur bez desnoga palca? I opet od njega taj palac traži! Užasno! Nije mogao podnieti kosturove prietnje, nego ustane, da potraži palac, da ga povrati kosturu, ali čim on iz postelje, već kostura nema...

Ovaj se put nije doktor smijao. Mislio je i opet na halucinaciju, ali... Zar nije bio posve budan i kad se kostur uka-

zao, i kad je palac tražio i prietio mu se? Zar da je ipak istina, da se duhovi javljaju? A on taj fenomen i kako odlučno pobijaše, i smijaše se onima, koji su slično tvrdili. Flammariona je prozvao plašljivom babom, koja u svaku bajku vjeruje. I kad se hladnom vodom umio, i glavu te prsa hladnom vodom oprao, i opet se je smijao.

— Nije ipak ništa drugo, nego halucinacija. Ne, ne! Četvrta dimenzija ne postoji! Sami ju mi stvaramo s našim uznemirenim, izmučenim živcima. Previše uztreptani živci omogućuju, da i nešto čujemo i vidimo, što ne postoji.

I umirio se. Ali kad je pošao i opet na počinak, i kad se sjetio, da bi ga i opet mogao nepozvani gost posjetiti, malo se uplašio. Dođe na misao, da postavi ormarić za noć nasred sobe, na nj da postavi onaj zlokobni palac, pa ako kostur dođe, nek si nosi s milim bogom taj svoj palac.

I treće noći u isto doba evo i opet kostura! Iste geste, iste prietnje. Doktor mu pokazuje rukom ormarić, ali kostur za to ne haje. Doktor ustane, da kosturu pruži onaj palac, ali u taj čas kostur izčezne...

Zar da se to i četvrtu i petu noć ponovi?! Ne, ne! On će poludjeti! Ali gdje da nađe lieka? I poče razmišljati, u čijoj se vlasti dusi nalaze? U liečničkoj ne, makar da bi carstvo duhova liečnicima moralo biti zahvalno, jer ga oni znatno povećavaju. Ni sud, ni kotarska oblast nema s njima posla. Tko, tko bi mogao pomoći? I sjeti se otca gvardiana. Da, da, crkva bi jedina mogla imati vlast nad njima! Ali gvardian! Kako će se taj ugursuz smijati, kad mu to sve saobći! I onako ga svakom zgodom dražka. Sada još ovo! Ne, ne, ne će k njemu! Ali će mu kostur opet u posjete... Kosa mu se naježi, i on pođe, da gvardiana potraži. Zamolit će ga, da on taj palac propisanim putem povrati u Rim, i da ga smjeste na ono mjesto, odkale ga je uzeo.

Kad je doktor gvardianu sve izpričao, težko je bilo ovomu, a da ne prasne u smieh. Ipak se svlada i reče:

— Dragi doktore! To ti nije laka stvar. U smislu zaključka tridentinskoga koncila bačena je anatema na sve one, koji si prisvajaju moći iz katakomba. To je jedan od najtežih grieha.

— Dobro, dobro, rieši me od toga grieha! Pa ja nisam ništa zla mislio. Ležao taj palac u katakombama ili kod mene, to je svejedno. Ja sam kao đak i cielu lubanju kod sebe imao, pa ništa.

— Lubanju za studij, ali ne iz katakomba!

— Dobro, dobro, pa što valja učiniti?

— Moraš se izpovjediti i čin skrušeno okajati.

— Izpovjediti? — skoči doktor, kao da mu je gvardian usijano željezo podmetnuo.

— Ja se nisam već dvadeset godina sve od svoje ženitbe izpoviedao!

— Tim si veći grješnik. Taj palac eto je i prst Božji, da te svrati na pravu stazu.

— Ja se ne izpoviedam! — odlučno će doktor.

— Onda će kostur i opet k tebi u posjete.

— Samo to ne!...

I u sto muka izlane:

— Hajde, izpovjedi me!

I odoše u sakristiju, i doktor se nakon dvadeset godina izpovjedio.

Gvardian je palac poslao u Rim, i kostur se više nije javljao...

— — — — — — — — — — —

Tkogod bi posjetio doktora, ne bi propustio, da ne zatraži u njega, da mu pokaže glavu Selene i Mitrasov žrtvenik. Taj je žrtvenik doktor u svom vrtu renovirao. Naišao on jednom na stare zidine, odkopao ih, i on te zidine kamenjem, razbacanim po njegovom i susjednim vrtovima, upodpunio, uzidao i ono kamenje, što ga je s puta donio: s rimskoga Foruma, s Akropole, i gdje ga je već našao. Kako je te zidine odkopavao, našao je u dubljini od dva metra glavu božice Selene. Mramorna glava, vrlo liepa, i dobro uzčuvana. Povrh čela polumjesec sa zviezdom. To ne može biti glava Diane, jer je nježna, gotovo dječinska, kao u djevojčice od šestnaest godina. To može biti samo glava Selene, a ta spada u Mitrasov kult. Tražio je i tragove Mitrasova hrama, ali je od toga odustao, jer su se

takvi hramovi nalazili pod zemljom, a bog zna, kolika je sada naslaga zemlje nad njim. Ali da tu negdje mora biti, dokazuje Selenina glava i taj žrtvenik. Obratio se i na ravnateljstvo muzeja, neka ono preduzme kopanje.

O taj je renovirani žrtvenik doktor privezao ribarsku mrežu, u koju bi legao i čitao stare klasike.

Jednom, kad je čitao Sofoklova Ajanta, došao mu neki radoznali čovjek, da vidi te doktorove starine. Baš je doktor došao do mjesta, gdje Ajant veli: »O sinko, bio sretniji od otca«! — Tu je zastao, i stao razmišljati, pa će tumačiti došljaku:

— Kako je to puno topline, i iskrene očinske skrbi! Sin i svi sinovi neka budu sretniji od njihovih otaca. Generacije neka budu sretnije, savršenije. Na mladima sviet ostaje, a ti mladi neka budu od nas sretniji, zadovoljniji, uspješniji. — Zar ne želite i vi isto svomu sinu, kao što i ja svomu?...

— Ja nisam oženjen — stranac će.

— Vi niste oženjeni? Šteta! Jer što ste na svietu, kad niste oženjeni?

— Parasit, hoćete reći.

— Ne, nego tuđinac, i to tuđinac, koji nigdje doma nije. Vi ste rekli: parasit. Dobro, ali taj parasit ne siše tuđe sokove, nego svojih previše daje. Samo ženitba sve regulira.

— Zar baš mora biti ženitba?

— Slobodna ljubav ne daje garancije za redoviti život, jer ako ste vi slobodni, i ona je slobodna, i ostavlja vas, kad joj je volja, a za vas nastaje nevolja. Vjerujte, brak je međusobna potreba. I ta potreba je ona tiha vatra, na kojoj se ljubav i u starim godinama grije... Brak je tako velika potreba, da jedan Sokrat Ksantipu trpi i sve joj oprašta.

— A je li Sokrat mjerodavan?

— Kako da ne? On je barem najveći filozof ne samo prošlosti, nego i sadašnjosti.

— A Schopenhauer?

— Ah, Schopenhauer! On je gledao i proučavao samo naličje života, a ne njegovo pravo lice. Loš je račundžija. Išao je zbrajati boli i užitke čovječanstva i našao, da je zbroj prvih veći od potonjih, i zato da život života nije vriedan! Nije tako!

Život je vriedan života, i ništa drugo za to ne treba, nego — znati živjeti! A to ćeš postići, čuvajući sebi zdravlje i sklapajući bračnu vezu sa zdravom ženskinjom. Štogod je zdravo, sve se životu veseli. Kako se veselo igraju mačići, psići; kako guču i smiju se djeca u kolievci, kako se obiestno smije i skače mladež! Samo je bolest ona, koja ogorčava život. Sokrat je život dobro poznavao i on je zato cienio zdravlje i radost. Nije ni simpozije izbjegavao, dapače se pozivima na gostbe rado odazivao te tjerao kera, pa i do zore. Tako živi i nauča pravi filozof!

— Dopuštam, da je Sokrat veći od Schopenhauera, ali se čudim, da se oduševljavate toliko za Sokrata.

— Kako? Kako? Što ste rekli? — Doktor se je u takvom čudu na to čudenje našao, da je počeo mjeriti svoga gosta uzduž i poprieko, kao da ga hoće temeljito izmjeriti i pronaći, gdje je uzrok tom glupom čuđenju.

— Da, čudim se, jer ćete dopustiti, da imamo i većih dramatičara.

— Na primjer? — doktor će kao uvrieđeno.

— Na primjer Shakespeare.

— Samo je u okrutnosti, krvoločtvu veći i oboje svojim doduše velikim, ali ledenim umom brani. Srdca, velikoga srdca pravi pjesnik treba, a u tom Sofoklo Shakespeara daleko nadkriljuje.

— Onda bi po vašem shvaćanju bio najveći pjesnik Homer?

— Bez sumnje Homer.

— Za sve viekove?

— Za sve! Tako su opet nenadkriljivi kipari Fidija, Praksitel, Lizip, Skopas. O slikarima staroga vieka malo znamo, i malo se sačuvalo. Ali da je i slikarstvo bilo na istoj visini umjetnosti, dokazuju slike, što su se našle u Pompejima, pa u »Domus Liviae« na Palatinu. Tko motri fresco sliku: Ionu čuva Argus, a približuje se Hermes, da ju oslobodi, mora odobriti ukus Zeusov, i oprostiti mu, što se pomamio za takvom ljepotom, kao što ju u Ioni gledamo. Pa ono »Vjenčanje« u vatikanskoj knjižnici! Venera upoznaje nevjestu prije vjenčanja s bračnim tajnama, i kao da joj šapće: Samo se ne boj, kćerko!

Kakve su tu žive boje, kakva perspektiva! Pa su slike i sadržaja pune...

U umjetnosti ljudski duh nije kasnije ništa napredovao. Uvjeren sam, da su stari bili veći u umjetnosti, nego li mi. I nije čudo: oni su mladi i svježiji. Mi prema njima: starci. Izkusni doduše, ali bez fantazije, a fantazija je preduvjet svake umjetnosti. Danas ova nije ništa drugo, nego oponašanje starih i prilagođivanje umjetnosti svojoj grudi, svomu narodu. Mi smo praktičniji i zato manji u umjetnosti.

— — — — — — — — — — —

— Treba, da se raztreseš, zabavljaš — znao bi doktor govoriti, pa je prema tomu savjetu i radio. Za to je u svom neznatnom mjestancu osnovao družtvo od svojih najboljih prijatelja, pa su se njihove obitelji nedjeljom i svetcima po podne sastajale. Zimi bi naobredce išli na taroke, a ljeti na kuglanu, gdje bi obitelji učestnika opet naobredce davale užinu, a ta bi i večeru nadomještala, jer se družtvo željelo što dulje, pa i po mjesečini zabavljati. Liečnik, odvjetnik, sudac, načelnik i poreznik sa svojim suprugama, te otac gvardian sačinjavahu to družtvo. I gvardian, kad na njega dođe red, ma da i nema domaćice, podvrgava se običaju, te on daje užinu. Najveselije su tarok partije kod gvardiana, jer tamo nemaju pristupa — gospođe.

Kuglana se nalazi na čistom božjem zraku u prostránom vrtu na visočini nad Dunavom. Preko Dunava silna bačka ravnica, po kojoj se bjelasaju obližnja sela kao jata gusaka. U daljini naslućuješ sela po suncem osvietljenim tornjevima, a kad hoćeš i dalje da što ugledaš, osjetiš, kako te oči zapeku, a žmirci dođu, pa ne možeš ništa više zamietiti, nego ti se čini, da se nebo i zemlja nalaze u naručaju zagrljeni.

Razpojasani se Dunav lieno, veličanstveno savija. U gornjem tieku od briega se ne vidi, odkuda dolazi; spušta se prema Petrovaradinu, ali kako se opet kod Suseka priljubljuje Fruškoj gori, pričinja se kao jedno veliko jezero, po kojem su načičkane vodenice kao galebovi. Družtvo se sastalo, a baš je prolazio parobrod za putnike. Kao veliki labud plovi tiho, a kad je prošao, ostavio je za sobom kao veliku lepezu. Premda

je to svakidašnja pojava, ipak je cielo družtvo prišlo na obronak visočine, izpod koje je parobrod dostojanstveno plovio. I gospođe i gospoda mahaju rubcima, a putnici s parobroda su isto tako odzdravljali.

Odvjetnik, odebeo, dobroćudan gospodin srednje dobe, prvi se vratio kuglani, da izbjegne žaru ljetnog sunca, pa se sklonuo pod ogroman orah, koji je širio debeli hlad. Uzeo je karte, da razdieli družtvo u dvie partije. Najprije će podieliti gospođe, onda gospodu.

Kad je doktor posljednji izvukao kartu, i kad je vidio, da je u partiji s dobrim igračima, nije mogao prešutjeti, nego je uzkliknuo: — Partija je naša!

Počelo se kuglati. Najprije dame u pune čunjeve.

— Doktore, sada ti, jer ti, što se tiče vrstnoće bacanja, spadaš napola među dame! — oglasi se odvjetnik iz protivne partije.

— Vidjet ćemo, tko će se na koncu smijati! — odgovori doktor. i stane, prije nego će baciti kuglu, nešto tražiti, čeprkati. Svi u smieh. Doktor je naime tražio svoju luknju, u koju bi stavio desnu nogu prije bacanja. Tražio je svoje izhodište, Arhimedovu točku, inače bi zlo pogađao. To su prijatelji znali, pa su onu luknju zasuli prije, nego je on došao.

— Bacaj, vrieme prolazi! — opomene ga odvjetnik.

Doktor se prigne i prstima potraži i napipa noviju zemlju; odgrne ju, da nađe svoju luknju. Odgrne tu novu zemlju, stane u luknju desnom nogom, čučne, i zanjiše kuglom nekoliko puta u zraku. Gvardian će:

— Ne smije se tako dugo ciljati.

Doktor odmah prestane.

— Molim, ne govoriti mi u »šup«! — ogradi se doktor.

Opet novo ciljanje i opet prigovori. Napokon baci lagano, a kad je kugla stigla do čunjeva, zaokruži nogom tako, kao da hoće kugli kazati, da sve čunjeve sruši.

— Nogom se ne smije dirigirati! — reći će gvardian.

— Eno si urekao kuglu! Samo sam prvoga srušio i ništa više — tužno će doktor.

— Platit ćeš, doktore, ostavio si lošu poziciju — odvjetnik mu slavodobitno dobaci.

I zbilja je doktorova stranka izgubila. Protustranka je naravno uživala, kliktala, a i od doktorove stranke su rado plaćali, jer su nalazili odštetu u doktorovom rezoniranju.

— Revanche! Drugu ćemo partiju mi dobiti, samo molim, da ne bude među nama izdajica! — opomene doktor.

No kao da je Glavan u osinje gniezdo dirnuo, svi se na njega oboriše, te seraču jednodušni prosvjed. I doktor je morao čašom vina oprati svoj jezik i tako dati družtvu zadovoljštinu, premda je njegova opomena bila opravdana. Ta je opomena i koristila, i doktorova stranka dobila partiju.

Kuglalo se dalje, a janje se na ražnju već počelo rumeniti, i miris pečenke već je ugodno dražkao nosnice. Kad bude janje pečeno, prestat će se kuglati, pristupit će se užini, bolje večeri, te će zaredati zdravice i pjesme.

Salama, janje, sitni kolačići, ovčji sir uz izvrstno sriemsko vino, to je bila užina. Doktor je polagano jeo, da svaki zalogaj dobro sažvače.

Zapitat će nato odvjetnik:

— Doktore, gdje ti je »drombulja«?

Na taj upit i oči i cielo lice doktorovo poprimilo neki blaženi, djetinji izražaj.

— Odmah ću po nju — kao pomlađen odgovori liečnik. Prva kuća do vrta bio je doktorov stan. Digne se, pogleda na zapad i reče:

— Sunce krasno zalazi, bit će sutra liep dan.

Oči sviju okrenu se prema velikom razžarenom kolobaru. Liečnik nije mogao odoljeti, a da ne pođe na obronak nad Dunavom, da promatra zapad sunca. I drugi pridoše, da zajedno s doktorom gledaju.

Od onoga ognjenog kolobara upalili se sitni oblačići, pa im okrajci gore zlatom, a sredina bakrom. Udaljeniji od sunca oblačići poprimali narančastu boju, a oni još dalji kao da su bili od prozirnog dima. I ti dimnati oblačići prikazivahu ovdje predpotopnoga guštera, ondje morsku zmiju. Sad je sunce neposredno prije, nego će zaći, upalilo one razljeve Dunava na bačkoj strani, pa se u toj vatri kao aveti ogledahu vrbe, samonikle izrasle po grimizom obrubljenim otočićima. Oni razža-

reni i dimnati oblačići odražavahu se u Dunavu, slikajući na mirnoj vodenoj ploštini čarobne i sablastne slike.

Sunce je naglo zalazilo. Sada se još vidi pol tamno krvave kružnice, a eno još samo mali odrezak, i onda je posve utrnulo. Povjetarac doćarlija i javi smrt dana, i zbilja se na iztoku u taj čas zapališe samotne svieće, sitne zviezde, i veliki duplier — mjesec.

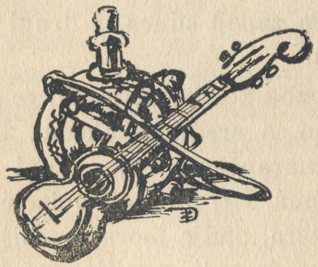
Doktor duboko uzdahnu, osjetivši miomirisni zadah rosne noći. Iz snatrenja ga probudio odvjetnikov glas:

— Doktore, »drombulja«!

I doktor pođe u svoj stan. Za čas se vrati, sjajući se od veselja, noseći »drombulju« — gitaru.

Pjevat će se, a doktor će gitarom pratiti. U doktora je ugodan bariton. Zaredale zdravice, kucalo se, pilo, čavrljalo, smijalo. Pjevale se starinske pjesme, kao: »U ranu zoru stajah ja brdašcu na visini«; »Ti plaviš, zoro krasna«, »Kroz ponoć niemu i gusto granje vidi se zviezda tiho treptanje«... i druge, pa bi se pričinjalo, da ovi ovdje ne živu u zakutnom nekom selu, nego na nekom čarobnom otoku, gdje nema zlobe, gdje se svi ljube, gdje znadu živjeti i uživati na svježem zraku o zdravoj hrani, začinjenoj pjesmom, smiehom, a zalivenoj izvrstnom kapljicom... Podpuna harmonija srdaca, a duša te harmonije — doktor Glavan.

(Iz izvornog rukopisa, ovdje prvi put tiskano. Rukopis je u posjedu prof. Julija Benešića).

Josip Lovretić

Riba i djevojka

Hlad na zemlju, a cura na vodu,
Baš se riba bacila na vodu.
Zgledaše se riba i djevojka,
Riba roni, a cura govori:
— A što bježiš, ribo, od djevojke?
Zar ne vidiš, da nemam udice,
Nit sam došla, da hvatam ribice,
Već da grabim vodice hlađane,
Da zalievam vrtu uvratine,
Da mirisno cvieće ne pogine;
Možda su te moje oči smele,
Zavodljive, malko urokljive?
Ne boj mi se, i tom ima lieka:
Od uroka gdje ugljen ne smaže,
Tu hlađana vodica pomaže,
Pogotovo tko u vodi spava,
Ne može ga ni boljeti glava.

Mudroj curi riba odgovara:
— Ne bojim se oka ni uroka,
Nego stvora i s njim razgovora;
I ti pazi, tko te obilazi:
Ako ti se preko šora javlja,
Uviek smišljaj, da drugu pozdravlja,
Ako ti se izpred dvora šeće,
Čuvaj vrata, da u kuću ne će.
A kad skobi, pa hoće da ljubi,
Nemoj reći: — ne će t' ostat zubi,
Nego bježi, ako znaš za sebe,
Košto i ja bježim izpred tebe! — —

(»Jeka od Osijeka«, Osiek 1919., str. 38.)

Gusle moje

Gusle moje potrzanih žica,
Mnogo li je tome godinica,
Što sam uz vas pjesmice pripievo,
A danas bih i suze prolievo
Sa tereta, bolova i jada;
Gusle moje, sjetite se sada,
Kad sam prvu pjesmicu kazivo,
Bi l' tko bio, da ne bi uživo?
Jer su rieči bile miloglasne,
Dok sam gledo one oči krasne,
I ljubio rumenilo rano,
Gusle moje, to je prošlo davno,
A odonda pjesmama ni traga,
Gusle moje, razbibrigo draga!
Gdje su strune, gdje gudalo lako?
Bolje pjevat, jer bi drugče plako!
A ne vriedi, da se suza lije,
Jer tko vidi, smijat će se prije,
Već što bi me jadna požalio;
Možda bi se sa mnom našalio,

Pa bi reko: — Šteta siede glave,
Već ti oči utonule plave,
A prožuklo lice ti se vora! —
— To sve tako godinama mora! —
Al ne treba popustit srdašcu,
Dok se griješ na jarkom sunašcu!
Zato gusle, strune i gudalo,
Ded ovamo, da zapjevam malo!

(»Jeka od Osijeka«, Osiek 1920., str. 70.)

Na Dunavu

Istom zarudjela na iztoku zora, a već se glasalo jasno zvono sa zvonika seoske crkve. Selo se pomalo budilo, a zvono ga još bolje razbuđiva, da se razvedre sanene oči kao ovaj liepi vedri dan, da se sklapaju ruke, da se šapću molitvice, da se slavi vječni Bog na osvitku rana jutra. Ozvanja glas zvona selom i preko sela, pa kao da ga iza sela preko šljivika i vinograda tihi Dunav sebi mami i sa sobom odvodi, — stišava se, gubi se, nestaje ga.

Liepo je, vedro, proljetno jutro — još nije to ni jutro — tek je prozorje dana. Kao da je stalo zvono, a opet neki novi zvuk ozvanja selom. To ti je iza glasnog zvona na zvoniku prva seoska budilica — to je glas čekića po usijanom gvožđu.

U pol sata bliže krstopuću kovački je viganj. U vignju pomješteni kovački alati; nasred vignja na panju nakovanj, a ukraj banka pritiska mladi kovač podnožnik mješine, pa razpiruje vatru na banku, da se razasije gvozdena šibka. Nosi šibku na nakovanj, udara čekićem, a šibka se pruža i savija, negdje se širi, negdje tanji, pa u čas stvara snažna ruka, što bistra pamet smišlja. — Ohladjelo gvožđe. Kovač ide snova k banku, da iznova razpiri oganj, da iznova razžari gvožđe, pa opet udara čekićem po vrelu gvožđu na nakovnju, da znadu oni, i koji ga ne vide, da tu nisu oči sanjljive, da su tu mišice napete, da je tu liepo lice ogareno, da su tu ruke radine, nažuljane.

I kao da je glas čekića probudio i domamio gorsku vilu, pokaza se preko puta na vratima dvorišta velike seljačke zadruge divna djevojka. Već se je razdanilo, pa i preko puta opažaš, da je to ljepota, o kojoj se samo sniva. Djevojka je ni visoka ni malena, a opet tanana, stasita. Izišla je odkrivene glave, pa, kad joj vidiš tu gustu crnu kosu, rekao bi: to je stala noćna kraljica, da na uranak jutra prkosi vedrom danu. Pod crnim obrvicama krieše joj se bistre jasne oči, nad usnicom joj malen crn madež, a lice joj se ne žari, nego je bielo, gotovo kao da je bliedo, gospodsko. Gleda ona preko puta, pa uzvisuje glavom, kao da motri preko vignja i dalje — — —

Stao kovač do nakovnja. Kao da mu je otežčala desna ruka, ne udara po gvožđu, pa se gvožđe hladi, a djevojka izprieka zirne kadšto malo u viganj, pa se kovaču srdce razžaruje, plamsa. Pustio je čekić iz ruke, mahne desnicom preko lieve strane prsa, da protare snažne grudi, da ih ne probije to razigrano srdce.

Dobro što djevojka zađe opet u dvorište, pa kovač uzdahne, i malo mu kao odlane.

— Hajd sad iznova podjaruj gvožđe. Ohladjelo je.

Kovač priđe banku, metne gvožđe nad žeravicu ugljevlja, pa steže i razteže mješinu, a misli o djevojci. Kad je prišao nakovnju, spazi preko puta otvoren prozorak djevojkina kućara. Kućar je bio baš u pročelju.

To je selo blizu Vukovara, a kod Vukovara je šuma Gornjak. Čuje mladić, gdje pjeva djevojka:

Poduni mi, vjetre, od Gornjaka
Donesi mi miris od momaka,
Od momaka, vukovarskih đaka.

Volio bi kovač, da je djevojka njemu što zapjevala, već Vukovarcima. Zato on stane kod nakovnja, pa odpjeva:

Hajde, draga, da se naučimo,
Da se mladi otajno ljubimo.
Ti se stvori biber u dućanu,
A ja ću se kalfa u zanatu.
Sviet će reći: kalfa biber grize — —
A ja ljubim iz potaje dragu.

Spazi on, da je djevojka prišla bliže prozoru u kućaru, pa zapjeva opet:

Hajde, draga, da se naučimo.
Da se mladi otajno ljubimo.
Ti se stvori rumena ružica,
A ja ću se leptir na ružici.
Sviet će reći: leptir ružu grize,
A ja ljubim iz potaje dragu.

I kao da ju je pjesma domamila, za čas za dva eto ti djevojke k njemu u viganj.

— Ti to pjevaš, kao da mene mamiš? — poče ona, čim stupi unutra.

— A nije — izgovara se kovač. — Pjevam, da nisam sam.

— Vidiš — nasloni se djevojka na nakovanj — mrzko mi je, što si taki. Znam, da me voliš, a ipak nikada rieči izmamiti od tebe, da vidim, da je zbilja tako.

— Pa što ću ti govoriti, kad znam, da znadeš.

— E! Nije to tako. Ja sam djevojka za udaju. Ili ti mene prosi, ili ću ja druge svate domamiti. Hvala Bogu, čak me i u krajinu prose.

— Pa što želiš, da učinim? Rekla si, da do jeseni ne ćeš iz kuće.

— Da, da ne ću! Ali nemoj ni ti sjedit u svom domu, uvukavši rogove, nego ded, brajine, pokucaj mom otcu na vrata. Znaš, stari je nago, — zaprosit će me drugi, a ti onda ostaj, pa jauči!

Opet djevojka odtrka kući, da ne bi njezini spazili, da je nema. Mladić ostade sam.

Zažario se malo, razgovarajući se s djevojkom; valjda mu srdce veselije zakucalo. Nekako mu se i mrke oči zacaklile, pa su u isti čas i vesele i tugaljive. Liepa mu gusta mrka kosa, liepo mu je i bielo lice, samo malo ogareno, jer u vignju radi. Snažan je, stasit je, — šteta samo, što je smjeran, pa ne izpravi to svoje liepo tielo, kao njegova liepa djevojka.

Istom djevojka u svoj kućar, a već se odande čula pjesmica:

Brate Ivo, ne b' mi bilo krivo,
Danas da me zaprosiš od mame! .

Spomenula i njegovo ime, pa kao da mu je viknula: — Ded, momče, ovamo! — I on koraknu, da će iz vignja, ali se opet sjeti, pa ostade, gdje je, i samo šapnu: — Danas bi bilo prerano, ali u nedjelju idem njenom otcu, pa nek onda sve selo znade.

Još on u vignju misli, ali eto mu na vrata prijatelja. Drug mu dvie godine stariji od njega, a kad ga dobro pogledaš, rekao bi: braća su, nisu prijatelji. U ovoga oči tamne, kao u njega, samo se brže kreću; kosa mu gusta, mrka i mekana kao njegova, samo je po gospodski češlja u vis, pa mu kad tad koji pramen i na čelo padne. Brci mu crni i mala bradica pod usnicom, a lice mu kao ogareno, mrko. Natakao na nos očalе, lievu ruku za se zabacio, a desnom zamahuje, kad govori. Vlada se kao gospodin, a i jest gospodin — seoski blagajnik.

Više put bi kovaču Ivi rekli seljani, da mu je njegova vjerenica Mara slična kao sestra, da mu je blagajnik Jakša sličan kao brat, pa valjda je zato on i volio nju kao sestru, a njega kao brata, pa valjda se ovo jutro djevojka zato i ljuti na njega, što se on ne može da sjeti, da je on momak, a ona djevojka, da su godine tu, pa treba da bude i svatova.

Drug došao kovaču u viganj, malo progovorio s njime, pa ode u obćinski ured na posao, a izprieka s prozora kućara gledalo za njim liepo oko gizdave djevojke.

Za blagajnikom se pomamiše sve djevojke u selu, pa nije ni čudo, da za njim gleda i vjerenica njegova druga. On prvi momak u selu, ona najbolja djevojka u okolišu. Zato je Jakša i rekao sinoć djevojci, kad ju je skobio:

— Maro, da nisi Ivina, bila bi moja!

— E, pa to je lako! — požurila djevojka — ostavit ću ga, pa sam svoja i Vaša.

To je djevojci u glavi, pa zato i gleđe tako daleko za njime, pa je zato jutros i govorila Ivi, da je brže prosi, da se ne bi tko drugi najavio. Znala je, da se kovač ne će ženiti do jeseni, pa veli: — ako ga ostavim, sam je kriv.

A kovač je motri iz vignja i uživa, što ona rad njega i za drugim gleda.

Bilo pred večer toga dana. Idu djevojke na Dunav po vodu. Uprtila i Mara svoju obramenicu sa dva koršova, pa se žuri, a opremila se, kao da će u crkvu. Bliže Dunavu skobi se s Jakšom.

— Kamo, Maro? — stavlja on djevojku.

— Na Dunav po vodu. A Vi?

— Baš upravo preda te. Valjda se ne ljutiš, što sam ti ono sinoć kazo?

— Štogod! Zašto bih se ljutila? Nego evo stojim, pa čekam, ne bi li opet iznova.

— O, drage volje. Znaš, take djevojke nema daleko.

— A takog momka kao Vi?!

— Što misliš, da te zaprosim?

— Da Vi znate, što ja mislim, ne bi Vi mene ni prosili, nego bi rekli: — Kaži otcu, nek kupi svatove. — A ja sam darove već pripremila.

— A Ivo?

— Ah! — mahne djevojka rukom — kao da ga nije ni bilo.

Ruku o ruku, dlan o dlan, pa ugovoriše. Samo odlučiše, da taje do jeseni.

Da ih je Ivo vidio, gdje onako pouzdano razgovaraju, rekao bi: — Gle, sastali se; valjda o meni razgovaraju.

Ne vratiše se skupa u selo, nego Jakša ode napried, a djevojka se vrati poslije s drugom djevojkom iz sela. Kad su došle blizu kuće, zapjevaše djevojke:

Volim biti morske ribe hrana,
Već ljubiti, kog mi nije kana;
Volim biti sjeme od rogača,
Već ljubiti garava kovača!

A kovaču se u vignju razdragalo srdce, što mu je djevojka pjevala jutros za uranka, pa opet sada s večera prije počinka. Nije znao siromah, da ona sada onako misli, kao što pjeva.

Opet bivalo njih troje prečesto skupa kao i prije. Nedjeljom bi prošetali selom, pa bilo gledati, kao što ono pjesma pjeva: Dva su bora uzporedo rasla, a med njima tankovrha jela. Prevario bi se, rekao bi, dva su to brata rođena i med njima jedinica seka.

Prođe im tako proljeće i ljeto, i već stade pomalo žutjeti lišće po drveću. Kad dođe to doba, onda je najživlje u tim našim selima. Što je u selu mladeži, to sve seli u vinograde u pudarinu, i što imade odraslijih, bilo priprostih, bilo gospode, sve se to šeće u vinograde, da prigleđe, kako se grožđe šari.

Blagajnikov otac imao velik vinograd blizu sela. Kadgod je bila berba, pozvao bi on svu gospodu iz sela, a skupio i sve bolje seoske djevojke, pa se tu veselilo, dok ne bi sunce stalo zalaziti, a kod kuće se dalje slavilo kadkad i do dana. I te godine pozva on goste kao i prije. Bio tu i mladi kovač, drug njegova sina, pa i liepa Mara, njegova vjerenica.

Uoči toga dana osokoli se kovač, pa ode Marinom otcu i zaprosi djevojku.

— Pričekaj, sinko — reče mu stari, kad je čuo sve, što ovaj želi — rekao si, da želiš svatove oko svete Kate. I tri nedjelje su za zaruke dosta. Dođi onda, pa ako ti je dotle nitko ne preotme, tvoja je.

Mladić bio sretan, da je samo počeo. — Veli: — dalje će već biti lakše.

Sutradan bilo u berbi živo, veselo. Djevojke beru i pjevaju, gospoda pomažu i odmažu, ali ipak odmiče brazda za brazdom. Kovač i njegov drug blagajnik jedan do drugoga kao dva rođena brata. Kojoj djevojci jedan priđe, stane i drugi do nje. S kojom jedan progovori, tu i drugi ma što zapita. Nego nekako bilo čudno mladom kovaču, što mu drug stane kraj svake djevojke, svakoj makar što šapne, a Mare još ni pogledao nije. I požalio kovač malo, što mu drug ne gleđe djevojku.

Za ručkom sjedjela sva seoska gospoda za stolom u hladu velikog oraha, a djevojkama prostrli na zemlji nedaleko njihova stola. Veselo je to kao već u berbi. Djevojke pjevaju iz svog skupa, a gospoda odande prihvaćaju i gude za njima. Samo je kovač Ivo malo neveseo, kradomice pogleda svoju djevojku, pa sve misli, požalit će mu Mara na druga, što je danas slabo gleđe.

Blagajnik kao da je osjetio, što je njegovu drugu, pa ustade od stola i priđe djevojkama. Stade do Mare. Kovaču se razvedri lice. Blagajnik uze djevojku za ruku i privede je k stolu. Domaćin natoči u čašicu vina do pole, pusti u nju dva dukata, pa nazdravi Mari — za tri nedjelje svojoj snaji. Zašutješe svi kod stola. Kovač sjedio, kao da ga je munja šinula, nu sretan bio, pa se brzo sabra, i sjedne mirno gleđući preda se.

Djevojka prihvati čašu, izkapi vino, primi dukate i poljubi svekra u ruku. Sad je Jakša sasvim drugčiji već do podne. Ide k Mari, pa sve oko nje, a svog druga ne pogleda više.

Pohvata se mladež u kolo, pa se igraju vanjkušca. Sad ovaj u kolo, sad onaj. Dođe red i na kovača. Čim on u kolo, povede Mara nehajno pjesmicu:

U kovača liepo oko,
Lice garavo.
Što mi strepiš na prsima,
Biela maramo?
Pod maramom potitrava
»Mesir«[1]) tanani
Poljubi me, ne štedi me,
Još smo mlađani.

Kao da ga je pjesmica uslobodila, osokoli se on i stade pred Maru. Baci joj vanjkušac pred noge. Djevojka kleče, kleknu i on, pa se poljubiše. Još mu ona tiho šapnu:

— Makar da ti nisam suđena, ipak te volim.

To mu je bila sva hvala, što je četiri godine samo na nju mislio.

Tako znade zabaviti momka samo djevojka, a onako se znadu iznevjeriti prijatelju samo gospoda.

Kad se gosti raziđoše iz vinograda, da se o večeri stanu kupiti u blagajnikovu domu, ne ode kovač onamo. Prijatelj i vjerenica mu proslaviše svoje zaruke bez njega.

Tri nedjelje iza toga bili svatovi Marini. Ne pozva drug druga u svatove. A i kako bi?

Svanuo to liep, vedar dan, a zarana bilo još hladno kao obično s jeseni. I toga jutra glasalo se zvono seoske crkvice kao ono s proljeća; i taj dan čulo se, kako udara čekić po usijanom gvožđu na nakovnju. Samo danas ne probudi kovač

[1]) mesir je tanko tkanje.

djevojke. Poranila je ona još prije njega. Ni ne pjeva mladi kovač danas kao proljetos, da primami djevojku, da je u viganj domami. Otvoren joj je prozorak njezina kućara, ali nje nema na prozoru.

Da je tko taj dan i bolje motrio mladoga kovača, ne bi mogao opaziti, da mu je srdce bolno. Mirno se on vlada. Valjda se kadkad sjeti prijatelja i nevjernice, ali je u njega dosta posla u vignju, pa i ne gleda pravo onamo, kamo je dosad uviek samo i gledao.

Nekakva ga potajna omarina obuze oko pol dana. Kupe se pomalo svati, a njemu mravci prolaze tielom. Ipak se mladić svlada, razpiri vatru, razgrija željezo i stade do nakovnja, pa nehotice pogleda prieko, a baš dođoše do udavačina prozora njezine druge, djevojke.

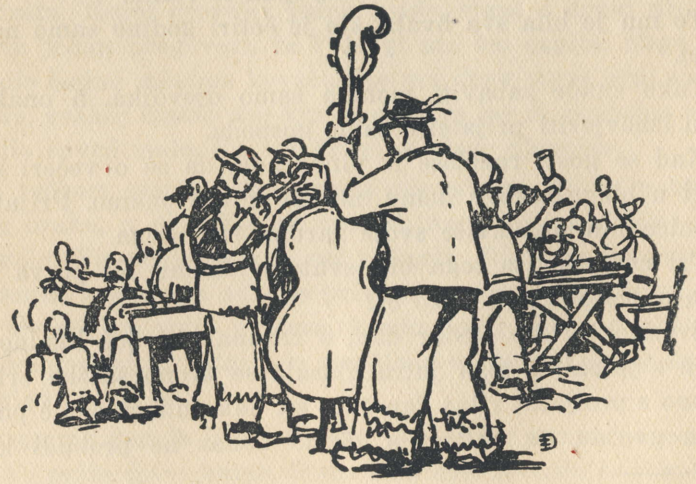
Kovač zadrhta, no ipak se malo razabra, a djevojke zapjevaše:

Seko Maro, otvaraj kapiju,
Da vidimo Jakšu đuvegiju.

Mladić uzdahne, ruka mu klonu, a vrela suza kanu na usijano gvožđe — — —

Ipak ga je srdce zaboljelo.

(»Prosvjeta«, Zagreb, 1897., str. 200.)

Nikola Andrić

Iz starog Vukovara

(Sokolske uspomene iz godine 1889.)

Ne mislim govoriti o »starom« Vukovaru u poređenju s »novim«, koji se stere u dugoj i umiljatoj crti na lievoj obali Vuke. Odavno su se stari i novi stopili pod jedinstvenim imenom nekadašnjeg »trgovišta« (za koje smo u normalci učili, da ima čuveni »škver za gradnju riečnih brodova«, a kojeg brodogradilišta nikad mi — rođeni Vukovarci! — nismo mogli pronaći ni na Vuki, ni na Dunavu, a današnjeg kraljevskog i slobodnog grada Vukovara. Nego želim govoriti o starom Vukovaru, kao što se govori o starom Rimu — na lievoj i desnoj obali Tibera (eto, i u tome smo nalik na Rim!), o staroj Kartagi, staroj Ateni i drugim dičnim priestolnicama velikih i kulturnih centara... Naš Vukovar bio je i ostao priestolnicom Sriema sa sjedištem županije, dok je nekada bio i sjedište kr. sudbenog stola, u kojemu smo s velikim ogorčenjem vješali čuvene razbojnike Kuzmu Nikolića et consortes, koji su naše vriedne otceve, obrtnike vukovarske, napadali, kad su se vraćali s vašara u Kukujevcima s punim džepovima novaca, da mogu si-

nove školovati u Zagrebu, Beču i Parizu. Taj su nam sudbeni stol oteli podmukli krvnici Khuenovi i prenieli ga u Mitrovicu, valjda samo zato, što je Syrmium već za rimskog vremena bio nešto poznatiji od našeg Vukovara. Oteli su nam ga u isto doba, ili nešto kasnije, kad se u Vukovaru osnovao Hrvatski Sokol. Namjesto hladnih i »anacionalnih« institucija dolazile su družtvene i nacionalne, gdje su u bratskoj ljubavi stvarale od Vukovara ono, što je naš rodni grad danas u narodnom, kulturnom i privrednom životu.

Iz tih najstarijih vremena »Hrvatskog Sokola« ostala mi je do danas jedna draga uspomena, koja je doduše već prilično izbliedila i izgubila svoje nekadašnje jasne crte, pa je radi toga sa zida moje radne sobe uskočila u petu, posljednju — ali mi je ipak osobito mila, pa ju ondje držim kao pendant drugoj svojoj đačkoj uspomeni, fotografiji hrvatskog akademskog družtva »Zvonimir«, na kojoj sam paradirao — kao tamburaš. Dakle: sokolaš i tamburaš. Divno ujedinjenje sriemskih, napose vukovarskih lokalnih vrlina!

Gle: fotografija vukovarskog »Sokola« iz godine 1889.!

Stojimo ti nas desetorica — ni više ni manje, već baš desetorica — uniformiranih Sokolaša pred vratima Najparove bašče, nad kojima drže dva naslikana kolege sokolski emblem s nadpisom: »Živili naši mili gosti! Živili prijatelji!« Očevidno se toga dana davala javna vježba, svakako jedna od prvih, koju je mladi vukovarski »Sokol« priređivao. Preda mnom stoji barjaktar, a njemu s lieve strane Mukica Peheim (blažene uspomene) u korektnom salonskom odielu i u cilindru! Bez sumnje: družtveni tajnik ili neki viši funkcionar. Od ostalih još jasno prepoznajem dva mlada apotekara: Virgila Krajčovića i Srećka Steina, današnjeg zemunskog ljekarnika. Bojni centrum činimo nas tri sveučilištarca: Iva Paleček, Stjepan Sedely, vulgo: Pišta Šedl, i ja — koji zapravo nismo redovni članovi »Sokola«, ali smo zato zagrijani Vukovarci ili bar aklimatizirani prišelci (kao Iva Paleček). Mi smo neka sokolska rezerva, ili ako hoćete, pomoćna trupa, koja je samo o velikim ferijama trebala da »uveća« broj aktivnih Sokolaša... Napokon: desetorica uniformiranih Sokolaša ipak više reprezentiraju nego sedmorica! Kad

nagrnu »mili gosti« na posvećeno tlo Najparove bašče, neka vide, da taj »Sokol« nije nikakav mačji kašalj, nego da je to sila i moć, koju čini legija od desetorice otvrdnulih gimnastičara.

Samo ne znam, da li su one sokolske uniforme, koje smo toga svečanog dana nosili mi sveučilištarci, doista bile naše osobne, ili su nam ih izposudili redoviti Sokolaši — ad majorem gloriam Societatis. Bilo kako mu drago, Pišta, Ivan i ja bili smo sokolski pomoćnici u prvim godinama vukovarskog »Sokola«, i čini mi se, da smo sasvim dostojno izvršili tu častnu ulogu. Ja, kako vidite, jedva se izvukoh iz tih »pomoćničkih«[1]) uloga, koje su mi valjda još u kolievci proročene.

Kakvu sam funkciju ja na toj vježbi obavljao, Boga mi, više se ne sjećam. Ali mi se Pišta, koji je danas viećnik banskoga stola, neki dan na Zrinjevcu hvalio, kako je njemu toga historijskog dana bila dodieljena zadaća, da stoji pred kožnim konjem, preko kojega su izvježbani Sokolaši preskakivali — i da hvata vježbače, ako bi se koji u svojoj žustrini zatrčao, da — ne daj, Bože — ulomi vrat. I veli, da je doista jednoga spasio od sigurne pogibije. Ako se dakle budu prigodom sadašnje jubilarne proslave dielili kakvi lokalni seoski ordeni, molim, da ne biste zaboravili na nas!

Ali — dosta šale!

»Hrvatski Sokol« u Vukovaru osnovan je u istom deceniju, kad i pjevačko družtvo »Dunav« i »Sriemski Hrvat« popa Kuke Mihaljevića, a sve je ovo pokretano sa ciljem okupljanja i podsticanja družtvene i narodne sviesti, koja je do toga vremena tavorila uspavana u stoljetnoj letargiji. Prije četrdeset, ili recimo bolje, prije petdeset godina bila je naša narodna sviest u Vukovaru i cielom Sriemu razbuđena odprilike onako, kao danas među bačkim Bunjevcima i Šokcima. I zvali su nas »Šokcima«, kao što smo mi svoje pravoslavne sumještane nazivali »Racima«. S bačkim Hrvatima, Bunjevcima i Šokcima, mi i jesmo isto. Ikavsko narječje, običaji, pjesme, značaj, oblik glave, sve isto. Mnogima mlađim Vukovarcima činit će se

[1]) Dr. Andrić bio je pomoćnik ministra prosvjete (Stjepana Radića) od 29. XI. 1925. do 10. V. 1926.

možda ovo malo neobično, ali se ja još dobro sjećam, kad su Dolnja Mala i Novi Sokak govorili još samo ikavski. Moja je blagopokojna mati i umrla kao ikavka, a otac se priučio ekavštini u obćenju sa pravoslavnim komšijama u nekadašnjem »Klozerskom«, sada Zrinskom sokaku.

Franjevci, koji su stotinama godina vodili pastvu vukovarskih i iločkih katolika, nisu se brinuli, a nisu se ni mogli brinuti za nacionalno buđenje povjerenih im vjernika, — jer nacionalnosti u narodnom značenju ove rieči nije ni bilo. Talas nacionalnosti počeo je dolaziti do nas u sedmom deceniju iz Zagreba preko Osieka i Strossmayerova Đakova. Kanonici đakovačkoga kaptola i profesori u tamošnjem sjemeništu nisu ni mogli biti ništa drugo nego Hrvati, pa su u tom duhu odgajali svoje pitomce, koji su kasnije zdravo sjeme raznosili širom prostrane biskupije. Preko Osieka dolazio je taj talas posredstvom vukovarskih gimnazijalaca, koji su ondje svršavali srednju školu. Ja se nekih još vrlo dobro sjećam: Ivana Balića i Rilla iz Dolnje Male, Paje Mihaljevića (sinovca popa Kuke), moga starijeg brata Tonče i nekih drugih. Oni su, tamo oko god. 1875., donieli hrvatsku zastavu iz Osieka. I jednoga dana osvanula je na obćinskoj kući na pijaci — crvena, biela i plava.

Još se dobro sjećam, kako sam ja, kao učenik 4. razreda osnovne škole — u platnenom vatrogasnom odielu, sa žutim dugmetima na ovratniku — na majalisu kod Najpara deklamirao Harambašićevu domoljubnu pjesmu »Do tri boje ljubim žarko, jače nego život svoj« — i kako sam iz desnoga džepa izvlačio u dugim papirićima jednu boju za drugom (tako me je valjda naučio režiser radi jačeg efekta):

Crvena je prva boja,
Domoljublja to je plam;
Žarko ljubim ovu boju,
Al' dom jače ljubit znam.

Tko? Ja — učenik 4. razreda osnovne škole!

Osiek je naročito za nas bio razsadnik nove energije. Ravnatelj velike gimnazije bio je u ono doba Mato Gršković, Bodul s otoka Krka, a njegov ađutant — Ivan Rabar, profesor poviesti i sin Istre. Oni su bili iz onih posvećenih područja Zrinskih i Frankopana. Oni su usisali ono majčinim mliekom, pa su i nas naučili.

I svaki put, kad smo dolazili o velikim praznicima kući, smjesta smo odlazili u »Dunav«, koji je bio predteča-krstitelj »Sokola« — da se prijavimo na posao. Tako su nastajale one čuvene diletantske predstave osamdesetih godina i udešavali se koncerti, koji su se redovno davali u drvenjari »kod Lava«. To je bio onaj slavni »sitni rad«, koji se sastojao u nastojanju, da se sve, što hrvatskim narodnim duhom diše, okupi najprije oko »Dunava«, a kasnije i oko »Sokola«.

I okupilo se. Vukovar je bedem, koji je najprije podignut u ovim iztočnim krajevima, pa kad iz Zagreba jekne truba, da se počnu slaviti veliki prosvjetni jubileji — evo ti našeg Vukovara, koji se iz ovih krajeva prvi javlja kakvom 40 ili 50-godišnjicom.

Čast mu i slava! A čast i slava i svim onim zaboravljenim trudbenicima, koji su udarali prve temelje narodnim institucijama u našem Vukovaru, a koji su već davno promienili svietom!

(»Hrvatska Rieč«, Vukovar, 4. IX. 1926.)

*Redaktor o autoru**

Odmah u početku valja da iztaknemo značajnu tvrdoglavost autorovu. Silom je htio, da se u ovom članku ne donese njegova prava slika, nego — karikatura. Jeste li to ikada čuli? I već je poručio najboljem našem karikaturistu, Jozi Kljakoviću, da naoštri olovku i nacrta autora u turističkom odielu, kako se s naočarima na nosu, s uprtnjačom na leđima, a s kišobranom (dakako profesorskim) u ruci penje na Montblanc! On — »Parižanin s Vuke«, kako ga je nekada pakostno nazvao

* U Predgovoru knjizi »Od Balkana do Montblanca« (400. knjiga »Zabavne Biblioteke«) napisao je Nikola Andrić svoju autobiografiju, pišući sam o sebi u trećemu licu. Ovdje donosimo nekoje izvadke iz tog Predgovora.

prijatelj (!) Iso Velikanović. Doduše ideja ne bi bila sasvim rđava, jer ako ćemo pravo, turistika našeg autora i njegovi dopisi s raznih gorskih vrhunaca po srednjoj Europi jedini su originalni beletristički plodovi njegova života, ako ne ćemo da ovamo ubrojimo i njegovu prvu novelističku knjigu »U vagonu«, koju je pod pseudonimom Miloja Fruškogorca prije 35 godina posvetio »dokolnim putnicima«. A vidite, i u toj davnoj posveti već se krio čovjek od puta, koji je htio svojoj budućoj »braći u alpenstocku« da tutne u ruke neko literarno razonođenje. Eh, pa to i jest onaj unutrašnji poriv, koji od običnog profesora i filologa čini literata, bilo to g. Lunačeku — koji ne voli profesore — pravo ili ne bilo.

U dolapima autorovim našli smo jednu krasnu razglednicu iz nekadašnjeg ateliera Merćepova, koja nam prikazuje Andrića, kako je izgledao odprilike u ono doba, kad se penjao na Montblanc.[1]) To bi, rekosmo, bilo najbolje da reproduciramo na čelu ove knjige, a nipošto karikaturu; jer zašto da baš Andrić bude karikiran, kad dosad ni jedan suradnik »Zab. Bibl.« nije doživio te časti? Doduše, sasvim onako, kako ga ta razglednica prikazuje, autor danas ne izgleda, nego malo mutatis mutandis: — brk bi mu trebalo dobrano podrezati, jer s onolikim crnim i nemodernim brkovima izgleda više nalik na pokojnog Jovana Skerlića, nego na sebe. I crnina tih brkova danas je malo popustila ili — da se izrazimo njegovim vukovarskim dialektom — malo je »opšisovala«. Što se pak tiče nekadašnje autorove »vitkosti«, ne bismo, po duši, mogli uztvrditi, da se i ta nije radikalno promienila. Što ćemo: čovjek sjedi od rane zore do mrkla mraka za pisaćim stolom, dovoljno se ne miče, pa to ti je. Možda nam gosp. autor ne će zamjeriti, ako ovom prilikom iznesemo jedan njegov tragikomični doživljaj iz nedavne prošlosti. Prije tri godine otišao ti on, po savjetu liečnikovu, u Mariánske Lázně, vulgo Marienbad, da malo skine sa sebe nesnosno salo. I čovjek se držao svih liečničkih propisa: mnogo se šetao, pio čudotvornu vodu i jeo, što su mu dopuštali. I kad je na svršetku liečenja stao na vagu, da se vidi, koliko je kilograma izgubio — na njegov i na liečnikov užas izpade, da je

[1]) g. 1912.

u lječilište došao sa 104 kilograma, a vraća se sa 108... Dakle, sve nade i sav trošak propao. Što je kome suđeno, suđeno; iz te kože nikud nikamo. Do istih rezultata mogao je doći i da se — nije svaki dan šetao oko Smroka, kao što se ni danas ne šeće.

...Bilo bi u redu, da sada ukratko izpišemo autorov curriculum vitae; da napomenemo, kada se rodio i kada je — t. j. umro još nije,[2]) ali valjda ne će ni on ostati za sjeme, kad nisu ostajali toliki bolji od njega. Uostalom, dosadni biografski podatci o njemu mogu se naći i u »Narodnoj Enciklopediji«, gdje se nalaze životna data o svim »iztaknutijim narodnim radnicima«, osim onih, na koje redakcija principielno zaboravlja ili ne će da ih uvrsti među »narodne« ljude. Napomenut ćemo samo ono, što se ne može naći u »Enciklopediji«, a što je za poznavanje čovjeka i njegove sudbine možda najznačajnije. Andrić je već kao đak sedmoga gimnazijskog razreda, o velikim praznicima, punio stupce vukovarskoga »Sriemskog Hrvata« svojim originalnim i prevedenim feljtonima...

U osmom gimnazijskom razredu postao je Andrić prvi put predsjednikom jednog literarnog družtva: đačkog »Javora«, koje (ako nije, u današnje materialističko vrieme, zahirilo) živi i danas u Osieku, kao najstarije naše đačko družtvo...

Prije polazka na visoke škole odigrala se jedna značajna scena između Strossmayera i Andrića, koju valja da napomenemo. O velikim praznicima iza mature osječki su abiturienti, koji su bili u ono doba poznati muzikanti i pjevači, udesili nekoliko koncerata po slavonskim varošicama, da namaknu sebi malo sitniša za trošak o ferijama. Između ostalih bio je održan koncert i u Đakovu. Sam veliki biskup bio je spriečen da dođe, ali kad su mu kanonici, naročito zaslužni đakovački župnik dr. Cepelić, referirali o »velikom uspjehu« đačkoga koncerta, pozvao ih je biskup, da sutradan u njegovom dvoru ponove sav koncert i ostanu kod njega na ručku. Andrić je iza tamburaške i violinske točke (bio je on nekada i »slavan« solist na violini!) oddeklamirao i neke Šenoine balade. Kad je svršio, pomilovao ga je Strossmayer po licu i dodao ove rieči:

[2]) to je Andrić pisao 1927., a umro je 1942. (op. ur.).

— Dobar si, sinko; vidim, da si pun mladenačkog žara, pa bi s vremenom moglo nešto i biti od tebe, ali si slabašan: nema te ništa — u turu! Ako pođeš rđavim putem, *ne ćeš dugo...*

To su doslovne rieči Strossmayerove, koje se, na sreću, nisu izpunile. Vidi: historiju o posjetu u Mariánskim Láznima i ono nesretnih 108 kilograma težine...

Odmora nije Andrić nikada ni imao, ni tražio. O velikim praznicima — ako nije, kao dramaturg, morao spremati repertoire za iduću sezonu — odlazio je na dvadesetak dana na put, najradije u alpske krajeve ili na ribarenje u hrvatsko Primorje. Sa svih tih putovanja redovno je »Obzoru« ili »Narodnim Novinama« (kojima je nekoliko godina bio urednik prosvjetne rubrike) slao svoje putničke impresije, koje su se dosta rado čitale. Zato je podpisani redaktor došao na divnu (!) ideju, da 400-tu svoju knjigu posveti 40-godišnjem književnom jubileju autorovom i probere neke zanimljivije njegove dopise, ilustrirajući ih slikama i računajući (u svojoj poznatoj promućurnosti): — ako sami dopisi ne budu zanimali čitaoce, možda će ih zabaviti barem slike...

(»Od Balkana do Montblanca«, Zagreb 1927., str. 5.)

*U Haronovoj barci**

...Htio sam da uđem i u Haronovu barku. I to je najživahnija slika, koja mi se na dosadašnjem mom putovanju upila u memoriju:

Od Berchtesgadena, u južnoj Bavarskoj, voziš se desetak časaka u električnom vlaku do stanice Bergwerke. Tu se ulazi u čuveni solni rov, koji se već nekoliko stotina godina eksploatira, pa nikako ne može da se izcrpe. Najpoznatije su to »saline«, koje posjećuje na godinu do 50.000 prolaznika. Posjet je taj zanimljiv i jeftin (2 marke), a povrh toga ima u cielom

*) Izvadak iz Andrićeve putopisne crtice s njegova putovanja po Alpama 1911. godine.

njegovom arrangementu i neke teatralnosti. Svaki posjetnik naime dobiva rudarsko odielo, a na glavu udara crnu kaluđersku kamilavku. Pod tu kapu — jamačno iz higienskih razloga — dobivaš meku bielu kapicu, koja viri izpod one tvrde, crne. Prijatelj Mate[1]) pričinio mi se u tom »Bergknappentrachtu« kao kakav degradirani perzijski šah, a ja valjda kao njegov perjanik oliti tajnik. Ne može čovjek da se odupre smiehu. Mate se smijao meni, a ja njemu. Al kud svi Turci, tud i ćelavi Mujo. Zašto da se činimo pametniji od drugih! Pogotovo kad smo pogledali dame, koje su čekale skupa s nama, da dođu na red, jer u rov ulazi — bez razlike spola — osam po osam posjetnika s jednim vodičem. Dame su bile kostimirane kud i kamo elegantnije i koketnije od nas. Dobile su biele hlačice do koljena, a na glavu kapicu s plavetnim vrpcama... U uzbuđenju i očekivanju neviđenoga podzemlja zaboravile su se i ženirati... Listovi (vulgo: vadle) izpod koljena bili su naime svim gospođama i gospođicama »vidljivi«. Prirođenu žensku stidljivost[2]) zatomljivalo je valjda uvjerenje, da ni one nas, a ni mi njih ne poznajemo, niti ćemo se ikad više vidjeti. A taj osjećaj daje snage.

Za pojas nam zatakoše neke fenjere, i mi se stadosmo u »guščjem sliedu« lakim uzponom penjati u rov. Mogli smo tako ići odprilike jedan kilometar. Zrak je bio čist, ali rezak. Što se dalo na našoj častnoj kaluđerskoj mantiji zakopčati, zakopčali smo, da ne ozebemo. Svi su hodočastnici pred nama šutjeli, samo je moj Mate meni, koji sam stupao iza njega, objašnjavao hrvatskim jezikom kemičke sastojine rudača oko nas. Njegovo se to predavanje prekidalo samo, kad je vodič prihvaćao rieč. Nitko od naših suputnika nije znao, tko smo i odakle smo. Kad im je već dozlogrdilo naše nepoznato parliranje, osmjeli se neki stariji gospodin, koji je išao s dragostnom kćerkom, pa nas, ni pet ni šest, smjesti u Rumunjsku! Mislio je, da smo Rumunji. I kad smo mu rekli, što smo, ipak nije saznao ništa više, nego što je znao prije... Vrlo bolna činjenica, da za nas nitko u Bavarskoj ne zna. Saska pjesnikinja,

[1]) prof. Mate Mudrinić (op. ur.).
[2]) Čitalac ne smije zaboraviti, da je ovo pismo pisano prije 17 godina!

Marta Sorge (zvali smo je »Nichte Sorge«, za razliku od »Mutter Sorge«, kako glasi ime poznate Sudermanove drame), s kojom smo se upoznali 1700 metara nad morem, na Schafbergu, nije nikad ni čula za hrvatsko ime. Šta više, nije mogla ni zapamtiti ime »Kroaten«, pa nas je nekoliko sati iza prvoga poznanstva još jedared pitala: »Bitte, wie haben Sie ihre Nation genannt?« Njene dvie poljske pratilice dobro su znale za Hrvate, pa su se čak i čudile, da nismo ostali u Zagrebu na sokolskim svečanostima, o kojima su mnogo čitale u poljskim novinama.

Najedared izbismo na golem proplanak. Zapovjediše nam, da svjećice u fenjerima utrnemo, jer smo stigli do električne sfere. Zašto nisu i u prvim rovovima uveli električno osvjetljenje, nije mi nikako jasno. Bit će opet neka teatralnost ili tradicionalnost u stvari. Valjda se rudari — a mi smo to svi bili, ako ćeš suditi po rudarskoj uniformi — ne dadu pomisliti bez fenjera, pa smo barem prvo četvrt sata morali da sebe i druge sugeriramo svojim »rudarstvom«. Ele — golem proplanak, kojemu se dubina i visina ne da izmjeriti. Čovjek zastrepi, kad vidi, da hridine oko njega i iznad njega nisu ničim poduprte. Ali kad se drugima nije ništa dogodilo, valjda ne će ni nama. I mi junački pođosmo za vodičem do prve »Rutsche«. Pod nama puče prorov od neko sto metara. Ne vidiš nikakvih stepenica, nego samo jedan izglađen, okrugao, okomit balvan, na koji ti vodič zapovjedi da sjedneš, a on navuče debelu rukavicu na desnu ruku i uhvati se za uže, kojim će regulirati — naše padanje u ponor. Sjednemo u ime Boga jedan drugomu za leđa i stavimo ruke na ramena našeg »pred-sjednika«. Na kratke ženske hlačice ne misli više ni Mate, a bome ni ja. Sad će biti, šta će biti! I vodič poviče: — Achtung! Nur Ruhe... keine Gefahr. — I otisnemo se, sjedeći onako na balvanu. Za prvih desetak trenutaka išlo je još i Bože pomozi. Još je gdjekoji od putnika i progovorio po koju rieč. Ali prema sredini pâda, kad smo poletjeli strjelovitom brzinom, srdce nam se sledilo, hlače ugrijale od trenja, a žene stale prolamati zrak rezkim vrištanjem. Da je potrajalo još samo deset trenutaka, — duše mi, ne znam, kako bi izpalo! Ljudima, koji pate od srdca, vratolomija se ova nikako ne bi mogla preporučiti. Ali za čas

evo nas na nekoj maloj uzvisini, koja nas je zaustavila. Dižemo se svi zažareni i opipavamo — hlače. Dakako mogle su i pregorjeti od strašnoga trenja. Ali nikomu ništa. Popnemo se na galeriju i odande sa slašću i zluradošću gledamo, kako drugi vodič u visinama utišava svoje žrtve prije lieta. I opet prolomi zrak ženski vrisak, i opet opipavanje (dakako svojih rođenih) hlača — pa nastavak.

Tako se to odigravalo nekoliko puta.

Na daljem svom putu po podzemlju nailazili smo na čitave crkvice, izgrađene od soli. Dakako, sve je to udešeno samo radi teatra i radi ulaznine. Na razkršćima nalaze se spomen-ploče davnim carevima, kraljevima i vojvodama, koji su nekad upravljali ovim salinama. Naš vodič ne zaboravlja iztaknuti, da su saline nekada stajale pod vlašću bečkoga vladara, a danas münchenskog Luitpolda.

Odjedared puče pred nama vidik na neko jezero. Uz obalu poređane su sitne električne sijalice, koje se odražavaju u solnoj vodi. Svjetlucaju se kao niz bisera oko cielog jezera. Svi smo obuzeti neizkazanom ganutošću. U prvi mah ostavila je i moga Matu hrvatska rieč, a onda nas još i vodič ostavi, izgubivši se negdje u pomrčini... Za čas dopre do nas zapljuskivanje talasâ. U daljini se nešto miče. Jasno razabiraš sjaj vesla, o koje se odbijaju zrake električnih sijalica. Barka se primiče nama, ali samoga veslača ne vidiš. Da su htjeli iluziju staroga grčkog Hada podpuno dočarati pred moderne gledaoce, trebali su u očnice ili na kapu našega vodiča — on je naime bio taj misteriozni veslač — umetnuti dvie sijalice... I gotov Haron!

Posjedasmo u čamac i prevezosmo se preko Lethe, vode zaborava... Zaboravili doduše nismo ništa, ali smo dušu izpunili jednom neprolaznom senzacijom, koje će nestati, kad nas uistinu budu prevozili — jenseits des Guten und Bösen.

Na daljem putu doživio sam još jednu krupniju senzaciju: Petrovo groblje u Salzburgu. Prislonjeno je uz hridinu, u koju su urezane u kamenu Maksimova i Gertrudina kapela. Prva je najstarija kršćanska crkva u Austriji. Legenda priča, da su god. 477. neznabožni Heruli — osvajajući stari Juvavum, da-

našnji Salzburg — bacili s ove hridine sv. Maksima i njegovih 50 kršćanskih sljedbenika. I na tom su mjestu izdubli prvi ondašnji kršćani svoju bogomolju, koja je do danas sačuvana u svoj svojoj primitivnosti. Ironija sudbine htjela je, da se u neposrednoj blizini ove crkvice nalazi danas čuveni »Stiftskeller«, u kojemu krčmê (t. j. na malo prodaju) redovnici svoje izvrstno vino ... I svaki sat dolazi opat, da gostima, kao uslužni domaćin, ponudi prstovet burmuta. Kod njega smo na cielom dosadašnjem putu pili najbolje vino.

(»Od Balkana do Montblanca«, Zagreb 1927., str. 94.)

Milan Mizler

Budni stražari

Mjeseca kolovoza, baš na Veliku Gospojinu, bijaše u inače malenom i tihom seocu Sotu velike trke. Sa svih strana žure se starješine k obćinskoj kući, kamo ih zove veliki bubanj, po kojem nemilo udara dugoljan Ćiro. Bijaše naredba od kneza, da se starješine imaju skupiti pred obćinsku kuću, jer će se razpravljati veoma važna stvar. Nitko nije znao, što će to biti. Jedni su koračali zamišljeno, a drugi se razgovarali koje o čem, mašući pritom živo rukama. Većina bijaše uvjerena, da će sigurno biti opet kakva nova daća nametnuta.

Starješine posjedali na dugu klupu pred obćinskom kućom, te razpravljaju o svemu i svačem. Jedni se srde na županijsku gospodu, što su naredili, da svatko ima kroz svoju livadu prokopati pol hvata širok i isto tako dubok šanac, da uzmogne voda odticati. Mnogima nije išlo to u glavu. Da sad ruju po livadama, gdje već godine i godine stoje mirno? Nikakve brige, nego pokosi malo, doduše, blatnu travu, pa gotovo! Ali eto sad puhnulo nešto gospodi u glavu, da ne valja po starom, nego da se to mora preinačiti i kopati šanac. Kad im je to knez prošle nedjelje

javio, bijaše ne male halabuke, no ipak moradoše nalog izvršiti, jer je knez rekao, da će svatko, tko ne bude htio sam kopati, platiti dvadeset forinti srebra, da se uzmogne najmiti čovjek, koji će kroz njegovu livadu izkopati šanac, a preostatak će ići u globarinsku kasu. Na tu se izjavu nezadovoljnici pokunjiše i mnogi počeše posao, no neki još i danas onako među sobom protestiraju i viču, a napokon će ipak izvršiti nalog. Nekima opet nije ni najmanje po volji, što se mora toliko pecarine plaćati za rakiju. Mnogi se sjećaju, da se je to i prije plaćalo, no onda si dao forintu šajna i odnio financijskom nadzorniku mosaru rakije, pa peci, dokle te volja, ali sad se bogme plaća od kazana dvaest krajcara, pa ako više kazana izpečeš, nego si platio, eto ti eksekucije, da te do kože oguli.

Tako se tu razgovaralo, a znala bi često pasti i po koja žešća rieč ili grožnja.

Najednom zaruži bubanj, kao kad mačak po kukuruzu skače, upravo pred obćinskom kućom. Ćiro uzdigne svoj crveni nos u zrak, a ruke mu sve poskakuju s maljicama. Kad se je naudarao, da ga je rumen probila, nakašlje se; zatakne maljice u remen, što mu je bio preko prsiju, pa zapiskuta:

— Daje vam se na znanje od gospodara kneza, da imate šutjeti i slušati, što će vam se reći.

Svrši time svoj govor pa udari nekoliko puta po bubnju u znak, da nema više ništa reći, te se odšulja u komoru, da objesi o klin izlupani bubanj.

Nastade podpuna tišina.

Knez, dugih crnih brkova kao gavranova krila, plećat, a onizak, stupi iz pisarne. U desnoj ruci drži pomno smotan papir, a u lievoj odebelu trstiku sa zavinutom željeznom kukom na vrhu. Svi poustajaše, te ga obkoliše. Knez razmota papir, ali ga ne pročita, već uze govoriti:

— Od slavne podžupanije došla je naredba, da svaka obćina ima strogo paziti na svaka kola i na putnike, koji prođu selom. Svaka se kola imaju pretražiti, pa ako se na njima nađe slame, siena, grahorice, trave ili kakvegod hrane, to se mora odmah sve spaliti, jer se u Granici pojavila marvinska kuga.

— Kuga? — preplaše se mnogi, pa počeše među sobom razpravljati.

— Mir! Sada ja govorim! — i digne knez svoju kuku u vis. Svi mramorkom zašutješe.

— Dakle — nastavi knez — kuga se pojavila. — Dalje naređuje slavna podžupanija, da svaka obćina mora za veću sigurnost staviti na put, koji vodi iz Granice u selo, stražu od četiri čovjeka. Ovi će morati točno izvršiti naredbe, da se ne bi uvukla kuga med našu marvu. Evo sam vam dakle rekao, što je u stvari. Mislim, da nije nuždno čitati pisma.

— Nije, nije — čulo se iz svjetine.

— Dakle — nastavi knez, spravivši naredbu u njedra — sada treba da se odredi, tko će ići na stražu. Svaka kuća, u kojoj je mužka glava, mora jedan dan i noć stražariti. Moram vam reći, da moja kuća, jer sam ja knez, ne mora na stražu, a isto tako dva odbornika, Mijo Rašić i Ilija Sandić i obćinski birov Ćiro. Valjda znate, da je to stari običaj.

— Znamo, znamo — pristane svjetina.

— Pa dobro — nastavi knez — kad znate, da ne bude poslije svađe. Danas već mora početi straža. Mislim, da će biti najbolje, ako se počne od kraja sela. Prve četiri kuće dat će danas stražare. Uostalom Ćiro će ići od kuće do kuće, pa svakomu reći, da ne bude pobune. Sad možete svaki svojoj kući. — Da — sjetio se knez — još imam jednu. Današnji stražari moraju načiniti kolibu, da se uzmognu skloniti, ako bi udarilo zlo vrieme. Još vam jednom velim uime slavne podžupanije, da strogo pazite na svaka kola, da ne bi navalila ta nesreća na nas.

Time završi knez, te se poče gurati kroz svjetinu, da Ćiri naredi već što treba radi straže.

Svjetina se poče razilaziti, razgovarajući se o tome, što je netom čula.

Doskora izpruži svoje krakove dugoljan Ćiro i pođe prema kraju sela, da izvrši kneževe naloge.

Po prilici oko tri sata poslije podne pojave se kola na putu izvan sela, što vodi u Vojnu krajinu, odakle su dolazili sve užasniji glasovi o marvinskoj kugi. Na kolima je bilo nabacano mnogo slame, a na njoj su sjedjela četiri čovjeka. Uz brkata

i glavata kočijaša bila je u slamu zabodena široka sjekira, a druga trojica držala su šta koji u rukama. Čižmar Grga, malen, trbušast čovjek, držao je medu nogama burence sa šiljerćem, a iz džepa majstorskog mu kaputa virila velika lula s kratkim kamišem i nekoliko paklica duvana po četiri krajcare. Do njega je sjedio čovjek do kože ošišane glave, podrezanih, četinjastih brkova i velika crvena, na vrhu modra, nosa, i držao obim rukama težku zarđalu gluntu, valjda još od terezijanskih ratova, koju im je dao oprezni knez iz obćinske stražare, da se uzmognu oprieti svakom nasilju. To vam je Mikica Krekić, vrlo marljiv, ali spore pameti seljak. Od ovih se sasma odielio četvrti njihov drug. Okrenuo se natrag, te objesio noge preko šaraglja. Dobrano je nabreknuo! Na kratkom mu se vratu sabrala crvena koža, kako je nakrivio glavu te fićukao neku vojničku poputnicu. Da je bio vojnik, kaže modra, na lievo uho naherena kapa. Kraj njega u slami bijaše zamotan ovelik svežanj. Tu im je bila povezana »zaira«, kako je on sam bio rekao, trpajući je u slamu. U selu ga zvali kapral Janko, a to mu je veoma godilo.

Napokon se dokotrljaju njihova škriputava kolca do određenog mjesta. Bijaše to povrh sela na zapadnoj strani. S jedne i druge strane širila se gusta obćinska šuma. Svaka kola, koja dolaze iz Granice, moraju ovuda proći, pa zato upravo mudri knez i odabra to mjesto za stražu.

Naši stražari poskaču s kola. Tom zgodom malo da nije čestiti čižmar Grga poljubio zemlju, jer ga je burence jako zanielo. Kapral Janko brzo nađe zgodno mjesto za kolibu među dva krošnjata hrasta. Kočijaš Matija zabaci široku sjekiru na rame, pa ode u šumu. Doskora se vrati, noseći nekoliko dugih motaka. Jednu metne poprieko između hrastova, a ostale naslone na ovu odtraga. Brže bolje poskidaju s kola slamu, pa je nabacaju na namještene motke.

— Tako hvala Bogu! — uzdahne Matija, pa si otare sa čela znoj rubom dugačke košulje; — sad smo, što no kažu, pod krovom.

— Bogme pod krovom — nasmieši se čižmar Grga, kotrljajući burence u kolibu. — Tako, nek je u hladu — reče, namjestivši burence u jedan kut.

Svi povadiše lulice, te ih počnu puniti čižmarovim duvanom. Kad napuniše, zamota Mikica ostatak, pa ga, namignuvši Janku, turi u džep.

— Znate šta, ljudi? — vikne najednom kapral Janko.

— Šta? — zinuše svi prema njemu.

— Treba nam vatre!

— Vidiš vraga, gotovo da smo na to zaboravili — lupi se Matija po koljenu.

— Ja mislim — predloži Janko — da treba najprije nakupiti po šumi suvaljika. Da nam tkogod šta ne odnese, ostat ću ja ovdje, da pripazim, a vi nakupite, pa donesite ovamo.

Kapral Janko gledao za njima, a kad se oni izgubiše u gustoj šumi, skoči u kolibu, pa pojakari za burence. Digne ga u ruke, pa stane piti. Napivši se dobrano, pusti ga na zemlju, nasmieši se, pa si otare hrbtom ruke mokre brkove. Onda unese sve stvari u kolibu i poslaže sve u kut. Onda pođe kolima, uzme što je još ostalo slame, unese u kolibu, pa prostre po zemlji.

— Tako! — kimne zadovoljno glavom — a sad još jedanput!

Nagne burence, da je sve klokotalo. Odloživši ga prostre kabanicu po slami, pa se voljko pruži na leđa i zapuši malu lulicu. Najedared skoči. Čuo je, da idu kola. Brže bolje spopadne gluntu, što je visjela o lievči, gdje ju je Mikica ostavio. Zabaci ju na rame, pa stane ukočeno. Kola se sve više primicala. Moglo se razabrati kroz silnu prašinu, da otraga sjede dvie gospođe, koje su nad glavama držale suncobrane. Kad su se kola približila na nekoliko koračaja, skine on pušku s ramena, pa vikne, da je sve grmjelo:

— Holt berdo!

Dobri se konji brecnuše, pa skrenu u šanac kraj puta. Gospođe kriknuše od prepasti. Naš stražar, držeći pušku u rukama, priđe mirno kolima, pa zapovjedi:

— Dolje s kola!

Kočijaš se lati sjekirice, što je kraj njega ležala, misleći, da je to kakav hajdučina. Gospođe pobliedile kao smrt.

— Čuješ, čovječe, okani se komedije! — reći će mu kočijaš madžarskim prizvukom, stiščući držalo sjekirice.

— Nema ti tu, prijatelju, nikakve komedije, nego siđite s kola, da slamu i sieno skinem i spalim.

— Šta-aa? — izkolači kočijaš oči na kaprala Janka.

— Ludo! — razsrdi se napokon Janko — moram spaliti, što je u kolima. Šta ću vam ja! Takva je naredba, da se ne uvuče kuga.

— Ali mi idemo iz ovoga najbližeg sela, a gdje je kuga! Tamo negdje u Granici. Mi ju dakle sigurno ne nosimo sa sobom.

— A ja! — zaokruži Janko rukom po zraku — mora se spaliti, pa mir. Dolje s kola!

Kočijaš uvidi, da nema šale, pa rekne gospođama madžarskim jezikom, šta je u stvari. One se silno uzvrpolje, jer im je sjedalo bilo od siena.

— Ali, čovječe božji, na čemu će gospođe sjediti, ako sieno spališ? — poče opet kočijaš.

— A šta se to mene tiče! Knez je rekao, da se mora spaliti, pa će se i spaliti — odvrati odrešito Janko.

Uto se primakoše čižmar Grga i Mikica, svaki s bremenom drva. Kad su vidjeli, šta je, zbace drva pred kolibu, pa svaki po jedne vile u šake. Tako se primaknu kolima. Kad je kočijaš vidio, šta se tu radi, rekne gospođama, da siđu s kola, što one s težkom mukom i učine. Bile su obje pristale i ukusno odjevene.

— Dajte! — reče Janko, a ovi zabodu svoje vile u sjedalo i za čas ga skinu s kola i zapale. Onda se popne čižmar na kola, te počne nogama po kolima strugati i najmanju slamku.

Gospođe si grizle od jeda usne, a kočijaš slegao ramenima, kao da im hoće reći: ne mogu vam ja pomoći. Napokon se popnu na kola. Kočijaš dade gospođama svoju kabanicu, da na nju sjednu, a on sam sjedne na gole daske. Gospođe se neko vrieme skanjivale, no kad vidješe, da nije drugačije, posjedaju, a kočijaš potjera.

— Ha, ha, ha! — Sretan vam put! — smijao se kapral Janko iz puna grla. — Ovi će se sjećati naše straže! Gledaj, Grga, kako im leđa nemilo stružu šaraglje — ha, ha, ha!

— Eh, k vragu! — počeše se Mikica za uhom — nije liepo, što smo uradili. Ti su gospodskog roda. Al kad se mora, mora se, pa tu nema više divana.

Bijaše se već uhvatio mrak. Sva trojica posjedaju oko vatre. Čekali su Matiju, koji se još nije iz šume povratio. Čižmar je dremuckao, kapral Janko mjerio, koliko je puška napunjena, a Mikica žmirkao u svoje na vrhu prokljuvane opanke i pljuckao na stranu.

— Dobar veče! — pozdravi ih Matija, noseći veliko breme drva i cieli vienac biele loze.

— Šta će ti ta loza? — zapita Janko Matiju, koji je razmatao lozu, čisteći je i kljaštreći.

— Kog ću biesa raditi sutra cio dan? Nasjekao sam evo ovo biele loze, pa ću oplesti koji košar za berbu.

Nastade šutnja. Čižmar pomnjivo obrezivao nastradali kamiš, Matija čistio lozu, a Mikica i Janko zievali od dosade.

— Pst! — skoči čižmar na noge, prinesavši kažiprst k paprenom nosu. — Ne čujete li?

— Ja ne čujem ništa — zievne Janko, a Matija odloži začas svoj posao i stane prisluškivati.

— Jest, jest, kola su! — uzvrpolji se čižmar, tražeći vile.

Čižmar se nije prevario. Kola se sve više približavala, a osim toga čula se i vika ljudi. Naši stražari poustaju. Matija uzme gluntu, jer je baš uz njega na zemlji ležala, a drugi svaki po vile.

— Stoj! — zapovjedi Matija, kad su se kola primakla. Ali mu odgovori vesela pjesma. Kola bijahu puna malih buradi, sve jedno do drugog u sieno ukljukano, a na njima sjedjela tri brkata seljaka; četvrti je tjerao vatrene vrance.

— Holt berdo! — vikne sad Janko, dižući visoko drvene vile.

— Stani, Ilija, da vidimo, što će ovi! — vikne jedan brkajlija kočijašu, a ovaj zaustavi konje.

— Sidite s kola, da vam sieno spalimo... Takva je zapovied radi kuge.

— Šta? Sieno? — izdere se kočijaš, pa htjede krenuti, ali Mikica skoči pred konje, a čižmar Grga se požuri, da uhvati za uzde.

— Dalje! — viknu s kola sva četvorica i u tren se stvori svakom u ruci drenovača.

I u tren oka pade poput groma nekoliko bubotaka po leđima siromaka čižmara, koji se htio pokazati najrevniji. Ali se i u njemu uzpali junačka krv, pa on lievom rukom zamahne vilama, a desnom da će iztrgnuti uzde kočijašu, ali ga u taj tren opali jedan po ruci, a drugi po plosnatoj glavi. Jadni se čižmar uzkoleba, pa se smota kraj kola. U taj tren drekne kočijaš, a vranci se propeše u skok.

Netko ciknu, a kolâ učas nestade u mraku i gustoj prašini, dok su kapral Janko i Matija svom silom natezali kokot na puški, no ovaj se na nesreću nije držao na slabim zubcima. Janko se razgoropadi, dohvati s ognja žeravicu i postavi je na rupicu cievi. Grom grmnu, da se je sve potreslo, a tamo iz daljine čuo se pakleni smieh i iza toga vesela pjesma nakićenih Graničara.

— Uh, da vas striela... — razsrdi se Janko, pa baci izpražnjenu gluntu pred kolibu.

Jedan čas stajali su obojica zapanjeni.

— Dajte, braćo, za ime Božje pomozite! — zapiskuta biedni čižmar iz bližnjega jarka, kamo se bijaše skotrljao.

Obadva priskoče k njemu. Čižmar je bio obliven krvlju. Matija htjede skočiti po vodu, ali ga zaustavi jauk bolnog Mikice.

— Jao, moja noga! — zacvili ovaj tamo podalje iz mraka.

— Šta je, Mikica? — zapita Matija.

— Jao, ne pitaj, već mi pomozi, da se dignem!

Matija mu pruži ruku, no Mikica se jaučući smota na zemlju. Matija ga digne na leđa, pa povuci ka kolibi. Kad je i čižmar počeo na sva usta jaukati, morade i Janko, koji se je oko njega vrtio, podići onoga, što za Janka baš nije bilo lako, pa ga odnese pod slamnati krov. Poredaju ranjenike jednoga do drugog. Čižmar je jadikovao bez kraja i konca, a Mikica kleo čas, kad mu je puhnulo u glavu, da se postavi pred kola. Janko, kao nekadašnji vojnik, a k tomu još, kako vele, kapral, počeo ogledati grdne rane netom palih žrtava za obću sigurnost. Ponajprije pristupi čižmaru, jer je iz njegova džepa još uviek virilo nekoliko paklica duvana.

Sada Janko pristupi Mikici, koji je jaukao od noge, i govorio, da ju je sigurno slomio.

Janko uhvati nogu za prste i petu, te je poče na sve načine izkretati tako, da bi i najzdraviji oćutio bol. Mikica se međutim pouzdao u njegovu vještinu, te je samo stiskao zube i kadkada uzdahnuo.

Poslije te vješte operacije preporuči Janko ranjenicima, da mirno leže i šute, što ovi jedva i dočekali. A on s Matijom izađe k vatri; ondje uz nju posjedaju i zapuše svoje lulice.

— Čuješ, Janko! — vikne čižmar — ded mi malo moje burence; sve mi grlo gori.

— Evo ti ga; samo, znaš, za ranjenike nije to baš najbolje, al pij!

Čižmar se napije i preda burence Janku.

Ovaj to jedva dočeka, uzme burence, pa bjež iz kolibe. Posadi se opet kraj vatre, nagne burence, pa kad se napio, pruži Matiji, koji ga objeručke primi.

Tako se oni gostili sve u šestnaest, zaboravivši na tek minulu neugodnu zgodu. Burence se šetalo iz ruke u ruku i bivalo sve lakše. Janko već zakriesio očima, a Matija nije više pogodio metnuti žerivacu na duvan, nego mu se svaki put skotrljala pokraj lule na njegovu dugačku košulju, i pritom si dobrano izpurio svoje nabrekle dlanove.

— Kako bi bilo — reče Janko — da probudimo onu dvojicu? Neka sad oni malo sjede! Mi smo već dosta stražili.

— Pa dakako! Sada ćemo mi malo prodriemati.

Janko se težkom mukom digne i dotetura do kolibe.

— Hej, junaci! Na noge! Valjda ne ćete cieli viek prospavati. Ustajte! — te gurne Mikicu.

Mikica se malo podigne, pa stade rukom trti oči. A onda se digne na noge, a da nije ni oćutio boli; valjda je u snu na nju zaboravio! Janko pristupi čižmaru, koji je u sva spavao.

— Hej, Grga! — poče ga Janko drmati za ramena; — ustaj, ustaj, eto zore!

Kad je Janko čižmara odpravio, poče zgrtati slamu na jednu gomilu; onda navuče kabanicu, pa se pruži po zgrnutoj slami. Naskoro se došulja u kolibu i Matija, te se pruži uporedo s Jankom, koji je već počeo hrkati.

— Gledaj, gledaj, sve gotovo popili— zaglavinja Grga, tresući burence, iz koga se odazivalo žalostno pljuskanje — znak, da mu je duša na jeziku. Onda napune lulice i legnu uz vatru, pljuckajući na sve strane.

— Čuješ, čižmaru, nemoj bar ti zaspati, ako bi mene san prevario; svakako će naići još kola, — znaš valjda, da je sutra u varoši pijaca.

— Hm! A ako mene prevari, šta će onda biti? — odvrati čižmar, pa navuče šubaru na uši.

— Zato pazi, da te ne svlada, a i ja ću gledati.

Zašute, odbijajući guste dimove i buljeći u zemlju. No sve su rjeđi bivali dimovi, a sve jače trubio čižmarov nos. I Mikičina je lulica ležala već na zemlji, — i on se predao već u naručaj blagome sanku.

— — — — — — — — — — —

Iztok je počeo pomalo rumeniti. Zviezde su ginule jedna za drugom, a mjesec, naginjući se prema zapadu, pričinjao se kao velika škuda. Pietlovi se sve češće javljali iz sela. Tek kadkad začulo se lajanje ovčarskih pasa s obližnjih njiva. I življe je planuo iztok, i jača se svietlost prostirala po obzorju. Već se mogao razabrati seoski toranj, o koji se zadievao po koji plahi šišmiš, da se uvuče kroz luknju unutra. Jasno se vidjele oranice, jasno šuma. Sad — — sad se prosu množina zlatnih sunčanih trakova, da sve pozlati, okriepi i razdriema od noćnoga sna. — Kraj kolibe naših stražara podpuni je mir. Tek gdjekoja plavoglava sjenica prhnu iz obližnjega grmlja, nagnuvši svoju glavicu, kao da promatra sretnike, što mirno i sladko ondje spavaju. Njima ne smeta ni jasno crkveno zvono, koje je zvonilo »Zdravu Mariju« i navieštalo pobožnim kršćanskim dušama liepo i ugodno ljetno jutro. Naši stražari spavahu kao zaklani.

Putem od sela idahu žurno dva čovjeka. Prvi je seoski knez, sav zažaren, a brk mu se trese. Ljut je knez. Za njim poskakuje na dugim kracima obćinski sluga Ćiro, šapćući jutarnju molitvu i neprestano kimajući glavom, kao da se nešto strašno dogodilo. Pa i nije šala! Kola prolaze selom od vasciela jutra sa sienom čak iz Granice, a kuga na pragu.

Dođu oni do kolibe. Ni živa se duša ne ganu. Knez stane i pogleda sve gnjevnijim očima.

— Tako dakle, vi dangube! Tako se izvršava naredba? — i digne svoju kneževsku batinu pa komi Mikicu u rebra. Ovaj se trže, skoči kao zec, pa se poče plaho ogledati, ne znajući ni sam, što se to dogodilo. Na njegovu si licu mogao jasno čitati, da u taj par nije znao, da li svanjiva, ili se smrkava. U isti par čuo se žamor u kolibi.

— Neradini! — poče opet ljutito knez. — Kola za kolima prolaze selom, kuga na pragu, a vi spavate, umjesto da pazite i bdijete za sigurnost cieloga sela... Platit ćete vi to!

Mikica, Matija i Janko stajali su pred knezom kao osuđeni. Čižmar je pokraj ciele galame, što ju je knez podigao, i dalje tvrdo spavao.

— Gledaj ove propalice! Još se nije izspavao! Valjda ste cielu noć lokali! — reče knez, opazivši malo podalje burence. — Pa i ti, Matija, u kog sam se najviše pouzdao, i ti si se za ovima poveo! Sad se kupite i odlazite kući, jer evo dolaze drugi pametniji, koji će stražiti, a vi ćete već na drugom mjestu odgovarati. Hajd! — i knez digne svoju batinu.

Mamurni, pokunjeni, osramoćeni stanu oni kupiti svoje stvari i tovariti ih u kola. Uto su stigli već i drugi, novi stražari. Čižmar se jedva popeo u kola, tarući si neprestano oči i pipajući glavu. Napokon bič puzne, a kola polete prema selu.

— — — — — — — — — — —

Godinu dana nakon toga, baš na dan sv. Stjepana, sjeđahu na kraj sela pod velikim dudom na tronožcima četiri čovjeka, igrajući »duraka«. Podalje na strani stajao je ovelik vrč vina.

— Sjećaš li se, Matija, naše straže? — upita naš znanac kapral Janko, pobivši kecom naloženog kralja.

— Kako se vraga ne bih sjećao! Ta liepo smo prošli pred cielim selom!

— Hm, al odkud su baš na nas prve naišli, pa se mi morali razbijati s onim haramijama od Graničara! Ja još imam od one tučnjave ožiljak na glavi, koji će mi valjda cieli viek ostati na uspomenu — javi se čižmar Grga, muneći lulu.

— A meni modrica na nogi — pridometne Mikica, dieleći karte za novu igru.

— Kako, braćo, bilo da bilo, zaboravimo to. Mi smo se ipak junački držali, ali što je sila bila jača, tome nismo mi krivi. Zato, braćo, dižem ovu čašicu i velim: neka Bog poživi nas prve stražare, koji smo toliko nepravde i sramote pretrpjeli za sigurnost cieloga sela — reče Matija povišenim glasom i digne punu čašu.

— Živio! — odazovu mu se gromko drugovi, pa se kucnu za »dobro zdravlje«.

(»Zvonimir«, almanak hrvatske omladine za g. 1889., Beč, 1889., str. 214.)

Provodadžija

Poznate li našeg čiča Matu Križaka? Ne poznate? A čudo! Ta sve ga u selu pozna, i svi ga zovu »provodadžijom«.

Čiča vam je to starog kalupa i mode. Na glavi mu okrugao seljački šešir uzkog oboda; pao mu sve do gustih, već prosiedih obrva, a izpod njih šibaju svietom do dva živa, rekao bih, mladenačka oka. Brkovi mu po staroj navadi nad ustnicama podrezani, a dalje se šire ko dvie peruške; on ih kadkad malo namaže i lojem, da mu se ne kostruše. Brade je uviek gladko obrijane; sam se svakog dana brije, pa već pukla selom i pjesma, da čiča Mata svakog svetca brkove podsjeca, i brije bradu, pa vara djecu mladu... Al šta ćete, takvi su vam već Sriemci, pa svaku tricu i kučinu odmah u pjesme slažu.

S ramena mu visi dugačka košulja do koljena, što mu ju je vjerna drugarica, već treća po redu, sama svojom rukom otkala i sašila. Preko košulje navukao prsluk, svakdanice obrće ga na naličje, da ga ne zamaže i da mu po suncu ne izbieli, a svetcem i nedjeljom na lice, pa se onda vidi, da je modrušaste boje kao proljetna ljubica. Na prsluku sprieda sjaju se dva niza bielih, okruglih puceta, a o zadnjem od njih visi otarak. U bokovima ga steže širok, liepo izvezen ćemer; on mu je listnica i novčarka; postrance mu visi o jednom tankom kajišiću duvankesa, a o drugom kožna kesica za gubu, kremen i masat. Na duge krakove navukao gaće, koje su na donjem rubu izvezene crvenom i modrom vunom; čakšira nikad nije navlačio, niti ih je mogao

živ gledati očima, a kad bi koga od svojih suseljana smotrio u čakširama, smrsio bi samo kroz zube: »prundlaš«! Listove je omotao šarenim obojcima, a na nogama mu namazani opanci bez obraza; druge obuće nije poznavao. Al eto gotovo da sam na nešto zaboravio! Za desni obojak zataknuo bi okratak, ali debeo višnjev kamiš, a crvena mu lula seže taman do koljena.

Eto, to vam je taj naš čiča Mata ili provodadžija, ako ga baš dosele niste poznavali!

Čiča Matu je poznavalo cielo selo kao čovjeka pametna i uputna. Nije bilo važnijeg posla, a da se nije pošlo čiča Mati po uputu i savjet, a kad bi dolazilo do ženitbe, onda nije bilo čiča Mati premca; to je bilo njegovo polje: bez njegova znanja niti se ženio momak, niti udavala djevojka, a kad bi trebalo u prosce, eto na biljezi i opet čiča Mate, pa odtud mu i nadimak »provodadžija«.

Znao je on vješto parove slagati, pa redovito nije bilo prigovora ni s jedne strane; odtud ugled i štovanje čiča Mati i od malog i od velikog. Imao je on o ženitbi svoje posebne nazore, pa ne bi ni za dlaku od njih odstupao, a kadkad se znao i u koštac uhvatiti sa svojim prijateljem fra Firmusom, koji je umjesto kapelana pomagao župniku. Čiča Mata je morao uviek imati pravo, inače zlo.

Glavno mu je bilo, da udovac mora uzeti samo djevojku, jer drugče da nema sreće, a ako bi se tko usudio prigovoriti, e onda pomoz Bože!

Fra Firmus imao je s njim čitavog okapanja i kubure, ali sve je to bilo utaman: čiča Mata si nije svoje pameti dao soliti nikada.

Oko župnog dvora bile su krasne stare lipe, a pod najkrošnatijom bio je okrugao stol s klupama. Tu pod tim gustim hladom, a u tišini, jer je dvor podalje uz selo na brežuljku, znao je čiča Mata razpredati fra Firmusu naširoko i nadaleko o svom životu. Riedko sam kada i ja tu pofalio; volio sam krasnog starca fra Firmusa, a i on je mene rado gledao; moje je neoborivo pravo a i dika bila, da ga dvorim kod mise, i da mu svaki dan donesem za tri krajcare burmuta od seoskog dućandžije. Fra Firmus je mene za uzvrat darivao kolačima, voćem, i finim bonbonima, kad bi se iz nedalekog trgovišta povratio.

Čiča Mata bi tu pušio svoju lulu i pripoviedao, a fra Firmus ga pobožno i mirno slušao, natrpavao nos burmutom i neprestance kihao, zbog čega ga je čiča Mata nagovarao, da se kani burmuta i lati lule, jer lula je za čovjeka.

Slušao sam ja i slušao te duge pripoviesti, pa o čiča Matinom životu mnogo doznao i upamtio.

Rodio se on u seljačkoj kući, koja je nadaleko bila na glasu imutkom i množinom čeljadi. Otac čiča Matin bio je starješina ciele zadruge, pa kako je bio mudar i okretan, znao je svako čeljade prinukati poslu, svaku kavgu i razmiricu utaložiti.

Čiča Mata polazio je bogme i školu, a to nije bila šala u ono doba; dječaci su nadomještali svinjare, govedare, i čobane, pa nije trebalo tuđine u kući hraniti i plaćati. Ali je čiča Matin otac bio na drugo brdo tkan, te je poslao svog sinčića učitelju na nauku, da bude pametna glava, a svinjara je plaćao iz svog džepa gotovim novcem. To baš nije bilo po ćudi ostaloj družini, ali tko će starješini prigovarati, kad je bio na svome mjestu i svoju čeljad čvrsto na uzdi držao. Družini se činilo, da kuća gubi na dvie strane, što dječak školu polazi; ta učitelja su svakako morali plaćati, makar on svoju mudroliju baš i školskim klupama razlagao. To se dakle moralo već pregorjeti, ali sad još pokraj toga i pastira plaćati, to im nikako nije išlo u račun.

Dječak je naučio bogme puno toga; znao je dobro pisati kao nataroš, čitao je kao pop, a računao sve onako napamet, da je bilo veselje! Bio on odsad desna ruka svome otcu. Kad se prodalo vino, Mata je sve onako bez prstiju i bez rovaša znao brzo izračunati, koliko mu otac ima dobiti novaca. Otac se veselio, a bogme i sama družina nategnula druge žice, pa se čudila i krstila, kakva je pametna glavica taj njihov Mata.

Kad je odrastao bio i do viđenog momka, ugrabilo ga u soldate na tri godine. I ode on u grad na neslanu i kiselu profuntu, a pod pušku i težki telećak. Bio je on zoran i valjan vojak, a hvalio se, da bi se mogao lako i kapralije domoći, ali je prečuo jadan koji put deveti sat, pa je bilo čuda i pokore. Ljutilo to Matu, ali što će! — vesela i razgovorljiva ćud Sriemca nije lako podnosila strogosti zapta.

Tako je ostao baka pune tri godine. A kad je sretno odslužio soldačiju, dočekalo ga i malo i veliko razkriljenim rukama.

Pa kad se opet malo privikao kućnom redu, počeo mu otac sve onako izdaleka natucati o ženitbi. Ali Mata kao da toga ne shvaća. Nije mu bilo po ćefu da uzme ostaru udovicu, koju mu je otac nasnubio radi banaka, pa pala bogme među otcem i sinom i po koja krupnija, ali sve badava! Otac ne odustaje od svoje rieči, a Mata uvidio, da nije fajde opirati se, pa učini otcu po volji. Veselja je tu bilo čitavu nedjelju dana; vinom bila puna i rupa i ćupa. Veseli svatovi razvalili veliku ilovu furunu; poubijali svu živad po dvorištu iz pištolja, porazbijali sve pendžere po kući, — sve u veselju; čudo da nisu i kuću srušili! Starac nije mario, ta ženio je sina jedinca! Razigrao se i on, pa poveo kolo avlijom, da se je sve prašilo.

Mata je životario uz svoju suđenicu kakvih pet, šest li godina, kad se ona razbolila, pa mu umre.

Svidjela se njemu još za bolovanja prve mu žene neka mlada udovica žarka oka, pa da će ju sad uzeti. Ali se tako opet nije htio pogoditi njegov otac i ostala družina. Uvriedila ona odprije cielu zadrugu, kad je obećala bila poći za jednog iz njihove zadruge, a onda se udala za drugoga. O toj dakle ženitbi sad ni spomena, a naš Mata opet uši pod kapu, pa šuti; sve je imalo pravo birati mu ženu, samo ne on; potmurio se, zažmirio, pa uzeo djevojku doduše nagluhu, ali bogatu. Izprva ni da pogleda svoje žene, ali poslije morade već radi svieta i brbljavih jezičina. Dobije sina, ali mu zamalo umre.

Godinu dana iza toga leže mu u grob starina otac, pa tako izgubila kuća čestitog starješinu. Trebalo je, da se bira drugi. Zadruga se složi, pa izabere Matu, ta bio je on pismen i pametan. On se pokazao vriednim i revnim kao i njegov otac, ali uzde počele da popuštaju. Čeljad se uzjogunila, a on još dosta mlad, da si pribavi podpun ugled i poštovanje, Uto mu po nesreći umre opet žena; to ga baš nije bog zna kako raztužilo, jer ju nije osobito ni volio. Šta će sada? Već ga i mrzilo, da se opet ženi, ta eto je već dvie žene pokopao, a ni s jednom pravo ni živio nije. Napokon se morao odlučiti i po treći put na taj vratolomni korak, ali će barem sada po volji birati. Starješina bez žene je kao nezaglavit budak, pa bio on makar kako mudar i valjan. Bez žene ništa! Družina i opet upela, pa nagovaraj, sa-

vjetuj, preporučuj, da uzme opet neku udovicu. Mata se strašno ljutio i jedio. Ta kako i ne bi! Kad se ono prvi put imao ženiti, htio je uzeti djevojku, a ono mu naprtilo neku udovičetinu; drugi put da će udovicu, a oni opet djevojku, pa sad i opet hoće oni... Eh, to mu baš dozlogrdilo. — Starac drumom, baba šumom — odrapi im Mata, pa odluči, kud puklo da puklo, birati po svojoj volji. Izabere zornu djevojku, pa da će ju prstenovati. Eh, ali da! Čitava graja! On ipak ne htjede odustati od svoje nakane, pa uzme djevojku. Zadruga, izprva biesna, nezadovoljna, rogoborila, no malo pomalo sve se opet utažilo, pa bude opet red i mir.

Mati se rodi za godinu dana sin, Tunja. Ele veselja sve u šestnaest! On je već unapried gradio velike osnove za svog sinčića; nikako nije htio, da mu on svinje pase, makar je slutio, da će doći do okapanja sa družinom. Sin mu odraste, i on s njim u školu. Družina miruje, ne prigovara, pa šalje i ostale dječake u školu.

Mali Tunja je bio bistra glavica, pa svršio pučku školu s vrlo dobrim uspjehom; župnik, prijatelj Matin, posavjetuje mu, neka ga dade u veliku školu; ta kuća je bogata, pa mu sin može lako dotjerati do fratra, popa, nataroša ili sudca. Tko radostniji od Mate! I poče spremati sina u grad na nauke, ali uto plane oluja među družinom. Ne daju oni, pa ne daju, da se na Tunju troši. Mata ne popušta, a družina zatraži diobu. Natjeraše ga do očaja. Konačno sve u jedno smislio: Uzeo svoju baštinu, izašao iz kuće, ostavio stari temelj djedova...

Tunja je dobro napredovao, pa je to Mati bila u tim čemernim danima jedina utjeha. Međutim je selo izabralo Matu kao pismena i pametna obćinskim odbornikom, a kad malo iza toga umre stari knez, učinilo ga bogme jednoglasno i knezom.

Bio tako Mata uz župnika i učitelja prva glava u selu, a najviše je savjeta davao glede ženitbe, jer je običavao govoriti, da je samo u valjanom braku prave sreće. Sam glavom je svakom zgodom išao u prosce, pa bi redovno i izprosio. Tako nije bez njega bilo ni zaruka ni svatova, jer mu je izkusno oko i dobra pamet kazivala, tko će se s kim dobro složiti.

Uto je i sin mu svršio škole, pa postao tamo negdje za devetom gorom natarošem. Mati se to nije baš sviđalo. Zvao on

sina i zvao, da dođe kući, pa da će mu tu gospoda već pribaviti kakvu službu. Otac bi se ponosio svojim sinom, a malo bi ga pod stare dane i pripomogao, no sin mu odgovorio, da mu je i tamo dobro, i da se za njega ne treba nitko brinuti. Matu je to peklo i boljelo, ali što će? Narasla ptiću krila, pa odletio u sviet!...

Sin i otac nisu se vidjeli već više godina. Najednom dočuje Mata, da mu se sin oženio nekom frajlom iz grada, a njemu, svome otcu, nije to ni javio, ni u svatove ga pozvao. Boljelo ga to jako...

No napokon je i zaboravio. Zamrzio i svoju vlastitu krv, proklinjući i onaj čas, kad se odlučio, da ga pošalje na nauke, pa svakog drugog upućivao i savjetovao, da ne daje svoje djece na škole; neka oru i kopaju na svojoj djedovini, pa ne će zaboraviti na svoj dom i rod. I majka se Tunjina žalostila i kukala a naposljedku pala i u bolest. Mata se ljutio i na ženu, što toliko kuka za nezahvalnikom.

Jedno popodne sjedio fra Firmus sam pod lipom; nos natrpavao šnofancem i kihao, a uzto kao od nevolje čitao iz nekog starog kalendara, kako valja gojiti svilene bube. Bilo mu je dosadno, a nesretne muhe mu upravo dodijavale. Prinese opet jedan šmrkalj šnofanca nosu, usrkne ga i podigne oči: pred sobom smotri čiča Matu. Išao je žurno uz brieg, grabeći naširoko ljeskovačom. Sav je uznojem i zadahćen.

— Hvaljen Isus! — pozdravi nabrzo, pa se spusti na klupu; skine šešir i otarkom obriše znoj sa lica.

— Amen, amen! — odvrati fra Firmus kroz nos, zatvori pomno kalendar, pa pogleda Matu onako izpod oka. — Šta je? Šta si se to tako uzplahirio? Je li joj sirotici bolje, ha?

— Hm, dobro, da ne može bolje!... Ja se opet ženim! — pljesne Mata dlanom o dlan, pa se nakašlje.

— Ti?... izkolači oči i zine fra Firmus od čuda. — Ta jesi li...? Pomozi nam, sveta Lucijo! — prekriži se fra Firmus; mislio je bolan, da mu je prijatelj pomjerio pameću.

— Da, ja se ženim! — ponovi Mata jasno i sasvim mirno. — Ona je gotova, a nije joj ni trebalo toliko muke i kubure, a uz to je i meni čemerila život. Kad nije za život, neka ide! Tako

ja mislim. Nego daj ti tu doktora, pa daj kojekakve medicine, da bi od toga i zdravog čovjeka glava zaboljela, a kesa ostala prazna. Pa tu ti još čitav batalion kojekakvih baba, miešaju, prelievaju, vračaju. Eh, džaba ih i bilo! A čemu sve to? Da, čemu? Meni sama ni da skuha ni da počisti; pa zovi komšinicu, a ova svaki čas: daj mlieka, daj sira, pa ovo, pa ono, a šta tek, što ja i ne znam! A zašto? Kad sama ne može ništa, neka dade drugoj mjesta! Sad ću ja barem, ko što još nikad dosad, po svojoj volji birati! Tako će biti! — i udari žestoko šakom po stolu.

— Ta što ti to, čovječje božji, trabunjaš? Jesi li poludio? — pogleda ga sumnjivo fra Firmus, a da nije bio načisto, što da sve o tom misli.

— A jä! — izpravi se prkosljivo Mata i poče Firmusu dokazivati, udarajući ljeskovačom po stolu. — Baba mi se preselila u vječnost, a ja ću za koji dan u prosce. Kad sam već tolikima izprosio žene, valjda ću i sam za sebe još koju naći. Sam ću sebi biti provodadžija, i nikoga ne trebam! — svrši čiča Mata, pa poče kresati vatru, da zapali duvan.

— Čuješ, napij se ti vode! Ti si danas na zlo nagazio, oslobodi nas, Bože, svakoga grieha i zla! — zaglavinja fra Firmus.

— Pa kaži mi ti, koju da uzmem!

— Ne grieši duše, nije li te Boga strah?... A zar je zbilja ona jadna preminula?

— Eto ti sad nä! Ta jest, kad ti kažem! Ti se sve držiš svoje stare note kao pijan plota. Da nije, ne bih ni došao sad ovamo... Ja mislim, da bi mi najbolje pristajala Jaga Crnčićeva. Šta ti veliš na to?

— Ja ti i opet velim, da je tebi vrana mozak izpila. Ta kako bi ti — per amorem Dei — mislio na ženitbu, a žena ti se još ni ohladila nije! — razsrdi se fra Firmus pa uze onako uzrujan kopati prstima po burmutici. — Uostalom radi, što znaš! Ja se u to ne miešam; ja perem ruke, pa ne ću ni da slušam taj tvoj ludi razgovor. O, Bože! Tko je to još ikad čuo i vidio, da čovjek, tek što mu je žena izpustila dušu, već traži drugu?!

— Hm, što prije, to bolje, pa zato i mislim uzeti Jagu.

— No ta bi bila luda, velim ti ja! — skoči fra Firmus. — Misliš, da će onako mlada cura za tebe starog magarca?

— Šta? Ne će? Vidjet ćemo! Ja sam udovac, pa ću uzeti samo djevojku, i to onu, koja mi se svidi! — vikne žestoko čiča Mata, lupivši ljeskovačom po stolu.

— A ja ti i opet kažem, da ne će, pa ne će, i punctum!

— A ja ti kažem, da hoće i mora! Šta ti znaš? — skoči čiča ljutit na noge, pa se ustuboči pred fra Firmusom, kao da je spreman na tučnjavu.

Fra Firmus ga sažalno pogleda, a čiča Mata se razgoropadi, pljune od jada na stranu, pa ode naglo nizbrdice, a da se nije ni obazreo.

Fra Firmus ostade sam, gledajući za njim; čeprkao je pritom po rožanoj burmutici i vrtio sumnjivo glavom, a napokon promrmlja: — Stari panj se zapalio! — Sjedne zatim na klupu, čitajući dalje mirno razpravu o svilenim bubama.

Prošlo bilo već i mjesec dana, odkako je čiča Mata pokopao i svoju treću ženu. Tumarao je od to doba po selu kao muha bez glave; nije pod živu glavu podnosio samoće. Počeo se sve onako izdaleka ofrkavati oko Jage.

Neko vrieme se je skanjivao, a napokon se okuraži, pa će Jaginoj kući u prosce. Bio je sam sebi provodadžija, govoreći: — Kad sam već toliko provodadžirao za druge, i bio uviek sretne ruke, valjda ću i za sebe što izraditi.

Opravio se on u svečano ruho. Puceta na prsluku usvjetlao, na glavu natukao nov šešir, a za puce prsluka prikvačio kao snieg bieli šlingovani otarak; šiljčići opančići sve se sjaju od silne masti. U ćemer spustio jedan dukat i dvie cvancige, što mu je preostalo još od starih dobrih vremena, da time dariva mladu.

Tako se on primače kući svoje odabranice. Stupi u dvorište. Djevojka baš češljala o greben kudelju, a kad ga spazi, pobjegne za kuću u šljivik. Čiča Matu to malo zbuni. U sobi ga dočeka domaćica, jer je domaćin već nekoliko godina ležao pod zemljom. Čiča Mata ukratko kaže, što mu je na srdcu. Majka mu reče, da mora pitati djevojku, pa ako ona pristane, e onda u ime Božje neka ju vodi. Čiča ne izgubi nade. Djevojče je istina

vragoljasto i jogunasto, ali bit će, da je i pametno. Majka dozove Jagu. Ona uđe uzplahiréna, pa sve onako vragoljasto pogleda izpod gustih trepavica, a čiča se uzvrpoljio na stolici; sve se namješta i nakašljiva, kao da mu je postalo vruće...

Kad je majka rekla, što ono želi čiča Mata, djevojci preleti preko lica smiešak, a onda izjavi, da se je već obećala jednom momku.

Čiča Mata nije mogao doći k sebi, što od ljutine, što od sramote, da ga ova cura ovako naprečac odbija, njega, kneza, najviđenijeg čovjeka u selu...

I selo je počelo govoriti na sva usta o čiča Matinoj neprilici; bilo je zloradih, koji su uživali, da je dobio od djevojke »peškir«, a drugi se opet čudom čudili, da je kao stari i izkusni provodadžija ovako gadno nasjeo. Jedilo to čiča Matu, pa poče tumarati kojekuda, a napokon će opet svome starom prijanu fra Firmusu, da mu se potuži i izjada.

— Eh, pa rekao sam ti ja! — reče fra Firmus, i kihne gromovito. — Gdje bi onako mlada i zorna cura pošla za tebe izkipjela starca! Promisli sam!

— Al do stotinu đavola! — plane čiča Mata. — Ta ja sam već sijaset djevojaka izprosio za ostare udovce i nigdje se nisam namjerio na takav jogunluk. To je, to je čitava sramota! Eto, cielo već selo zna sve, pa će već i u kolu o meni pjevati. To ti je ono!

— Mani se, čovječe! To sve nije ništa. Proći će i to polako — tješio ga fra Firmus; — sad se bar možeš osvjedočiti, da ono tvoje ipak ne vriedi uviek. Vremena se mienjaju, a i ljudi s njima! Šuti, pa trpi! Uzmi kakvu babu, pa proživi još koju godinicu u miru božjem.

Čiča Mata se čitav ojedio. Išao je kao muha bez glave sad ovamo, sad onamo. Ostavio i knežiju; ništa nije htio raditi. Provodadžijom ne bi više nikomu bio ni za kakve novce.

Najposlije se zavukao u svoju kućicu; sam si kuhao i kuću uređivao. Nikakva ženska nije mu smjela pod živu glavu praga prekoračiti. Zemlju je dao na polovicu, da se obrađuje, pa živio bez brige. O ženitbi više ni govora. Fra Firmus bi ga često pohodio, pa bi onda njih dvojica uz bocu vina razpredali o vremenu, o djeci i polju, o selu i sokaku, al nikad o ženitbi.

Međutim se i negda kršni stas čiča Mate počeo sve više i više k zemlji prigibati; dan u dan bivao je sve slabiji. Da ga smrt ne zateče nepripravna, prizove jednog dana fra Firmusa k sebi, pa mu reče:

— Čuješ, prijatelju! Dosta sam se, hvala budi dragom Bogu, naužio ovoga svieta. Sve mi se nekako pričinja, da ću skoro poći Bogu na istinu. Ti si mi odvajkada bio dobar, pa mi budi kao pametan čovjek na ruku, da sastavim valjanu oporuku. Rođacima ne ću ništa da ostavim; uvriedili su me i zaboravili; nezahvalnom i oholom sinu ni mrve: stidio se mene, svog otca, pa će se valjda stiditi i seljačke očevine. Neka mu Bog oprosti to. Hoću da ostavim svoj imetak cielom selu, koje me uviek pazilo i štovalo.

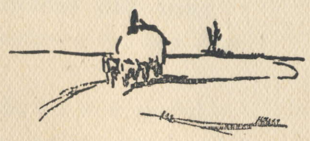
— Hm, hm! To je dobro i liepo — reče fra Firmus zamišljeno i ganuto — al znaš, treba malo promisliti; sutra ću ti opet doći, pa ćemo se još o tom porazgovoriti.

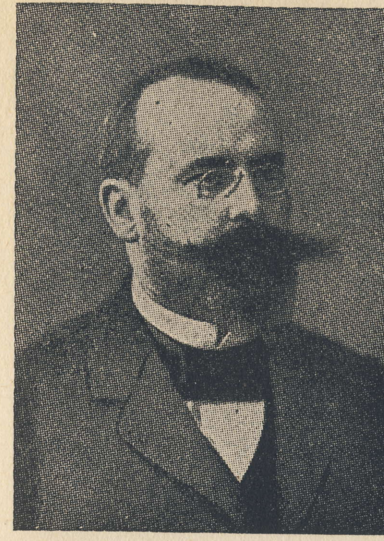
Sutra dan napisao čiča Mata oporuku po priedlogu fra Firmusa i pošalje je u varoš sudu.

Za neka dva mjeseca umre čiča Mata; razstao se lagano i brzo s ovim svietom; sve ga selo žalilo, sve ga do hladnog groba izpratilo.

U svojoj je oporuci cieli svoj imetak ostavio za gradnju ceste kroz selo, gdje je gotovo kroz cielu godinu bilo blato konju do trbuha. Ljudi se nisu mogli dosta načuditi, kako se čiča Mata na to samo sjetio, a fra Firmus se u potaji sav razdragan milo smiešio i blagoslivljao uspomenu dragog si prijatelja. Na njegov priedlog bude stavljen na čiča Matin grob spomenik, a onda izgradiše kroz selo liepu široku cestu, koju prozvaše »Provodadžijin drum«.

(»Prosvjeta«, Zagreb 1907., str. 114.).

Iso Velikanović

Noem

Kad je prošo strašni potop,
Onda s družbom svojom Noem
Sastao se u mehani
Po adetu davnom svojem.

Svi od puste sreće sjaju,
Puste sreće, gdje će oni
Dovieka spominjat se
U osnovnoj učioni.

Najprije se zasitiše
Svakakvoga ljudskog smoka,
Pa stadoše piti vino
Na vedarca od sto oka.

I kada su već podalje,
Košto valja, poodmakli,
I Noemu, svetom starcu,
Stalo lice da se cakli,

Digne Noem težko vedro
I još težu glavu svoju,
I izpjeva prvu pjesmu
— Izkon ljudskom nepokoju:

»Hvala Bogu sveviš njemu,
Što svršavam svoje dane,
Da ne slušam slavne pjesme,
Što će biti izpjevane.

Samo jedan obći potop
Gospod Bog je dao nama,
A našima unucima
Vječni potop od pjesama.«

Tako Noem, sveti starac,
Brižnim glasom djeci pjeva,
A njegova družba stade
Prvi puta da zieva.

(»Vienac«, Zagreb 1893., str. 24.)

Bezsmrtnost

Velik je Gospod u slavi svojoj,
Još veći je sviet u ludilu svom,
A veća od svega ludila svjetskog
Pjesnička bol.
To je strahovita bol;
Ne znaš, odkuda niče,
Da li te srdce nesretno boli,
Ili je glava ti dotežčala,
Il ti jauče džep.

I kad te stvaralačka
Spopadne bol,

Onda zaboravljaš sve:
Da si stvoren na priliku Božju,
Da treba da ljubiš iskrnjega svog
I da mu ne truješ život —
Zaboravljaš sve,
I nedužni sviet mora da pati,
Mora da guta bezbrojne pjesme
O zviezdama nujnim, što na nebu tuže,
I o dahu stidljive ruže.

Ne идršći, bezsmrtna dušo moja!
Ja ti ne ću kazivat
Svu pokoru težku, što stizava sviet.
To bi titanski posao bio
I titanska muka i jad.
Ne zievaj, bezsmrtna dušo!
Sviet se kotrlja po staroj stazi,
I ne mari ništa za dosadu tvoju,
Već tare ruke i od smieha puca,
Kako je život krasan!
Mani se, ti ga prekrstiti ne ćeš
Vrtoglavom nadom ni divljom željom.
Ta to bi teže bilo
Nego li ženskinji vjerovati,
I stoput luđe
Nego l' u pjesničkom preklinjanju
Istinu tražit.

Ljubav i istina znaš da se često
Dobro ne glede,
U ljubavi čovjek se kune,
Štogod mu u glavu dune,
A rieči ko mahnite lete i bježe,
Pa tko da može
Za rieč tebe da veže!?

Istina, lagat se može i prozom,
Al' onda sviet krsti te lažom,

Pa se od tebe ko od zla brani,
A ovako si pjesnik
Lovorom ovjenčani.
Džaba i proza! Tamo te odmah
Slovnicom mlatiti stanu,
Il te u logiku sapnu,
I onda je zlo.
Al' ako si pjesnik, nitko te ne će
Za logiku pitat,
I smiješ da bacaš slova iz rieči,
I smiješ da sakate u kolo vodiš,
A žive i zdrave da truješ,
I da izpremećeš po volji sve...
Bogovanje pravo!

Zato nek sviet,
Što ga je volja, o meni svira,
Ja ću da pjevam, dogod na svietu
Ima papira.

(»Vienac«, Zagreb 1892., str. 324.)

Vilin zbor

Kada sam se rodio
Na tu zemlju slavnu,
Sastao se vilin zbor
Po adetu davnu.

Tri su bile, kao svagda
U takvom slučaju,
Pa kako su ženskinje,
Odmah dignu graju.

Uhvate se u kolo
Uz kol'jevku moju,
Te po redu svaka će
Da prorekne koju.

Prva: — Bit će bekrija,
I voljet će vino! —
Gospe vile stanu se
Smijuckati fino.

Druga: — Bit će bekrija,
I voljet će žene! —
Gospe vile na glas se
Smiju oko mene.

Treća: — Bit će bekrija,
I pjevat će pjesme! —
Vile u sm'jeh prasnuše,
U sm'jeh, — da pobjesne!

Sladko su se smijale —
I nestaše tako; —
Ja se smijat ne znadoh,
Pa sam zato plako.

(»Nada«, Sarajevo 1896., str. 206.)

Da me voliš

Da me voliš, čedo moje,
Pa da vidiš svakog biesa!
Kako bih ti počinio
Vražjih stvari i čudesa!

Da me voliš, preplivo bih
More uzduž i poprieko,
Kad bih samo plivat znao,
I da nije predaleko.

Da me voliš, uzašo bih
Na najviše gorsko bilo,
I skočio u nizinu,
Ako ne bi strah me bilo.

Al dok ne znam, da l' me voliš,
Donde su mi gorki dani,
Pa ih moram da zalivam
Sladkim vinom u mehani.

(»Vienac«, Zagreb 1893., str. 12.)

U zvjezdanoj noći

U zvjezdanoj noći
Rujno vino pijem,
Njime bistrim glavu,
Njime srdce grijem.

U zvjezdanoj noći
U petom sam raju,
Srdce mi i sokak
Tiesni bivat staju.

U zvjezdanoj noći
Brižno sja s visota
Mamurna zviezda
Mojega života.

(»Vienac«, Zagreb 1894., str. 15.)

O raztanku

s članovima hrv. zem. kazališta) u Mitrovici 19. lipnja 1898.*

Šapći mi, vilo, i s desna i s lieva,
Da mi se lakše stane da pjeva,
Jerbo drugačije, tako mi sreće,
Možda će ići, možda i ne će.

Sa svoda nebeskog zviezde svietle tmurno:
Svaka malo sjäjne, pa pobjegne žurno,
Na ulici nujno svud žmirkaju svieće,

*) Trebalo je čitati toga dana na oprostnoj večeri, — da se je priredila

Kao da od tuge gorjet im se ne će.
Sa snuždenog neba suzna rosa pada...
Muzo, spremaj rubac, dok još ima kada,
Jer je plačna hora i ko drhću sati,
Posljednje je veče u jednome krugu...
Muzo, briši suze, — eto vidiš tugu!

Odletjet će ptice umiljata poja,
Opustjet će opet Mitrovica moja!
Jošte malo časa i s našeg vidika
Mnogoga će nestat zavoljenog lika,
Nestat sladkog guka zaljubljena para,
Što ko divlji plamen po srdcima hara,
I gromovskog rika razjarena biesa,
Što ko vjetar drma i s klupe te stresa...
Talijina djeca, miljenici slave,
Uzdigoše svoje ponosite glave,
I puštaju slavnoj filistarskoj raji,
Nek se sama draži ili nek sladko paji.

Odletjet će ptice umiljata poja,
Opustjet će opet Mitrovica moja!
Kad o veče kiša stane da se kreće,
Nitko više njojzi zamjeriti ne će;
Ne ćemo je slati do stotinu biesa,
Ni ko astronomi zvjerat u nebesa.
Filistri će doma spokojno da žvaču,
*Ne trebaju jurit naveče Kovaču,**)*
Već kod kuće liepo jorgan preko glave,
Te po volji hrči! — Šta ćeš ljepše slave!

Razstanak je lakši, kada zaviek nije,
Lako izpit čašu, kad se s nova lije.
A naš Bog je dobar, — bit će jošte hore
I željeznog puta k nama odozgore,
Pa kada se sjedne u Zagrebu gradu,
Onda parni konji ovamo već znadu...

**) Mitrovačka gostionica.

Ali opet, kažu, ima ljepših stvari,
Već se razstat s kime, koga čovjek mari,
Ne gledati lica, ne slušati glasa,
Nemat srdcu puta, kud da zatalasa,
Kud da pogled plane u mlađanom žaru,
Kud da duh se stuži, kad ga boli taru.

Nujna mi je duša kao mjesec danju,
Kako da ne tuži o tom razstajanju!...
Kako da ne tuži... o sladkome čedu!
— Al to, muzo, nije na dnevnome redu.

(»Vienac« Zagreb 1898., str. 452.)

Uzajmljene duše

Dodijalo već i Gospodu Bogu, kolike tužbe učestaše na ljude Sriemce.

Cieli bogovetni dan same tužbe na njih. Tek što Bog sunce pošalje, da sija, evo već kojega svetca ili anđela, te javlja, da su stigle tužbe. Sjedne Bog na priestolje, opet nove tužbe. Zapovjedi Bog anđelima, neka mu pjevaju pjesme nebeske, a ono i anđeli moraju prestajati, da se mognu Bogu javiti nove tužbe na Sriemce. Vrvi nebo tužbama i svima su svetcima pune ruke, da zapisuju te tužbe i Bogu ih javljaju.

Razsrdi se Bog strahovito:

— Jesam li ja Bog samo njima ili svima smrtnicima na zemlji?

I onda zovne preda se svetoga apostola Pavla, kod kojega su knjige o stvorenju svieta.

— Pavle — reče mu — razklopi knjige i pogledaj, nisam li ja te ljude stvorio u snu ili kakogod drugačije na nepriličan način.

Razklopi apostol Pavao knjige o stvorenju svieta i pročita stranicu o stvorenju Sriema. Snuždio se ugodnik Božji.

— Gospode — veli — nisi te ljude ni stvorio ti.

— Da tko ih je stvorio? — zapita Bog.

A apostol Pavao odgovori:

— Bilo je to posljednjega dana, kada si se već stao kajati, što stvaraš sviet, i ozlovoljio se jako. I onda si zovnuo anđele nebeske i rekao si im: — Idite, djeco, i stvorite još ove posljednje ljude danas, da se završi djelo stvorenja.

— Sjećam se — potvrdi Gospod.

— I anđeli odoše — nastavi apostol Pavao — te stvoriše ljude Sriemce.

— Po zapoviesti mojoj — primieti Gospod.

— A ti anđeli bjehu — pročita apostol Pavao iz knjige o stvorenju svieta — Lucifer i drugovi, koji su se kasnije ponieli i ti si ih strovalio s nebesa.

— Jest, istina je — zamisli se Bog. — Oni su bili.

Spusti Gospod glavu i nastade tišina na nebu.

Ali pred rajskim vratima zaori vika, i ključar nebeski, sveti apostol Petar, dotrča pred priestolje Božje.

— Tko to galami pred nebeskim vratima? — zapita Gospod.

— Ljudi Sriemci — odvrati ključar nebeski. — Došli su, da se brane, i hoće pred lice Božje.

— Koliko ih je? — opet će Bog.

— Došli su svi — potuži se sveti Petar — i svi hoće da uđu. Ne puštam ja takve ljude na rajska vrata.

Ali Gospod mahne rukom.

— Pusti trojicu — zapovjedi on Petru. — Neka izaberu između sebe trojicu najpametnijih, da ih čujem.

Iziđe sveti Petar pred rajska vrata nebeska i javi ljudima zapoviest Božju.

Poslušaju ljudi i izaberu trojicu: dva barnjaka, jednoga iz Kukujevaca i jednoga iz Šašinaca, jerbo to su najbistrija sela u Sriemu, i još jednoga planinca iz Bingule, i upute ih pred lice Božje.

Ali odmah na vratima zapade Bingulac. Ponio čovjek sa sobom čuturu komovice, da počasti svetce i anđele Božje, a sada mu odjedared sveti Petar veli, da s komovicom ne smije u raj.

— Gdje to piše? — brani se Bingulac. — To ni naš popa ne kazuje nikada, a on barem, što se tiče pića, zna posao svojski.

I ne htjede čovjek komovicu pred vratima ostaviti.

— Ovamo su Sriemci — veli on — a onamo su svetci. Čast svima, svi su pošteni, ali ako nestane moje komovice, krivit će jedni druge, da su ukrali. A šta onda? Ako tužim svetce, ne će mi Bog vjerovati, a da tužim Sriemce, sud je i onako već uzeo pizmu na mene i odavna mi ništa ne vjeruje.

Tako Bingulac ostane s komovicom pred vratima, a barnjaci iztresu lule, ture ih u džepove, bace šubare za vrata, izuju opanke i uđu.

— Sveti Petre! — šapne Šašinčanin još na vratima — tako ti sreće, kaži Bogu, da ja nisam od onih, što su okrali crkvu. Kaži! Ne ištem ja badava.

I onda ih sveti Petar izvede pred lice Božje.

Stoje oni i čekaju, a Boga u lice ne smiju da pogledaju. A čim ih Gospod zapita, što su došli, stane se Šašinčanin braniti.

— Gospode, sve su puke lagarije, što na nas govore. Eno pred vratima sami živi ljudi i svi će da se zakunu makar čim i da podupru dušom, da nema na nama krivice, i da ništa ne doznajemo od toga, za što nas biede.

— Istina je! — potvrdi Kukujevčanin i htjede odmah da se počne zaklinjati.

— Eno po drugom svietu — nastavi Šašinčanin — kradu ljudi i haraju crkve Božje, a kod nas je ukradeno samo kandilo, pa ni to se još ne zna, tko je ukrao. Možda je i samo nestalo.

— Tako će i biti — odobri Kukujevčanin.

— Zašto da smo odmah mi krivi? — pita Šašinčanin. — Ne možemo valjda mi svako zlo činiti. Mi smo i neuputni ljudi i odkuda bi znali svaku majstoriju? Nitko nas ne uči.

— Ne znamo mi kojekakve majstorije — uze redati Kukujevčanin. — Naša je crkva zaključana i nitko je ne krade. A mi smo duševni ljudi. Jedemo i pijemo. Nikakve krivice nema na nama.

— Da se mi ubijamo — prihvati opet Šašinčanin — mi ne bi bili živi. A eto smo živi. Da se krademo, sve bi već bilo pokradeno. A eto još nije. Da sramotski griešimo, izgubili bi stid, a mi smo, eto, stidljivi ljudi. Da pijemo, bili bi pijanice, a tko nam smije u lice reći, da smo pijanice?

— Ne smije nitko, pa zato i ne veli — složi se Kukujevčanin.

— Šta kazuju na nas, sveti Bože? — izprsi se Šašinčanin. — Da čujemo klevetnike naše!

— Odmah ćeš čuti! — odgovori mu Gospod, i zapovjedi, neka se donesu sve tužbe.

I dvanaest najjačih anđela unesu sve tužbe, što su napisane na ljude Sriemce.

— Neka se tužbe pročitaju! — zapovjedi Bog, i svetci stadoše redom čitati.

Tri dana i tri noći čitale su se tužbe, i svetci promukoše od čitanja. I nema grieha, koji tu nije zapisan. Štogod piše u svetom pismu i crkvenim zapoviedima, da se ne smije činiti, izredano je tu i nanizano i zapisano na grbače ljudima Sriemcima.

Dočitaše najzad svetci sve tužbe, i reče Gospod:

— To su tužbe na vas.

— I dosta ih je! — šapne Kukujevčanin.

— Šta odgovarate na tužbe? — zapita Gospod.

— Ništa ne odgovaramo i ništa ne doznajemo — odvrati Šašinčanin. — Svi ćemo se zakleti, da ništa nije istina.

Tek što izreče, provali se nebo pod njim, te on sleti s nebesa na zemlju, ravno u svoju kuću i nasred ognjišta, na žeravicu. Skoči opržen i odmah se razsrdi:

— Odkuda tako to? A moji opanci i šubara ostadoše! Pravo je rekao Bingulac. I tko će onda još da ide u raj!

A Kukujevčanin tamo gore istom što je nadovezao: — Ne može biti, nije istina, svjedoci su već gotovi, — kad se i pod njim provale nebesa, pa i on sleti ravno kroz dimnjak u svoju kuću. Ali on, kao pametan čovjek, ne htjede bezposlen kroz dimnjak prolaziti, nego se odmah uhvati za šunku i sleti zajedno s njom u pepeo.

— Jesam li ja rekao — promrmlja on u pepelu — da je lakše čak i dobro učiniti, nego li se od zla obraniti. Samo ipak valja, što će mi barem opanci i šubara biti za dušu. Eto i moje zadužbine.

Kad nestade Sriemaca, dozove Gospod opet apostola Pavla i reče mu:

— Pavle, odredi odmah, da se iz ljudi Sriemaca noćas povade duše i da im se udahnu druge duše, bolje, blaže. Stare duše

njihove zatvori dobro pod zemlju, sam svojom rukom zabravi vrata, da nikuda ne izmaknu i ni u kojega čovjeka ne uđu, a pred vrata metni dobra stražara. Neka sutra i ljudi Sriemci osvanu s boljim dušama.

Obradova se sveti apostol Pavao i odmah izvrši volju Gospodnju, te pozatvara stare sriemske duše pod koru zemaljsku, a ljudima Sriemcima udahnu čiste anđeoske duše.

Probudiše se izjutra Sriemci i stadoše se čuditi.

— Šta je to? — misle. — Da smo pijani, pa da nam se sve drugačijim čini, nego što jest, ne bi ni čudo bilo. Ali ovako ne znamo, šta je i ne možemo da se prečudimo.

Gledaju sunce: sunce sjajnije sija. Gledaju cvieće: šarenije je i mirisavije. Gledaju ljude: ljepši su i bolji su. I sav je sviet radostniji, zadovoljniji, sretniji.

Hodaju oni mirno, razgovaraju se tiho kao zaljubljene djevojčice i sasvim zaboravili, da su ikada bogove skidali i svetcima brade čupali. Pravi raj zemaljski.

Voze se na kolima, a konji se obaziru i čude se, što ih gazde ne tuku i ne vitlaju. A i lievče u kolima ne znaju više, kakva su to vremena, da ih ljudi ne trgaju, kad treba prijateljima, kumovima ili drugim poznanicima mekšati leđa.

I sve bi dobro bilo, da nije toga gujinjega soja ženskoga. Ali one, koje upropastiše raj zemaljski, ne mogoše oprostiti ni raju sriemskom nego palacnuše i otrovaše novu sreću sriemsku.

Izprva im i samima bješe dosta čuda, te se ni ne sjetiše, da prigovaraju. Ali kad ih prođe strah od mužkaraca, što su se toliko udobrili kao djevojčice, stanu žene dizati glave i šaputati i podsmievati se.

— Pamučni su muževi naši — govore — a dobri, da bi ih na ranu privio, tko bi im vjerovao. Odkuda im samo te pamučne duše odjedared? Da nisu gdjegod zapili svoje stare rutave duše i sada moraju s tim pamučnim dušama da žive!

Smiju se žene i ne boje se, a mužkarci šute. Tako iz dana u dan, dok i pamučnim dušama ne dodija. Liepo govore ljudi:

— Ne čepljuskajte, žene, da nas ne razjarite, i da ne bude zla. Zar nije bolje, dok smo ovakvi?

Vide žene, ali ne će da šute. Ne mogu one sirotice.

Čuju ljudi svaki dan, da su u njima pamučne duše, a stare su duše tobože zapili. Znaju oni dobro, da nisu zapili duše — ta tko bi im i dao išta za onakve duše — no opet stadoše misliti: i ćorava kokoška zna naći zrnce, pa možda i zbilja pravo vele žene, da ovo sada nisu u njima one stare njihove duše. Misle danas, misle sutra, dok ne smisle na jedno:

— Istina je, da mi nemamo naših starih duša.

I onda od ljutosti izbiju žene, izmlate konje i pobiju se lievčama med sobom.

Odlanulo im malko, ali nije još vazda, kako je nekada bilo. Misle oni i opet, te naposljedku smisle, da nije nikud nikamo, nego su im ukradene duše. Kako su im ukradene, ne znaju, ali ukradene jesu. Samo da je znati, tko ih je pokrao, gosino mu tane, i kako ih je pokrao!

Šta će sada nego da odu i potraže, tko im je ukrao duše. Digne se čitavo selo, pa hajde da traži ukradene duše.

Stignu u prvo selo, pa stali. Gledaju, gledaju, ali ništa ne kazuju. Nekako im je nezgodno, kazivati, što traže. Prođu i drugo selo, i treće, te izpadnu iz Sriema.

— Tu će biti naše duše — vele.

Gledaju seljane, kakvi su, i vide, da su jako rđavi. Piju, tuku žene, tuku se i sami med sobom.

— Tu će biti naše duše. Ovi su ih ljudi pokrali — reknu Sriemci.

I težko im bude na zlotvore, što kradu duše, i izstupe med njih.

— Kakve vi duše imate, ljudi? — pitaju ih Sriemci.

Seljani zinuli, bulje u Sriemce i ne odgovaraju.

Opet pitaju Sriemci, ali sada već mnogo ljuće i žešće. A seljani još vazda bulje i ne odgovaraju. Naposljedku će jedan od njih reći:

— Imamo valjda duše kao i vi, kao i svi ljudi. Nismo ih valjda ukrali.

Ali sada se tek zgranu na njih Sriemci. Ako su dojako samo sumnjali, sada znaju izvjestno, da su u ovim ljudima njihove ukradene duše.

— Vadite im duše! — viknu Sriemci i polete na seljane. — Ne puštajte ih, dok u jednoga duše ima!

Vide seljani, da tu nema šale, te se i oni junački odupru. Udri ovi, udri oni, zametnu se boj, ali jače selo od svatova: ne mogoše Sriemci povaditi ukradene duše, nego moradoše podbrusiti pete. Ali i bježeći poprietiše se još:

— Doći ćemo mi još jedared, da svojski razračunamo, čije su duše, naše ili vaše.

Bježe Sriemci i strašno se priete, a s neba ih gleda sveti Pavao i bude mu žao na njih. Odkada im je povadio stare rutave duše i udahnuo im nove, bolje i blaže od pređašnjih, pazio je dobro, šta rade i kako živuju. Veselio se je prvih dana i hvalio ih Gospodu Bogu, ali što dalje, sve se je ljuće mrštio, a Bogu ih nije više ni spominjao.

Razžalosti se sada sasvim sveti apostol Pavao i stade pred lice Božje.

— Gospode — veli — Sriemci jako kvare i ove duše.

A Bog mu odgovori:

— Znam, Pavle. Otiđi i vrati im stare duše njihove. A ove im duše povadi, dok ih nisu sasvim izkvarili kao i svoje pređašnje.

Tako sveti Pavao vrati opet Sriemcima stare duše, a Bog dobrostivi naredi, da se na nebu nikakve tužbe na Sriemce više ne primaju, jer nije on Bog jedinim Sriemcima, da i obdan i obnoć samo njima sudi i samo o njima vodi brigu.

(»Sriemske priče«, Zagreb 1915., str. 97.).

Čiča Firducija

Kažu ljudi, da je Gospodu Bogu sa stvorenjem svieta isto onako bilo, kao što na priliku čovjeku, kad se oženi: čim je razabrao, što je učinio, odmah se je pokajao.

Tako ljudi kazuju, ali možda nije ni istina. Jer kad se stvoritelj ogleda po svietu i zapazi, na primjer, čiča Firduciju, ne može se kajati, što ga je stvorio, nego se mora i veseliti i ponositi. A jamačno mu se i veseli, dok mu je dao tolik dug viek.

Zna to čiča Firducija i sam, pa se ponosi samim sobom, što je ovako dobro stvoren.

Ima njemu blizu osamdeset godina. Starac je dakle po krštenom pismu. Starac je i po bieloj bradi. Ali ni po čem drugom. Lice mu je zdravo, oči žive, a glas mu je kao u lava u pustinji. A kad zubima zaškripi, bilo od ljutosti, bilo od šale, okanit ćeš se odmah svake i nesetne misli, da je čiča Firducija starac.

A i živi on kao mladić. Ustaje rano izjutra i laća se posla. Zimi mu posao doduše nije težak: obilazi po kući i izmišlja, što bi radio. Ali ljeti je drugačije. Onda čiča Firducija rano rani i odmah leti u vrt. Tamo je njegovo carstvo i ništa ne smije da bude ni od čije druge ruke. Sve radi sam, i kopa, i sadi, i sije, i polieva i plievi. Njegovo je povrće, njegove su voćke, njegovo je cvieće. S njima od ranog proljeća živi, pa kako rastu oni, tako i u njemu raste radost. Njeguje ih i razgovara se s njima, jer iako se je za života dosta narazgovarao, ipak ne može mnogo da šuti ni onda, kad je sam. Govori on na priliku ruži:

— Šta je s tobom, gospođice? Hoću li ja tebe ljetos gologlav moliti, da se javiš, ili ćeš izvoljeti sama? Žuri se! Ja ne ću da čekam. Kakva je to lienost!

Ili pita kajsiju:

— A tko je tebi rekao, da toliko cvjetaš? Kud se je ona ruža ulienila, tud ti hoćeš da se provriedniš. Zabranjujem. Ja ću te polovicu skinuti, da ne prerodiš. Zar ne vidiš, ludo, da bi ti se grane izlomile?

Tako on po vrtu naređuje i radi, a cvieće i voćke ga liepo slušaju, te je njegov vrt odvajkada najuredniji i najljepši.

Voli njega priroda, pa i on prirodu voli. Hoda po vrtu, raduje se i hvali sebe i prirodu:

— Hvala ti, Bože dobri, što si stvorio ovo šareno cvieće i što si stvorio mene. Cvieće miri, da se srdce širi, a ja živim, da se cvietu divim. Ja ga pitam: aoj, cviete mio, zašto si mi srdcu ugodio? A on veli: ja mirišem tebi, da ti život dotužio ne bi, da ti bude i na smrti lako, zato sam ti ugodio jako.

Onda se obazire i pita, iako nikoga u vrtu nema:

— Je li tako ili nije tako?

A kad se narazgovara s cviećem u vrtu i nahvali se njegove krasote, onda se započne razgovarati sam sa sobom.

— Čiča Firducija! — zove on sebe ponajprije tiho i kao da čeka, hoće li se tko odazvati.

— Firducija! — viče onda već glasnije i nestrpljivije.

— Prijatelju, zar ne čuješ? — vikne na koncu u sav glas. Onda stane i zamisli se.

— Prijatelju! — progovara opet tiho. — A je li pravo i u redu, da ja tebe prijateljem krstim? Jesi li ti meni istinski prijatelj? A? Ili me lažeš? Kazuj, što te pitam!

Muči ga sumnja i on se prieti štapom.

— Veliš, da jesi — priznaje ipak — ali zar da ja vjerujem i tebi? Ne vjerujem ni toliko, koliko ženskom čeljadetu. Još i manje. Zar sam ja sliep, te ne vidim, kako ti mene varaš! Dobro si izpekao zanat. Sviete i narode, vidim ja. Ne mućkam ja badava glavurdu već osamdeset godina. Dokučio sam i znam, da si ti neprijatelj moj, i mrzim tebe.

I sada stane redati griehe:

— Ti si, prijatelju, prevario mene, čim sam na sviet stao. Ja htjedoh da budem kao djevojčica i gotovo sam već pogodio, a ti ne ćeš, i nadjačao si me. Ti hoćeš da mene strpaš u pakao, ali ja baš zato ne ću da umrem. Šta ćeš mi sada? Kad baš hoćeš, dobro, ja ću ugađati malko i tebi, ali pazi, da ne pretjeraš, jer onda ćemo se razkrstiti. Hajde dakle da se pogodimo kao ljudi. Popusti malo ti, a malo ću ja. Šta veliš, prijatelju? Ti mene ne goni preoštro, a ja ću onako uzput popuskivati. Samo da padnem, to ne ću, jer ja sam čiča Firducija filozof i izpravljam sviet.

Čim spomene taj svoj posao, razžesti se jako:

— Sviete, sviete, nesretniče stari, pamet u se, dugo me ne jari, jer ako si ti rođeni đavo, ja od tebe nisam bolji zdravo. Il ti bio il ne bio lija, smotat će te čiča Firducija.

Kad se tako ljudski zaprieti, opet se obraduje jako, pa se uhvati za bradu, sagne glavu i zapjeva tihim, krupnim glasom koju od onih krasnih pjesama, što su se nekada pjevale, a sada ih slabo tko i zna. Pjeva sladke pjesme o ljubavi, o cvieću i o ptičicama, i sve se hvata za bradu i polaže ruku na srdce. A

pjeva i mužke pjesme, te onda diže glavu i razmahuje se štapom kao buzdovanom.

Tako se pjevajući vraća u kuću i onda prije podne riedko izlazi. Šeta se sobom i razmišlja, što još danas nije razmislio.

Staje na priliku pred svoj lik, što mu visi nad krevetom. Slika je uljena, u pol naravne veličine, od domaćeg umjetnika, pa svatko mora reći, da je kudikamo naličnija na čiča Firduciju, nego li, na primjer, na njegovu ženu ili na koga drugog, ali to čiča Firduciji nije još dosta, nego on gotovo svaki dan staje pred sliku, diže svoj težki štap, nazvani buzdovan, i ljuto se prieti slici:

— Jesam li ja onakav, kakav jesam i kako me je Bog stvorio, ili onakav, kako si me ti naslikovao?

Ali se i opet smiruje i šapće:

— Tu ću ja sliku poslati dabi u pakao, pa kad me na sudnjem danu bude tražio, ne će me naći.

Onda gleda na ulicu, tko prolazi.

Sada je to sasvim liepa ulica i nema da se postidi. Široka je, na udarcu, a čiča Firduciji je taman preko puta i crkva. Zato se on, odkada je ostario, ni ne gura više u crkvu, nego sjedi kraj svojega prozora i gleda ravno na veliki oltar. Pa kad bude podizanje, prekrsti se i on, kao da je u crkvi. A na velike blagdane digne odmah i čašu, svima na zdravlje.

Tako je sada, ali donedavna se je čiča Firducija strahovito srdio na tu svoju ulicu. Pred crkvom nasuli nizinu i voda se stala slievati čiča Firduciji pred kuću. Moli čiča Firducija svakojako, viče, prieti se. Ne pomaže, bara mu ostade pred kućom. Šta će onda, nego jedne subote poruči Matiji, lovcu i ribolovcu, neka mu donese dvie divlje patke i naramak trske. Obnoć sa subote na nedjelju pozabadaju njih dvojica tu trsku u baru, patke bace u trsku, a onda čiča Firducija nabije svoju staru dvocievku, koja se je već odavna odučila od tog posla, i nasloni se kraj prozora.

A sutradan oko deset sati, kad će gospodar načelnik baš kraj crkve proći, skoči čiča Firducija na noge lagane, zgrabi dvocievku i izpali je kroz prozor jedared, izpali je dvared. Uzbunio se sviet i sletio se pred čiča Firducijinu kuću. A čiča Firducija iztrčao i sam i zasukao nogavice i gazi blato.

— Jeste li vidjeli, ljudi ljudski — veli svietu — dvared sam opalio i dvie sam divlje patke ubio! Jesam ja rekao, da se u toj bari divlje patke liežu!

Odkada je čiča Firducija ovako izsušio baru, ulica je u redu. Sjedi on dakle kraj prozora i vodi brigu o ulici. Oko mu odmah zapne na svjetiljkama pred crkvom.

— Šta će to? — prigovara. — Zar i ob noć treba da bude dan? Da je Bog htio samo dan, ne bi noći ni bilo. Ali Bog je odredio i dan i noć. To je nepokornost Božjim odredbama i nasilje. Ja to ne odobravam nikako i protivim se.

Onda pogleda razpelo pred crkvom i još se jače natmuri.

— Eto, kakvi su ljudi. Isuse Bože, ti si još vazda na krstu. Dvie hiljade godina s krsta te ne skidaju. Zločince neke, ako prikivaju, opet i skidaju. A druge i ne razapinju.

Ali sada se brže lupi sam po ustima i završi:

— Samo ti jedini, Isuse Kriste, već dvie hiljade godina ne silaziš s krsta. Svi su oni valjda bolji od tebe! — Klima čiča Firducija glavom, škripi zubima i mrmlja:

— Stari filozofi vele: čuvaj se životinje, koja se zove čovjek. Velim i ja. Samo životinja te grize za ruku, za nogu, a čovjek grize za srdce. Odgrizaj se, brate, svim zubima od brata rođenoga. Jer svi smo mi zli. Kažu zato, da je jedared na svietu bio čovjek riedak, što se tiče čestitosti. Ne znam, je li istina. I pitaju njega, kako da ga se nije primila zloća.

A on im odvrati: pitajte djevojku, koju nitko nije zaprosio, zašto se nije udala.

Misli čiča Firducija i gleda na prozor, te opazi dvie šiparice. Bistre su mu oči, ne trebaju naočala, i poznade ih odmah.

— Koga li ćete usrećiti — vajka se za njima — žalostna mu majka! Kiselo grožđe, čiča Firducija.

U taj mah smotri Matiju, lovca i ribolovca, i zovne ga.

Matija je onizak čovjek u četrdesetim godinama, sitna glasa, vazda smješkav. Kad ga je čiča Firducija zovnuo, u prvi čas zastade, kao da premišlja, bi li ušao ili ne bi, ali onda se trgne i uđe.

— Sjedi, sinko! — posadi ga čiča Firducija. — Hoću da te pitam za lov. Kad već ne idem, barem da čujem, kakav je.

— Slab je, nikakav — odgovara Matija.

— Veliš? A znaš, sinko, zašto?

— Ne znam — zagleda se Matija u pod i uzme lupkati prstima po stolu.

— Zato, jer su se i zvjerke opametile. Što je čovjek pametniji, pametnija je i zvjerka. Nekada su ljudi manje znali, pa su i zvjerke manje znale. Sada znaju ljudi mnogo, a znaju mnogo i zvjerke. Šta onda vriedi gojiti pamet? Govori!

Matija ne govori ništa, nego se samo smješka, a čiča Firducija sjeda čelo stola i nastavlja:

— Jedino još zvjerke ne znaju čitati i pisati, a onda ne znaju ni piti. Da znaju piti, ne bi više ni zvjerke bile, nego ljudi. A čitanje im i pisanje ne treba, jer se tako liepo razgovaraju i tako oštro pamte, da im je tefter suvišan. Dok sam ja mlađi bio i u lov odlazio, znao sam ja njihov razgovor razabirati valjano. I znaš li, kad se pokeckaju zvjerke, kako se nagrđuju? Govore: Ne luduj! Nisi valjda čovjek.

— Zašto onda, kad su pametne, mi njih bijemo iz pušaka, a ne znaju one biti nas? — pita Matija.

— Zato — odgovara čiča Firducija — jer je nama ljudima dosuđena nevaljanština i mi smo njeni službenici na zemlji. Evo na priliku pogledaj: čovjek se opija i ne stidi se. Gubi lik Božji i onako se izobličen još veseli i hvali.

— Nemojte, čiča Firducija! — prekine ga Matija — ta i vi volite gutnuti, kao i ja.

— Dabome da volim — prizna čiča Firducija — jer volim svaku zloću i opačinu. A što govorim o tom, zato je, jer sam kao i svaki drugi izopačen i ne stidim se. Takvi smo mi ljudi. Ali pogledajde na priliku psa. On se stidi.

— Šta bi se stidio, kad i ne pije? — uzprotivi se Matija.

— Stidi se za gospodara svojega. Gospodar pije, a pas se stidi. Da ti samo pripovjedim. Znao si pokojnoga Franju Palića, Bog mu dao duši lako! A ako ima tamo tamburaša, dao mu je i tamburaše! Mnogo smo nas dvojica u družtvu lovili. Dvadeset je godina odtada, mlađi sam bio. Tako mi jedared prolovili u Legetu cio bogovetni dan i vratili se već pokasno kući, dabome k meni, jer ja sam na udarcu. A imao sam ja one

godine fino vino, od samih sušaka s Pištinca. Sjeli, razgovorili se, a noć časom odmakla, sitni sati zakucali. Digne se onda Franjo, da će kući. Priličan je još na nogama bio. — »S Bogom!« — »S Bogom!« Ode on dakle. A s njim je bio njegov pas, fin pas, i liepo se je zvao: Diplomat. Legao ja i ni ne sanjam, da će se Franjo još namučiti do kuće. No sutradan da čuješ! Sam mi je izpripovjedio sve. Bila je mjesečina, kad smo se razstali i on ravno krenuo kući. Ali nije prošao ni trideset koračaja i već zapeo. Da bi još za štogod zapeo, za što zapinju i drugi ljudi! No on zapeo za crkveni toranj.

— Za crkveni toranj? — čudi se Matija. — Zar su onih godina pijani ljudi znali letjeti, da bi zapinjali za toranj?

— Nisu znali. Nego evo vidiš toranj. Odande s Jalije sinuo mjesec, a toranj pružio sjenu preko ulice, ravno na žandarsku kasarnu. Došao moj Franjo donde i gleda. Ulica se svietli, ali šta se to povuklo s jedne strane na drugu kao glista i crni se? Misli on, misli, dok se napokon ne domisli. To su opet oni nesretnici od obćine izkopali jarak. Kopaju te kopaju, a ti plaćaj te plaćaj poreze i namete. Opsuje im Franjo, što im se već priliči za takav posao, a onda će da prieđe jarak. Jest, da nije preširok. Doplomat je naravski već prešao; lako njemu, kad ne pije. Šta će Franjo sada? Sjeti se ipak, pa uhvati pušku kao motku, zatrči se, odupre se puškom o zemlju i prebaci se preko jarka. Tamo dabome ljosne. Svejedno. Samo kad je prešao. Ali kako je letio, spao mu šešir s glave. Traži ga i vidi, da je baš u jarak pao. Sjedne onda na zemlju i uzme puškom dovlačiti šešir. Namučio se siromak. A kad je naposljetku dohvatio šešir i nekako ustao, šta vidi? Nema Diplomata. Zove ga te zove, nema ga. Tako ode sam kući, te istom sutradan dokuči sve. Sjeti se onda, kako ga je Diplomat prezirno gledao zato, jer misli, da je ono jarak, a on, pas zna, da je sjena crkvenoga tornja. Ali kad je uzeo preskakivati sjenu i onda izvlačiti šešir, zastidio se Diplomat za svojega gospodara strahovito, pa od stida pobjegao. Nikada on nije bježao, a sada jest. Toliko i pas eto prezire pijana čovjeka. Eto vidiš dakle!

— Onda da ne pijemo, čiča Firducija? — zapita Matija.

— Hmmm — otegne čiča Firducija i pogladi bradu. — Tiho, tiho, popadijo! Kako rekoh, tako dušu stekoh.

— Kako vi to mislite? — zapita Matija još jedared, ali mu čiča Firducija ne odgovori, nego preskoči na druga kola.

— Velika smo čudesa mi ljudi. A znaš li ti, Matija, kako bih ja stvorio ljude, da je kakogod taj posao meni predan bio?

— Zar vama, čiča Firducija? Ne mogu nikako da znam.

— Ja ću ti reći. Ja bih načinio kalup, od blata, razumije se, jer i mi smo od blata, pa bih dobro pazio, da svi ljudi budu jednaki. Svi na jedan kalup. Od toga i jest sve naše zlo, što nismo jednaki. Ja sam na priliku ljepši, pa djevojke luduju za mnom, a ti si ružniji i nijedna te ne će. Onda se moramo pobiti. Ili sam ja pametniji, bogatiji, i tako redom, a ti mi zavidaš, i ne možeš očima da me gledaš. To je jedno, a drugo je, da ja ženskadije uobće ne bih ni stvarao. Šta će ta napast? Dok si mlad, nemaš mira od njih, a kad ostariš, izjedaš se živ, što nisi više mlad, da ih ljubkaš. A treće, ja bih smrt dokinuo, da je nema ni od korova. Doduše, znaš li ti, da sam i ja gotovo čovjeka ubio!

— Ta ne može biti!

— Može. Sjećaš li se još, kako su mi prije pet godina provalili kradljivci u kuću?

— Načuo sam nešto.

— Tamo su u srednjoj sobi bili. Osjetio ja njih i prišuljao se k vratima, a onda grunem na vrata i trgnem iz džepa — šta misliš, šta?

— Ne znam, čiča Firducija, dok ne reknete.

— Evo ovo — izvuče čiča Firducija iz džepa kožnu kesu pištoljku. — Trgnem dakle ovo i suknem odtuda, što je bilo, pa na pustahije. A oni od straha, da ih ne poubijam, nokat u ledinu, — pobjegoše.

— Tko se ne bi bojao pištolja! — primieti Matija. — Ne voli ni zec sačmu u koži.

— Kakav pištolj! — nasmije se čiča Firducija. — Nije bio pištolj, nego rotkva. Ali kad im ja uperih rotkvu u nos, podbrusiše pete. Malda ih ne pobih iz rotkve.

— Pravo velite. Ako Bog htjedne, i metla će odapeti kao puška, pa zašto ne bi i rotkva?

— Istina je. Sada vidiš, da ni onaj, koji krade, ne će smrti. Zašto bi je onda htjeli mi, koji ne krademo? Ja, kad promislim,

ne kanim nikada ni umrieti. Ja taj zanat ne znam i ne ću ni da ga učim.

— Šta ćete, kad se mora.

— Mora? Pa dobro! Ali ako sam od blata, zar moram opet u blato da se prevratim i da ljudi od mene peku cigle? Dok ne znam, šta će se od tih cigala graditi, ne ću da umrem. Da se grade sinagoge, ne pristajem, jer ja sam kršteno čeljade. A ne ću ni na ulici u taracu da ležim, pa da me kojekakve ofrkuše i fićfirići gaze.

— A šta bi vi htjeli, čiča Firducija, da se gradi od vašega praha? — pita Matija.

— Pitaš? — zamisli se čiča Firducija. — Onda ću ti kazati. Ja hoću, da me iz zemlje usisa cviet i da kao miris iz cvieta nestanem sa svieta. Neka zamirišem, da se obraduju anđeli na nebu i da reknu: — Evo čiča Firducije, filozofa. Jer da znaš, sinko: ja sam filozof!

— Znam ja, čiča Firducija — divi se Matija — da ste vi bistar čovjek. Znam ja. Ali zar tko pita, hoćemo li mi da umiremo i šta bi mi da iza smrti s nama bude? Ne pita nitko. Mare za našu volju kao i za lanjski snieg.

— Ni to ne lažeš — prihvati opet čiča Firducija. — Ne pita nas nitko, jer mi ne vičemo. Ali da se razvičemo, pitali bi već. Zato ja vičem, odkada me ima. Ne čmavajte ni vi, ljudi Božji, nego zinite i vičite! — Sviete, sviete — zaviknite, ljudi, — il propadaj, il pametan budi! — Tako vičem ja, čiča Firducija, filozof.

Do podne se čiča Firducija razgovara samo s ukućanima, pa s pohodnicima, ili s namjernicima, koji mu naiđu pod prozor, ali poslije podne, a pogotovo pred veče, izlazi on i med sviet. Pođe ulicom i razvede najprije razgovor sa samim sobom, dok se ne posvadi. Onda ne govori više ni rieči sa samim sobom, jer se ljuti, te se prihvaća poznanika, koje susreće. A gdjekada i pohađa koga na časak.

Poslije podne je još i mnogo razgovorniji, nego izjutra, te govori sa svakim, koga skobi. A sa sobom nosi ruže sviju boja i dieli ih djevojčicama.

— Kitite se, dok ste mlade! — govori im, a mrmlja, da ga ne razumiju: — dok vas đavo ne udade!

Djevojčicama dieli cvieće, a udatim ženskinjama obećava svaki dan, ali ne daje nikada.

— Od vas je đavo već uzeo ušur — mrmlja — a zar ja da vama ugađam, vi čuvide? Tko vas ljubio, pamet izgubio! Tko vas volio, taj se razbolio! Tko vas vjerio, u pakô smjerio! Čovo brate, anatema na te, kad nemaš mozga ni ko pile, nego su ti takve lutke mile.

Ali onda se lako zaboravi i uzme nastavljati sve glasnije:

— Pitaj takvu sladku lutku: zna li, zašto smo se njojzi žrtvovali? Jerbo nam je svejedno i pravo, na kom svietu odnio nas đavo! Žene odtud, a đavo iz pakla, kud bi onda duša nam izmakla? Al pamtite, što vam velim, žene; dugo ćete pominjati mene, dok vas đavo uhvati, da peče. To vam čiča Firducija reče:

Kad svrši, zavikne u sav glas:

— Jesam li ih maznuo pošteno? Ženo, ženo, koljeno pakleno!

— Jeste im platili! — odobravaju mu stariji ljudi, a mlađi se pomalo i smijuckaju, samo ne smiju u lice, jer je čiča Firducija lakosrd i ljući nabrčko, nego itko od mladarije.

Zaobilazi tako čiča Firducija po ulicama, a gdjekad i po kućama, tumači ljudima, i što stoji na nebu i što stoji na zemlji, te izpravlja, štogod ne valja na svietu.

— Vi i ne znate, ljudi Božji, da je čak i sunce skrenulo. Pamtim ja, da je nekada o Đurđevu izjutra sijalo taman na moja podrumska vrata. Sada se je odmaklo. A zašto? Jer skraćuje trku i sve manje hoće da nam sija. A ni toplina sunčeva nije danas onako žežka, kakva je bila. Pamtim ja sve to. Kadašnji sam ja zec!

— A ipak danas zemlja jače rodi — prigovaraju mu ljudi. — Zar bi rodila bez sunca?

Ovakve prigovore prezire čiča Firducija.

— Dabome da rodi — brani se — ali zborad čega rodi? Đavo pakleni tjera pšenicu u rod, da se razbogatimo i razhranimo, pa da njemu slađi budemo. Zar ne vidite, da je već i žitu dotužilo, pa se buni i ne će da stoji, nego lieže u polog? I sama

se zemlja buni i veli: šta sisate toliko iz mene, kad ste ipak moji i ja ću vas sasuti naposljedku u sebe?

— Dakle da ne radimo toliko? — pitaju čiča Firduciju. — Ako je za tim stalo, mi nismo protivni.

Ali čiča Firducija odgovara samo na one prigovore, na koje sam hoće da odgovori.

— Zemlja se smije nama. Jeste li čuli pietla, kad kukuriekne i čeprkne? Znate li, šta on kaže? Znam ja, jer ja njih već osamdeset godina čujavam. Viče on kokoškama: čujte me, žene, i bielke, i graške, i crnkuše, i žućke, i šarke, i kakve ste već odreda, šta ću da vam kažem: ja sada čeprkam zemlju i pročeprkat ću je do dna, da vidim, ima li igdje još ovakav naočit i grlat pietao, kakav sam ja. A kokoške ga slušaju i kokoću od radosti. Takvi smo i mi. Čeprkamo i kukuriečemo. A zemlja nas obzinula i smije nam se.

— Da plačemo dakle? — pitaju opet.

— Bješe plakati, kad smo se rađali. Kasno je sada. Nego onoliko vremena, koliko uhvatimo, smijmo se. Ne deri se uz tuđa nosila, makar i kožu s tebe odnieli na njima s tuđim kožama. Smij se, brate, makar ne mogao, nek je samo dušmaninu žao, nek dušmanin ne zna, kako ti je, neka misli: srdce ti se smije.

Po kućama zalazi čiča Firducija ponajviše onda, kad se komu desi imendan, ili kućna slava. Voli on ljudima čestitati. Mlađima čestita za šalu svakojako:

— Oženio se i razženio se! Udala se i razudala se! Vjenčali i razvjenčali se! Ja vam kolo vodio, a dom vam djecom rodio! Sretni bili ikada, makar pametni nikada! Djevojke, vrieme ne gubite, skočite, pa me poljubite! I moja je brada negda bila mlada, sto vam i petdeset deriščadskih jada!

Ženama progovara ozbiljnije, hvali ih, koliko treba, i upućuje ih pametno.

— Istinu ću najzgoljniju kazati: vi ste, žene, jezgra naših slasti. Veliko je blago žena liepa, dobra i poštena. Neka čuva, tko je ima! Nek nikomu ne zaima!

Ali najljepše i najsvečanije pozdravlja vremešnije mužkarce:

— Zdravo, djedaci, kao i sam što sam! Ja se jedva na nogama nosam, al jezik imam od guje ljući. Slušajte samo, kako će pući. Čestiti bili, jeli i pili, radili malo, gojili salo! Plivali u slasti ko riba u masti! Bile vam žene prilično poštene! Mlađi vas sviet poštovao, a Bog vam liepu sahranu dao!

Tako čiča Firducija izčestita svima, i starijima i mlađima, što se komu priliči. A ako mu je družtvo po volji, ostat će i podulje i razveselit će se.

Ali takvo mu veselje sutradan izbija na nos. Sav se razbalja od ljutine, što se je zavezao u ljudske poslove, koji ne valjaju, te u ljutosti priznaje, da ipak ima smrti i da će i on sam jedared umrieti, jer je i zaslužio eto da umre.

Kad se tako čiča Firducija pokori smrtničkom usudu, znam pouzdano, da će me gdjegod uhvatiti i zaustaviti.

— Isaija! — reći će mi — dok umrem, hoćeš li se na grobu oprostiti sa mnom?

— Hoću, čiča Firducija, kako ne bih! — odgovaram.

— Ali liepo, cifrasto!

— Hoću liepo i cifrasto, štogod mognem ljepše i cifrastije. A bih li bukliju vina bacio u grob?

— Nemoj! Ja sam svoju mjeru odpio. Nego nemoj zaboraviti da rekneš: ovdje leži čiča Firducija, filozof, koji je osamdeset godina izpravljao ovaj guravi sviet. Samo glasno reci, da svi dobro čuju i zapamte. Jerbo kratak je viek čovjekov i nisam mogao svakoga i nesetnoga uputiti i obaviestiti, kako se priliči.

(»Savremenik«, Zagreb 1915., str. 14.)

Poslanica Čiča Firducije

Umro dakle čiča Firducija.

— I vrieme mu je bilo! — rekoše ljudi, kako je već lako drugome o smrti kazati. A on zamuknuo i ne može više da im odvrati, kako to nije istina, jer iako mu je već na domaku devetdeseta godina, još bi znao poživjeti koju godinu, a i trebao bi da zaista poživi još.

— Sviete i narode — govorio je čiča Firducija, kadagod bi se zapodjenuo razgovor o smrti — ja smrt ne volim. Tek što sam se rodio, pa da umirem! Da prekrstim biele ruke i otegnem

krake, a dušica da odleti nebu pod oblake! Težko je živjeti, Bože sveti, ali je još teže odapeti.

Ali onda bi se snuždio, zaklimao glavom i priznao naposljedku, makar i sasvim tiho, da se gotovo i ne čuje:

— I meni je hora, umirati se mora. Ko što rosu sunce pije, nestat će vam čiče Firducije.

I zbilja, jednoga se dana čiča Firducija okanio protesta protiv smrti, prekrstio ruke i otišao Bogu na istinu.

Ali nije potrajalo dugo vrieme, a čiča Firducija, nekadašnji žitelj sriemski, a današnji žitelj rajski, poslao meni poslanicu.

Kako i po komu mi je poslao poslanicu, nije prilika da kazujem. Tamo u raju znadu već, po kom mi je poslao, a ovdje na svietu ne ću da govorim nikomu. Zar da glasnika, koji mi dolazi od čiče Firducije, odajem svemu svietu i da onda saliećū njega iz Sriema, koji ima kakvu poruku ili treba intervenciju u raju. Znam već, kakve bi te poruke bile, i baš za to ne ću.

Stigla mi dakle poslanica i ja ju po želji čiča Firducijinoj objavljujem, neka se zna.

Piše mi čiča Firducija:

»Ovo ti je, dragi Isaija, istinska poslanica moja iz raja, jer odavde ti dovikivati ne mogu, a imam mnogo da ti kazujem.

Sada sam u raju. To javi svima, a tko ti ne bude vjerovao, da sam ja u raju, nemoj mu ništa opsovati, jer ja sam danas pravi rajski čovjek i ne trpim psovanje, nego ga ljudski izmlati, da pamti, dok je živ.

Jedva sam pogodio ovamo. Mislio sam, odmah ću se stvoriti usred raja i odmah ću zapjevati. Ali sam se namučio i dalek sam prevalio put.

Mislio sam i to, da ću se lako razpitati za put. Stadoh dakle zapitkivati, koji je najkraći put u raj. Prva mi se desila neka baba, omašna, da Bog sačuva. Ako ona, pomislim, stigne prije mene na rajska vrata, zaglavit će ih, i onda ja ne ću moći ni ući. Hajde dakle da ju prestignem. A uzput ću da zapitam:

— Je li ovuda, bako, put u raj?

Ali baba mi nije ni rieči odgovorila.

Sastao sam onda starca. A taj htio da me prevari. Uputio me natrag, jer tamo je tobože raj.

Sastao sam i mlade ženske. No one i ne idu u raj, vidio sam odmah.

Onda stadoh nasred svieta i zaviknuh iza glasa:

— Ljudi božji, žene vražje, a djevojke moje, kazujte mi, ako znate, kuda je najkraći put u raj, a ako ne znate, izvršite kršćansku dužnost i od milosrđa mi makar slažite!

Onda mi doviknuo jedan čovjek, koji se je silno žurio:

— Hajde za mnom, pa ćeš pogoditi!

Pođem za njim i zbilja ti mi stigosmo na nebeska vrata. Ali eto ti nevolje: vrata jesu, ali na vrata ne puštaju ni njega ni mene.

— Zašto nas ne puštaju? — zapitam.

Nije znao, ali nam odmah rekoše. Njega ne puštaju, jer nije, vele, odpio, što je za života trebao odpiti, pa bi i u raju bio željan pića, a meni vele, da sam Sriemac, pa šta će mi onda raj, gdje i onako nema Sriemaca.

Sio ja kraj rajskih vrata na kamen i uzeo razmišljati, što ću sada.

Ako budem šutio, nitko ne će hajati, nego će me zaboraviti, makar ja popljesnivio tu pred rajskim vratima. A ako ne budem mirovao, nego nadadem viku i galamu, zgrabit će me i baciti bog zna kuda, pa onda ne ću možda nikad više pogoditi ovamo pred rajska vrata.

Smislio ja naposljedku, da pokucam na rajska vrata. I sveto pismo kaže, da treba kucati, pa će se otvoriti. Pokucao ja dakle, vrata se zaista otvorila i izvirio neki starčić. Ja ga pozdravio ponizno i odmah zapitao, da ne bi bilo zabune:

— Jesi li ti, otče, sveti Petar, vratar nebeski?

— Nisam — odgovorio starčić — nego sam njegov službenik. A šta bi ti? Tko si ti? Da ti nisi možda Sriemac?

I već htio da zalupi vrata, ali ja ga brže uhvatio za rukav.

— Stani, svetče — velim — šta se žuriš, kao kaluđer u pakao? S vama na nebeskim vratima ne može čovjek ni da uhvati razgovor. Nego molim te: otiđi k svetom Petru i kaži mu, da sam došao ja, čiča Firducija. Dobro mi zapamti ime. Samo mu kaži, pa da vidiš, što će biti.

Tek što je otišao, već se i vratio.

— Ulazi, čiča Firducija! — govori mi prijateljski.

Ušao ja, zahvalio svetomu Petru i odmah zapjevao, kako već priliči rajskomu čovjeku Sriemcu:

— Sunce rajsko danas jako sija, došo u raj čiča Firducija.

Zapjevali sa mnom i anđeli, koji su me na vratima dočekali, a onda svi mi i zaigrali: Hajd na lievo, braca Stevo, hajd na desno, seka Perso!

Tako sam ti se ja, za nagradu mojemu liepom životu na zemlji, udomio ovdje u raju, pa da sada čuješ, kako ovdje živim i što radim. A i tebi, dragi Isaija, želim, da jedared, dok odpiješ svoju mjeru, koja ti je dosuđena, dođeš ovamo. Ja ću te već dočekati na vratima, a dalje se ne boj, kako ćeš ući.

Ja ti još nisam svetac, ali ako ovako potraje, zacielo ću se posvetiti. Zasad sam kao neki vježbenik, kako bi vi to na zemlji kazali.

Kad su, na primjer, službeni sati, te svetci izlaze pred rajska vrata i razređaju došljake, koje će puštati pred svetoga Petra, da im on konačno sudi, jesu li za raj ili nisu, onda izlazim sa svetcima i ja, pa kad ne mogu oni da presude, je li koji došljak odpio svoju mjeru ili nije, onda zovu i pitaju mene. A ja samo pogledam i znam odmah da kažem. Radi toga mojeg posla mlađi su me anđeli bili već i prozvali rajskim baždarom, ali ta im je šala strogo zabranjena i sada je mir.

Osim toga ja sam ovdje kao neki cenzor za pjesme. Ne smije u raju svatko pjevati, što ga je volja. Šlavonci, Sriemci, Bačvani i druge nacije hoće da pjevaju svašta. To se u raju ne trpi. Tko dakle hoće da zapjeva novu pjesmu, bude najprije poslat k meni. Meni se vjeruje, da znam, koja je pjesma za Šlavonce, Sriemce i Bačvane i ovakve nacije, a koja za drugi sviet. Ja saslušam svakoga, i kako ja kažem svetcima, onako oni određuju. Došao, na primjer, onomad jedan Bačvanin — odmah sam se začudio, kako su toga i pustili u raj — te poče da pjeva: Haj, haj, Bože daj ili curu ili raj. I svađa se sa mnom, da ta pjesma sasvim valja, jer ju, veli, pjeva i njihov popa. Ali ipak je znao bar jednu pjesmu, koja se može pjevati u raju. Još gora je nevolja, čudo i pokor bio s drugim Bačvaninom, koji je doduše pošten čovjek, ali čim zine, da zapjeva, odmah ga moramo šutkati, jer će nam raztjerati sav raj. Jedva sam ga obaviestio, neka šuti, dok ne nauči koju rajsku pjesmu.

Dalje je meni posao, da budem oko djevojaka. Nemoj ti, dragi Isaija, misliti koješta. Raj je raj, ovo je dakle jedino mjesto, gdje njima nema prigovora. Da nisam u raju, gdje nema laži, ja ti ne bih priznao, ali ovako ću ti priznati, zašto sam uz djevojke, zajedno s drugim starcima, koji su prevalili osamdesetu godinu. Ženske bi pobjegle i iz raja, kad ne bi vidjele mužkarca, kakav bio da bio. Zato su nas metnuli uz njih, neka nas gledaju. Nije mi to baš milo, ali šta ćeš: gdjegod imaš posla sa ženskadijom, moraš da stradavaš, i za života na zemlji i iza smrti u raju.

Ali najglavniji mi je posao evo ovaj, što ću sada da ti kažem. Ja sam ti ovdje kao neki konzul za Šlavonce, Sriemce i Bačvane. Te tri nacije su meni na brizi. Malo ih doduše ima ovdje, ali mi se brinemo i za vas, koji još živite na zemlji. Ne ću nikoga da ogovaram, no ja ipak volijem žive Sriemce nego mrtve, pa makar bili i sa mnom u raju. Mrtav Sriemac sve ako je i u raju, isto ti je što i naslikana ženska. Razlika ti je velika, brate, između živih i mrtvih Sriemaca, Šlavonaca i Bačvana. Ovoga ovdje ne treba više ni da izpravljaš. Sasvim je izpravljen. Kao naslikana ženska. A onoga tamo ne možeš da izpravljaš. Baš kao i živu žensku. Moj ti je posao dakle ovdje, da branim one žive Sriemce, pa da i oni jednom iza smrti mognu ovamo u raj.

Najviše prigovaraju nama Sriemcima i onima drugim srodnim nacijama, da ne valja naša volja. — Kako to naša volja? — pitam ja. — Ne valja — kažu mi oni — jer volja treba da bude samo za dobro, a ne treba da bude i za zlo. — Istina je — priznajem — ali treba da se zna, šta je dobro, a šta je zlo. — I onda ne možemo da se složimo. Ja dakako branim Sriemce, ali ne mogu svaki put da ih odbranim. Ne smijem odavde iz raja sve odavati, što se Sriemcima prigovara, ali se mogu zakleti, da se prigovara dosta. — Sriemac se, kažu, hrani kruhom i nevaljanštinom. Kruh mu je za tielo, a nevaljanština za dušu. Sriemac je, kažu, spram nevaljanštine sasvim kao ženska spram mužkarca: težko izgovara — ne ću, a ako i iz-

govori, sve misli u duši — hoću. Sriemac je, kažu naposljedku, gori i od ženske, jer ženska čini doduše zlo neprestano, ali se neprestano i kaje: vazda po redu, pomalo zla, pomalo kajanja, a Sriemac samo čini zlo, a kajanja se sjeća tek naposljedku, kad mu je duša već na jeziku; onda on tek viče: čekaj, dragi Bože, da se brže pokajem. I hoće da se pokaje, ali je već i pozaboravljao, što je izradio za života, pa se ne sjeća ni svakoga desetoga grieha. Ne može se valjda uz svakoga Sriemca postaviti po jedan biskup ili vladika, da mu praštaju sve griehe, zapamćene i nezapamćene.

Tako i još ljepše nižu oni. A onda nižem ja njima. Dobro. Sriemac se dakle hrani kruhom i nevaljanštinom! A zašto to? Zato, jer Sriemac po dobroti svoga srdca ne prezire ni nevaljanštinu. I njoj on veli: hodi ovamo, nesretnice, da te ogledam i da vidim, jesi li za što! Možda ćemo se mi sprijateljiti kakogod. A kad se oni sprijatelje, Sriemac i nevaljanština, šta onda biva? Nevaljanština se preobražava, postaje neka veselija, zgodnija, ugodnija stvar. I ona je sva sretna, što se je našao netko na svietu, koji nju diže k sebi, miluje ju, uljuđuje ju. Ona mu je za to zahvalna, pa se i sama stišava, suspreže. I onda nastaje od nevaljanštine tek neka mala zloćica, koju i ne smiješ da udaraš toljagom, nego moraš da ju maziš kao nestašno derište.

Sriemac je, velite, kao ženska; ne zna nevaljanštini da kaže: ne ću. Pa dabogme da ne zna. Znaju joj to javno reći oni, koji ju tajom traže, koji ju pred svietom grde, a ginu za njom. Zar bi vi od Sriemca da stvorite licemjerca?

Još je gori, velite, Sriemac od ženske. Ženska neprestano grieši i neprestano se kaje, a Sriemac za svega života grieši, a istom pred smrt se sjeća kajanja. I zato je zar gori? Nije gori, nego baš bolji. Ženska se kaje, jer zna, da grieši, a Sriemac za svega života, kolikogod griešio, i ne sanja, da grieši. A pred smrt, kad ga sjete, on odmah priznaje, da je grješnik, i naziva Boga, da mu oprosti. Tko je dakle gori?

Tako ja branim Sriemce. I odbranit ću ih. Pa da vidiš, dragi Isaija, što će biti još! Zasad se još čude u raju mojoj odbrani i ništa ne prigovaraju. Ali dok se prečude i dok raza-

beru sve, što im kazujem, zadivit će se, proplakat će i zaželjet će se Sriemaca i drugih srodnih nacija. Otvorit će se onda širom rajska vrata i nijednom se Sriemcu ne će više braniti ulazak«.

O jednom glasovitom šarovu

Odkad je car Probus zasadio u Sriemu prve vinograde i tako za sva vremena proslavio svoj zavičaj, koji ga je i pokopao, nema valjda zemlje, u kojoj je bilo toliko rusvaja kao u Sriemu.

Bilo je dakle svakakvog rusvaja po Sriemu, pa bi čovjek mislio, da su o Sriemu i napisane silne historije. Ali to baš nije. Prave historije Sriema nikako i nema. Od mnogih poslova, koji se kod nas zaboravljaju, zaboravio se eto i taj.

I nije samo ta nevolja, nego se kod nas i ne skuplja građa za sriemsku historiju. Nemamo gotovo nikakvih monografija barem o najvažnijim i najzanimljivijim partijama naše historijske prošlosti i kulturnoga razvitka. Kudgod se zagrabi, svud je praznina, nedostatak.

Da ne zalazimo daleko — kako smo s čuvenim junakom naše historije Dojčinom Petrom, varadinskim banom? Imamo li historiju njegova života i rada? Znamo li barem odprilike, koliko je on bio kadar da popije? Sve dosad nisu naši historici, uz pomoć valjanih stručnjaka, uglavili točno, koliko je vina u ono doba mogao dobiti i popiti za sto dukata, za vrana konja i za zlatan buzdovan. Ne znamo nikako, kolika je bila procjenbena vriednost tih stvari i kako bi se računala tadašnja valuta.

Ni o bližoj historiji nismo mnogo bolje obaviešteni. Zar mi znamo, kada je osnovana sljepačka akademija u Irigu i tko ju je osnovao? I onda dalje, kako je radila i je li imala utjecaja na kasnije osnovanje drugih naših akademija.

Svi mi zajedno, s našim historicima, ne znamo još, gdje leži sveti Ivan Kapistran. Po nekim katoličkim selima kazuju, da je u manastiru Šišatovcu, i odlaze onamo na poklon. Pravo-

slavci opet kažu, da je to sveti Stevan Štiljanović. Kaluđeri blagoslivlju i katolike i pravoslavne, a historici ne znaju ništa da kažu.

Ni o Ilači i tamošnjem čudu ne znaju historici ništa, a isto tako ni o nikinačkom svetom Antunu, kako je on dotjerao do te časti i službe, da liječi konje svima nacijama u Sriemu.

Isto tako ne znaju historici ni za stare privilegije iločke i vukovarske.

Odkad sviet stoji, nije se nikada ni jedan jedini mladić javio u Iloku, a da ga nisu odmah oženili. Takav je tamo zrak, vino i provodadžije. I nitko ne zna da nas obaviesti, kako, kada i čime su Iločani stekli pravo, da toliku brigu vode o svetom sakramentu ženitbe.

A onda, kako su, kada i čime Vukovarci stekli prvenstvo govorljivosti izpred sviju Sriemaca, tako da se danas prezivaju »lajavi Vukovarci«. To je i veliko poniženje za sve druge Sriemce, pogotovo kad Vukovarci zapravo i nisu pravi pravcati Sriemci, jer točna i istinska granica sriemska teče između Šida i Tovarnika: Šid i sve na iztok, to je pravi Sriem, a Tovarnik i sve na zapad — to je već Lika. Jedino im se može priznati još, da su i oni klopoši, ali ništa više.

Kad je dakle toliko zaostala naša historija uobće, a kulturna napose, nije nikakvo čudo, što do današnjega dana nemamo još nikakve monografije o čuvenom šidskom šarovu.

Šidski šarov danas je već, moglo bi se reći, neki mitski pas. Sav Sriem zna za njega: svi pripoviedaju o njemu, a ipak se nalazi još podosta ljudi, osobito Šiđana, koji poriču, da je on ikad postojao na ovom svietu. A naši historici šute, kao da ih se to pitanje nikako i ne tiče.

O legendarnom šidskom šarovu, koji i nije bio iz Šida, nego odnekud iz Berkasova, odakle li, priča se najviše ova priča:

Prije sedamdeset, osamdeset godina ženio se neki Šiđanin. Zavirio malo u Ilok, ukebali ga, pa mora da se ženi. Krenuli dakle svatovi po djevojku, a na pol puta naredili nekom čobaninu, neka im izpeče jagnje, da im bude na povratku. Ali čobanin uhvatio nekakvog matorog šarova, zaklao ga i izpekao.

Vratili se svatovi s mladom, i čobanin ih počastio šarovskim pečenjem. Liepo se svatovi počastili, ali u zao čas za Šid, jer kako je onda pukao glas, da su Šiđani »izjeli šarova«, tako je Šiđanima ostao taj glas sve do dana današnjega. Ne odustaje od njih. Kud Šiđani, tud i šarov. A pogotovo u svatovima mora da bude šarov. Branili se svatovi ili ne branili, šarov je siguran gost. Ili će ga ubaciti u kola, ili će sam dotrčati, samo izostati ne će.

Nije ovdje prilika, da se iznose sve verzije o prvom izstupu šidskog šarova, ni da se pripoviedaju različiti izstupi njegovi u mnogim prilikama. Šiđani kao skromni ljudi ne raznose mnogo te slavne glasove. To i nije njihov posao.Ali trebalo bi da bude posao našim historicima.

Treba prije svega uglaviti, da šidski šarov, iako je već umaknuo u legendu, ipak nije nikakvo mitsko biće, nego pravi pravcati pas ovčar. Onda treba da se ustanovi, odakle je on bio, iz kojega sela, jer nije pravo, da se njime diči jedino Šid, a sasvim da se zaboravlja njegovo rođeno selo. Za slavu i diku toga sela valja pronaći, ima li u selu još njegove pasje svojte, pa ako ima, neka se iznesu portreti tih šarovskih potomaka. Na kući, ili na štenari, gdje je živio taj čuveni šarov, neka se uzida spomen-ploča. A u Šidu neka se koja ulica prozove po njemu.

To će dabogme biti konačna apoteoza, ali da do nje dođe, treba još dosta naučnoga rada. Treba rekonstruirati život šidskoga šarova, od postanka sve do onog kobnog časa, kad se pretvorio u jagnje, da bude pečenje šidskim svatovima. Težak posao dabogme, ali i on će se svladati. Ako ne budu na sve, što želimo, odgovorila vrela, koja nam stoje na razpolaganju, bit će prisiljen i duh šidskoga šarova, da dođe i izkazuje o svome zemaljskom živovanju.

Svakako je dužnost naše nauke, da unese što više svietla u historiju te čuvene i zanimljive pasje ličnosti.

(»Rieč«, Zagreb, 22. X. 1927. br. 242.)

Tri nauke

»Vukovar je liepa varoš!« — tako pjevaju čak i brice uz tamburu, ali Vukovarac biti nije svagda ugodno.

Ja sam, odkad živim, samo jedared bio Vukovarac, i ne ću nikada više.

Prije nekoliko godina moradoh po poslu otići u Zagreb. Dalek je put doduše, ali neprilika nije u tom, nego u desetoj stvari.

Običaj je već odavna, da po našim selima biva kolera. Istinabog, mi Sriemci ne priznajemo, da kolere uobće ima. Mi kažemo i jasno dokazujemo, da ne bi ni kolere bilo, kad ne bi bilo liečnika. Isto onako, kako i marvenih bolesti ima tim više, čim više ima živinara. Ali nama ne vjeruju, i sada gotovo svake godine hvataju kod nas po selima koleru. Brane ljudima piti vodu, kao da se sviet i otima za nju, kreče po selima kuće, koje su i zaboravile, kada su bile krečene; kreče čak i plotove, i prave svakakvo čudo i komendije od naših poštenih sela.

I odkad je izmišljena ta nesretna kolera, odonda nema mira ni bolestnim ni zdravim ljudima. Bolestne ljude hoće po vas dan da lieče i ljudi i babe i oblasti, a zdravima ne vjeruju, da su zdravi, pa hoće da lieče i njih, makar se i razboljeli. A onda ne puštaju, vele, nikoga iz Sriema, da ne raznese bolest.

Kubura je onda biti čovjek Sriemac. Jer ako hoćeš na priliku u drugo selo, ne možeš ravno drumom, kuda je Bog stvorio put, nego moraš kroz kukuruz da se šuljaš i kojekuda da zaobilaziš, kuda se i ne priliči obdan hodati.

A ako hoćeš istom kuda dalje, moraš da zaošineš preko pol svieta, prvo, da te ne opaze, kad bježiš iz Sriema, a drugo, da te putem ne uvrebaju, odkuda si, pa da te možda još ne vrate kući.

Smislio ja, evo, u to tako zvano kolersko doba, da ću u Zagreb, te kuda ću nego unaokolo, kuda je sada za ljude Sriemce prieki put.

Udario ja dakle ravno na Osiek, Pečuh, Dombovár, pa ću taman u Zagreb. Doputovat ću onamo kao stranac i ne ću na željezničkoj stanici ni znati hrvatski, — tuđ čovjek, koji nije ni čuo za koleru, pa eto!

Sjedim ja u vagonu i čitam novine, kako je s tom gadnom kolerom. Dabome Sriem! Ali nije ni sav Sriem, nego je samo sriemska Posavina prozvana bolestnom. Sriemsko je Podunavlje zdravo. Vukovar valjda zato, što tamo teče Vuka, Ilok opet zato, što nema Vuke. Svi su oni zdravi, samo mi nismo. Jest, kad bismo mi to htjeli priznati, ali mi toga ne priznajemo, pa se evo i ja vozim slobodno i ne doznajem, da mi Sriemci iz Posavine ne bismo smjeli u Zagreb isto onako kao i Podunavci, Vukovarci i Iločani, koji ni po čemu nisu zdraviji ni pametniji od nas.

Putujem ja tako i evo me u Dombováru, a tu ću da sjednem u peštanski vlak, i tjeraj u Zagreb, kao da idem iz Pešte.

Za nekoliko časaka stigne peštanski brzi vlak, i ja skočim odmah u nepušački odjel. Tamo je uviek ljepši sviet, nego ondje, gdje se puši, a čovjek Sriemac, ako i ne priznaje koleru, ipak zna, da ono drugo zlo, što se zove »ženskinja«, zbiljski postojava na svietu i može biti priznato.

Smjestim se i ogledam se oko sebe, među kakve sam nepušačice dospio. Tri djeteta i dvie starije gospođe, koje ćeš samo jedared pogledati i onda ne moraš više. A kraj prozora još jedna gospođa, visoka, puna, ali ona gleda kroz prozor i ne vidim joj lica.

Ljetno je doba, sparina. Naslonim se u svom kutu i zadriemam.

Kad se na prvoj stanici stresoše vagoni i vlak stade, razdriemam se i onako bunovan opazim, da ona visoka gospođa, što je stajala kraj prozora, nije više tamo. Ogledam se i pogledi nam se sretnu.

Učini mi se u taj mah, kao da je ona i prije već motrila mene i kao da me je njen pogled i razbudio.

Čudnim mi se učini taj pogled i ja protarem oči. Opet nam se pogledi sretnu i meni se učini, da mi se oči njene smješkaju.

Sjedi ona do prozora, naslonila glavu na zastorčić, podnimila se rukom, golom do lakta, bielom kao snieg, i gleda mi ravno u oči. Jedna joj zraka sunčana pala na kuštravu kosu, obasjala joj punačko, smješkavo lice s prćavim nosićem, i spuzla na čipke, koz koje se providjahu grudi.

Možda se varam? Možda se je zavezla u misli, pa i ne zna, kuda joj oči gledaju?

Ogledam se časkom na hodnik, ali njene oči ne silaze s mene, i opet se moradoh s njima sukobiti. I odjedared mi projuri kroz glavu, kroz srdce: — »Irma!«

Ona, kao da je pogodila, što mi je sinulo u pameti, nasmije se glasno i po tom veselom smiehu, po tim sitnim bielim zubićima prepoznadoh nju, prepoznadoh ona sladka usta.

Skočim, odgurnem diete, što mi je smetalo, pogazim jednoj od onih starih gospođa noge i poletim k njoj.

— Irma, zar si Ti?

Ona samo uzvije očima, nasmije se i pruži mi ruku.

Sjedim kraj nje, držim obadvjema rukama tu punačku, toplu ruku i čudim se, da nisam Irmu odmah prepoznao. Danas, iza petnaest godina čini mi se još istom onom djevojčicom s dugim plavim pletenicama, s bielim licem, na kojem se svaka žilica vidi, s očicama kao ljubičicama. Grudi su joj punije, haljina joj obapinje bujnije tielo, ali meni se, štogod je dulje gledam, vraća sve jasnija slika nekadašnje Irme.

Snalazi me napast, da joj izljubim te ručice, da joj zavratim rukave, kao nekada, i da je ljubim i grizem.

Ali osjetim, da i stare gospođe i djeca pilje očima u mene, te pustim Irminu ruku.

— Znaš li, Irma, koliko je već godina?

— Znam. Petnaest. A dvanaest sam godina udata.

— Čuo sam.

I mi se zgledamo. Ali iz njezinih je očiju nestalo smieška.

— Nisi odtada bila u Sriemu?

— Nisam. Mati je kod mene u Pešti, a drugog nikog nemam.

Onda mi pripovjedi, da putuje u Cirkvenicu. Mati i kćerkica su joj već tamo. Za osam će dana doći i muž. I odmah razklopi medaljon na vratu, da vidim njenu Leoniju.

— Jako Ti je slična — reknem, jer to svakoj materi godi, a zapravo se zagledam u drugu polu medaljona, u sliku njena muža.

Ona to opazi i brzo zaklopi medaljon.

To je dakle Irmin muž! Stari gospodin jako semitskoga tipa. Ja ga ne poznajem. Možda je čestit čovjek, možda je dobar

muž, ali ružan je jako, i ja se tome čisto obradujem. Ne bih bio mužkarac, kad se ne bih obradovao ružnu mužu ovakve krasne žene.

Kakav im je život? Od Irme to ne ću doznati. Ni onda, kad sam ljubio ta sladka usta, nisam imao svu njenu dušu. Danas, gdje su je otuđile i godine i prilike, ne ću je ni pitati.

O svojem današnjem životu i ne govori ona mnogo. Ali o prošlim danima govori rado i živo.

— Tempi passati! — ponavlja uz svaku moju aluziju na naše mlade ljubavne časove. — Uspomena iz sna! Ne znaš pravo, nije li bila istina ili ti se samo prisnilo.

Publika se u našem kupeju vazda mienjala, te blizu hrvatske granice opazim oko sebe sama nova lica. I opet gospođe, i opet djeca, ali kao da nas nitko od njih ne gleda onako, kako su nas izprva gledale naše suputnice.

— Irma — šapnem ja — sva nas publika smatra kao da smo svoji!

Ona malo pocrveni i ogleda se po publici, i onda slegne ramenima:

— Od volje im. Ja nisam pomislila.

I kao svaka ženska, kad rekne neistinu, nasmieši se.

— Ja jesam — odvratim — i ne samo danas, nego mnogo puta za ovih godina.

Irma samo mahne glavom.

Vlak nam stigao na dravski most. Irma ustane i zagleda se kroz prozor. Ja stanem kraj nje i uzmem joj šaptati:

— Irma, danas se ne razstajemo! Ne možemo se razstati tako brzo.

— Da što ćemo? Za dva smo sata u Zagrebu — pogleda me ona.

— Ostajemo danas u Zagrebu — odgovorim i upiljim u nju oči.

— Ti ostaješ, a ja ću dalje.

Neka ti bude, pomislim. Ta zar je još ikada koja ženska izjavila svoj pristanak svojim riečima? Ženske su rieči za varku, a nisu za iskreno obećavanje.

Nisam joj do Zagreba toga više ni spominjao. Ali kad izađosmo u Zagrebu, uhvatim je bez ijedne rieči pod ruku i izvedem iz stanice.

— Ja ne ću! — uzprotivi se ona riečima, no pođe mirno sa mnom.

— Ali kamo ćemo? — zapita onda.

— Odsjesti moramo gdjegod — raztumačim joj, što i sama zna.

— Ja ne ću.

I onda uđe prva.

— Samo da ruke operem. Odmah ćemo sići. Hoću da se prošetam — zareda nervozno.

Za nama uđe sobarica s prijavnicom, i u taj čas opazim, kako je Irma protrnula i naglo me pogledala. Uplašila se, šta ću zapisati.

Da je umirim, uzmem kao normalac sricati, što pišem: »Ilija Wagner, Vukovar, sa suprugom. Dolaze iz Pešte«.

Irma pobrčka nervozno rukama po vodi, i tek što sam izpisao prijavnicu, već stade na vrata, da idemo. Jedva je trgnem na časak u sobu, da je poljubim. Ali za trenutak se ona oslobodi, i ja moradoh za njom.

Na ulici kao da joj je odlanulo, te ona sva oživi i razčevrlja se kao djevojče. Zakrenemo u Tuškanac, i ona mi se uhvati pod ruku, čas pripoviedajući, čas pjevuckajući.

— Šta ću samo slagati mojoj mami? Moraš mi pomoći. Ali da znaš: u hotel ne idem.

— Znam.

— Prošetat ćemo se, a navečer putujem opet.

— Svakako.

— Razumije se. Obnovit ćemo samo stare uspomene.

— I stare poljubce — dometnem.

— Makar! — i privine se sasvim uz mene. — Zaboravljene poljubce. I Ti si mene davno zaboravio.

— Ako se zaboravlja mladost.

— Ne zaboravlja se — uzdahne ona. — On revient toujours...

— A ses premiers amours...

— Nije, nego: a ses premières amours — izpravi me Irma. — Amour je u singularu mužkog roda, a u pluralu ženskoga. To sam dobro zapamtila.

— Istina je. A znaš li, zašto?

— Zašto?

— Jer mužkarac, kad ljubi, ljubi u singularu, samo jednu, a ženska ljubi u pluralu.

— Nije istina — nasmije se Irma — nego je ovako: mužka ljubav je singular, a ženska plural, jer je jača, trajnija.

— Za to Te moram poljubiti, i to u ženskom broju.

Ali ni to se nije moglo. Kao da je Tuškanac odjedared oživio, sa svake se staze javio netko. — Šta toliki ljudi danas u Tuškancu?

— Hajdemo, Irma! — šapnem.

— Kamo?

— Natrag.

— Natrag? — nasmije se ona. — Onamo ja ne idem više. Ne ću, ne ću, ne ću — zapjevucka.

— Dobro. Onda hajdemo, kamo Te volja. Kamo bi Ti?

— Ja? Kad se umorim, u kavanu.

Obiđemo Smrok i siđemo opet u grad.

— Kamo me vodiš? — uzprotivi se Irma. — Ja ne ću.

— Oprosti, zaboravio sam.

— Zapamti, da ne ću.

Pokorim se i odem po njenoj volji u kavanu. Bilo je već pred mrak i jedva nađemo u jednom kutu stol.

— Zar je tu liepo? — potužim se ja. — Ja ginem za Tobom, a Ti gineš za ovom gungulom, Irma!

— Ti si sentimentalan — uzme me ona dražiti. — Znaš, da sam Ti se još kao djevojčica cerekala, kadgod si u sentimentalnost zapadao. Znaš, kad smo se razstajali?

To mi nije trebala spominjati.

— Znam — odgovorim, jedva prikrivajući zlovolju.

— I onda si ginuo.

— Irma!

— Ta nemoj se ljutiti! — trgne se ona, kad zapazi, kako mi je nepravo. — Zato ću Ti obećati, da ću...

— Šta? Šta ćeš? — požurim se ja.

— Da ću makar i večerašnji vlak promašiti.

Ja da je progutam očima! Pa niti znam, šta da joj odgovorim, niti mogu što drugo od svieta. Ta to je napokon ona moja Irma, iskrena i odlučna. Tako je iskrena i odlučna bila i onda, kad smo se razstajali, i moja ju sentimentalnost, kako ona veli, nije ni časkom uzkolebala.

Ruke mi zadrhću. Irma to opazi i nasmije se:

— Nije hitno. Ženske znaju i slagati, kako mi se čini.

Na stoliću pred nama ležao je zagrebački njemački list. Irma ga uzme i prolista.

— Kolera! — reći će ona.

— Govori se, ali tko bi znao! — hoću ja da zabašurim.

— Kolera bome u Vukovaru! — opet će Irma.

— Ne znam. Ne će to ipak biti — odgovorim i iztrgnem joj novine iz ruku.

Pročitam i protrnem. To su današnje novine i javljaju nova mjesta, koja je kolera počastila. A na prvome mjestu spominju Vukovar.

Hladan me znoj probije i ja se uzvjeram po kavani.

— Hajdemo! — reknem Irmi prigušenim glasom.

— Kamo? — začudi se ona.

— Kamo bilo da bilo! Moramo bježati!

Irma se uplaši i odmah ustane, i mi izađemo na ulicu. Ona i ne sanja sirotica, u kakvoj smo se nevolji našli.

A meni izskaču pred oči strahovite slike. Ona vajna komisija na željezničkoj stanici stoji već i izčekuje Vukovarce, da ih vodi u kolerski obor. Po gradu lete redari i hvataju Vukovarce. A onda, što je još i najgore, pregledavaju se putničke prijavnice, i svi će Vukovarci, koji su stigli u Zagreb, biti pohvatani.

Ne valja dakle biti Vukovarac. Ne valja ni onda, ako to jesi zbilja, ali još je kudikamo gore, ako si samo slagao i prozvao se Vukovarcem, jer onda će te najprije uhvatiti ona komisija, a kad te ona izpusti, uhvatit će te oblasti i zapitati: Šta se, more, prezivaš i zapisuješ Vukovarcem, kad Vukovarac nisi? I slabo će te oblast za to pohvaliti, nego će se zahvaliti s tobom i ti ćeš izvući kraći kraj.

Tako je, kad se na tri strane zamjeriš najedared: i kolerskoj komisiji, i redarstvenoj oblasti, i ružnome mužu liepe žene. Kakav bi zec morao biti, da svima izbjegneš!

Zar nisam mogao u prijavnici napisati, da sam iz Madrida, Irkutska, sa Mjeseca? Ništa nisam pogodio, nego baš Vukovar, i baš onaj dan, kad je kolera u Vukovar pogodila.

I da je u onaj čas ban Jelačić skočio na konju sa svoga postamenta i povitlao me sa sabljom u ruci, ne bih se gore zaprepastio.

— Irma! — moradoh se napokon izjadati i njoj — ja sam u prijavnici zapisao, čula si i sama, da smo mi stigli iz Vukovara. Sada će nas po gradu hvatati, sada će...

Htjedoh reći, šta će na koncu još sa mnom biti, ali Irma razrogači oči i odmah me prekine:

— Za Boga miloga! Onda moramo bježati! Kada kreće vlak prema Rieci?

I poleti ravno k željezničkoj stanici.

Noge mi klecaju. Ne mogu da je stignem.

— Irma, Irma! — cvilim kao ranjen lav. — Zbogom, mila, premila moja!

I tako se tužno razstadosmo, a ja se sklopih na jednu klupu na Zrinjevcu. Dođoše mi tu na pamet svi znameniti razstanci u historiji i u tragedijama, i ja osjetih, da još nikada nijedan nije bio ovako žalostivan.

I ne će mi odlanuti, dok ne stresem sa sebe vukovarštinu i ne pobjegnem iz Zagreba.

Bježat ću ja još ove noći iz Zagreba, a mislim pritom ove tri težke misli:

Ne treba da bježiš od kolere, kad si Sriemac i dobro znaš, da kolere i nema. Nemoj se onda ni sakrivati od nje.

Ne budi Vukovarac, kad Vukovarac nisi. Težko je onima, koji Vukovarci već jesu, pa im ne treba još dotežčavati i među njih se zapisivati.

Poštuj ružna čovjeka liepe žene.

Pokoravam se. Podpisujem i prvo i drugo, a o trećem ću još promisliti.

(»Žena i vrag«, Humorestička knjižica, sv. 168.—170. Zagreb 1924., str. 69.)

Marija Tomšić-Im

Davna pjesma

Iz daljine zvuk pronosi
Tihe glase neke,
Mile pjesme tugovanke
Kao svila meke.

Odroni se suza vruća,
Za njom druga, treća — —
Čega l' dušu izpaćenu
Takva pjesma sjeća?

Oh, da bar se od tih suza
Dade most sagradit,
Kojim bi se sretnoj dobi
Dalo natrag vratit!

Zašto?

Tiho pada hladna kiša,
Jesensko je veče,
Opustjelo vrtom drvlje,
Mrtvo leži cvieće.

Naglo prođe žarko ljeto,
Jednim časom minu.
Zašto, zašto sretni dani
Tako brzo ginu?

Zaviđam lasti

Zaviđam lasti, što se visoko
Nebu pod oblake može da diže,
Kamo ni buka svjetska ni žamor
Ne može više do nje da siže.

Ne čuti smieha, ruga ni plača,
Ni lance robstva ne čut', gdje zveče,
Tek gledat' zemlju kô sjajnu zviezdu,
Što oko osi lagano kreće.

Ah, samo tako mogô bi čovjek
Opojen biti s njezina čara,
Al' dolje ovdje nesklad glasova
Životnu volju vječno umara.

(Dosad neobjelodanjeno).

Jozin duh

Iz starih uspomena.

Kao da ga sad gledam s njegovim velikim, smeđim brkovima, s dugom lulom u ustima, kako sjedi pred vratima sudske zgrade, prebacivši nogu preko noge, ili opet, kako je skočio pa smrknuo čelo, lupio nogom i zaviknuo: — Ha, jesi li tu?

Bio je to podvornik kotarskog suda, Đuka, kojega smo se kao djeca tako silno bojali.

U mojoj dječjoj mašti nije zli duh ni mogao imati drugi lik, nego Đukin.

Mi, djeca iz doljnjega kraja, morali smo, hoćeš, ne ćeš, idući na trg proći kraj sudnice, a najljepša nam je zabavica uzput bila, potrčati tamo kod bivšeg predstojnikovog stana, stubama gore, pa malom uzvisinom dolje i obratno. Ta nama, koji smo odrasli u nepreglednoj sriemskoj ravnici, činila se ta neznatna uzvisina — briegom.

Ali, ali, samo da to milo mjesto nije bilo vis-a-vis kotarskoga suda! A tamo je bio Đuka, strašni Đuka, koji je uživao, kad smo mi pred njegovim mrkim pogledom i gromornim glasom bježali, zaboravivši više puta od straha, i po što smo pošli na trg.

Dakako, on nije nikada trčao za nama, već je samo vikao: — Čekaj, čekaj! — Mi smo to pripisivali svojoj hitrini, ne sumnjajući ni najmanje, da bi nas Đuka strpao negdje u podrum, da nas je mogao uhvatiti. Zato i jesmo ondje najprije brižno gledali, ali i to s druge strane, ne ćemo li gdje njega ugledati.

Pa kakogod je Đuka bio za nas personificirani zli duh, tako je bio i za starog Jozu, svoga mnogo starijeg kolegu, čovjeka, koji je već dugo bolovao, ali se još uviek vukao i obavljao svoj posao, u kojega je Đuka uviek zadirkivao, dok starog nije prošla strpljivost, te su se znali i ljuto posvaditi. Pa kad bi Đuka u srditosti znao zaviknuti: — Ta kada će te već jedanput odnieti vrag? — stari bi mu Joza odgovarao: — Ako me i odnese, doći ću ja brzo i po tebe. Čekaj samo, vidjet ćemo se!

Stari je znao odprije, da je Đuka mnogo vjerovao u ono nešto preko groba, pa mu je tu prietnju htio zabiti u glavu; zato mu je redovno onako i govorio. A Đuka, ako je u svom praznovjerju i znao na starčevu prietnju čisto protrnuti, nije to pred njim ipak htio pokazati. Ali je zato kadkad i sanjao, da je Joza umro, i da je došao s onoga svieta po njega, praćen kojekakvim strašnim prikazama. Ipak se je Đuka na one starčeve rieči pomalo privikavao, pa je manje osjećao straha pred onim, što će se dogoditi, kad Joza umre.

Tako su prolazile godine, a njih dvojica se i dalje onako natezali, svagda gotovo s istim završetkom, dok jednoga dana nije smrt uklonila starog Jozu s puta.

Tako je mjesto podvornika ostalo izpražnjeno, i dakako morao je doći drugi. Sad je Đuka bio onaj stariji, i tako je nastupilo njegovo gospodstvo. I on kao stariji nastavi ono, što je prije činio kao mladi, — zadirkivao onoga drugog — svađao se.

Kratko vrieme nakon Jozine smrti naredi kotarski sudac, da se radi nastale hladnoće počnu grijati sobe. Bio je to dakako posao podvornika, koji su si mogli uzeti u pomoć i kažnjenike iz iztražnog zatvora.

Tako je jedno jutro ložio Đuka sam vatru u pećima u prvom katu, dok je novi podvornik, Petar, za taj posao u prizemlju uzeo kažnjenika — ciganina. A ciganin kao ciganin sjeo u kamin pa ondje i zadriemao. Poslije nekog vremena sjeti se Petar ciganina, pa otvorivši vrata kamina zavikne srdito: — Zar si još tu? Još se nisi odnio odavde? Odlazi, ili ću te ja izvući!

Ciganin brže posluša i umakne u svoj zatvor, a Petar uđe u svoju sobu. Ali tek što je zatvorio vrata, kad se ova opet otvoriše i u sobu uleti Đuka, blied kao stiena i drhćući kao šiba na vodi.

— Šta ti je, čovječe? — zapita Petar.

— Došao je po mene! — izusti Đuka i klone na stolac.

— Tko? Tko je došao? — upita opet Petar.

— Ne pitaj! — Joza! — uzdahne Đuka.

— Ta ti sanjaš! — nasmije se Petar.

— Da, sanjam — sanjam! Kao da nisam čuo, kako je grobnim glasom zagrmio kroz dimnjak: — Zar si još tu? Još se nisi odnio odavde? Odlazi, ili ću te ja izvući! — Dobro sam ga čuo. Ah jao, i težko meni! On mi se je uviek prietio, da će doći po mene, kad umre, pa eto ga, sad je došao!

Petru je odmah sinulo u glavi, o čemu se radi, kad je čuo ponovljene svoje vlastite rieči, koje je zagrmio bio ciganinu i koje su kroz cievi od peći Đuki zvučile kao glas iz groba, te umalo da nije prasnuo u smieh. Ali, kako je bio spreman na šalu, dosjeti se brzo drugom. Namislio, da pusti Đuku malo u tom strahu, što će svakako bar ponešto ukrotiti njegovu svadljivu ćud, a onda ga je zabavljalo i Đukino praznovjerje. Čudio se samo, da se ovaj nije dosjetio, da dusi ne će obilaziti po bielom danu. I Petar uozbilji lice, premda je u sebi susprezao smieh, pa će kao pomalo plašljivo:

— Ma, čovječe, ne govori toga, jer se ne ću više ni ja usuditi u peć pogledati. Kani se šale!

— Ta kakva ti je šala na pameti, kad meni nije do šale! — govorio je Đuka na pol srdito, obzirući se očajno od straha. — Šta naopako da počnem? — nastavio je kao sam za sebe.

Taj dan bio je Đuka mekan kao pamuk, tih kao nigda, tako te je i sam sudac, koji se je bio već naučio slušati njegov gromorni glas, pitao, nije li Đuka bolestan. Tako je nekoliko dana prošlo liepo i u miru. Đuka se opet ojunačio i opet ložio peći u prvom katu. Pomalo je uminuo i strah, a njegova zajedljiva ćud opet oživjela. — Lako ću ja tebe ukrotiti — govorio je Petar sam sebi, — našao sam ja, kako tebe valja na uzdi držati.

I čekao je samo na zgodan čas, kad će Đuka opet ići pogledati u peći. Pa kad je ovaj otvorio jednom vrata kamina i prihvatio rukom drvo, da ga metne na vatru, kad opet zatutnji glas: — Još si tu? — a zatim onaj stegnuti, zamirući »uh!«, užasan, baš kao da dolazi s drugoga svieta. Đuki izpadne drvo iz ruke. Nije više znao, po što je ovamo došao, a pred očima mu postade sve crno. Ni vatre nije vidio, već je samo osjećao užas od Jozina duha, i strah, da će ga nevidljiva ruka zgrabiti i povući kroz dimnjak gore. Toliko je tek imao snage, da skoči i da hitro, što je više mogao, pobjegne dolje u podvorničku sobu.

Tu je sjedio Petar i kao nehajno listao po službenoj knjizi, ne obazrievši se, ni kad je Đuka kao furijama gonjen naglo otvorio vrata.

— Čovječe, pomozi mi! Savjetuj mi, šta da radim! — Progoni me opet, progoni, i ja ne znam, kako će se to svršiti.

— Ma molim te, Đuka, — ozbiljnim će i kao zabrinutim glasom Petar — mieša li se tebi u glavi ili si se negdje napio? Tko te opet progoni?

— Ta tko drugi, nego Joza! Njegov duh mi opet ne da mira!

— E, moj Đuka, nisi ti njemu dao mira, dok je bio živ, pa te to sad savjest kori.

— Mani, čovječe, luda govora! Moja je savjest u meni, a ne u dimnjaku! Ne pravi me i ti ludim! Valjda znam, što čujem.

— Pa što ću ti onda ja? — odmahnu Petar ravnodušno.

— Da, da, nitko mi ne može pomoći! — uzdahne Đuka, sjedne kraj stola, podboči glavu rukama i zamisli se. Šta je sve smišljao i premišljao, tko bi znao; samo nakon neko pol sata digne glavu i rekne poluglasno: — Da, to ću učiniti — ali dalje nije više ništa rekao.

Nekoliko dana nakon toga čuje Petar slučajno, kako sudac govori pristavu: — Ne znam, što je to došlo u glavu našemu Đuki, da je zatražio premještenje u Vinkovce. Pitao sam ga za uzrok, pa mi je samo rekao, da je to vrlo važan uzrok, i da bi se morao, ako ne dobije mjesto u Vinkovcima, zahvaliti na službi, pa me zato ponovno moli, da mu preporučim molbu, što sam i učinio. Napokon to je on i zaslužio.

Idući stubama dolje Petar je klimao glavom, čudeći se ludosti i praznovjerju Đukinom. Bilo mu je donekle i žao, što je on svojom šalom izazvao takve posljedice, ali sada priznati, da je to bilo njegovo djelo, moglo bi prouzročiti drugih neugodnosti, pa je zato odlučio šutjeti i čekati, što će dalje biti.

I nije dugo čekao. Đuka bude premješten u Vinkovce, a Petar se još pobrine, da Đuki ne bude odveć žao za Mitrovicom. Đuki se naime nekoliko dana prije njegova odlazka javio opet

onaj grobni glas, koji mu je rekao: — Jedva jedanput i ti ideš. Sad će biti mir!

— Hvala Bogu — dahnu Đuka — samo kad ću od tebe imati mira!

I dakako u Vinkovcima nije mu se nikad više javio Jozin duh.

(»Prosvjeta«, Zagreb 1900., str. 471.)

Deda Taja

Istinita zgoda.

Tko ga nije u našem Platičevu poznavao? Ta bio je on tu od mladosti krojač. U doba, kad se ovo zbilo, bio je već vremešan starac, a bavio se najviše još krpanjem.

Za djecu je njegovo ime bilo nešto strašno, jer, ako je koje od njih zaplakalo ili nevaljalo bilo, trebala mu je mati samo reći: — Evo dede Taje! — pa mir; ono bi se odmah zavuklo u kut.

A tko bi vidio siedog starčića, ne bi sebi znao protumačiti taj dječji strah. Bio je to malen, sitan čovuljak. Brci mu bili prosiedi, kosa biela, lice prijazno, glas sitan, a noge mu u hodu već pomalo klecale. Dakle ništa strašno, ništa osobito!

Ali da. To je bio deda Taja, kad je triezan bio, al da ste ga vidjeli napitog! E, onda biste već znali, odkud onaj dječji strah.

Još kao mlad čovjek rado je trusio čašice, i uviek je bio, vele, makar tielom slab, usijane glave; tražio je rado kavgu, pa je znao dakako izvući i batina, a kod kuće jadna žena morala se skrivati kojekuda, kad bi znala, da će napit doći.

Pa ni godine nisu ga opametile. I snieg mu pao na glavu i noge stale klecati, ali ruka, ako se i tresla, pogodila je ipak prazniti čaše. Narav mu ostala i sada ista. Jedino što nije više u birtijama započinjao kavge, nego bi došao kući, pa ako ukućani nisu bili dosta oprezni, da već prije uklone sve opasnije

stvari, pograbio bi, što bi mu do ruke došlo, pa hajd onako oboružan selom. I da ste ga onda vidjeli! Kakav starac? Išao je uzpravno, čvrsto, junački, hitro, mašući pritom čime god u rukama i vičući: — Ajte ovamo, komu je život dodijao!

Pa ipak nije nikad nikakva zla počinio. Sve mu se radije uklanjalo s puta. Djeca bi se razbježala po dvorištima ili posakrivala po gumnima. Žene bi zašle pred njim u kuće, a i ljudi bi se sklonili pred starcem, poznavajući ga dobro. On bi tako prolazio selom, dok ga nije primio pandur, razoružao ga i onda ga još odveo kući, da se izspava, ili dok ne bi sam, onako već umoran, klonuo gdje na klupu, pa se tu i iztreznio. On se u tim časovima smatrao silnim junakom, uživajući, kako se sve pred njim uklanja.

Ali se jedanput dogodi, i on prođe siromah zlo.

Nedaleko obćinske zgrade bila liepa velika kuća, koja je na ulicu imala dva velika zeleno obojadisana prozora, a pružala se daleko u dvorište. Duž ciele kuće bio je poširok triem, u koji se, kao obično u onom kraju, ulazilo s ulice na nekoliko stuba, koje bijahu omeđene zidom.

Po tim zidovima nanizale bi se nedjeljom, a gdjekad baš i radnim danom, bezposlene žene, pa tu po miloj volji pretresale selo. Ta, Bože moj, to su seoske novine, a da nije njih, moglo bi u selu ostati neodkrivenih tajna, a to bake ne mogu da podnesu!

Spomenuta kuća pripadala je nekoj — zlobni joj ljudi kazivali tako — »babi« Terzi, ali u lice ne, jer bi to bila za nju prevelika uvreda. Ma da joj je bilo već preko petdeset, smatrala se ona još dosta snažnom pa i mladom. Oblačila se prilično gizdavo, bielila si lice, prevraćala očima, rado se upuštala u razgovor s mužkarcima, pa se i govorkalo koješta, kako to već po selima biva. A ona bi se uviek tužila na svoju osamljenost. Bila je već priličan niz godina udovica, pa je i zato uviek jadikovala.

Osvanuo tako opet neki mali svetačac, kakvih već u Sriemu ima u babjim kalendarima čitav sviet. Malo koji dan da nije tamo kakav svetačac, a na takav ne smiješ dakako raditi, jer je grjehota! Da na takav dan tkaju, pucala bi žica, da vezu ili šiju,

kidali bi se konci, a, oslobodi Bože, mogla bi i bolest kakva zadesiti onoga, koji ne bi htio svetkovati. Pa što će žene onda, nego sjedni pred kuću, skrsti ruke, pa daj jeziku maha!

Izišla i Terza pred kuću, sjela na zidić svojih stuba, pa se zamislila. Od silnih misli nije ni opazila najbližu susjedu, da je već sa prijom, koja joj je došla u posjete iz susjednog sela, i izišla s njom pred svoju kuću. Inače bi se već bile, bilo tu ili tamo, sakupile u jednu hrpu.

Iz dubokih misli trže Terzu glas dede Taje:

— Dobar dan, Terzo!

— Bog dobro dao — odvrati mu ona nešto turobnim glasom.

— A šta tu radiš? — opet će on.

— Eto samotujem, razmišljam, kako sreće nemam — zapodjela ona svoje staro.

— Pa zar ti je život dodijao? — naglo će Taja.

— A kako mi i ne bi — zakukala Terza — ovako samoj.

Ona je sve to govorila s njim, i ne opazivši, da je on pijan. Ni noža mu nije opazila u ruci, dok nije viknuo:

— E, pa lako za to! Počekaj! — i pođe k njoj.

Kad je ona opazila u njegovoj ruci nož, zaboravila jadna, da joj je život dodijao, zaboravila na sve, misleći samo, kako da se spasi, i, zavrisnuvši iza glasa, skoči sa zida, pa bjež, a deda Taja, kojega je taj put vino osobito ojunačilo, za njom.

Uzvikale se žene po susjedstvu, ali ni jedna ne pomisli, da bi mogla pomoći sirotoj Terzi. Tek ona prija iz drugog sela sjetila se, pa će:

— Ma, pomozite, žene! Zar da taj čovuljak tolike vas natjera u strah! O, ja ću mu pokazati, kako se napada miran sviet na svetac! — I ona pograbi zamašnu batinu, što se desila pokraj nje, pa tjeraj za dedom Tajom.

Ojunačile se sada i druge, pa pograbi jedna batinu, ova žarač, ona kolac, i bjež za dedom u potjeru. Kod same crkvene ograde ga stigoše. Kad je starac vidio, da tu nema šale, zaboravi na nož u ruci, pa poče bježati, što je brže mogao. Ali badava! Kad je opazio, da ovako ne može uteći, pomisli, da, kao ono za mlađih dana, preskoči preko plota i da tako umakne. I kako je to brzo smislio, htjede još brže izvesti, te da će preko

crkvenoga plota. Ali tu ga stiže nevolja. On jadan zaboravio, da to nisu u njega one iste kosti, što u mladim danima, i mjesto da preskoči, on zapne u plotu nogom, pa ni ovamo ni onamo.

Sjatile se žene, pa ova opleti odavde štapom, ona odande počasti žaračem, i one ljudski namlate staroga junaka. Napokon mu uz svu muku uspije izvući nogu iz škripca, i on bubne u crkveno dvorište u travu.

I kao jato gusaka, kad se s jeseni poslije bitke razidu, vraćale se žene slavodobitno sa megdana, ostavivši onoga jadnika samog.

Batine i svježa trava iztriezniše ubrzo starca. Pokupio se pokunjen, pa se kroz vrtove prikrao svojoj kući. Nekoliko dana je i odležao, a još dulje osjećao uspomenu babjih darova.

Ali ni to ga nije izliečilo. I poslije je često pijan letio selom, samo tek jednoga se i pijan sjećao i čuvao: nikad ga više nije bilo u sokaku, gdje je onako skupo platio svoje junačtvo.

(»Prosvjeta«, Zagreb 1905., str. 562.)

Antun Gustav Matoš

Prvi stihovi

Uzmite, taj cvietak nikada ne vene,
To je krasni cvietak uspomene,
Na kojoj se može glodati dosti,
Još joj nisu oglodane kosti!
Uspomene, to je postno jelo...
Učinite dakle dobro djelo,
Sjetite se mene, kad vam bude fad,
I ako me bace u fatalni hlad.

Posvetite miso koju prijatelju svome,
Pa će proći boli, a u srdcu mome
Uspomena ova nek nam srdca spaja,
Da premosti more, koje nas razdvaja.
U toj uspomeni ja ću blažji živjet,
Poniet ću ju sobom u bezkrajni sviet!

(»Pjesme«, Zagreb 1923., str. 5.)

Djevojčici mjesto igračke

Ljerko, srdce moje, ti si lutka mala,
Pa ne slutiš smisla žalostnih soneta.
Kesteni pred kućom duhu tvom su meta,
Još je deset karnevala do tvog bala.

Ti se čudiš, dušo. Smijat si se stala
Ovoj ludoj priči. Tvoja duša sveta
Još ne sniva, kako zbore zrela ljeta.
Gledaš me ko grle. Misliš — to je šala.

Al će doći veče, kad ćeš, ko Elvira,
Don Huana sita i lažnih kavalira,
Sjetiti se sjetno nježne ove strofe.

Moje će ti ime šapnut moja muza,
A u modrom oku jecati će suza,
Ko za mrtvim clownom iza katastrofe.

(»Pjesme«, Zagreb 1923., str. 32.)

Lakrdijaš

Težko je, kad imaš mnogo duha,
Još je teže, kada nemaš kruha;
Težko sluhu, kada je bez uha,
Težko uhu, kada je bez sluha.

Težko onom, koga muči muha,
Teže onom, koga grize buha:
Težko biću, kojemu se kuha
Vječan ručak — samo postna juha.

Težko onom, koji poput puha
Vonja pored dame fina njuha!
Težko i onom, što na rimu »ruha«

Mora sricat: »ćuha«, »stuha«, »gluha«,
Svršivši sonet u počast potepuha
Princa Karnevala, Petra Kerempuha.

(»Pjesme«, Zagreb 1923., str. 53.)

Capriccio

Vidio sam, snivo sam — svejedno:
Sred palazza, punog slave, vina,
Hihota, kostima, harlekina,
Divno čudo, divno čedo jedno

Kraljevoga prvog sina vriedno,
Izpod skrletnoga baldahina
Blista poput biblijskoga krina —
Pored nje bi sunce bilo biedno!

Na njoj svila, težka krinolina,
Kao na portraitu našeg svetca
(Naime Rodriga Velasqueza),

Pa dok bjesni bas i violina,
Nitko ne zna — skandal i blamaža! —
Da pod suknjom netko skriva — paža!

(»Pjesme«, Zagreb 1923., str. 72.)

Suza

Odkada sam, željo moja,
Tvoju suzu popio,
Nisam više, pile moje,
Crnog oka sklopio.

Kad sam ono, tugo moja,
Cielu noć te ljubio,
Pamet sam i dušu, dušo,
Sreću sam izgubio.

Odkada sam, diko moja,
Tvoju suzu popio,
U hajduke htjedoh poći,
Pa sam ti se propio.

(»Pjesme«, Zagreb 1923., str. 70.)

Indijska priča

Pod suncem (pod njim ništa nije novo!)
Pod suncem Inda leži čupav čupak,
Leži fakir u dubokih misli,
Leži i gleda — da prostite! — pupak.

Leži tako četrdeset dneva,
Motajuć u glavi razne teme,
Riešivši već prije Šopenhaura
Vrlo mučne migrenske probleme.

Gledajući tako mjesec dana
Ko u nova vrata mlado tele,
Vidi, da je njegov pupak stožer
Ovog svieta zagonetke ciele.

Njegov pupak središte je svega,
Oko njega igraju planeti,
Pa kad umre pustinjakov pupak,
S njim će kosmos također umrieti.

Ne znam, dokle gledati će mudrac
Musavi svog panteizma pupak,
Ali znam, da stvoriti će sistem
Strašno dubok taj duboki glupak.

(»Pjesme«, Zagreb 1923., str. 100.)

Notturno

Mlačna noć; u selu lavež; kasan
Ćuk il netopir;
Ljubav cvieća — miris jak i strastan
Slavi tajni pir.

Sitni cvrčak sjetno cvrči, jasan
Kao srebren vir;
Težke oči sklapaju se na san,
S neba rosi mir.

S mrkog tornja bat
Broji pospan sat,
Blaga svjetlost sipi sa visina;

Kroz samoću, muk,
Sve je tiši huk:
Željeznicu guta već daljina.

(»Pjesme«, Zagreb 1923., str. 99.)

Jesenje veče

Olovne i težke snove snivaju
Oblaci nad tamnim gorskim stranama;
Monotone sjene riekom plivaju,
Žutom riekom među golim granama.

Iza mokrih njiva magle skrivaju
Kućice i toranj; sunce u ranama
Mre i motri, kako mrke bivaju
Vrbe, crneći se crnim vranama.

Sve je mračno, hladno; u prvom sutonu
Tek se slute ceste, dok ne utonu
U daljine sliepe ljudskih nemira.

Samo gordi jablan lisjem suhijem
Šapće o životu mrakom gluhijem,
Kao da je samac usred svemira.

(»Pjesme« Zagreb 1923., str. 61.)

Uspomene

Ovih dana bilo je šestnaest godina, kako sam stigao u Beograd kao austrijski vojni bjegunac. I u ljudskom životu je malo šestnaest godina, ali kad se za kratko ovo vrieme toliko pati, nada i raduje, toliko živi, vriedi napisati listak memoara. Pretjerana skromnost uviek mi se činila konvencionalna i literarna laž, a u nas je tolika oskudica osobnih uspomena, da ne će biti suvišno ovo nekoliko rieči. Najistinskiji, najiskreniji književnici govore o sebi. Subjektivnost je literarni realizam.

Mene je u Srbiju dovela želja za osobnom slobodom. Za ono deset mjeseci službe osjetio sam svu brutalnu tiraniju militarizma. Život dobrog konja je imao pred zapovjednicima mnogo veću vriednost od života eventualnog književnika. Na selu, u zabačenom, blatnom, šijačkom Kutjevu izpod tužne Krndije nisam još vidio svu dubinu bezdna, koji me je dielio od društva i od mojih ideala. Redovan život, svježi uzduh i kretanje nije hudilo mladom tielu. Brzo sam avanzirao i postao »gefreiter«. Kapetan je bio doduše nabusit, ali me zaštićivao od »supaša«, galoniranih gejaka, koji se kao podoficiri osvećuju gospodi, »koja uče tolike škole, a ne znaju ni konja osedlati.«

Tako dođe proljeće. Lug i polje se zeleni, iz sela se razlieva sok šokačke pjesme, izpod dudova duduču gajde, na šareno, ravno požežko polje truni se radost zlatne ševine pjesme. Proljeće, sunce me utješilo. Ali krajem lipnja poslaše me u Zagreb, u Podkivačku školu, odakle sam trebao biti poslan na Veterinarsku akademiju u Beč. U Zagrebu vidjeh, da sam nitko i ništa, mrtav za svaku slobodnu misao. Tužio sam se drugu, pravniku M. J-ću, i jednog liepog dana, koncem kolovoza, preobučem se u njegovom stanu, odpješačim s njim do Velike Gorice, prve stanice iza Zagreba, i za dva dana sretno dospijemo u Šabac. Ali pošto smo spiskali pare, mom prijatelju klone energija, i poslije dugačkog, slinavog i suznog gledanja preko Save — na »domovinu« — smiluje nam se »flosar« Slovenac, i prebaci nas prieko. Vrieme u Boga divno. Kitnjasti Sriem pun znanaca, i svi liepo dočekuju đake putnike, koji po grabancijaškom običaju idu »per pedes apostolorum«. Bostani, lubenice, Cigani, pudarice, tamburaši, tamni, ogromni lugovi sa čobanima i svinjarima u stilu Matije Antuna Reljkovića, krasne darežljive snašice... Rođen sam Sriemac, i kao Zagrebčanin nisam nikada vidio svoju kolievku, i nije čudo, što se u meni, u zao čas probudila ljubav za rođenom grudom. Zaboravih, da sam vojnik, da sam izvan zakona. Toplo sunce, Fruška gora, Brankovo Dunavo, gostoprimljivi manastiri u sjeni drevnih lipa, snježni krstovi crveno-nožnih roda u mekoći modre visine, nepomični crkveni prsti dalekih, župnih sela, prva večernja svjetla u vandrokaškom čemernom sutonu, uplašena jata čvoraka, žuti i modri grozdovi plodnih njiva, bieli čopori glasnih gusaka u uzdušnoj, zlatnoj paučini iznad gostoljubive mahovine ratarskih krovova, tihi salaši i viloviti posavski konji, miris posljednjeg siena: ono sunce, ona zemlja, onaj dobri i pitomi narod, sve me to opilo snagom starog karlovačkog vina, pa sam živio i uživao obješenjački: kao na bielom hljebu. U selu Privlaci blizu Vinkovaca zavolio liepu, garavu Šokicu. Ostadoh kod nje, upravo kod njene tetke nekoliko dana, a moj drug J—ć čekao me u Vukovaru. Dabogme, nisam stigao u urečeno vrieme, i ostadoh sam. Raztrieznih se. Jesenje lišće, magla, kiša pada na moje putove. Bazdaličem već mjesec dana. Otrcan kao prosjak, crn kao Ciganin. Ili natrag u vojsku ili u Beograd. Odlučio sam

se za Srbiju, i kako nisam imao putna troška, priеđem iz Vukovara preko Dunava k mom djedu, vascieloj Bačkoj poznatom »meštru« (učitelju) Grgi, koji je tada ljetovao u ubavom selu Plavni, kraj dunavskog rita, bogatog jelenima i pticama močvaricama. Hesapio sam, da roditelji »didi« ništa nisu javili od straha, da ga ne uplaše, i nisam se prevario. Povjerovao mi je, da sam na dopustu. Za dva sata doveslasmo do sela. Pod starim dudom done »Narodne Novine« u poznatim starim rukama. Moji rodaci, bački seljani, liepo me ugostiše, i za tri dana vratim se preko Vukovara u Mitrovicu, odakle ću ravno u Beograd. Uveče, oko sedam sati, čekao sam na stanici i zabavljao se sa vrlo ljubeznom ženom advokata, ali uto dođu u čekaonicu žandari. Uhite me. Tablo! Gospođa advokatica branila me kao Drajfusa, govorila je, da sam đak, a ne vojnik, al' sve uzaman.

Izdao me vojnik iz moje čete. Slučajno se desio u Mitrovici na sudu.

Turiše me u najgoru buharu. Pod daskama tovar od mangupskog đubreta. Za nekoliko minuta napunih se ušima i stjenicama. Parcovi mi skaču u pantalone. Uzaman se za mene zauzimahu patrioti, g. Gamiršek, industrialac, i novinar M. Relić. Cio drugi dan ne dobih kore hljeba, jer u civilnom zatvoru kao vojnik nisam »imao prava« jesti. Bijah sretan, kad me sutradan oko devet sati odpratio pandur na stanicu, za Petrovaradin. Tako sam gladovao, da zaboravih pobjeći. Od Rume bijasmo sami, čuvar je zadriemao, kukuruz na širokom polju je visok i gostoljubiv, ali ja ostadoh, jer se nadah odmoru i čistoj vojničkoj menaži. Ali i ta nada me iznevjerila. Moj čuvar se skine s vlaka u Majuru mjesto u Petrovaradinu, i kad stigosmo pješke u grad, vrieme ručka je već davno prošlo. Bilo je to u subotu. Pošto sutra, u nedjelju, ne rade oficiri u kancelarijama, bilo mi jasno, da ću do ponedjeljka gladovati.

Turiše me u rupu na jednoj od gradskih kapija, iza Wachzimmera, s kamenom mjesto kreveta. Do nedjelje su stražili artiljeristi Česi, koje umjesto odgovora na moje zaklinjanje za hranu udarahu kundacima kroz drvenu ogradu moje menažerije. Srećom se straža izmieni, i jedan graničar infanterist dobaci mi krišom vojničkog somuna.

Tek u ponedjeljak me »primiše« i poslaše u široku, bielu sobu s izlazom na sjeveroiztočnu gradsku kapiju. Sa mnom je bilo još nekoliko civilista zbog prekršaja na manevrima. Na veliku moju sreću robijaši pod iztražnim zatvorom nose mundir svoje čete, i pošto u Petrovaradinu nije bilo husara, mogao sam se koristiti mojim otrcanim civilnim odielom, dok ne stigne iz moje komande uniforma. Prvi dan proživjeh prilično. Imao sam još apetita, dobro sam spavao. Moji supatnici (jedan seljak, jedan ekonom iz Križevaca i dva Ciganina) bili su ugodna gospoda. Bio sam još fizički slomljen. Najbolji liek protiv duševnih jesu tjelesni bolovi. No treći dan pustiše seljaka i ekonoma, a ja ostadoh s Ciganima. Noću mi nije više padao san na oči. Zorom sam sanjao grozne snove. Nismo smjeli pušiti, i pušili smo grozan duvan, koji nam je ukriomčario pekar oko jedanaest sati prije podne, kad smo pod puškom nosili na nužnik zajednički »kazan«. Kako nismo imali žigica, palili smo cigare, zavijene u stari novinski papir, udarajući gvožđem po gvozdenoj peći i hvatajući iskru na gubi pepela od suvih starih krpa. A napolju već sipi i sipi kiša, tužna i žuta, prva jesenja kiša, a magla pritisnula duše kao sindžir od olova.

Pobjeći odlučih tek dva sata prije čina. Pričam tu poznatu priču, jer sam imao dosada običaj mistificirati ljubopitljive ljude, i jer su se o tom biegu tiskale nevjerojatne verzije, n. pr. da sam sa Varadina skakao u Dunav, da su za mnom pucali i da sam tako doplivao u Beograd.

Jednog, dakle, jutra, koncem rujna 1894., vrieme se razigralo, sunce je sinulo, a ja promatrah kroz rešetku sjajne i crvene nianse na hrbtu oficirskog konja, koji je mirno pasao travu, a pored njega legao nauznak »furešec«, sklopio oči i zapjevao. Sjetio sam se na dugačku zimu, na samoću među tim grobničkim zidanama, na sramotu. Najviše me mučilo, što nisam smio misliti, čitati, pa da ću izaći iz te ljudske sramote kao kreten, idiot, kukavica, kandidat za propalicu. Odlučih pobjeći, još danas, što prije, odmah, umaknuti ili poginuti. Nikad ne bijah u tom kraju, ali sam znao odprilike, gdje su Novi Sad i Beograd. To se osjeća...

Svaki dan poslije jedanaest sati prije podne dolazio bi narednik tamničar s onoliko momaka, koliko je bilo nas robijaša,

jer je svakoga hranila druga kompanija. Vani, dva tri koraka pri tamničkom izlazu, na unutrašnjim bedemskim vratima, šeta dan i noć stražar.

Trebalo je ugrabiti zgodan čas i strugnuti u trenu, kad je tamničar s momcima najdalje od tamničkog izlazka, i šmugnuti na hodnik u momentu, kad mi je vojnik okrenut leđima. Moja sudbina i dobra sreća je htjela, da sam sve te momente mogao upotriebiti. Naš stol odgurao sam prije narednikovog dolazka diagonalno od vrata u najudaljeniji ćošak, i kad je za tamničarom ušao posljednji momak s hranom, šmugnem na hodnik, i opazim, da vojnik šeta gore, ne prema meni. Dok još nije stigao do gornjeg stožera od gradske kapije, dotrčao sam do druge, izlazne bedemske kapije, prešao sam ćupriju i na suncem obasjanom putu sretnem (malum omen!) babetinu s korpom i suncobranom. Staza srećom zakreće i gubi se iza zidova, i tako me sa gradske kapije ne mogahu opaziti eventualni gonioci. Skočim u jedan jendek, prieđem preko dva tri, sve niža i niža bedema i nađem se na stazi, što vodi na novosadski most. Zavučem se u dunavski vrbak, i kad se nađoh na mostu, zabrujaše novosadska i varadinska podnevna zvona. Ćuprija vrvi od svieta najviše vojnika, sred mosta sretnem oficira auditora, koji me primio; tako smo prošli jedan pored drugoga, da me nije mogao vidjeti zbog stupova, što diele kolski most od pješačkoga. Cielim putem se nisam okrenuo. U leđima senzacija, kao da me nekoliko dobrih strielaca uzelo na nišan.

U Novom Sadu nahranila me ovčjim mliekom seljanka, a cielo poslije podne ležah u visokom kukuruzu, što kao hajdučka šuma pritisnu široko polje. Blizu, na putu na sjever spram barutane, svaki čas se pojavljuju vojničke patrole. Na jesenjem crvenom suncu gore vrhovi novosadskih zvonika, a na zelenom fruškom kalpaku plamti Petrovaradin kao prokleti grad, kao fatalni dragi kameń. Osjetih, da sam slobodan, i tko to nije osjetio, ne zna, kako grije slobodno sunce, kako duva slobodni vjetar i kako je sladak slobodni kruh!

Spavajući danju i pješačeći noću, stigoh treći dan o podne u Pančevo. Umoran legnem kraj plota na uzvisici, što se spušta prema Tamišu. Beograd, nepoznata varoš, grad mojih nada,

koči se nad sjajnim vodama, i ne vjerujem očima, da sam blizu cilja, da su ova modra mekana brda sloboda i Srbija. Osjetih ljutu glad, i u vrtu, nad glavom, opazim zrele jabuke. Skočim preko plota i kad napunih džepove, diže se u voćnjaku, blizu kuće, žagor, graja, i najzad se iza granja i lišća pojave dva gospodina, mlađi, plav, u prsluku, i stariji prosied i bradat, a za njima nekoliko čilih, snažnih pivarskih momaka, pa za mnom u potjeru. Kako sam bio izmožden i umoran, uhvatiše me brzo kod plota. Najprije me htjedoše ljudski izmlatiti, ali pošto moja fizionomija postade sumnjiva gazdi — starom gospodinu, viknuše gospoda svoje komšije žandare, i iza neopisivih poniževanja odvede me, s otečenim džepovima, podnarednik žandar kroz gradsku ljubopitljivost u varošku kuću. Bilo je to oko dva sata po podne. Do šest sati u veče sjedio sam u pandurskoj sobi, čekajući na tužioca, u groznoj neizvjestnosti. Malo prije bila mi je Srbija nov život, sloboda, tako reći preko Dunava pred nosom, trebao sam tek posegnuti, a sada — jedan glupi slučaj, sitnica neka me prokaže, da sam robijaš bjegunac i sve, sve je propalo, svršeno! Nikada nisam proživio groznijih, očajnijih časova kao ono zbog nekoliko crvljivih jabuka. Čudim se, da nisam za ono četiri sata čekanja poludio, osiedio, presvisnuo. No tužilac, g. Vajfert (otac poznatog beogradskog industrialca), nije došao, i najzad me izvedoše pred policijskog šefa. Rekoh, da se zovem Ištvan (Stevan) Jurković, da sam putujući glumac, pa dođoh u Pančevo radi novosadske družine, koja je trebala doći za dan-dva. Povjerovaše mi. Policijski narednik, debeli Madžar, bijaše vrlo ljubezan. Dali su mi t. zv. otvoreni pasoš, s kojim sam mogao bezplatno putovati željeznicom, i vratiti se kući. Prenoćih na čistom ležištu i u zoru me, čilog i odmorenog, odvede uparađen pandur do tamiškog bogaza, odakle se zavukoh u najgušći dunavski vrbak.

Oko podne naiđu lađari i pomogao sam im vući lađu uz vodu. Tako smo prešli austrijsku financijsku stražaru. Na domak Zemuna ukrcamo se i zaveslasmo spram Beograda. Pošto nisam imao nikakvih dokaza, da sam vojnički bjegunac, poslaše me sa savske stanice u Upravu varoši. Upravniku Kasidolcu rekoh, šta je i kako je, i on me vrlo ljubezno uputi, da me mora nekoliko dana zadržati u policiji, da ću se danju moći slobodno

kretati po dvorištu i da ću brzo biti pušten, ako me iz Austrije ne potraže kao običnog zlikovca. I tako padoh već prvi dan u centar najaktualnijih događaja. Moji suputnici su bili učestnici Čebinčeve i »markaške« afere. Tamo pod orahom prvi put vidjeh gg. Đoku Novakovića, Acu Stanojevića, Jašu Nenadovića, Simu Đakovića. Koliko se izmienilo za ovo godina!

Kad se nađoh jedno sunčano popodne na nepoznatoj kaldrmi, u žagoru poznatog razgovora bijah tako sretan, da sam veselo tražio ma kakav posao. Htjedoh u konobare, ali kafedžije nađoše, da sam suviše biedan i otrcan za tu reprezentativnu funkciju. Nisam bio ni za kelnera! Već u policiji mi rekoše, da je moj ujak, dr. Šams, državni kemičar, nedavno odputovao. Pred veče se krenem na prenoćište u Ratarskoj ulici i na tramvaju opazim prijateljsko lice. Bio je to Stjepan Brozović, sada urednik »Narodnoga Lista« u Nju-Jorku. Godinu dana prije mene pobjegao je iz iste čete u Srbiju, a prije dva dana stigao je u Beograd sa Vrške Čuke, gdje je bio majdanski pisar. Bratski me primio i pružio mi prvu pomoć. Postao sam čelist, pa novinar, literat. Nije Bog zna šta.

(»Djela« A. G. Matoša, Knj. IV., Zagreb 1937., str. 197.)

Moji zatvori

I ja bijah u zatvoru kao Dostojevski, Verlaine i Wilde. I ja pobjegoh iz bajboka kao Casanova, pa kad se toliko govori o zatvoru i zatvaranju, hajd' da i mi reknemo koju o svojim buharama kao Silvio Pelico i Stjepan Radić.

Prije svega izjavljujem, da volim smrtnu kaznu od hapsa. Ubijen, obješen doduše još nisam bio, ali dogodi li mi se taj baksuz, očajavat ću mnogo manje, no da ležim u zatvoru, jer je smrt oslobođenje, a zatvor je nešto užasno, nepodnosljivo; robija je robstvo. Najgroznije je, što se može čovjeku dogoditi, da danas, iza nekih sto godina nakon ukinuća robovanja u Europi, bude zarobljen i postane rob, to jest čovjek, koji ne smije absolutno ništa činiti, što bi sam želio, koji može samo onako plesati, kako drugi zvižde: koji je zatvoren. Ja sam

uviek najživlje osjećao, da sam čovjek samo toliko, koliko sam sposoban koristiti se onom slobodom kretanja, koja čini čovjeka čovjekom. Uzmite mi tu slobodu i prestadoh biti čovjekom, postadoh tuđim, ne svojim udom, jer me ne pokreće moja, već tuđa volja. Ubijte me i — što? Vi požuriste tek prirodni proces, jer najzad svaki mora umrieti. Smrt, pa i nasilna, nikako me ne ogorčava, jer je naravna i logična kao i život. Kad već znamo, da umrieti moramo, sasvim je svejedno, kako i gdje ćemo poginuti. Meni se smrt u boju ili na stratištu, ukratko: svaki oblik nasilne smrti čini mnogo ugodnijim od polaganog crkavanja i krepavanja na dugotrajnoj bolestničkoj postelji. Ja bih volio, da me živa spale kao mučenika, no da se godinama i godinama mučim na lagumima težke i neizlječive bolesti kao rak, paraliza itd. Smrtna kazna me dakle nikad nije ni najmanje plašila i bunila, pa bih i danas mnogo lakše podnio, da me ubiju, no da me zatvore, da me liše slobode, jer u prvom slučaju na neki način ostajem, a u drugom prestajem biti čovjek.

Kao svi, bijah zatvoren, prije no što usrećih svojom nazočnošću konac slobodnog devetnaestog i početak slobodnog dvadesetog vieka, jer je čovjeku suđeno, da bude devet mjeseci uhićen, prije no što se rodi. Život je prema tome vrsta amnestije. Život je oslobođenje od zatvora.

Zatim bijah zatvoren u školi. Karcer. Osudiše me na nekih šestnaest sati, dva puta po osam. Ta kazna imađaše tu posljedicu, da nisam našao velike razlike između školskih sati i satova u zatvoru. Jedne i druge sam morao odsjedjeti, pa dok sam u školi bio u svojim meditacijama smetan profesorskim nametanjem, u karceru mogoh driemati, razmišljati o ljudskoj nepravdi, pušiti i gledati kroz prozor štiglice na kestenima Štrosmajerova šetališta, što mi se rugahu, kao da se i pticama ne događa, da ih zatvaraju zbog pjesama, pa još pjesama bez rieči!

O, nikada ne mogah gledati u kavezu zarobljenog slavuja, kosa, kanarinca i ševe, bez želje, da ih pustim. Jedared oslobodim tako grlicu i malo te je ne udavih, kad se iz vrta opet vratila u svoju gajbu. Ima dakle i ptica, kojima je robstvo u kostima kao mnogim ljudima i zemljama.

Gurnuše me u pastuhare, jer silom htjedoše iz mene načiniti Radetzkoga. Napokon mi dosadi boj s amazonkama, u tom slučaju s bedevijama i kobilama slavonskim, te dadoh petama krila. U kolovozu se to desilo, slično Horacijevom junačtvu u boju kod Filipa i baš ovih dana je tome ravno osamnaest godina. U Mitrovici me prosočio neki pastuhar Schütz i uveče me na stanici, baš kad htjedoh vlakom u Beograd, aretiraju dva žandara i povedu kroz varoš, punu večernjeg odmaranja građanstva na klupama pred kućama. Bijaše mi jasno, da sam smatran zločincem i duboki stid je moj pogled prikovao na zemlju.

Iza formalnosti iztresoše mi džepove. Nikad više ne vidjeh ono nekoliko forinata. Onda me zatvoriše. Pokojni industrialac Gamiršek i urednik Hrv. Branika, čestiti pop Relić, uzalud se za mene zauzimahu. Bacilo me u najgoru jazbinu i jedva nekako javim dopisnicom u Zagreb, da sam u »rukama pravde«.

I sada vidim žuto golemo dvorište sa žutim golemim zidovima u žutoj, očajnoj večernjoj atmosferi sve tamnijoj i beznadnijoj. Pod rešetkom moje rupe stražar, crna silhueta, mrka, tamna sjena, i tamna sjena je nesreća, što u mraku kao smrt čeka na svoju neminovnu žrtvu. U brodolomu sviesti i ponosa, a automatskoj očajnosti dugo ne osjetih i ne vidjeh, gdje sam. Kao stvar se bacih na neke daske, koje su kao čađom, kao bojom bile namazane nečim živim... Za tren se napunih ušima i stjenicama, o kojima dosele čuh tek pričati. Miševi i parcovi pojaviše se na podu, na zidovima. Strašne vizije deliriuma tremensa postadoše stvarnost, kukavna, sramotna i užasna. Pod prokletim daskama za ležanje bijaše pravi pravcati nužnik, hrpa infamnog ljudskog đubreta, što se umočvarila, usmrdjela u nesnosnu gnojnicu. Od smrada spopada me muka kao u težkom pijanstvu, padam u ledenom mrtvačkom znoju, povraćam, i kad mi se vraća sa snagom sviest, sva životna snaga, sva revolta i prkos uhvaćene životinje i poniženog čovjeka obuzme me do ludila, stanem kleti, vikati, udarati težka vrata šakama i nogama i lupati glavom o zid, izazivajući i začikavajući stražara u neodoljivoj želji, da se otvore ta strašna glomazna vrata, da naletim na bajunet, da zabijem nokte u meso, zube u grlo, da trgam kao zviere i da me raztr-

gaju kao životinju, pa da svemu bude kraj. Ali tvrda je brava, tvrđe su rešetke, još tvrđi sinji duvarovi, a odnekud iz tamnice čuje se kao iz zemlje, kao izpod groba udarac, plač, vika, škripanje zubi, bogumrska kletva, strašni muk, što se dere kao hropac i posljednjem muku sličan hropac zlikovca, pijanice — što li, povećavajući još tišinu mraka i olovni mrak te mučilačke tišine... Činilo mi se, da tu, blizu mene, izpod mene ili iznad mene nekoga tuku, muče, premlaćuju... Htjedoh ujedati zid, kao biesni kerovi što ujedaju žbice i osovinu. Do praskozorja sam tako bjesnio, a kad je stalo svitati, kad užasna stvarnost stade dolaziti iz mraka sve jasnije, kad me svietlo stade lupati po prsima i sljepočicama i sramota ćuškati po obezčašćenom obrazu, kad se osjetih kao ptica u krletki, kao vuk u stupici, kao tigar u menažeriji, kao zlotvor na dnu života, kao ranjenik na mrtvom Kosovu, sjetih se svojih milih i dragih i zaplakah plačem nemoćnih, ostavljenih i odbačenih. Ima godinâ, koje su trenutci, i trenutaka — godinâ. Ciele godine prođu kraj vas jednoličnošću rieke i bliedim indiferentizmom tihog, visokog oblaka, dok ima časova, u kojima je svaki vremenski atom nezaboravan događaj, koji vas je zauviek obilježio i ožigosao. Dosta sam toga doživio i pozaboravio, ali svaki momenat robovanja i kratkog tamnovanja moga i danas mi je, iza osamnaest godina, jasan kao evo ovo pero i papir, a nema mjeseca da ne sanjam, kako sam zarobljen, zatvoren, pokušavajući pobjeći i lupajući šakama i glavom kao Židov po tvrdom miru jeruzalemskom, po gvozdenim kapijama sudbine, iza koje se čuje pogrdno cerekanje...

Cieli još jedan ovakav dan. Ciela još jedna ovakva noć. A vani sunce sja, crveni se lubenica kao sladki osmieh na dragom mladom nekom licu, mikroskopske dlačice kao na zreloj breskvi, mjesec u tužnom nokturnu izlazi iza krova i izčezava kao blieda paćenička glava, a vrabci i laste sve cvrkuću, žvrgolje: slobodne — slobodne — slobodne. Od gamadi mi je već ošugavilo tielo, ta rupa već smrdi vlastitim mojim smradom, gadim se već kao gubavac sam sebi. Mrzim već sve, a već pomisao na svirepo, pogano ljudsko lice boli me od mržnje i gađenja. Već mrzim čovjeka kao pravi zločinac.

Cielo to vrieme mitrovačkog tamnovanja ne dadoše mi zalogaja, jer kao civilne oblasti ne moraju tobože hraniti vojnika. Osjetih glad sve više i više, pomišljajući kao na spas na varadinsku robiju, jer ću tamo barem jesti... Odlanulo mi, kad me napokon pandur poveo na stanicu na novo moje »opredjeljenje«. Putujući preko kitnjastoga Sriema, kroz onu visoku kukuruzu i masna polja, zaspao je moj pratilac, pa kako je vlak išao sporo, kako bijasmo sami, mogah mu oteti pušku i umaknuti, skočiti i izgubiti se u šikari ili u visokoj kukuruzi. Glad, ljuti glad učinio me kukavicom.

Bijaše subota i kad me stražar u Petrovaradinu u tvrđavi predao, menaža je već davno minula, i kako se subotom popodne i nedjeljom ne uređuje, za vojničke oblasti nisam postojao i ostadoh sve do ponedjeljka, dakle još dva dana, bez hrane! Zatvoriše me iza rešetke u nekoj stražarnici i stražar topnik, kad ga zamolih malo hljeba, udari kroz drvenu ogradu kundakom prema mojim prsima...

Bijaše manevar i noću uoči ponedjeljka srećom izmieni topničku pješačka straža. Nagovorim vojnika, naše gore list, i on mi nakon svoje službe donese i dobaci pol somuna. Progutah bez žvakanja i padoh u san kao stvar.

Najzad me »primiše« i uvedoše u veliku sobu na sjeveroiztočnoj gradskoj kapiji s dva okovana prozora i s težkim gvozdenim vratima. Sa mnom zatvorili još nekoliko rezervista, koji brzo odoše, te ostadoh sa dva Ciganina. Na daskama slamnjače s čistim ćebetima. Svaki dan oko jedanaest i po, uz signal tankog zvona, koje mi još zuji u ušima, donosi hranu tamničar sa tri vojnika. Pred kapijom vječna monotonija šiljbočkih koraka. Prvu noć, sit i umoran, zaboravih na sve, pretvorih se u životinju i spavah kao zaklan usuprot užasnom smradu iz drvenog leđena, koji je služio kao nužnik i kao mučilac.

Drugi dan još hajde de. Svaka novost, pa i ova, silno me zanimaše. Izvjedljivost je kod mene jača od nagona samoodržanja. Izpitujem peć i vidim, da je bieg kroz dimnjak — nada u raj. Pravim užasne, novinarskim papirom smotane cigarete i palim ih kao gubom ukresanim pepelom od spaljene tkanine. Ali noć — noć! O spavanju ni govora, imam užasne sne i budim se s krikom na suhim ustima. Snivam, da škrinuše težka tamnička vrata, da je ušao koban, strašan zlotvor i da me ščepao gvozdenim pandžama za podgrlac... Otvaram oči i odista: pored mene na bliedoj agoniji prvog praskozorja novi robijaš škripi zubima, nešto mrmlja i steže me u snu rukama za vrat.. Gurnem ga u smrtnom strahu, on se jedva budi, i čujem, da je to onaj vojnik — zaboravih mu ime — što pobi u Karlovcu krčmara sa svim ukućanima, pa ga vode u Brno na robiju... Ranom zorom gledam robijaše u sivim robijaškim haljinama, kako se tiho gube na sivi robijaški posao među sivim garnizonskim zidovima. U mračnom kutu diže se iz smrdljive naše brente dim, plin amonijaka i sumporne kiseline, od smrada me peku oči i grlo, muka me spopada to teža, što ne mogu povraćati, i u žutom smradu, plinu i rezkosti »aquae foetidae« ide u omaglici prema meni žuti demon u robijaškoj haljini, sav u čiru, gnoju, rani, blatu i đubretu, pada mi na nemoćna prsa težinom smradne materije, guši me, obrće mi srdce, mozak i crieva, uvlači mi se i kopa po kostima, pa kad se budim s usijanim olovom, s lavom vulkana i s raztopljenom platinom u glavi, koje ne mogu dići, usta su mi puna odvratne, ljigave kiseline, što se liepi, a niz usne se ciedi nemoć i otrov zelene žuči. Da mi je barem raditi, raditi što. Da barem imam kakvu geometriju, da barem mogu naizust učiti grčki rječnik ili da barem imam papira i olovku, pa da pišem, pišem i pišem, izdahnuvši na posljednjoj rieči: a b s u r d, g l u p o s t, n i š t a, k l e t v a, n e m o ć, B o g, p a k a o... I još nekoliko mjeseci, za vrieme ciele iztrage, trajat će taj nerad, to buđenje mrtvaca u tjeskobi groba, to promatranje duše, kako trune i vene tielo, i to smalaksavanje tiela pri osjećanju, kako na um, na volju, na dušu pada magla, mrak, bestijalnost, idiotstvo, kretenstvo, a kroz pomrčinu duva vjetar ludila i bjesnila u razkorlačenom ritmu očajnosti i ledu smrznute suze i u grču svisnuloga srdca...

O, kako je sretan prosjak, koji skuplja sunčane zrake u kosti, kojemu s lica odsieva mjesečina i koji grede za oblacima i zviezdama u šaptanju rose na slobodnim drumovima! Taj cvrčak, što mi noću dušu para kao briljant staklo, taj cvrčak bi zauviek mukom umuknuo, da osjeti tek mrvicu bola moje sapete i kao dinamit u bombi stisnute misli! I dok ja tu ležim

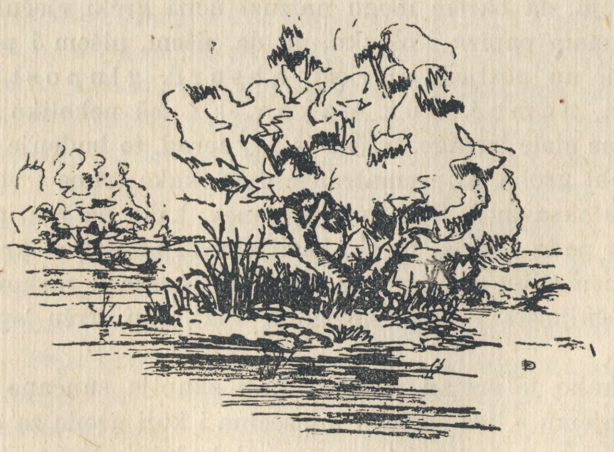
i crkavam kao gubavi Job i kao Lazar pod pločama groba, napolju pjeva već sunce po krovovima, nebo me gleda u tu rupčagu kao dobro modro oko, trublje trešte, momčad podcikuje i maršira u ritmu pjesme i srdca, zvona pjevaju uzduhom kao vesele uzvijorene zastave, a moj otac u dalekom gradu dobiva siedu kosu zbog sina robijaša, moja mati gubi vid od suza, a moja djevojka čeka, da odovud izađem i da se s njom ubijem (ili priča, da me nema čast poznavati).

I tako dalje.

Ostalo je poznato i izpričano. Odlučih pobjeći ili poginuti. Pobjegoh izpred straže, imajući i danas u plećima senzaciju, da me netko puškom gađa. Pobjegoh, jer bi me mjesec dana zatvora ubio kao one divlje životinje, koje, kao gorila, ne mogu disati iza brave. Zato i velim, da razumijem smrtnu kaznu, ali ne razumijem torture zatvora.

Kralj me milostivo pomilovao. Čovječanstvu sam koristniji ovako, no kao oplemenitelj konjske pasmine.

(»Djela« A. G. Matoša, IX., Zagreb (bez oznake godine!), str. 18.)

Mladen Barbarić

Porušena crkva

Čini vam se: porušena crkva,
Tihi spomen sretnih onih dana,
Kad je ljubav sterala tu krila
Povrh svježih, milovanih rana.

Sad je tuga prevjesila veo,
Da sakrije pustoš onu grdu,
I plam zadnji osjećaja bolna
Da utrne u srdcu već tvrdu.

Svud okolo povenulo cvieće —
Spomen šapćuć vjetar tuda stenje,
Samo bršljan — jadikovka grana —
Uz zidine trošne gust se penje.

Dan je težak, košto znade biti
Srdce bolno — kada se prelama,
Ali ipak gle i rosnih kapi! —
Ko da žele smekšat tvrdost kama.

Za čas čuješ — ko da nešto plače —
Onda opet gdje zamire jeka...
Ne znaš, je l' iz porušene crkve
il oddrugud nekud iz daleka...

— — — — — — — — — —

Čini ti se: porušena crkva,
Sretnih dana tužna uspomena,
— Izpod križa svaki dan tu kleči
Grleći ga — u crnini žena.

(»Jeka od Osijeka«, Osijek 1919., str. 44.)

Što se pjesmom

Što se pjesmom baviš! —
Neki meni vele —
Kradeš Bogu dane
Uz te puste želje!

Man'te, ljudi, za Boga,
Tâ pjesma je sveta,
Ljubav — zagrljajem
Oba spaja svieta.

A da nje nam nije,
Kako bi do raja?
Potonuli mi bi
U dolini vaja...

(»Rodoljubke«, Mitrovica 1893., str. 12.)

Liepim Dunavom

Crtice s puta Višega ženskog liceja u Osieku.

Smislili smo, da se ukrcamo na lađu u Osieku, pa da Dravom i Dunavom provedemo mladež našega ženskog liceja, da je prirodne ljepote, historijski spomenici i život ondašnjih ljudi nauče cieniti i ljubiti hrvatsku grudu. Ali nam je na prvu točku našega programa »Dravom do Aljmaša« zapisala uprava parobrodarskog poduzeća: Nem lehet! — Nije bilo druge, nego sjesti na »Államvasut«, pa se odvezti do Dalja, da odande pođemo pješice do Aljmaša, i tako uhvatimo plavi Dunav...

Od Osieka do Aljmaša. Domala je došla biela lađa. Razumije se, da smo se brzo našli na njenoj provi. Iza nas se bielio Aljmaš, ta prva historijska točka na našem putu, još iz 13. stoljeća, kad je ondje stajao kašteo na obranu prievoza iz Dunava u Dravu, i »crkvica na briegu povrh Aljmaša«. Odmičući Dunavom gubile se i uspomene aljmaških gospodara: Talovaca, Korođa, Čupova, pa i nemile slike iz doba turskoga gospodstva, kad je ondje spahijom bio Bećir-aga iz Osieka. Kad još posljednji put pogledamo na Aljmaš, vidjesmo crkvicu, oko koje je naselio razštrkani narod iza Turaka neki Stjepan Posavčević, prvi knez novog Aljmaša, pa se s pobožnim uzdahom sjetismo Majke Božje, kojoj i danas ide na poklon toliki narod iz okolice, pa i iz prekodunavskih krajeva, da ondje kod nje nađe utjehe...

Od Aljmaša do Vukovara. ...Tada nam se pokazala vukovarska željeznička i parobrodarska stanica, pa i sam Vukovar. Vrlo je simpatičan s Dunava, osobito onaj dio, koji se uzpeo na brežuljak. Imali smo pri ruci sliku staroga Vukovara iz g. 1608., pa smo tako vidjeli, da je na mjestu današnjega franjevačkog samostana i crkve stajala tvrđava priličnog obsega. U njoj su i pred njom tu po zakutcima stanovali Turci. Još i iza Turaka ostali su u njoj topovi. Tvrđava mora da je bila od najstarijih vremena, pače od Rimljana. Kako Vuka utječe kod Vukovara u Dunav, jamačno su tu strategijsku točku utvrdili već Rimljani. Sulejman, kad je išao na Siget, sagradio

je preko Vuke most. Povelja Kolomana, vojvode slavonskoga iz g. 1231., dokazuje drevnost ovoga mjesta...

Od Vukovara do Iloka. Jedva smo prošli modernu uređenu klaonicu na Dunavu, kad nam se u daljini pokazala biela crkva sotinska, kojoj ide na poklon mnogi narod iz okolice.

Mirni onaj labud, što planduje na proplanku Fruške gore povrh Dunava, ne kazuje mnogo, ali da tko odškrine vrata stare poviesti, našao bi se u bogatoj riznici. Tu su mnogi grobni spomenici rimski s nadpisima; tu su svjetiljke s grobova. Ima liepo sačuvanih rimskih posuda, oružja, nakita, prstenja, golemih peći, a što je najznamenitije, ima ovdje sva sila novca, od Gaja Julija Cezara pa redom od malo ne svih rimskih careva sve do Teodozija II. Jasan dokaz, da je to mjesto bilo naseljeno i važno, a zvalo se valjda Cornacum. Na rimskim spomenicima stajala je u srednjem vieku Zatha, tvrđava i crkva. Znamo o njoj samo toliko, da je g. 1608. bila razorena i tvrđava i crkva.

U tom promatranju prođosmo kraj Opatovca i Mohova, i već iz novoga dunavskog kanala ugledasmo Šarengrad, razvalinu na starom briegu, s liepim mjestancem na ravnici pokraj Dunava, sa starom crkvom i vrlo karakterističnim tornjem. Nisam ovaj put htio naširoko prikazivati staru Atiju našim licejkama, jer sam u duši pohranio tajnu, prvom zgodom onamo ih ravno povesti i pokazati, kako čarobni Šarengrad skriva u svojim mirisnim njedrima dragocjeni amanet poviesti. A drugo: već nam se osmjehivao u blizini Ilok: glavni cilj našega putovanja.

Boravak u Iloku. — Sielo. Čestiti zbor iločke više pučke škole srdačno nas dočekao. Njihove se zlatne učenice otimale, koja će dobiti našu licejku kao gošću. U času već stupasmo liepom alejom prema priestolnici zadnjega kralja bosanskoga — Nikole Iločkoga...

Naše dojmove najbolje je prikazala jedna licejka u svom govoru, izrečenom na koncertu, koji je za našu ljubav priredila školska omladina u Iloku isto veče, pa ga zato ovdje u cielosti priobćujemo:

»U školi smo često čule o slavnim i liepim krajevima naše domovine Hrvatske. Ali — iako je naša bujna mašta znala stvoriti kule i gradove, začarane dvore i vilinski sviet, nije mogla dočarati slave i ljepote onih krajeva, koje vidjesmo na svom putu. Iza naše Murze, gdje trajemo dane, kako nam se smiešio gradić na proplanku Erdut, kako nam je milo bilo Vukovo. Ni Zatha nije propustila, da nam ne rekne koju o svojoj prošlosti, a da i ne govorimo o starcu Atiji-Šarengradu, koji nam se nije ni mogao izpripoviedati...

Biela je lađa jurila plavim Dunavom kao bieli galeb pučinom mora, ali taj je liet pospješivala naša mlada duša — ona je razapinjala jedra našeg poleta, da što prije dođemo do cilja. Ona je htjela da vidi ono mjesto, gdje je plandovao razmaženi Rimljanin — in deliciis mundi, — gdje su se toliki narodi hvatali u koštac, da zagospoduju ovom grudom, dok se nije Hrvat sjetio, da ostavi hladne i strme Karpate, pa da se nastani u pitomoj i blagoj Fruškoj gori.

Valovi su nas dunavski izbacili na žal podno ubavog Iloka. Mlado naše srdce ne može vam reći, kako je ono blaženo bilo, kad nam je noga počela stupati tako slavnim tlima...

Zato ono pušta umu, neka on govori.

A on? On se sjeća slavnog pjesnika Fruške gore, Ilije Okrugića, koji u svom jednom eposu ovako zanosno pozdravlja Ilok:

Oj, Iloče, zelen bosioče,
U bašti nam Sriema staroslavna!

Od milja, od uzhita nije mogao pjesnik naći ljepšega cvieta od našega, narodnom pjesmom posvećenog bosioka, koji miri i odiše, i dok moma u vrtu uz njega snatri i dok ga starica premeće po knjizi uspomena. Uzeo je neven bosiljak za sliku one slave, koja ovjenčava čelo Iloka kroz sve vjekove, a da nikada potamnjela, nikada povela nije.

Pred našim očima stoji gordi Rimljanin prekrštenih ruku, pa s kukcijske tvrđave baca svoje sokolovo oko na ravnicu uz Danubij, kao da bi htio reći: Zeleni se, ravnino, da mi oko bistriš; plodi, ravnino, bielim janjcima, da nahraniš orla, što se ovdje gniezdi!

Iza mnogih burnih bitaka i ljutih kreševa u srednjem vieku izlazi pred nas u zlatu i dragulju velmoža; na ruci nosi zlatnu jabuku, pa se njome poigrava kao lakim orahom. Ne može da priduši svoga glasa, već gromori: »Prelaka si mi, jabuko kraljevstva bosanskoga; Nikoli Iločkom pristoji samo jabuka uz krunu Stjepanovu!«

— Nebo se naoblačuje, silan se vihor diže nad Ilokom. Ta oluja traje dva gotovo biedna vieka! Handžar piše poviest tih dana u srdca raje, suzom miesi svagdašnji kruh Iločanin. Tvrde zidine nad Ilokom samo glede i broje one glave, koje su pale pred samovoljom, silom.

Ali nisu mogle dogledati. One su popucale, — one se počele runiti i rušiti, pa su ih silnici morali ostaviti. A tada su se na mjesečevu bljedilu dovezle vile planinkinje i nad krvavom prošlosti izrekle sud budućnosti:

U tom kraju težkog jada,
Neka odsad pjesma vlada!

I gle! Težki lanci robstva pretvorili se u tanke žice tamburice; jauk i lelek zamienio veseli poj — i propjevalo brdo, propjevao dol!

Uz kolievku odnjihala pjesma Šijakovića, Maršoa, koji pjesmom proslaviše Ilok, — brdašce na visini, koje Iločani zovu Kod krsta, izmamilo Karloviću poznatu omiljelu pjesmu: »U ranu zoru stajah ja!«. Jasno grlo pudarica probudilo je otajne žice u duši pjesnika Benešića. Nabožna pjesma u crkvi odhranila Iloku sina, koji nosi mitru apostola, dala biskupa Voršaka. Sud vilinji pao i na onoga pjesnika Iločanina, koji mu pjeva:

Niesi Rim, da izpred tebe
idršću silna carstva svieta,
nit Atena, puna ljudi,
lakih krila, vela lieta,
već si cvietak milovidni
u zapučku Fruške gore,
oko kog se vile roče,
kom leptiri milo zbore!

I u taj kraj, u to liepo mjesto mi smo došli... Mi ne možemo zasada šta drugo reći nego: Sretni smo i hvala vam!

Hvala vam, što nas primiste u svoje kolo. I kad odemo, dugo će naše srdce za vas osjećati, i naša pamet zanositi se za ubavim Ilokom.«

Razgledanje Iloka. ...Nakon službe Božje pokazana im je crkva, ta osobita građevina. Iza crkve pogledasmo tvrđavu i dvor baruna Brnjakovića, kasteo iločki, ruševinu stare crkve, vlastelinske pivnice i prekrasni perivoj. Osobito moram spomenuti bogatu knjižnicu, muzej i kolekciju umjetničkih slika u dvorcu Odescalchija, u kome smo proboravili čitav sat, ne mogavši se dosta nadiviti tolikim predmetima. Na ruku nam je bio upravitelj vlastelinstva g. Tobisch, upozorivši nas na pojedine dragocjene objekte...

Od Iloka do Novoga Sada. Uranismo, da nastavimo put prema iztoku. Nama se pridružiše izletnici iločke škole, koji nakaniše do Zemuna. Hladno vrieme i vjetar bunio je nekako harmoniju naših dojakošnjih dojmova, pa se izpočetka više bavismo vlastitim mislima. Tako niemo prođosmo kraj Neština, posjeda iločkih i kraj stare Koruške.

Istom liepa grupacija crkava i kućica u Banoštru prenula nas. Ne bi nitko mislio, da je to neznatno mjestance bilo nekoć »znatna varoš i tvrđava«, pače da je bilo u 13. vieku sielo biskupa sriemskog, dakle da je tu bila katedrala i kaptol, palača biskupa i kanoničke kurije. U 17. st. ostao je svemu tome trag samo u starim pisanim spomenicima. Danas je tamo zanimljivo građena katolička crkva blizu Dunava s premasivnim tornjem, jedno od mnogih djela darežljive ruke grofa Choteka iz Futoka, što mora svakom putniku da udari u oči, ali da i svaki ostane pred neriešenom zagonetkom: zašto li je tako građen?

Liepe formacije Fruške gore sa svojim najvišim brdom, Crvenim Čotom, uzdizale su naš pogled u visine, pa se i nehotice oglasila naša srdca veselom pjesmom. Tako u času ugledasmo pred sobom Čerević, milo podunavsko mjesto, pa se na palubi popitasmo i za njegovu historiju. I tu je bio prievoz, kao što je i danas, i carinara. Dakako i vlastelinstvo, pa kašteo.

Gospodovali su tu Gorjanski i Korvini. Crkve se spominju tu već u 14. vieku, kamenom građene, a u 15. vieku diele se stanovnici na Hungare i Rasciane. Danas je tamo izključivo hrvatski elemenat.

Nedaleko opazismo visoke dimnjake i biela zasječena brda. To je Beočin, gdje se kopa cement, najbolji na kontinentu Jedva je jedan profesor dospio, da o toj temi nešto progovori, kad li ugledasmo liepu Kamenicu sa starom bizantskom crkvom, miljenicom biskupa Štrosmajera. Razumije se, da se uz ovu starinu nadovezala čitava historija Kamenice. Najprije joj ulazimo u trag kao seocu »Comaneh« 1237. g.

Nakon 200 godina već je ona »varoš, grad«, znamenit sa produkcije vina s loze cara Proba. Carski emin iz Petrovaradina je spahija u vrieme Turaka. Župa je od najstarijih vremena, ali iza Turaka ostala je crkva do temelja razrušena, bez pastira, pa su fratri iz Petrovaradina dolazili, da vrše pastvu u zidanoj kapelici izvan sela. Iztočna crkva ostala je poštеđena, pa se i danas vidi.

Od Kamenice se prostire liep sag vinograda, posut liepim vilama. Amo izlieću Novosađani, da se nasrču i gorskog zraka i sladkog vina, a naužiju blažena mira. Tu je boravio dane sreće i zatišja čika Zmajovan, pa se mnoga figura iz njegovih pjesama veže za ovo liepo mjesto.

Sada već nismo znali, kuda da gledamo. Tu kamenička vojnička škola i nepredobiva tvrđava Petrovaradin. Tu željeznički most, po kojem juri željeznica, da je proguta crni tunel. Tamo Novi Sad s mnogim tornjevima i crkvama, pa još, kao naručena, digla se tri aeroplana i produciraju se pred nama. Nismo govorili, nego samo gledali. Lađa zviždnula i mi izađosmo na suho.

P e t r o v a r a d i n. — N o v i S a d. — P o v r a t a k. Dočekao nas župnik Petrovaradina i donio nam pozdrav novosadskog slavulja i pjesnika Jovana Hranilovića, koji nam nije mogao doći ususret, jer je baš u to doba čitao liturgiju.

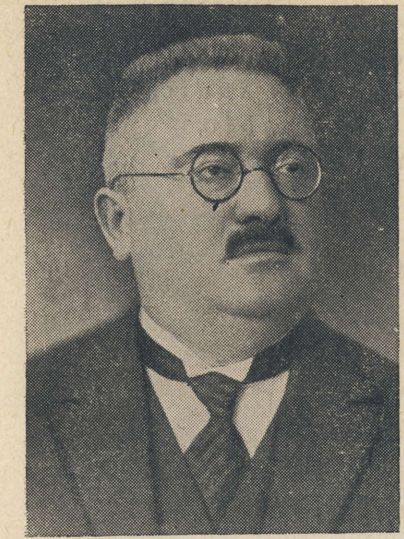
Brzim korakom prođosmo Novim Sadom. U krasnoj episkopskoj crkvi baš za vrieme službe vidjesmo liepi ikonostas s divnim slikarijama. Pogledavši glasovitu »novosadsku pijacu«

uljegosmo i u novu gotsku katoličku crkvu. Uzput pogledasmo novosadski trg, a onda se električnim tramvajem požurismo na dunavsku stanicu, gdje nas je već čekala gorostasna lađa »Wilhelm II.« Zvižduk ove lađe bio je zadnji potez našega putovanja. Bacismo oko na tvrđu Petrovaradin, gdje je u župničkom domu nekoliko mjeseci kao kapelan proboravio naš biskup Štrosmajer, pa mu u nekadašnjoj njegovoj sobici i sada čuva uspomenu spomen-ploča. Tu je živovala i blaga duša pjesnika »Saćurice i šubare« pa »Šokice« i dr.; tu je više decenija bio centar kulturnoga nastojanja u ovim donjim stranama, gdje je bila kuća Ilije Okrugića Sriemca. — S tvrđave nam mahali izletnici iločke škole, a mi odvraćali, osjećajući u duši, kao da mašemo nečemu milom i dragom, što se od nas dieli, gubi i nestaje, a za čim moramo da žalimo, jer nam je tako bilo srdcu priraslo, a tako nas brzo ostavilo...

Niema je lađa plovila bez osjećaja, pa se čisto i mi uživjesmo u tu duševnu dispoziciju, vraćajući se istim putem svojim kućama na svakdašnji svoj rad i gledajući na već viđene objekte kao na mrtve spomenike svog oduševljenja.

(»Lijepim Dunavom, crtice s puta«, Osijek 1918.).

Živko Bertić

Kako se Sriemac Nikola raja zadobio

(Pjesma iz narodne duše)

Nikola se o raj naslonio,
Preko raja u pakao gledi,
A u paklu udovica Jela.
— Boga tebi, udovice Jelo,
Zašto si se pakla zadobila?

Odgovara udovica Jela:
— Kad me pitaš, pravo da ti kažem:
Imala sam troje pastorčadi;
Jedno ište, da ga hljebom hranim,
A ja sam ga jedom nahranila;
Drugo ište, da ga pašem majka,
A ja sam ga gujom opasala;
Treće ište, da ga češljam majka,
A ja sam ga grebenom češljala.
Za oto sam pakla zadobila.
Al' Boga ti, Nikolice mali,
S čega ti si raja zadobio?

Odgovara Nikolica mali:
— Kad me pitaš, pravo da ti kažem:
P o d r u m o v a v o ć k e s a m s a d i o,
P o š o r o v a d j e v o j k e l j u b i o,
Z a o t o s a m r a j a z a d o b i o!

Moral ovoj pjesmi:

Ljubi, ljubi, ne dangubi, —
Tko djevojke ljubi,
Taj duše ne gubi!

(»Knut«, god. II., br. 6., Mitrovica 1905., str. 96.)

Stara kruška

Stara je, stara naša kruška... Bog zna, koja ju je djedovska ili pradjedovska ruka zasadila!

Seljačkom sinu, koji nema ni povelja ni starih gradina, da mu kazuju historiju roda njegova — ovo su, evo, spomenici prošlosti, što mu pričaju o vriednim činima njegovih djedova. Spomenici mili, starine drage.

Stara naša kruška mili je drug moj iz djetinjstva. Znali smo se u dušu: — ona mene u svaku košticu, a ja nju u svaku granu i grančicu. Tek smo se jedan jedini put ozbiljno posvadili, i ona me je nemilo stresla sa sebe, tako da to zanaviek pamtim. No mi smo i poslije ostali stari znanci i prijatelji — uz sve opomene majčine, da se čuvam nje matore, krhke i nevjerne.

Odvajkada stoji ona kao stožer u našoj avliji, usred sriede avlije, a uz nju se prislonio hambar. Svojim bujnim granama zakrivljivala je negda našu žitnicu kao kakvu misteriju, u koju nije svačijem oku bilo slobodno zagledati. Pod njom je naš drvnjak, a kokošima daje noćište, odkad moj otac pamti.

Na vrhu debla ima duboko duplje, i iz tog sam duplja ja svake jeseni sjenice lovio. Dvaput sam iz njega i sovurinu iztjerao.

Rasta je kao stvorena. Prvo i prvo — zgodna je! Popeti se na nju, kud god hoćeš! Onda je rašljasta. Iz povisoka debla izdižu se kao dvie svieće dvie debele otoke, a nisu razdaleko jedna od druge — baš kao stvorena za đermu. I otac je često govorio, kako će biti valjana đerma, kad se jedanput podsieče. A ja sam to dobro zapamtio, »da će biti valjana đerma, kad se jedanput podsieče«...

Jedna opet grana odbila se amo uporedo sa zemljom. Na tu granu vezao bi moj otac svake godine o pokladama ljuljačku od debele vinove loze. Sva djeca iz našeg sokaka dolazila su k meni na ljuljačku. A ja sam bio gazda od ljuljačke...

Sudiš li je po rodu i plodu, onda joj tek ne možeš zamjerke naći. Zimljara je. A rodila bi svake godine kao luda. Sve visi na njoj. Kako je usred avlije, a visoka i velika, sve se vidi sa sokaka. Pa ujesen, kad će skoro već da bude zrela, a ljudi prolaze na posao našim sokakom — to svako, čim je opazi, izvali na nju velike oči kao pestnica, pa se čudi i pokazuje prstom na nju: — Ao, čuda! Ala je ovo valjana kruška! — A mnogi, koji spazi, da sam ja kruškin i kruška moja, povikne još meni: — Ala, derane, ala ćeš se ti najesti krušaka! — A meni je to milo bilo. Ja sam ponosan bio na našu krušku, koju svatko hvali. I poslije takve pohvale odmah bi otišao k njoj, da kušam, je li već »zrela«. Pa dabome da je zrela! I sladka kao med. Zna mati, šta kaže, kad veli: — Istom o svetom Luki, istom će onda valjati!..

Mile uspomene! Negda bilo, sad se spominjalo. Kud sam ja odmako, a i naša kruška kako se promienila!

I onda je dakako bila već stara i matora, al još je bila snažna, puna granja i lišća. A danas jadna — sva gola, mršava — sva očerupana — kao da je iz vojske došla — sva izranjena i izsakaćena...

Sve one grane odozdol, meni najmilije, što su se negda majci zemlji prisaginjale i od nje kao snagu dobivale, te u jesen mene punim krilom nudile — sve su te već poodsiecane. Ni one ljuljačkine više nema... Oh, kako je kljasta bez nje stara naša kruška!

Danas strše još u vis samo dvie one glavne otoke s malom i proriеđenom krošnjom prema vršiki — sve drugo podleglo oštrozuboj sjekiri, što reži ondje na drvnjaku...

A još malo — pa će i one dvie otoke biti derma...

Niemo i ukočeno stoji sada preda mnom stari moj drug. Nema više onog bujnog zelenog lišća, da mi šapuće i treperi; nema više onih vitkih grana i grančica, da se veselo lelijaju na tihom povjetarcu i da se ljubko preda mnom naklanjaju. Kad vjetrić sada zapiri, stare grane tek muklo zahuje, kao da im je težak i najmanji pomicaj.

Nije više, što je bilo...

I gledam staroga svog druga, i čini mi se, kao da mi se tuži, kao da mi s bolom pokazuje na onu ljutu sjekiru, što je izpod njega u gukavu kladu zasječena. I nešto slušam, kao da mi spočitava moj stari drug, što bez suze ovako stojim pred njim, bolnim i samrtnim.

— Al ne vjeruj, moj mili starče! I suza zna slagati, i suho oko zaplakati! Što će suza, kad si drvo suho! Al srdce moje puno je bola. Ti gineš, starče stari, što si bio veza između mojih djedova i mene... Padaš ti, stožere kuće naše, oko kojega se kretao prvi moj život, pun presladkih uspomena...

A kad tebe sada nestane — tko će mi onda onako živo buditi te uspomene, kao što si ih ti budio, — tko li će mi onda znati onako sladko pričati o djetinjstvu mome, provedenu toli slavno u dragoj kući očinskoj!...

Ti padaš... A kako mogu ja unapredak pomisliti na rodnu kuću bez tebe, i na onu našu avliju bez tebe... stari druže moj?...

(»Vienac«, Zagreb 1899., str. 195.)

Opozicija predstojniku

Nije šala — predstojnik!

Već nataroš svašta može, samo kad hoće. A šta istom predstojnik! Možeš misliti samo: kad dođe predstojnik u obćinu, pa gospodin nataroš sve maškori repom izpred njega, kao mala kuca pred belovom, možeš misliti onda, kakav je to gospodin!

Nataroš baš može; može čovjeka oprostiti i od egzekutora i od soldačije, i od varešta i od ordinacije, pa ga zato Sriemac

uviek treba, i uviek će mu zato učiniti svaku ljubav. Dat će mu i brava i purana, i rakije i vina, i kukuruza za živad i brašna gospoji za kolače, a odvest će ga na kolima, ako hoćeš do Budima grada, pa makar kod kuće i svi poslovi propali. Jer prva je regula, ako hoćeš kuću da tečeš: živjeti s gospodom u ljubavi.

Tako Sriemac natarošu, a šta istom predstojniku! Ta njemu bi sve učinio, jer taj opet sve može! Taj bi mu valjda mogao dopustiti — kad bi mu bio prijatelj — da sveg sela usjev s marvom svojom pojede, a da mu nitko ništa za to ne može, i mogao bi mu izraditi, da sve selo porez i od mačeta plaća, a on da ni krajcare ne plati. Zato bi mu Sriemac sve, sve dao i učinio — dao bi mu i rođenu snaju svoju, da je na oči svih ukućana uštine; drugome svakom za takav čin jao i naopako, ali predstojniku ne bi mu ni trunke bilo žao.

Pa šta mislite! — ipak su se Surdučani jedanput uzprotivili svome predstojniku! Jedanput se i njima učinilo baš očito ludo, što njihov predstojnik od njih traži.

Evo, šta je to bilo.

Došla u selo neka »komendija«. To baš i nije komendija, jer je to bila »Uranija« presvietlog Ise Kršnjavoga. Ali Sriemcu je sve, što se za novce pokazuje, komendija, pa im je, hoćeš ne ćeš, i ta Uranija bila komendija. I kao na svaku komendiju, tako su Surdučani gledali i na tu Uraniju, kad je došla u njihovo selo. Oni nisu znali, da se to zove Uranija, i šta se to tamo pokazuje, — nego su samo mislili, da je i to komendija, i da su opet neki došli, da mame novce, — pa su se stariji ljudi, među njima i odbornici, kao najpametniji u selu, ljutili na tu komendiju i govorili među sobom, da bi najbolje bilo komendijaše kao i cigane tjerati daleko od sela, jer samo narod zaluđuju i novce izmamljuju. Radovali se komendiji jedino djeca i mladež, no i ti se doskora razočarali, kad su vidjeli, da ovi komendijaši ne će da idu po selu sa bubnjem i sa pajaclima, da pokažu svietu i malo zabave od svoje komendije, nego se po selu uzhodio jedini neki Brka: objesio brkove kao metle, pa i jest smiešan i nije, pa ne znaju djeca pravo, bili mu se smijali il ne bi.

Gospodin predstojnik kao da je unapried pogodio, kakvo će biti kod Surdučana razpoloženje prema Uraniji, pa je toga dana pohitio u Surduk, da kod svojih ljudi probudi malo interesa za nju. Znao je on, da je to ludost, ali vladino je poduzeće, vladin čovjek, pa tko zna, šta bi mu se sve moglo zamjeriti, ako ne bude uspjeha... Zato je pohitio, da svoje Surdučane malo oduševi za Uraniju, i da po mogućnosti postigne kakav takav »uspjeh«.

Čim je došao u Surduk, odmah je spazio, da će Uranija pobrati malo seksera, a to je upravo tako, kao da bi vladina kola zapela u Surduku u blato. A tko bi onda bio kriv? Tko drugi već predstojnik. Zato se gospodin predstojnik kao politički čovjek brzo dosjeti pomoći, pa pošalje ljude na sve strane sela, da dozovu odbornike u odborsku sjednicu.

Evo za čas mudrih seoskih starješina: težki u nogama i ćelavoj glavi, al brzi na jeziku, — a takvi se obično i izabiru za odbornike. Čim koji uđe u obćinsku kuću, nazove gromkim glasom »dobar dan«, rukuje se sa gospodinom predstojnikom i popita se s njima za junačko zdravlje, a onda samosviestno sjedne na klupu za dugački zeleni stol. Čim sjedne, počne koješta ćaskati, od dragosti, što ga je ogrijalo sunce od predstojnikove svjetlosti. Zamalo je tu kao u košnici, zuka i bruka. Nataroš najedanput učini mir, i gospodin predstojnik otvori sjednicu.

Odbornici zinuli, naćulili uši, izrogačili oči, da čuju, šta će biti.

Predstojnik počne sladko i uglađeno: — Ljudi ovako, pa ljudi onako, i najedanput iziđe s farbom, da bi obćina trebala da plati barem za školsku djecu, da školari vide ovo, što je u selo došlo.

Ljudi, kad su to čuli, i pozelenili i pobliedili, te u čudu jedan po drugom pogleda. Nisu znali, što da misle, što li da kažu — samo se snebivali.

— Pa zar komendiju da plaća djeci obćina? — usudio se napokon jedan od kuražnijih prikorno primietiti.

— Ta kakva komendija! — odvrati na to zlovoljno gospodin predstojnik. — Nije to komendija — veli im on — već je

to Uranija! A kako je bio rođen Zagrebčanin, izgovori im on to upravo zagrebački, da je to »Uranìja«.

Naopako! — jer sad je istom među mudrim odbornicima nastalo čuđenje. Neki su počeli odmah sumnjivo glavom mahati i žalostno u gospodina predstojnika pogledavati; — posumnjali su već neki, da nije možda gospodin predstojnik i s pameti sišao. Svi stali u jedan mah obzirno uvjeravati gospodina predstojnika, da to nije nuždno, što on hoće.

— A ja, gospodine! — govorili su sve jedan preko drugoga — ne treba to našoj djeci! Šta će to njima? Imamo mi kod naših kuća »oranija« dosta, i naša su ih djeca već dosta vidjela...

Tako odbornici u čudu, a predstojnik opet sa svoje strane stao da se čudi i da se u čudu ljuti. Nije mu nipošto u glavu išlo, kako su se to odbornici, i to baš njegovi odbornici, koje je baš on dao izabrati, najedanput uzeli njemu protiviti, i to baš kod ovakve malenkosti.

— Kakvu Uraniju vi to već imate? Odkud su vaša djeca mogla već vidjeti Uraniju? — stao im on čisto posprdno uzvraćati.

Ali su odbornici tvrdokorno ostajali kod svoga.

— Ta jest, gospodine, imamo mi svi kod kuće oraniju. Kako je ne bi imali! Sva naša djeca znadu već, što je to.

Predstojnik na to stao, pa se blied od srdžbe zabezeknuo u odbornike, a odbornici se opet bliedi od straha i čuđenja zabezeknuli u predstojnika.

Predstojniku je sad jasno bilo, da ima posla sa opozicijom, i to sa nezahvalnom, upravo buntovničkom opozicijom, pa mu je od iznenađenja i ljutosti sape ponestalo. Ponestalo mu u prvi mah i rieči, kojima da žigoše takav postupak. Dva-triput je brzim korakom projurio sobom, uzdihao se, a onda biesan kao ris stao, skrstio ruke, razširio nozdrve i sievnuo očima, zinuvši upravo:

— Vi...!

No prije nego je počeo s krštenjem svojih zabezeknutih odbornika, dosjeti se najedanput gospodin nataroš, te će razjasniti gospodinu predstojniku:

— Molim pokorno, gospodin predstojnik! Ljudi očito ne razumiju, šta vi hoćete. Oranija je kod nas posuda, tava, u kojoj

se mast topi, pa ljudi misle, da se ima djeci takva tava za novce pokazivati.

— Jest, jest! — uklimaju se odbornici glavama.

— Aha! — dosjeti se sad i gospodin predstojnik, i jasno mu bude pred očima. — Ta to je bio samo nesporazumak, a nije opozicija!...

Šta je dalje bilo, možete misliti. Kad je nato gospodin predstojnik raztumačio izabranim otcima surdučkim, da to nije oranija, tava, koju hoće presvietli gospodin s metlastim brkovima da pokaže narodu za novce, već da je to Uranija, u kojoj se vidi to i to, onda su blaženi otci surdučki odmah pristali na njegov priedlog, šta više dodali su, da slobodno može za občinske novce gledati tu Uraniju i sve selo, i svi seoski čobani i svinjari, jer to na svaki način mora da je za narod vrlo koristna i dobra stvar.

Po tome to zapravo i nije bila opozicija predstojniku, već samo nesporazumak, koji je izgledao kao opozicija. No naslov našoj pripoviedki ne ćemo ipak zato promieniti, — nek ostane zaradi obraza. Neka misli, tko ne uzčita cielu pripoviedku, već samo naslov, da i Sriemci, i to ne samo oni inteligentni u Iloku, već i zatucani Surdučani zacielo znadu oponirati vlasti.

Tako će barem pred neupućenima ostati Sriemcima čist obraz; inače bi im bio pred cielim svietom ukaljan. A to baš ne bi ni pravo bilo, jer napokon — tko je baš puno bolji od nas Sriemaca?!

(»Knut«, god. I. br. 17. Mitrovica 1904., str. 257.).

Na velike škole

I.

Markovo rodjenje i odredjenje.

Rodio se Marko u seljačkoj kući, od imućnijih seljačkih roditelja, dolje negdje u jednom selu u Slavoniji.

Kuća njegova otca bila je jedanput velika zadružna kuća, puna ljudi, puna radnih ruku, a ljudi bili vriedni i čuvarni,

pa kuću svoju liepo podigli i svakim je dobrom napunili. U svačem su sretni i napredni bili, samo u jednom nisu: nisu djece imali osim jedno jedino mužko diete i dvie curice. Kad je mužkarčić, otac Markov, do momčića dorastao, došla neka nezgoda, pa sve mužke glave u kući jedan za drugim u kratko vrieme poumirale, udovice se iza njih porazudavale, zamalo se i djevojke udale, tako te sva kuća najedanput ostala na jednom jedinom otcu Markovom, momku od osamnaest godina. S njim u kući ostala još i jedina mati njegova, radi njega neuputnoga i mladoga.

Mati sina oženila, a za godinu dana dobila je već i unuče — svoj kući nadu i uzdanje veliko. Liepo su mu ime Marko nadjenuli; tako mu se upravo i djed zvao, koji je bio knez seoski, sa svom se gospodom u prijateljstvu držao, te prvi kuću podigao. Malog Marka svi su u kući mazili, baka ponajviše. U ono doba bio je samac čovjek u selu svega svieta sažaljenja vriedan. Samcu čovjeku biti nit je dika niti dobro kakvo. Kakvo dobro, kakva dika može biti samcu čovjeku, kad je samac čovjek kao lud. Ide li kuda na posao, on sam svjesi glavu u kolima, žena mu se odostraga za leđima zgvrči kao kakva sirota, a kuću i avliju zaključali te ostavili selu na vjeresiju. Idu li na posao, najzadnji su; idu li s posla, prvi su. Kad su sveg svieta poslovi posvršavani, njihovi još nisu. Pa čim mu tkogod učini štogod, on mora odmah trčati sudu, da tuži, ako ne će da trpi, jer sam ništa svietu ne može, niti se može osvetiti i obraniti. Ta zlo veliko — samac čovjek i sebi i svietu na ruglo. To je ruglo osobito težko osjećala baka Markova. Njoj je uviek pred očima bila negdašnja kuća njezina, puna ljudi i ruku radinih, pa i sveg dobra puna i nikog se u selu nebojeća. A sad ostao sam sin njezin, mlad i neizkusan, i ona slaba ženska s njim, pa šta mogu njih dvie sirote suprot cielog sela? I ona se osjećala zato spram cieloga svoga dobra doista sirota. Samo je Boga dragoga bez prestanka molila, da joj unuče unuk bude pa da joj velik naraste. Onda odmah sin njezin ne će biti samac ni svemu selu nevaljanac. Onda će odmah i njihovi poslovi napredniji biti — onda će se odmah i njihova njiva zajedno sa komšinskom zazeleniti, kad joj Marko njezin ratarom bude, i onda odmah zle komšije ne će smjeti

prošće trgati s njihove bašte, kad joj Marko njezin uzmogne zajedno s dadom svojim tim prošćem tuđe glave razbijati. Ah, ta sve će to odmah drugačije biti, samo kad ona unuka uzimade! Tako je stara uviek unuka zaželjavala — a kad ga je po želji i dobila, hranila ga i njegovala, kao da je za njim čitav sviet, a ne samo kuća njezina stajala. Kadgog bi ga onako malog po širini klupe povijala, njega bi možda siromaška trbuščić bolio, ali njemu bi baka njegova bez prestanka pjevala i sladko mu tepala: — Medeni rataru moj, ta ti ćeš mi opet Borkića volove tjerati, ti ćeš dadi svome desna ruka biti; ti ćeš staru baku svoju hljebom hraniti; pa govedaru, pa svinjaru moj, kome će baka torbu spremati; pa mladoženjo moj pomodni, koga baka kad uzženi, sve će selo biti ludo i pijano, sve će selo znati i pamtiti, kad je baka ženila svog Marka. — Tako je baka vazda pjevala svom unuku i takvu mu svatbu spremala, pa gle, kako se to sasvim preokrenulo! Čovjek snuje, a Bog boguje.

II.

Marko ide u početnu školu.

Kad je Marko u osmu godinu stupio, počeo je ići u početnu školu, koja se baš one godine u njegovom rodnom selu nova otvorila, pa došao i novi učitelj Luka mjesto starog učitelja Limpeka, koji je znao vračati i obsjenjivati gore nego ciganin. Svlači mu, kažu, đak čižmu s noge, pa s čižmom zajedno otrgne mu i nogu do koljena... curi krv curkom iz noge, đak se uplaši, hoće da umre od straha, a učitelj se samo smije, kao da baš ništa nije...

Eto mjesto toga učitelja došao je u Markovo selo nov učitelj, Luka, pa čak nekud od morja sinjega. Sva su djeca govorila, da je došao po vodi, na nekom »damšiku«. Marko je mislio, kaki to mora magarac da je — taj damšik — koji po vodi ljude nosi — i nije mogao sebi nikako da predoči, kako to može biti. I nije mu pravo bilo, što je čovjek od morja došao u njegovo selo za učitelja, a tako bogme ni cielom njegovom selu. Sve je bilo nezadovoljno s novim učiteljem i svi su žalili za starim »meštrom« Limpekom. Limpek je bio sa svakim dobar i ljubezan, a ovaj Luka je neki strog čovjek, šetao se samo i razgo-

varao s parokom, a s ljudima nije htio nikakva posla imati. S djecom je bio ljut kao ris i tukao ih nemilosrdno sve po golom. No to bi mu sve ljudi oprostili. Šta za djecu! — djeca i jesu zato, da budu bijena, nego nitko ne mogaše da odobri novu Lukinu metodu učenja. Za pokojnoga Limpeka sva su djeca učila abecedu: a, be, ce, de, e, ef, ge, itd., a na svršetku abecede rekla su djeca: ipsilon, cet! — i to se onda djeci najbolje dopalo. A sada kod Luke izpala neka nova moda abecede. Djeca se sve muče, hoće dušu iz sebe da izpljuju, kad izgovaraju abecedu; sve govore: a, b, t, v, z, ž, a ono, što se djeci najbolje dopalo, ono »ipsilon, cet« — toga više najedanput nema. Tako eto ljudi sve hoće da budu pametniji, pa ono, što je bilo uviek dobro i što je sav sviet volio, to najedanput ne valja, i sve je selo ludo — stari učitelj ništa ne zna, samo je novi učitelj mudar i pametan.

Kod toga eto novog učitelja Luke počeo je ići Marko u školu. Baka njegova bila je odlučno protiv škole: — Šta će dite tamo badava da se s dicom tuče? — govorila je ona. Bolje bi bilo, da on ide odmah uz svinje ili uz goveda; i njegov je otac tako rano počeo, pa kad nije njegov otac učio škole, ne treba ni on da bude od svog otca pametniji. — He, al došlo je od obćine, da djeca od jako moraju ići u školu, jer će se drugačije globa platiti, pa otac Markov bio zato, da diete ide u školu, a pristala je na to i mati: — Dite je još nejako — govorila je opet ona — nije još da ide za marvom, pa bolje da ide malo u školu, dok jači ne postane. — Tako je u kući nadvladala stranka za školu i Marko postao školarom. Onaj dan, kad je prvi put imao da pođe u školu, pala baš jaka kiša, blato se po selu razvalilo do koljena. Baka se pobojala, da diete nejačko ne će gdjegod u blatu zapasti, pa morao dada Marka na leđa uprtiti te ga u školu donieti. Čudio se mali Marko, kad je svom dadi na leđima u školu došao — toga čuda nikada zaboraviti ne će. Da dreke, da vriske dječje pred školom! Dopalo se malome Marku u školi — djece puno, nikada ih još toliko nije vidio, pa sve se hvale, što koji imade. A u Marka sve najljepše. Dada mu kupio nove opančiće, majka dala zelene čorapke, kao velikome. Obukli mu novu »benu« i posvečani mu šeširić dali, a baka mu sašila novu

šarenu torbicu, pa u torbicu turila veliku komadešku kruha i suhih šljiva i orašaka.

III.

Marko se počinje spremati za gimnaziju.

U školi se dobro učio Marko. Znao je od sve djece najbolje čitati te iza učitelja ponavljati. Dopao se i popi i učitelju. Oni odmah našli u njemu talenat. I odmah s prva kraja počeli se popa i učitelj među sobom razgovarati, kako bi dobro bilo proturati toga dečka u gimnaziju. To će biti dobar đak. Tako se oni prvo razgovarali, a onda jedanput rekli i Markovom otcu.

Markovom otcu bilo je to milo, ali je on ipak glavom odmahnuo: — A, jok, gospodin parok i gospodin učitelj — to ne može nikada biti! Vidite vi, da sam ja čovjek samac, da jedva čekam samo, da mi on bude od pomoći. Sve je to liepo, ali to ne može biti.

Tako je odmah kuražno rekao popi i učitelju, ali njihove rieči nije zaboravio. Usjekle mu se u pamet, kao da su prokletstvo nad njim izrekli — tako je poslije često puta govorio otac Markov — te rieči pope i učitelja ostale su mu u srdcu, da poslije kao crvi raztočnici vazdan kopkaju po njemu. Njegov sin mogao bi biti gospodin danas sutra — to nije šala, to se lako ne zaboravlja!

Odmah, čim je došao kući onog dana, kad je to tako čuo od pope i učitelja, odmah je to rekao svojoj ženi, Markovoj materi, i baki. — Kaže popa i učitelj tako i tako, a ja velim, pa ne bi to loše bilo — reći će on kao njima dvjema.

Al žene, kao obezumljene, obadvie u njega oči izkolačile. — A jo, čoeče, pa jesi li ti poludio? — oborile se odmah na njega. — Pa ti si zar rekao njima, da bi ti njega dao?

— Pa da — odvrati on njima istim glasom kao i prije, da baš vidi, što će one na to. — Ja mislim, da bi to dobro bilo.

Tako on njima — ali jao, brzo se za svoju šalu pokajao! Kao ose navalile na njega ženske glave. — Ti taki, pa ti onaki, pa zar bi ti svoje dite u bili svit dao — kraj svojih njiva i kraj dobra svoga? Kaki si ti otac? — Materi Markovoj stale odmah

suze iz očiju frcati, a baka se razžestila, pa stala sievati kao munja po sobi, i svaki bi se čas zaletjela sa zgrčenim pestnicama sinu pred oči — te najbolje bi voljela da mu pamet onu ludu njegovu prodrma malo, kad je utekla za pete, pa je mogao naopako kazati — pa navalila i na popa i na učitelja.

Učitelj i popa nisu ni poslije mirovali. Otcu Markovom već počelo bivati krivo, što mu uviek o jednom te jednom razgovaraju, te im se već stao uklanjati, da nigdje samo s njima u razgovor ne dođe. Ali ne možeš se ti popi ukloniti, pa makar mu se uklanjao kao dušmaninu, kad je popa na svakom mjestu. Dođeš u crkvu, dabome da je tamo — ali je i pred crkvom i za crkvom, te kudgod pođeš, je l' u bircuz il u obćinu, il u dućan il kudgod u selo, svaki čas naiđeš na popu, a uz popu nađe se i meštar. Tu odmah njih dva spopadnu Markova otca: — No, šta je gazda, šta ćemo s Markom? A on ih onda mora slušati i sve im odobravati, što mu kažu — šta će drugo, ne će valjda popu reći, da ne zna, što divani.

Poslije svakog takog razgovora s popom i učiteljem bilo je krivo Markovom otcu, što ga tako napastuju, al i svaki put je poslije takvog razgovora osjetio, kako je mekši nego što je bio prije. — Ipak ljudi ne govore loše — mislio je u sebi — ne misle loše — moglo bi to i dobro biti...

I žena je njegova isto mekša postajala. Dugo je spočetka grdila i popa i učitelja, čim bi joj njezin čovjek spomenuo, da je opet razgovarao s njima, pa oni vele tako i tako — no malo pomalo, pa počela i ona u sebi misliti, kako bi to ipak liepo bilo, kad bi njezin Marko popa bio... Kakva bi to samo dika za nju majku njegovu bila...! Uh, čim bi joj to pred oči došlo, odmah bi joj srdce življe zakucalo, a suze na oči udarile. I radost bi je i žalost najedanput spopala, te ne bi ni sama znala, što bi — i kad bi se stvorio onaj čas popa pred njom pa je zapitao: — No, bi li dala Marka u gimnaziju? — jedva da bi rekla: — Ne bih — tako je mekana znala biti na mahove.

Jedina je baka ostala tvrda i bila je uviek biesna, čim bi došla na red gimnazija. — A k vragu i vi i vaša gimnazija! — rekla bi odmah, čim bi tko o tome spomenuo. — Odmah ću ja sutra njega poslati u njegovu gimnaziju, tamo na Aršanj, za svinjama — ne treba više ni ići na oči tim ludama u toj školi!

Tako je govorila baka. Ali dobra Markova baka umrla je još prije nego što je on početnu školu svršio — nije sirota dočekala, ni da joj Marko njezin ratarom bude, ni da Marka oženi svoga. Umrla sirota baka, a s njom nestalo Marku i jedinog zaštitnika od gimnazije — tako te će Marko još morati napokon poći u gimnaziju.

IV.

Otac bi ga već dao u gimnaziju, ali mati još ne da.

Kad je Marko svršio četvrti razred početne škole, odmah sutra dan, što je bio razpust škole, hoće on da ide s kućnim svinjarom za svinjama. Nabavio dečko sebi već i štap, i bič, torbu mu već odavna spemila pokojna baka, te hoće da pođe za svojim poslom; jedva je dočekao, da se svrši jedanput ta škola.

Prošli tako i praznici, došao već blizu i početak nove školske godine, a Markov se otac jednako smišljao, popa ga jednako nagovarao.

Kad je bilo nedjelju dana prije nego što će nova školska godina početi, pozove popa Markova otca k sebi u kuću, da se s njim ljudski porazgovori; vrieme je već. Pozvao je i učitelja. Dvojica će moći bolje govoriti.

Markov otac bio je sada već puno mekan, kad mu je popa sve liepo razložio; nije mogao ništa da kaže, konten je bio, samo se potužio na veliki trošak. Kod pope je živio njegov stari otac, isto tako ratar čovjek, pa je taj njemu napripoviedao, kako se na škole seljak čovjek silno iztroši — da to nije ništa za seljaka čovjeka. Ali popa i učitelj složno su stali u isti čas miriti ga, da se ne boji. Oni imaju prijatelja, oni će već gledati, da mu olakšaju — samo nek se on ništa ne plaši velika troška. Kad mu je tako sve bilo iztolmačito, onda Markov otac nije mogao drugo, nego je rekao: — E pa, gospodine, kad je sve tako, kako vi kažete, onda ja nisam protivan, samo još moram mater da pitam. — Ali kad je došao kući i ženi to rekao, žena u plač. — Ona to učiniti ne može, ona svoje dite od sebe dati ne može. Sve što joj se prije kadgod i činilo, da bi dobro bilo, kad bi njeno dite jedanput klerek bilo, kad je došao odlučan

čas, sad joj se opet sve to uzprotivilo. Po cieli je dan suze ronila, nije mogla ni da jede ni da radi pravo, po cieli je dan mislila samo, što bi učinila. Stvar nije mala, radi se o svem životu njena diteta. Čovjek joj rekao, da dobro pazi, što govori, jer bi je moglo danas sutra kleti njeno dite — Hu, a to nju u srdce zabolilo — pa nije ona dušmanin svome ditetu, i srdca bi mu svoga dala, ali da ga u sviet bieli turi od sebe, to ona ne može da učini. Koja je to majka još tako učinila? To nije za ovaj naš šokački svit; kud će ona njega tobož za bilim kruhom u svit od sebe slati, kad on ima kruha svoga dosta i kod kuće; a jok, ne može to nikako biti, ona ne može svoje dite od sebe dati!

Takvu je konačnu rieč morao njezin čovjek i popi donieti.

Popa se razljuti: — Pa kad baš ne ćete dobro svome djetetu, a vi radite, što znate, ja vas više nagovarati ne ću ni svojih rieči u ludo trošiti.

Tako je došla nova školska godina, a Marko ostao kod kuće, i nije otišao u gimnaziju.

V.

Marko će učiti gimnaziju kod kapelana — ali opet ne će.

No gimnazija u Borkića kući još nije s time sišla sa dnevnoga reda. Popa nije prestao govoriti o tome, kako se zaprietio, već gdjegod se sreo s Markovim otcem, on mu to pod nos metnuo, što nije htio da ga sluša, a Markov se otac branio, da nije on kriv, već žena: — Znate gospodine, da su žene lude, ne možeš s njima ništa pametno učiniti. — Tako je uviek grdio pred popom ženu i svu krivnju na nju bacao, a u srdcu mu baš i nije bilo protivno, što mu je žena takva — sve razloge ženine i on je usvajao. Tek pred ženom nije to htio nikada da prizna, nego čim bi kući došao iza kakvog razgovora s popom, osobito kad bi malo napit bio, on bi odmah pred ženom uzeo popinu stranu.

Osim pope došla je zatim i još jedna napast za Markove roditelje, osobito za majku njegovu — novi kapelan. Došao u selo kapelan, mlad, liep kao anđeo, pa još od paorskih roditelja, tamo ne baš daleko iz jednoga sela; neke su mu žene i

otca poznavale. Markova majka riedko išla u crkvu. Bože mi prosti, uviek se zato jadala i žalostila — ali šta će, kad ne može, kad je sama kod kuće, pa kao prikovana, nikuda ne može. Ali sada, čim je čula, da je došao novi kapelan, i da »piva misu ko slavić«, a ona odmah drugu nedjelju pošla u crkvu, ostavila čovjeka kod ognjišta, da vidi i da čuje. Bože moj, do sita se u crkvi naplakala! Čim bi se kapelan, onaki mlad i liep, okrenuo od oltara prema svietu te ruke razširio i rekao: Dominušvabiskum — a ono sjajno ruho razširilo se na njemu, Bože mi prosti, kao na Isukrstu — majka bi Markova sva protrnula od dragosti i zaplakala: — Bože mili, kako bi to lipo bilo, kad bi taki bio njezin Marko...!

Kad je kući s mise došla, nije ni jesti mogla, a ni čovjeku njezinom nije sladko bilo — ne znaju, što bi — da ih ubiješ, ne znaju, što bi najbolje učinili.

Sad uz popa napao Markova otca i taj kapelan.

Jednoga dana, kad je Markov otac baš išao u dućan, naiđe na popovu kuću te sretne pred kućom popa i kapelana.

— Faljen Isus. — Uviek hvaljen! — i odmah tu oni udare u svoj stari divan.

— Znaš li, more, šta sam ja smislio? — reći će odmah popa Markovu otcu.

— A šta, gospodine? — odvratit će on popi, smiešeći se.

— Znaš li, da bi još Marko mogao ove godine u gimnaziju, pa ovdje u selu?

— Hm! — začudi se Markov dada i odmah se s noge na nogu premjestio. — Pa kako to vi mislite, gospodine?

— Liepo! Evo gospodin kapelan, on ga može podučavati. Ti ćeš mu samo knjige kupiti, a za pet mjeseci otići će on s Markom u Osiek, pa će Marko tamo izpit napraviti.

Tako reče popa — a Markovu otcu to odmah bijaše po volji. — Hm! — pomislio je on — to bi dobro bilo, bio bi Marko i u gimnaziji i kod kuće, a troška ne bi bilo velikoga!

Još se tu on o toj stvari s popom razgovarao — popa će sam sve knjige, što treba, naručiti, pa će mu poslije platiti, što košta, samo neka se još kod kuće sa ženom porazgovori.

Kad je Markov otac došao kući i sve ženi izpripovjedio, pristala sad konačno i ona. — Kad je baš tako, pa i njoj je

pravo, sad se više nije mogla ni ona izgovarati. Baš ih popa pošteno uhvatio, sad ni kud ni kamo, već mora Marko kod kapelana u gimnaziju.

Popa, čim je čuo, da i Markova mati pristaje, odmah knjige naručio. Knjige uskoro sve liepe nove došle, i Marko sada samo da počne — bio je već i on spreman, da uči, kad ne mora od kuće ići, a da će baš učiti za gospodina, to mu nisu ni govorili.

Ali upravo dan prije nego što će Marko prvi put kapelanu doći, pošla nekom nezgodom Markova majka u selo, svojoj kući, gdje se je rodila, pa baš naišla na popovu mater, paorsku ženu, kao što je i ona. Odmah njih dvie udarile u divan, a već odavna nisu.

— A šta ja čujem, Marice — počet će odmah popova mati — hoćeš da daš Marka, da uči kod kapelana?

— Ta da! — odvrati joj Markova majka pola plačnim, a pola radostnim glasom — kad je eto navalio i gospodin i onaj moj, pa sam morala pristati i ja — što im drago, eto im, neka probaju.

— Jaoj, Marice moja — približi se na to još više popova mati Markovoj majki, i reći će joj onda tajinstveno i kao preplašeno. — Težko mi je, ali moram ti reći: — Znaš ti, da taj naš kapelan nije baš kod čiste pameti ni kod svoga zdravlja...? Kako znaš valjda našu sobu, gdje ja i moj stari spavamo, ta je soba baš preko puta kapelanovoj — pa znaš ti, Marice sestro, da mi njega u pol noći čujemo, kako on viče nešto, pa jauče — znaš, da ga je strašno čuti!...

Tako izpripovjedi popova mati, a Markova mati samo što probliedi, ništa više govoriti ne mogaše, već odmah pojuri kući.

Kad je dojurila kući, sve je odmah na dušak svome čoeku izpripoviedala. — Ja ne mogu njemu diteta dati, kad je to tako s njime — završila je svoje pripoviedanje. — Ne mogu ni pod živu glavu, jer moglo bi se dite još preplašiti od njega, moglo bi od straha još umrieti zbog njega.

Markov otac i sam uvidio, da je tako, te sutra dan mjesto Marka došao on popovoj kući i rekao popu: tako i tako — nije mu rekao pravi razlog, nije smio, nego je rekao, da se opet sa ženom predomislio, da ne može svoje diete u školu dati, pošto mu treba kod kuće.

VI.

Marko u obćini — izučava upravu i hrvatsko-srbski spor.

Čuda samo, kad se čovjeku uvrti neki crv u mozak, pa nikako napolje ne će! Markov otac ipak je i dalje mislio na gimnaziju — prokletstvo, gotovo pokletstvo! Najteže mu bilo, što je knjige kupio. Bacio se čovjek u trošak, petnaest forinti za knjige dao, a knjige liepe i nove, pa sad da trunu zabadava na tavanu!

Baš je težko bilo otcu Markovu, na sto je muka bio: nije znao, što da radi.

Ali došao mu sad u pomoć i seoski nataroš.

U selu bio neki mudri nataroš, koji je znao »sa ljudma živit«. »Krća« ga ljudi zvali, pravo mu ime Marko nikada ni čuo nije, a nije se zato ni interesirao.

Ele taj Krća nataroš svjetovat će liepo Markova otca — da on dade Marka njemu u kancelariju, pa će ga on izučiti za nataroša; boljega mu gospodstva od toga ne treba, kaže, jer svi nataroši dobro žive, — a njemu za trud i nauku dat će Markov otac, kad mu što na pamet padne; on puno ne će ni tražiti. Baš neki dobar gospodin, nataroš, koji puno ne traži...

He, to se odmah dopalo Markovu otcu; još bolje mu se dopalo, nego što je ono popa rekao, da uči Marko kod kapelana. Nataroš — mislio je on u sebi — kud će doista boljeg gospodina od nataroša! Gle, kako ovaj naš živi, sav mu sviet nosi, a on samo prima! Čudio se samo Markov otac, kako da on, ili nataroš nije prije došao na to — ta to je upravo ono pravo! Šta mislite samo — nataroš biti, pa u svome selu! Ta tamo blizu u jednom selu bio je tako nataroš u svom rođenom mjestu, pa on kuću, a kuća njega pomagala, i čudo božje, kako se ogazdili ljudi, postala braća nataroševa spahije.

Čim je došao kući, odmah je ženi taj novi plan izkazao.

A i žena sad na to odmah pristala. Pristala, pa šta ne bi — nek proba s njim, što hoće, mislila je ona, samo nek joj ga iz sela nikuda ne vodi.

Tako Marko počeo doskora ići u obćinsku kancelariju. I njega su opet lako nagovorili na to, a njemu je opet sve pravo bilo, samo kad ne mora nikuda od svoje kuće.

Počeo tako Marko ići u natarošku gimnaziju — liepu gimnaziju!

Dugo Marko u obćini nije bio, ali je za kratko vrieme toliko toga vidio i naučio u obćini, da će zanaviek biti od toga pametan.

Naučio je u prvom redu čitavu upravu u našoj zemlji.

Prvo je i prvo vidio Marko, kako obćinska gospoda žive. Sad ima u njihovu selu načelnik, paor čovjek, obično najgori u selu, neradin; piti hoće u svako doba, niti šta zna, niti radi, već sjedi samo pred obćinom i gleda prieko u bircuz, hoće li biti kakvo aldumašče, a natarošev i predstojnikov i kuhan je i pečen. Štogod hoće od njega, on će im učiniti. Ali u Markovo doba nije bilo takvoga načelnika, već je bio i načelnik i nataroš plaćen gospodin. Marku nije ni danas jasno, zašto je onda moralo biti onako, a sada može biti i ovako. Tek sjeća se samo, da je onda načelnik u njihovu selu bio neki rod predstojnikov. Ali dobro sad, kako bilo — bilo pa i prošlo — samo je onda bio u obćini načelnik i nataroš, obadva s debelim podvaljkom, i živjeli su baš gospodski. Nataroš se doduše uviek na posao tužio, ali je zato uviek imao kada zajedno s načelnikom ići u bircuz, kadgod je trebalo piti kakvo aldumašče. A to je bilo svaki čas, kako se sjeća Marko. Često je opet Marko i u kancelariju pivo donosio; tom zgodom je i Marko prvi puta probao pivo, pa je gorko bilo, al on je ipak mislio, da mora da je dobro, kad ga takva gospoda piju.

Zatim je naučio Marko, kako gospoda u obćini kradu. Nije baš vidio, kako to oni rade; to on nije mogao vidjeti, ali je doživio za ono kratko vrieme, da je načelnik, isti onaj rod predstojnikov, dospio u zatvor radi krađe, a pisar jedan pronevjerio 300 forinti, pa pobjegao s novcem nekuda, gdje ga nisu mogli naći.

Zatim je vidio Marko, što je to predstojnik i kakav je to veliki gospodin. Kad bi čuli nataroš i načelnik, da će doći predstojnik, obadvojica bi redovno pobjesnili, i onda bi im uviek Marko bio štogod kriv. A kad je predstojnik iznenada

došao, onda nataroš malo da se nije pred predstojnikom morao pobljuvati. Siroma nataroš, imao je slab želudac. Pa kad god bi predstojnik došao, odmah bi i načelnik i nataroš iztrčali iz kancelarije kao bez duše. Nataroš bi iznio stolicu, da gospodin predstojnik uzmogne s kola sići, a načelnik bi svlačio u kancelariji one zimske čizme s predstojnikovih nogu. Za pandura je to bio odviše častan posao... Nitko u varoši niti ne sluti, kakva je to velika zvjerka, kakav je to veliki gospodin — gospodin predstojnik.

Ali Marko je to na svoje oči gledao, kakav je to gospodin, pa to dobro znade, te se baš odonda i naučio poštivati predstojnike.

Zatim je još naučio Marko, kako se politika vodi, i što je to »hrvatsko-srbski spor«.

Selo je Markovo čisto šokačko, nikakve druge vjere u njema nema — osim dakako Švaba i Čivuta, jer gdje bi selo, pa još u Sriemu, bez Švaba i Čivuta bilo? No kad pustimo Švabe, da zemlju oru, a Čivute po dućanu da šićare, onda u selu nikoga ne vidiš, osim Šokaca i uprljane šokačke djece, ni jedne kuće racke nema. Nema u Markovu selu Raca ni jednoga, ali su zato gotovo uviek u njemu obćinski činovnici bili Raci — ili kako oni sami sebi kažu — Srblji.

Tako su i za vrieme, dok se Marko u obćini školovao, bili svi činovnici u obćini Srblji, i načelnik i nataroš i eksekutor i pisar. Osim toga sjedjela su još četiri Srbina u obćinskom odboru, jer obćini Markova sela pripadalo je još jedno selo, gdje su na dvie trećine Srblji, a na trećinu Rušnjaci bili. Pa to selo biralo u obćinski odbor šest ljudi — četiri Srbina i dva Rušnjaka.

Među Srbljima bio je uviek biran njihov popa, i taj popa bio je ujedno i glava srbske politike u obćini. Imao je uz sebe sve činovnike, imao četiri svoja pouzdana čovjeka, koji će s njime i u vatru i vodu, a što je najljepše, znao je malne kod svake zgode zadobiti za svoju stranku i Šokce odbornike. Bio je dakako u odboru i šokački pop, ali je on bio neki priek čovjek. Nije nikome zla učinio, ali opet ga ljudi nisu voljeli, jer nije znao s njima da vašari. Srbski popa pak znao je s ljudima da

živi, znao je i da im smaže i da im slaže, i znao uviek za sebe stranku da stvori, pa je tako nadjačao šokačkoga popu. Šokce je racki popa znao najviše zadobiti tim, što ih je plašio, da je njihov popa protivan vladi i da uz njegovu stranku ne će selo ništa moći dobiti od vlade. Osim toga — govorio je on — njihov je pop Hrvat, on mari samo za svoju Hrvatsku i svoje Hrvate, te bi htio samo i Srbe i Šokce pohrvatiti, a briga njega za selo i seoske nevolje. Šokci opet, mudri i triezni ljudi, brzo to shvatili. — Da, da i jest tako, kao što čovjek govori — te pristali uz njega sa svom svojom šokačkom dušom i tielom. A pop Joca triumfira! Tamo njima šokačku — hoće on njima pokazati, šta Srbin zna i može!

Uz pop — Jocu postali kuražni i načelnik i nataroš, pustili i oni rogove, tako te ćeš vidjeti samo čuda, što se u jednoj obćini, gdje je hrvatsko-srbski spor, može svašta dogoditi.

Otvoreno neprijateljstvo između hrvatske i srbske stranke započelo se prigodom izvješenja tablice: »Pušiti je u obćini zabranjeno«.

Načelnik i nataroš dali te tablice tiskati u srbskoj tiskari u Mitrovici, pa dali tiskati na prvom mjestu s velikim i jako debelim ćirilskim pismenom: »Pušiti je u opštini zabranjeno« — a dolje pod tim tek na drugom mjestu, i to s malim, sitnim, sirotinjskim latinskim pismenima natiskali: »Pušiti je u obćini zabranjeno«.

Šokački popa, čim je to opazio, odmah stao galamiti, kao da ga je tkogod šakom po očima šopio. I kad je došla prva odborska sjednica, on je odmah izazvao načelnika, da mu odgovori, zašto je on to učinio, i kako je on to smio učiniti u hrvatskoj zemlji i hrvatskoj obćini.

Načelnik ustao te nevin kao janješce liepo i mirno raztumačio, kako nije on te tablice tiskao, već tiskar, a kad ih je takve dobio, on je mislio, da mogu ostati; čemu mienjati i opet obćini trošak praviti, kad je to i onako jedna malenkost.

Nataroš i pop Joca pomogli načelniku, tako te šokački pop izišao pred svojim župljanima kao lud čovjek. Vidiš — čudili se Šokci među sobom — za čega se naš popa stao srditi i larmu praviti. To je baš lud čovjek! Nije mu dosta jednog troška, nego bi nam htio još jedan napraviti.

Kad je tako srbskoj stranci prvi put uspjelo Šokcima podvaliti, šta ne bi probali i još koji puta.

I desila se prilika doskora. Došla neka slava, pa trebalo iztaći na obćini barjak, a obćina nije imala barjaka. Načelnik dao barjak napraviti. Kupio sukna bieloga i modroga i crvenoga, te dao obćinskoj babici, da to sašije ovim redom: Crveno, modro, bielo.

Dao načelnik napraviti takav barjak, te ga iztakao na dan slave na obćinu. Šokački popa opet iz kože da izkoči, kad je to vidio u svojoj rođenoj župi. Hu, kao ris dotrčao pred obćinu i stao larmati: — Kakav je to opet bezobrazluk; kako su smjeli iztaći srbski barjak na hrvatsku obćinu. Nataroš u obćini da se razpukne od prigušena smieha, a načelnik se vani pred ljudima opet kao nevinašce sasvim mudro čudio: — O ljudi, ala čuda i zla golemoga — zabunila se babica, te prevrnula malo farbe, i sad hajde da deremo svu zastavu te novu pravimo i nov trošak na siromašnu obćinu da navaljujemo — nije već još nešto!

A ljudi opet dali pravo načelniku.

Pa još ni to pop Joci nije dosta bilo, nego je malo zatim napisao još i dopis u »Narodnim Novinama«, gdje je svietlome banu i visokoj vladi sve ljudski opisao, kakve su to žalostne prilike u našoj obćini, kako ima nekih ljudi, kojima je samo veliko-hrvatska buntovnička politika na pameti, te vazda bez prestanka ruju i kopaju, i ljudi nikada mira u obćini nemaju, a oblasti se moraju samo brinuti za mir i poredak, pa nemaju vremena uz svu svoju volju da se bave prerazličitim narodnim potrebama. Vrlo je dobro pop Joca opisao te rovare i popa šokačkoga. Nataroš i načelnik, kad su to čitali, zatvorili se u obćini te trli ruke od radosti i smijali se: — Ala je majstor, ala je obješenjak pop Joca, taj baš znade politiku!

Tako je eto za kratko vrieme svoga školovanja u obćini Marko mnogo vidio i mnogo čuo, a sigurno bi još i više toga čuo i vidio, da je mogao štogod dulje ostati u obćini. Ali nije mogao, nije se tamo dopalo Marku. Jednoga dana prevalio Marko cielu bocu tinte na stol, gdje je šegrtio. Pa to uradio, kad je baš najviše ljudi u obćini bilo! Desio se među ljudima slučajno i kum njegov rođeni, te on, kad je vidio, šta je kumić uradio,

brže bolje runjavom stranom svoga kožuha svu onu tintu pokupio i stol obrisao, te zauviek svoj kožuh zapečatio — ali badava sva ljubav kumova, krmača se na stolu nije dala sakriti. Nataroš to opazio i pred svim svietom Marka izgrdio — a Marko sutradan »zbogom diko« — ne će njega vidjeti više ni obćina ni nataroš!

VII.

Nesreća u selu, koja će Marka turnuti napokon u gimnaziju.

Sada bi Marko sigurno otišao za svinjama, da nije bila zima, pa i otac i mati rekli, da još ostane kod kuće do proljeća, a čim proljeće i Đurđev danak dođe, onda će i on na pašu za svinjama.

Međutim dogodilo se u selu nešto prije Đurđeva danka, što će odlučno zakrenuti stazom Markova života i Marka konačno ipak spraviti u gimnaziju.

Pred Markovom kućom bila je još jedna kuća Borkića, njihovi nekad razdionici. Bila u kući samo stara mati sa dva sina. Jedan je sin bio oženit, a jedan još mlad momak. Onaj oženiti živio sa ženom samo dvie godine, pa mu žena umrla, a on ostao mlad udovac. Mlad lud počeo opet ići po divanâ kao nekada, kad je bio neženjen. Potražio sebi i djevojku. Tražio djevojku, pa će naći sebi nesreću. Jedne pokladne večeri, kad su baš bili svatovi u selu, izašao i on uveče gajdama — izašao zdrav i živ i veseo, a donieli ga kući pred ponoći mrtva i ledena. Udario ga neki momak ćulom po glavi, tako da je odmah pao i nije se više digao.

Liepi su ti naši narodni običaji!

Marko se sjeća i nikad ne će zaboraviti, kako su se onda svi seoski momci divili onomu momku, koji je udario ovoga njegovog komšiju i koljenovića po glavi, i kako su ga slavili kao kakvog junaka. Na sva usta se pripoviedalo tada po selu, kakvu je ćulu imao taj momak: na onoj debljini, kažu, poizubijao same čavle, da bude teža i da jače tuče, pa je, kažu, taj isti momak bio neki frižak i okretan momčić, — u tren oka razbit će ti glavu, čim mu se primakneš. A njegov princip kod tučnjave bio je, kako su drugi momci o njemu pripoviedali,

ovaj: — Kad se, kaže, s kim potučeš, nemoj se odviše zatrkivati, već pazi samo, kuda ćeš da ga dohvatiš — najbolje je po tjemenjači, ondje, gdje je mekano kod djeteta, tu treba dušmanina samo jedanput kvrcnuti, pa je odmah pokojni.

I u takvoj je eto školi bio Marko, i to je on naučio. Samo šteta, što nije i on tako okretan i što srdca nema psećega — inače bi mnogima tikvu razbio, jer mnogi su mu krivi.

Nego krasni su doista ti naši narodni običaji! Baš je vriedno, da se popišu i ovjekovječe, jer sada, kako Švabe dolaze amo k nama, težko da ne će izginuti ti liepi naši vitežki običaji. Jer Švabe se, kako je poznato, tuku papučama, sve po zubima mjesto po glavi, — pa bi mogao taj običaj i među naš golubinji narod doći, a to bi bila za nas sramota.

Markova majka, čim je sutra čula za nesreću, odmah onamo pritrčala, da vidi, šta je.

Kad je došla tamo u kuću, imala je šta vidjeti: žalost majčinu neiskazanu. Nesretna stara majka na koljenima kleči čelo glave svoga sina i hranitelja svoga.

— Jaoj, žalosti težke! Ima li za mater većeg jada i većeg udarca?

Markova majka vratila se kući sva zelena i zaplakana; preplašila se, sledenila se.

— Jaoj, čoeče, čoeče! — zavapila je odmah s praga. — Vodi nam sina odmah u školu, vodi, da mi bećar i divandžija nikada ne bude! Bolje da ga uviek i nemam pred očima, nego da ga ovakvog jedanput ugledam!

Preplašila se sirota majka ljuto, da će i ona tako jedanput od svog Marka dočekati. Bit će i on jedanput momak — mislila je ona — i lud isto tako, kao što su momci, pa će trkati po divanu i tući se po sokaku — pa tko zna, ne će li i ona njega ovako jedanput dočekati. — Jaoj, kad bi samo pomislila na to, odmah bi je srdce zaboljelo, kao da ga je tkogod klieštima zahvatio. — Nek ide — nek ide samo u gimnaziju! — svaki bi čas rekla u sebi, kod pomisli na taj čas. — Nek ide pa nek se pameti nauči, neka čovjek bude, a ne bećar i luda dovika.

Sve što je nekada protiv gimnazije izmislila — sve se sad izgubilo, i ona navalila na čovjeka, nek ide samo popu, nek

divani s njime, pa neka ga vodi, ako hoće odmah u Osiek — neka ga vodi, kud zna, samo da ne ostane ovdje među bećarima, koji za Boga, koji za dušu ne znadu.

U takve sad majka diple udarila, a otac i onako nije već odavna protivan bio, pa će tako Marko ići sad u gimnaziju, čim dođe početak druge godine.

VIII.

Marko ide u gimnaziju.

Kad su došli praznici i prošli, i opet nova školska godina došla, pozove opet popa jednoga dana Markova otca k sebi.

— No, šta je — hoćemo li ići sada s Markom u Osiek? — upitao popa Markova otca, gledajući u njega sumnjivo. Čekao je naime opet kakvu izmotaciju, već nije više ni vjerovao, da će biti šta od Markove gimnazije.

Ali Markov otac odgovorio je ovaj put kuražno: — Da, hoćemo! — Nije tako u sebi ni bio kuražan, koliko se bojao pope, da opet ne će dreknuti na njega — a imao bi i pravo, mislio je u sebi, jer ga je kao jednog popa i suviše varao.

A ostala kod rieči ovog puta i Markova mati. Nije ni ona u srdcu bila tvrda. Zaplakala bi još uviek, kadgod bi se sjetila, što je uradila i na što se obećala — ali pamet joj je govorila, da je dobro, što je uradila, a osim toga bojala se i ona pope. — Sada baš ne bi liepo bilo, kad bi ga i ovaj puta prevarili.

Sutradan — ah, nikada Marko ne će zaboraviti toga dana!

Njemu nisu ništa rekli. Znali su dobro, da ne bi dobili od njega odobrenja za svoj naum, pa ga nisu ništa ni pitali, nego su samo mislili, kako će diete prevariti, ako bi se ono štogod dosjetilo. Još dan prije osjetio je Marko, da u kući nisu čisti poslovi. Majka stala piliće čupati, šunku kuhati, pogaču miesiti i kolače peći. A neprestance oči briše, svaki čas pogleda u Marka, uhvati ga i hoće da ga ljubi, a on se ne da, otima se, i čudi se, što joj je najedanput. — Majko, šta ti to spremaš toliko? — pitao ju on, radujući se, što se u kući neka gostba sprema, a ona mu odvratila: — Šunka za kosce, rano, a ovo drugo za nas — i kraj toga mal da nije opet u plač udarila, usta joj se razvukla kao harmonika. Čudio se Marko i zapitao

je, što briše suze neprestance, što joj je, da plače — a ona i na to odvratila i slagala: — dim joj, veli, u oči ide, pa mora da plače.

Sutradan rano ranijano, još nije bila ni zora zarudila, probudio se Marko — probudilo ga neko ljubljenje. Majka njegova, čim se probudila i s kreveta sišla, odmah skočila njegovom krevetu, gdje je on spavao sa svojim malim bratom, i stala ga ljubiti i toplim suzama oblievati. Marko se probudio, onako sanen majku rukom odgurnuo, a za tim se na drugu stranu okrenuo i opet usnuo.

A kad se drugi put probudio, žarko sunašce bilo već visoko odskočilo. On ustao sa svoga kreveta i izašao u kuću — u kuhinju — a tamo se kolači puše, šunka se crveni, pilići cvrče u tavi — prže se. On se blago nasmijao, a majka spremno, kao nikad, pritrčala, opet ga poljubila i suzom polila i dala mu u ruke kolač: — Hoćeš li šunke, hoćeš pilećevine malo, srdce moje sladko? — pitala ga je sva zbunjena, a Marko se čudio, što je to tako odviše ljubezna s njime majka njegova.

Kad se najedkao, izašao napolje, u avliju, da vidi, što je u avliji novo, i da potraži praščiće, koji su upravo bili od krmače odlučiti, te s kojima se on svaki dan zabavljao. Tu je komadić svoga kolača dao jednom malom nerastiću, koga je on odredio za velikog nerasta, kad on bude svinje čuvao, pa mu je već i ime nadjenuo i učio ga na to ime, hranom ga mameći.

Za tim je uzeo još i kukuruza, pa je praščiće kukuruzima hranio i češkao ih po trbuhu i igrao se s njima.

I dok je on tako praščiće hranio i po avliji se amo tamo motao, smotrio je nekoliko puta majku, kako iz kuhinje provirkuje i ona na njega gleda, sva razžarena od vatre, te kako bez prestanka šmrca i briše suze.

U to i otac počeo kola spremati, i tužan glavu svjesio te izpod oka pogleda oko sebe, kao da nešto krije.

— Kuda 'š ti, dado? — usudio se pitati Marko, malo se plašeći, da ga ne bi izpsovao.

Ali njegov dada sasvim ljubezno njemu odgovori:

— A, idem u Ilok — ajde, hoćeš li i ti sa mnom?

— U Ilok! Na Dunav!

Kako ne bi išao — ta to je odavna bila njegova želja, samo ga njegov dada nikada nije htio sa sobom povesti.

Kolike radosti za Marka! Od radosti nije znao, što da radi. Svaka mu žilica od radosti treptala. Njegova majka, kako je iz kuhinje svaki čas provirkivala i svaku Markovu kretnju pratila, svaki glas njegov prisluškivala, čula je odmah, što je dada rekao Marku, pa je kao mudra ženska odmah uhvatila tu priliku, da je izkoristi, te je odmah, izvirivši iz kuhinje, primetnula: — Ako ćeš da ga vodiš sa sobom, onda nek se odmah obuče dite, neka uzme čistu košulju, jer tamo je varoš, tamo su ljudi čisti...

Dada se njegov na te majčine rieči tek lako i kao žalostivo nasmiešio — a majka se odmah zatim povukla u kuhinju, i pričinilo se Marku, kao da je čuo, kako je zajauknula...

Okolo jedanaest sati bio je Marko na kolima.

Najedanput otac upita mater: — No, je li sve u kolima?

Mati zakimala glavom, da jest.

Otac zatim skinuo šešir s glave, prekrstio se: — Ujmoca, isina, iduva svetoga, amen! — skočio zatim oštro na potegu, cicnuo u sjedalo kraj Marka te potegao za uzde: — Ajde! — A kapija je bila već širom otvorita.

Odmorni konji snažno povukoše, ukosirivši glave, a Marku od radosti srdce zaigralo: — S Bogom! — poviknuo je veselo okrenuvši se na majku, na djelitelja svake svoje radosti i žalosti — ali majke tog časa ne smotri više na pragu — tek čini mu se, da je čuo neko jektanje iz kujne...

Marko se okrenuo odmah s upitnim očima otcu. Nešto mu se sumnjivo učinilo. Možda je baš onaj časak negdje na dnu srdca pomislio i na gimnaziju, — ali se otac onaj čas dosjetio te, pridržavši konje, viknuo još jakim glasom onamo na mater, nek pazi, da bude rano s večerom gotova, oni će brzo kući doći — a zatim opet pustio konje, da zakasaju. Marko se nato opet smirio i zagledao u konjske noge, kako liepo kasaju — kako sve predu kao vreteno, i na sve drugo zaboravio.

Kad su došli uzput do jedne njive, gdje su orala dva čovjeka, stao je opet Markov otac s kolima. Orači su bili još u pol njive, morat će ih pričekati.

Marko upita otca, koga to on čeka, a otac odgovori, da čeka njegovog ujaka — i on će ići s njima u Ilok.

Marko dalje više nije imao što da pita, nego je samo nestrpljivo čekao, da ujak dođe.

A kad je ujak došao i u kolima se namjestio — do Iloka više ni stajali nisu.

Došavši pak u Ilok, skrenu Markov dada ravno na Dunav na agenciju.

Kad je Marko ugledao Dunav, začudio se i zadivio, — toliko vode on nije ni mislio da imade na zemlji, pa se čisto uplašio. Zatim se čudio lađama, »damšicima«, a sad je shvatio, kako se i učitelj Luka dovezao na damšiku.

A otac mu njegov sve pripravno pokazivao. Dobar mu je bio kao dobar dan, i perece mu je odmah kupio, i ranoga grožđa, ma štogod je hito Marko, mogao je onaj čas dobiti od svoga dade.

Dok je otac s Markom tu zagledao i koješta mu pokazivao, dotle je ujak malo konjima dao i napojio ih, pa i sam nešto založio.

A kad je sve to bilo gotovo, onda će najedanput prići otac ujaku, pa će mu kazati: — Ajde, ti sad polako možeš ići kući.

— A mi...? — zapitao je u čudu Marko otca.

— A mi ćemo tu ostati, pa ćemo u Osiek ići i opet se natrag vratiti — odvratio mu je otac hitro i takim glasom, kao da o tom dalje nema govora.

Ali Marko ne htjede stati nego će i dalje upitati: — A šta ćemo mi ondje raditi?

Liepo je njemu bilo čuti, da će oni putovati — al samo mu se Osiek nije dopadao, jer ondje je ta nesretna gimnazija.

No otac ga umirio. Rekao mu, da idu tamo, samo da mogu reći popi: — Bili smo tamo i nismo vam slagali, ali ne može dalje ništa biti, jer je sve to i odviše skupo.

Tako mu je rekao — a on, ludo diete, samo još časak sumnjivo pogledao u svog roditelja, i onda mu sve povjerovao.

Najposlije — nije mogao pravo ni razmišljati o otčevim riečima, jer je upravo u taj čas neka velika lađa zazviždala i stala u agenciji zaokretati. Ljudi se na agenciji uzvrpoljili, stali se dizati, a sve to smelo Marka, zagledao se u ljude i u

lađu, i vrlo napeto stao misliti, kako to mora biti voziti se na lađi.

Nekoliko časaka zatim on je i to vidio, jer se već vozio sa svojim dadom na lađi — vozio se u gimnaziju!

IX.

Marko u gimnaziji.

Markov dada nije baš puno ni lagao, kad je ono rekao Marku, da idu samo u Osiek, da mogu reći, da su tamo bili. Bilo je to njemu doista u glavi.

Ali kad su došli u Osiek, prvo se javili kod brata učiteljice Ivke. On je bio profesor na tamošnjoj gimnaziji. Imao je još dvie sestre isto tako ljubezne kao i ona učiteljka, tako te njih dvie ženske sve to uradiše i učiniše, da Markov otac ne mogaše ni misliti na povratak s Markom. Njih dvie Marku brzo stan našle, dobar i jeftin, zatim otišle u dućan, ponovile Marka — i sada ni kud ni kamo, već Marko mora ostati u Osieku.

Marko se začudo nije baš sada puno protivio. Dopalo se njemu nešto u Osieku — a otac ga opet vazdan mirio i tješio, da će on tu ostati samo godinu dana, da nauči nemecki, pa će onda kući doći, a i za tu godinu dana vidjet će se on često s dadom i majkom i sa svojom kućom, i on će njima i oni će njemu često dolaziti...

Dva je dana otac ostao kod njega u Osieku.

Treći dan istom pošao je kući Markov otac. Išao bi on još i veče prije, ali je čuo, da će kao sutra prvi put Marko ići u gimnaziju, pa će se morati onda i obući, a on onda baš ostao i do sutra, da ga još vidi u novom odielu, pa da može barem materi pripoviedati, kako izgleda.

Pa sutra dan, kad je ujutro bilo, on rano otišao u onaj drvored, što vodi iz dolnjega grada u tvrđavu, te će tu čekati Marka. Tud on mora proći — a kad prođe, on će se sakriti za onaj jedan debeli bagrem, pa će ga vidjeti, a on to ni znati ne će...

Tako i bilo.

Kad je prošlo sedam sati, počeli đaci prolaziti, i veliki i mali, a on uzeo oštro paziti, kad će naići njegov Marko.

Eto ti i njega najedanput, ide s još dvojicom. Ide, pa ruke nešto odrvečio od sebe, kao da su mu rukavi predugački, i pogurio se, gleda u cipele, sve kao da se neprestance sam sebi čudi...

A otcu, kad ga je tako vidio, odmah suze udarile na oči, a počeo se i smijati. — Uh, Bože, sad da ga vidi njegova mati ovakoga — pomislio je u sebi — ne bi mogla ostati iza ovog bagrema, već bi odmah iztrčala pred njega pa bi strgla ono jakle s njegakar...

Mirno je ostao iza bagrema te još sve obilazio oko njega, dok je Marko uz njega prolazio, samo da ga nikako ne spazi — i tek kad je Marko podalje odmakao, izašao i on iz svog zakloništa te pošao za njegovim tragom, na agenciju, da ide kući — ali još jednako držeći se bagrema, da se ne bi Marko okrenuo te ga još spazio.

Kod agencije još je dugo stajao i za Markom gledao, a kad mu je Marko zamaknuo, ušao onda i on u agenciju i kupio kartu. I zamalo vozila ga lađa natrag kući, bez Marka. Marko ostao — ostao zauviek, više se nikad kući povratiti ne će!

*

Spočetka je bilo Marku težko u gimnaziji. Bilo mu težko osobito nemecki, što su sva djeca u školi znala, samo on nije ni beknuti znao.

Nije znao ni sklanjati golub-goluba-golubu, — kad on to nije učio kod učitelja Luke — pa mu odmah profesor iz hrvatskog jezika rekao pred svim đacima, fino se smiešeći, da bi najbolje bilo, da je on ostao, gdje je i bio. To je Marka strašno upeklo. Odmah je htio kući da bježi. Pobojao se »drugoga reda«, kao pakla.

No za kratko vrieme smirio se on, uputio se i ubrzo postao dobrim đakom. Onda je odmah stekao prijatelja, odmah mu je i gimnazija omiljela, nije više ni mislio na kuću, pogospodio se. Ostao u gimnaziji, sretno je svršio, svršio već negdje i prava, koliko ih nije u obćini svršio i izučio, i sad je negdje neki gospodin.

Pa je li sretan barem — pitat će tkogod sigurno — je li sretan on, i njegov otac, i njegova majka?

Ako njega pitate, on će sleći ramenima, ne znajući ni sam, što da kaže.

Da pitate njegova otca, on vam jamačno ne bi rekao, da je sretan i zadovoljan. Iztrošio se na njega — ta tolike je godine išao u školu! — i zadužio se još — a šta će on i njegova kuća imati od tih škola?

A njegova majka — nju bolje da i ne pitate, jer bi vam se gorko potužila.

Mislila sirota, da joj od sina ne bude divandžije i bećara, pa mislite, da ju je taj križ minuo? Tko je opet bio prvi divandžija u selu već njezin sin, čim mu se malko brk izpod nosa osuo. Kadgod kući dođe o velikim praznicima, pa bude već neko doba noći, a on još kod kola, još na divanu.

Pa cure su ga valjda i smele, koja li mu je nevolja bila, te ne htjede ni u klerike ići, da bude jedanput pop, kako je njegova majka uviek željela — već otišao nekud u vraga u taj nesritni Zagreb, koji je ona toliko puta proklela, da se sruši i da ga ne bude više — otišao tamo među te svoje Arvate, i od to doba sami su joj crni glasovi o njemu stizali. Upustio se tamo u tu prokletu politiku, pa ta će mu napokon i glavu razmeckati; što nije nikada dobio na divanu, to će mu dati ta njegova politika.

Kad je ono car došao u Zagreb, te đaci spalili onaj neki barjak, tu se odmah našao i njezin nesretni sin. Koliko je Boga kod kuće molila, da ga očuva od politike i napasti, pa ga nije mogla namoliti, kad vrag uviek tenta. I on se upleo u ono družtvo, pa ga zatvorili na tri mjeseca u tamnicu!

Jaoj, koliko se napatila njegova majka, koliko suza prolila, koliko noći probdjela, pa se čudi samo, kako je živa ostala. — Zar ga je zato u škole dala, da joj u vareštu sjedi, što mu ni otac ni djed nisu? Pa povikao sviet, da više nikada službe dobiti ne će, da mu je Madžari ne će dati... Hu, sirota majka, nije znala, bi li psovala Madžare, svoga nesretnog sina, il koga li bi — najbolje bi voljela sa svakim mir i dobro, al eto kad joj ne dadu, kad je baš za srdce ujedaju! Odmah, čim joj je sin izišao iz zatvora, napisao je majci pismo, u kojem se pohvalio, kako mu je dobro i kako to ništa nije, neka se samo ništa ne brine. Ali ona je sjela te svom sinu olovkom, onim velikim

starovjerskim slovima, kako ju je još učitelj Limpek naučio, veliko pismo napisala i svom sinu odgovorila: — Milo dite moje! Nesretni sine moj! — Tako je ona započela to pismo. — Jaoj, jaoj, žalostna ti i ledena tvoja majka, što sam od tebe dočekala! Misto gospodina ja evo areštanca imadem... Sinko, sinko! Ti uvik hoćeš od majke tvoje pametniji da budeš i ne ćeš da me slušaš — al ja ti kažem, rođeno dite moje, slušaj ti majku svoju, jedinoga prijatelja svoga, i kani se ti politike i Madžara i tvojih Arvata. Ti se uvik otimaš za te tvoje Arvate, a šta će tebi Arvati dati?...

Tako mu je majka krvlju svoga srdca pisala, tako ga svjetovala, ali on je ostao opet svoje glave i dalje svoju politiku tjerao. Tjerao ju, a sad ima od nje! Molio mjesto u Bosnu. — U tu gadnu zemlju, kaže njegova majka, kud nitko ne će, pa ga ni tu nisu primili. Molio ovdje kod nas, pa ga ban odbio. — Ne bi ga odbio, govorila je njegova majka, al on ne će da bude banu pokoran, nego uviek bana sa svojim ludim otcem kod kuće grdi, a ban je to možda čuo, pa mu za to nije ni dao mjesta. Tako eto danas prava mjesta nema, nije nikakav gospodin, nit je pop niti gospodin, što mjesečinu prima, već malo pa ništa, a tolike škole svršio!

Eto, to je ona od svoga sina, od svoga Marka dočekala. Eto, to su velike škole, ako hoćete da znate, to je korist narodu od škola!

(»Obzor«, Zagreb 1902., br. 73. i d.).

Pavao Rakoš

U snu

U vrtu te ja ugledah,
Međ' ružama kad si bila,
A kraj tebe na ružici
Širio je leptir krila.

Zaviđo sam leptiriću,
Želio sam leptir biti,
Ne iz ruže, već iz usta,
Da uzmognem med ti piti.

Stajala si kao cv'jetak,
Punan milja i pun čara,
Gledala si u daljinu,
Gdje se šarna duga stvara.

A sunčani topli traci
Zlatili su tvoje vlasi,
U tom času mislio sam,
Djevojčice, ruža da si!

Pružio sam ruku k ruži,
Da okitim svoje grudi,
U tom času probudih se...
Izgubi se sanak ludi.

(Dosad neobjelodanjeno).

Dominus

Tim imenom zvali smo mi đaci[1]) svoga pismonošu. Dominus je bio prirastao uz naša mladenačka srdca...

Tamošnji đaci su prijateljevali s njim već više od pol stoljeća, i još je uviek za njih stari Dominus bio vrlo zanimljiva ličnost.

Dominus je u svoje vrieme svršio šest gimnazijskih razreda, ili latinsku školu; perfektno je govorio latinski, pa su ga đaci zato prozvali gospodinom ili latinski Dominusom.

U cielom gradu bio je Dominus dobro poznati šaljivac. Tko je htio brige raztjerati, potražio bi Dominusa, i sve bi ga prošlo. Za tu uslugu morao bi Dominusu platiti čašu, dvie fruškogorske rumenike i mirna Bosna... Bio je osobiti štovatelj boga Bakha; vino mu bijaše sve i sva, i bez vina je bio kao riba bez vode.

Bio je već u sedamdesetim godinama, no još uviek bio zdrav i čvrst kao kremen, a crven kao »patlidžan«. Njemu alkohol nije škodio.

I danas ga se posve dobro sjećam! — Stoji među nama; u desnici mu palica, ili, kao je on volio reći, — vinova lozica. Na nogama mu stare, na pol nacrnjene čizme, koje je nosio ljeti i zimi. U ruci mu modri rubac za nos, koji mu je bio vrlo potreban, jer je Dominus mnogo šmrkao burmut.

Tako on stoji među nama i proziva imena onih sretnika, miljenika božice dobrote, kojima je bilo što stiglo poštom... Svi ga pozorno slušamo. Kad je s tim prozivanjem bio gotov, navalili bismo na nj s pitanjem: Domine, ja, Domine, ja? — A

[1]) gimnazijalci u bivšim Sriemskim Karlovcima (op. ur.).

on bi nam znao onako zgodno dobaciti: magarac ti, magarac ti! — ili što slično... Time nas naš Dominus nipošto nije vrieđao... ta on nije to u ljutosti ni rekao!

U njegovoj pravoj ljutosti mnogi bi od nas okusio i slast njegove »vinove lozice«.

Ipak smo ga svi mi vrlo voljeli... Kad bi koji od nas đaka dobio novce, dobro bi ga počastio milom mu rumenikom. On bi nam u takvim zgodama pričao svoje doživljaje iz negdašnjih đačkih dana... Osobito se tim ponosio, što je bio suučenik našemu ravnatelju.

Nadvladan Vinkom Lozićem znao bi se naš Dominus koji put, osobito za berbe, naći i na nježnim grudima ulice — ta njemu nije trebalo mnogo! — a ipak ga nitko nije vidio, da bi izgubio koje pismo ili drugu kakvu pošiljku. Staračkim svojim rukama držao je sve kao klieštima.

Stari Dominus je umro pred par godina. S njim je nestalo možda zadnjeg pismonoše, koji je govorio latinski, — s njim je nestalo i starca dobričine.

Sada je ondje nov pismonoša. Đaci nisu uz ovog onako veseli, jer se drži velikim gospodinom, — ali se zato još uviek sjećaju svoga starog dobrog pismonoše »Domina«.

(»Prosvjeta«, Zagreb 1903., str. 643.) .

Moja majka

Vlastita uspomena piščeva.

Draga Damjanović starica je oko šestdeset godina. Bila je bez djece, jer joj je kći Katica umrla još kao mlada djevojčica, a muž njezin, pokojni djed Lazo, umro je pred nekih deset godina.

Starica je veoma voljela malu djecu, s kojom bi podielila sve, što je imala. Osobito je rado vidjela kod sebe djecu susjeda Matije Pavića, a među ovom k srdcu joj je prirastao njegov najstariji sin Pajo,[1]) koji je bio miljenik i pokojnog djeda Laze.

[1]) taj Pajo je sâm naš pisac (op. ur.).

Mali Pajo bio je uviek uza nju. Vodila ga za sobom u vinograd, na bunar po vodu, i koje čime ga tetošila, radi čega joj se on toliko priljubio, da ju je nazivao »svojom majkom«. Ta je ljubav među njima sve više rasla, pa i onda, kad je Pajo već stupio u gimnaziju.

Majka Draga bila je veoma pobožna žena. Od smrti djeda Laze zavjetovala se, da će se svake godine na stalan dan o prvom grožđu izpovjediti i pričestiti u fruškogorskom samostanu u Velikoj Remeti, koji je bio udaljen neka dva sata hoda od našega mjesta.

I svaki put bi toga dana povela sa sobom i Paju. Umiesila bi pogaču, spekla pilence, uzela nešto vina i malo grožđa, koje bi tom zgodom po svom običaju dala posvetiti. I tako pripravljeni krenuli bi na put. Pajo se tome osobito veselio, jer je bio mali sanjar, kojemu su napose godile samostanske tajanstvenosti, a nada sve je uživao u divnom crkvenom pjevanju, koje mu se duboko urezalo u dušu.

Dan polazka očekivao je Pajo sa svom nestrpljivošću. Svaki oblačak, koji bi se pokazao na svodu nebeskom, uzbunio bi mu mladu dušu, bojeći se nevremena.

Svanuo je krasan dan. U rano jutro krenuli su prema Velikoj Remeti, tek što su prvi zlaćani traci poljubili fruškogorske proplanke. Ptice su cvrkutale, po polju se razliegalo veselo pjevanje marnih radnika, koji su polazili u vinograde, a ševa je kružila negdje pod oblakom, prateći pjesmu, koja se razliegala iz polja. Ovdje ondje zašuštala bi trava, na kojoj su se svietlili milijuni dragulja, kad bi šušnuo kroz nju gušter ili sljepić. A grožđe počelo već da plavi, pa je izgledalo kao gusti plavi cvjetići... Prolazili su kraj gorskog potočića, koji je milo žuborio i pjevao svoju jednoličnu, davno naučenu pjesmu. A iz daljine začula se zvonjava iz samog samostana.

U tome se času zakriesile u Paje oči, a srdce mu jače udaralo, — poletio bi nebu pod oblake, da se naužije ljepote ljetnog jutra, da se nadivi ljepotama naravi. Majka ga je sa zanosom gledala, jer i ona kao da je ćutjela sve ono, što ćuti i on. Njezine se oči sjajile, grudi joj se nešto jače nadimale, a usnice joj nešta šaptale — jamačno se molila Bogu.

Tako su stigli i na visoravanj, s kojega se otvarao krasan pogled na samostan i na samostanski prnjavor, koji se sabio izpod šume kao jato golubova. Na jabuci na zvoniku odražavalo se jutarnje sunce, koje je daleko bacalo svoj odsjev... Na drugoj strani, u dubokoj nizini tekao je mutni Dunav, a preko njega pružala se daleko velika ugarska ravnica. S visoravnja protegao se u isti čas i krasan vidik na ravni Sriem; činilo se, kao da se za ranog jutra podigao iz magle, koja se dizala nad njim čak tamo oko naše Save. A Dunav se u svojoj bajnosti vijugao poput zmije u daljinu,dok se zlaćano sunce u njemu nježno kupalo. Na Dunavu je baš prolazila lađa, ploveći kao brza ptica.

U samostanu su. Sa zvonika crkve odzvanjaju se mileni glasovi zvona, koji kao da danas svečanije zvone, kao da s posebnom radošću pozdravljaju pobožne posjetnike. A odande sa samostanskog salaša pozdravlja ih kudrov svojim lajanjem. Kraj njega stao pievac i svojim kukuriekanjem pozdravlja mladi dan. U blizini oblizava se cica maca, a oko nje zapijukalo jato pilića.

Ušli su u crkvu. Tišina crkve odisala nekom tajanstvenošću; — ondje su počivali vječnim snom toliki skromni monasi. I kad je odpočela služba Božja, razliegao se glas starog monaha pod svodovima crkvenim i gubio se skupa s dimom tamjana. Milina ga je bilo slušati. Glas mu treperio i drhtao kao ono jarko sunce, koje je prodiralo kroz crkveni prozor i zlatilo mu onu častnu glavu. A onda sa kora počeše odjekivati divni i božanstveni zvuci pjesme. Majka je skrušeno molila, predavši se sva čuvstvu kajanja, a onda se uz druge pokornike približila žrtveniku i klekla pred starca monaha, koji ju je pričestio. Nakon par časaka vratila se sva sretna i zadovoljna na svoje staro mjesto. A da je zaista bila sretna, govorile su njezine oči, u kojima se pojavili dragulji, suze radostnice...

A Pajo se, stojeći na svom mjestu, pretvorio sav u uho, slušajući divno pjevanje i prateći obred. Stari monah izgledao mu kao svetac, kakve je obično vidio na slikama. Njegova mlada duša gubila se u svemir sa zvucima svete crkvene pjesme i mirisom tamjana, koji je širio oko sebe posebnu tajanstvenost.

Svršila se služba Božja. Majka i Pajo izašli su iz crkve i sjeli pod samostanski triem, gdje su založili, da lakše potom mogu kući. Sunce se već visoko diglo. Nestalo je onih bezbrojnih dragulja s trave i cvieća, izčezli su pred silnim suncem.

Majka i Pajo sjede i pričaju o svemu. Majku posebno obuzele uspomene na kćerku Katicu i na svoga dobroga djeda Lazu. O njima ona poče pričati sa svom toplinom srdca, a priču je svoju pratila suzama. Starica je ostala sama kao odsječena grana. Nema nikoga, komu da se izjada, nema nikoga, tko bi je tješio.

Tako im u razgovoru prođe vrieme, sve dok sunce nije počelo gubiti od svoje jakosti, dok se nije počelo bližiti zapadu. A tada su krenuli iz samostana i onako natenane stigli kući. Onda se razstali, očekujući drugi taj svečani dan, kad će opet u Velike Remete.

(»U Slobodnim časovima«, Zagreb 1920., str. 48.).

Adam Kostelić

Voda

— Vo—o—ot! Vo—o—ot! Vo—o—ot!... Čulo se sto puta na dan na ulici dunavskoga gradića.

To je bio običan glas kakvog momka, koji je sjedio na kolima s dva točka, a za njim se spružilo dobro uzdržano bure. Bio on na Dunavu, nagrabio vode, pa sad će da je proda vedro po vedro. I kad je on jakim glasom vikao: Vode! Vode! — čulo se samo otegnuto: — Vo—o—ot! Vo—o—ot!...

I omašna Soka vikala do danas: — Vo—o—ot! Vo—o—ot!..., pa zaslužila za vedro kadkada novčić, kadkada dva. I ona je svoja vedra nosila kao dva perca sa sokaka u kuće, stupila, pala u kuhinju čvrstim nogama s čizmama, sa debelim sarama, pa svaki put iznenadila svoje kupce gromkim:

— Evo vode!

Da, i Soka je taj liepi posao obavljala sve do danas, a danas — —

Danas se Soka »udala«.

Nije ni bila djevojka. Svoga je muža, radnika u tvornici, morala ostaviti, jer je premnoge svoje kolegice više smatrao svojim ženama nego li Soku. A to je još ne bi ni toliko vriedalo, da njoj samoj nije zavrtio glavom mnogo od nje mlađi nadničar Gavro, kojega je pred četrnaest dana izlupala, jer ju je iz ljubomornosti htio ćušnuti... Sad si Soka pomisli: — Imao je pravo, jer —

Danas se Soka eto »udaje«.

Došla ona k njemu, k svom Janošu, koji joj je med ostalim liepim stvarima obećao, da ne će nikad više morati vikati: — Vo—o—ot! Vo—o—ot!

— To se njoj najviše sviđalo, bar je tako pripoviedala u vrieme njihovih »zaruka«. Došla ona k njemu, a on sjedi, pije i puši.

— Piješ?...

— Pijem i pušim... Što bi drugo radio?

— Došla si?

Mladi suprug nije vjerovao, da će Soka doći. Obećavala ona tako već mnogima, a svi su bili uvjereni, da ona voli slobodu i dunavsku vodu. Zato se on i začudio, kad je ugledao Soku i na njoj podpunu naklonost k njemu, savršeno nagnuće... Nu kolikogod se začudio ovaj čas, ipak je pred pol sata smatrao za gotovu stvar njezin dolazak. Što čovjek želi, tomu se često pod izvjesno i nada, i ako s mnogih razloga drži, da mu je nada jalova. Tako je i mršavi Banaćanin došao u sličan položaj, pa je pripravio pića i duvana, da slavi.

— Pa, dabome, došla sam... A zašto piješ? Jesi l' već jeo?....

— Hajde i ti... pij!

— Ne pijem.

— Ma pij, bora ti!

— Ne ću.

— Kako ti ne bi pila, kad ne moraš platiti?

— Kažem ti, da ne ću.

— Ne ćeš?!....

Banaćanin ustao sa sanduka, na kojem je dosad tromo sjedio, i razgrogačio oči. Imao je što vidjeti. Soka uhvatila kvaku na vratima i pritisnula. Vrata se otvorila. Izašla. Izašla i otišla od Janoša. — On izletio za njom. Polagano je odmicala. Stigao je.

— Soko!...

Ni rieči.

— Soko!... Soko!...

Ni pogleda.

— Soko!... Kuda ćeš? Zašto si onda došla? Misliš se sa mnom igrati? Reci mi nešto, da znam, pošto si došla. Ne varaj me!...

Ona je stala. Pogledala mu čvrsto u oči, a on se trgnuo. Vidjela je u njegovim krmeljivim očima, da mora završiti život s ovim čovjekom. S njim se više ne da ni jedan čas živjeti. Vidjela je budućnost, koja je htjela zgrabiti i zavitlati njome kao bezsviesni vjetar lišće.

— Ne, ne, ne... — mislila ona. — Ne, ne, ne, ne... — šaptala, da on nije mogao čuti.

— Ne, ne, ne, ne, — — skočila joj na željezna usta jaka, snažna rieč. Janoš se ponovo trgnuo, i kad je ona pošla korakom, ostao je na mjestu osamljen.

A ona je tek sada, u svojim petdesetim godinama saznala, da i žena mora misliti. I zamislila se. Mislila je mnogo o svojoj nesreći u mladosti, mislila je, kako bi sada pokročila drugom stazom i dovijala se nekim liekovima, a najviše joj se dopao jedan: — v o d a. — Vodom se valja liečiti — zaključila ona. Voda pere, što više, i samu vrućinu. — O, da je bila pametna, pa da je napunila dva vedra dunavske ladne vode, pa jedno izlila svom čovjeku na glavu, a jedno sebi, — uzdisala Soka, — boga mi, još bi bili zajedno!... Ovako — idem drugima, da dobro činim — —

Sutra se ranom zorom orio jaki, otegnuti, strastveni glas: — Vo—o—ot! Vo—o—ot! Vo—o—ot!...

To je Soka sjedjela kraj bureta, a kandžijom pucketala po ubogoj životinji.

(»Ilustrovani Obzor« god. I., str. 34.)

Proljeće

Neki me dan pozvao prijatelj Oskar k sebi na čaj. Odmah sam se odazvao, jer sam Oskara volio, a bio je sjajan čovjek. Bio je čovjek prirode, ljubitelj šumâ, pasâ, ženâ i proljeća. Tko ne bi volio takvoga čovjeka? Izpili smo svaki tri velike šalice čaja i gotovo dva decija ruma. Kod treće šalice pripoviedao mi je Oskar jednu vrlo čudnu pripoviest iz svoga života. Ona je na mene tako djelovala, te sam upamtio gotovo svaku rieč, svaki uzdah njegov. Evo te pripoviesti.

— Ti me znaš — počeo je on. — Znaš, da sam žene uviek volio kao proljetno sunce. Ali ti ipak moram reći, da sam pravo, onako baš pravo zaljubljen bio samo jedanput. Ah — dragi prijatelju! To ti je bila žena! Moja Blanka! Moja? Ne, ne, nije bila moja. Bila je tuđa, ali sad je samo moja, premda je nemam.

Bilo je baš na Uzkrs, kad sam je poljubio. Baš je onda sunce prvi put one godine zasjalo podpunim svojim sjajem. A zasjalo je kao zlato, kao dukat...

Upoznali smo se u jesen, kad plodovi dozrievaju, kad se šuma sprema na san, a vrabci uljuljavaju svojim cvrkutanjem čitavu prirodu u zanos driemanja.

U šumi sam je i vidio prvi put. Šetala je sa svojim mužem, a ja sâm, kao otrgnut od svieta, kao zalutali list, što ga je odpuhnuo vjetar sa stabla. Taj put, kad smo se upoznali, nismo još razgovarali jedno s drugim. Samo smo se pogledali.

Išla je mirno, bez uzrujavanja.

Najedared sam je pogledao.

U očima joj je blistala živa priroda, na usnama lebdjela strast. Oh, da poludim, tako mi je bilo onaj čas.

I ja sam bio jak, zdrav, mlad. A ona kao da je kroz onaj pogled, što ga je na mene uperila, rekla:

— Ljubim mladost...

Ja sam odgovorio u sebi:

— Ja sam mlad...

Vidio sam, kako iz nje nešto govori:

— Mladost!

— Proljeće...

— Novo sunce...

A onaj, što je išao s njom, nije bio star, ali je išao kao starac. Nije ju ni gledao. Ni govorio nije s njom.

Ah — a šta bih ja učinio!...

Drugi put sam je susreo na ulici. Išla je sama. U ruci je nosila nekakav svežanj. Korak joj je bio polagan, gotov težak. Opazio sam je već izdaleka. Bio sam se malo uzrujao, jer nisam znao, kako ću kraj nje proći. Znao sam, da će me se sjetiti, samo ako me uobće opazi.

Bila je kanda nešto veselija nego ono u šumi.

Moje su oči neprestano gledale u nju, i htio sam vidjeti, kako će me pogledati u času, kad me već ovako izdaleka primieti.

I opazio sam. Dobro sam opazio.

Vidjela me je, i isti je čas svoj pogled naglo odvrnula od moga pogleda. Šta više: nešto se trgnula, i kao da je htjela poći nadesno, samo da ne prođe kraj mene. Ali je bilo prekasno. Morala je proći kraj mene.

Kad je već bila posve blizu, ustremila je pogled nekuda u daljinu, ravno preda se. A taj je pogled bio nekako taman, nejasan, izgubljen.

Nije me pogledala.

A ja sam sve razumio. Ah — tako dobro razumio!

Prošao sam kraj nje.

Dva-tri koraka poslije toga okrenuo sam se i pogledao za njom.

Njezin je hod bio brži, nagliji. Kao da se sada odjedared sjetila, da se mora požuriti.

Poslije sam se opet okrenuo. A taj se isti čas i ona okrenula.

Htio sam se povratiti, i pojuriti za njom. Ali me je bilo nečega strah.

I pošao sam dalje svojim putem.

Prošlo je nekoliko dana, i ja je nisam vidio. Tražio sam je po ulicama, zalazio sam u onu šumu, gdje sam je prvi put vidio, ali sve uzalud. Nema je.

I došlo mi je tako žao, što sam bio lud, i što nisam onda na ulici pošao za njom sve do njezina stana. Bar bih doznao, gdje stanuje, a onda bi već bilo lakše. Ne bi mi mogla ovako izbjeći i sakriti trag.

Ali, sve je bilo izgubljeno.

I taj me gubitak tako bolio! A gnjev na moju ludost rastao je od časa do časa.

A onda sam se uvukao u sebe i stao se tješiti.

Pa što ja to uobće hoću? Što će mi ona? Žena je drugoga, bar tako izgleda, da joj je ono muž. Zar sam se baš zaljubio? I u što sam se zaljubio? Nije baš nikakva osobita ljepota. Široka je, debela, bez fina struka... Bit će najbolje, ako više i ne mislim na nju.

Da. Lako je to reći. Ali ne mogu da zaboravim na nju. U mozgu neprestano nešto govori: — Ne budi lud! Pusti je. Ima drugih! — A opet iz grudiju mi srdce kuca i kuca i kuca i ne da mira i sve šapuće: — Ah — gdje si? Pojavi mi se, bar samo još jedanput!

Onaj pogled s blieskom mladosti, i one usne s onim praškom strasti — nije mi htio iz sviesti. Ona je ipak takova žena, kakove još nisam vidio.

Jutros sam se probudio i odmah sam na nju pomislio. Treslo mi se nešto u grudima, kad sam si predočio onaj pogled od posljednjega susreta. Kako je ono htjela izbjeći susretaju očiju! Kako se zagledala u daljinu, u onu ogromnu daljinu. A u očima se pojavila magla, tama i strah...

Bilo je posve kasno pod jesen.

Pošao sam u svoju šumu, a sa sobom sam poveo i psa. To je onaj, što sam ga nazvao Ismaelom. Šumom je odisalo po skorašnjem mrtvilu. Suhe, gole grane stršile su po hladnom uzduhu, a lišće je ležalo žuto, povenulo i izgaženo. Ali sâm miris ovoga mrtvoga lišća izazivao je u duši liepe priče prošloga ljeta. A sada sva ta jakost leži pod nogama prolaznika, na vlažnoj zemlji.

Ismael je trčao preda mnom kopajući po lišću, kao da je i on — radoznao, što mu priča o bivšem životu svomu. Njuškom je svojom jamačno saznao, da je ovuda prolazila i ona — Blanka.

I u času, kad sam na to pomislio, vidio sam je, kako izdaleka dolazi.

Ona je, ona!

Ali opet s njim. S onim istim strašnim čovjekom, s onim starcem, kojemu bih najradije ravno u prsa zaskočio i drmao ga tako dugo, dok je se ne odreče.

Evo je!

I gleda ovamo, prema meni.

Ismael je skočio k meni, stao me oblizavati. Javljao mi je valjda, da je ona ovdje.

Proći će kraj mene.

Što će se sada dogoditi?...

I dok sam osjećao veselje, što je vidim, strah pred susretajem, izvjedljivost, što li će učiniti, kad prođe kraj mene, — dotle je ona stala, rekla nešto svome mužu, i pošla u stranu. On je pošao za njom.

Da sam htio proći kraj nje, morao bih promieniti smjer svoga dosadašnjega puta. Ali to nisam smio učiniti.

A kako je ona smjela?

Kako se usudila tako naglo skrenuti s puta?

Zar se nije bojala, da će baš to biti napadno?

Oh — što se bojiš? Što me se bojiš, pjesmo moje šume, sanjo mojih jutara?...

Nisam je ovaj put čestito vidio. Ali sam je zato vidio dva tri dana poslije toga. Vidio sam je ljepšu nego što je bila obično.

Bila je nedjelja. Prošao sam kraj crkve. U množtvu, što je izlazilo iz crkve, vidio sam i nju. A — kakva je bila! U struku nešto stegnuta, a inače široka i obla. Uzduh je oko nje mirisao.

A bila je sama. Sama!...

Progurao sam se kroz sviet, samo da budem bliže.

I začas je prošla kraj mene.

Nisam taj čas drhtao, bio sam miran. Samo sam osjećao, da mi je lice bliedo.

Ona je prolazeći kraj mene pogledala nadesno. A nadesno sam ja stajao. Pogled je bio kratak, neizvjestan, miran. Tek, kad je vidjela, da ja ondje stojim, zatitrale joj trepavice, i opet se, drugi put, okrenula k meni.

I taj je pogled bio kratak, ali samo po vremenu kratak. Zapravo je bio dug, veoma dug. Vidio sam u njemu čitavu izpoviest. Kao da mi je šaptala: — A, to si ti! Zdravo! Samo bježi, bježi od mene! Slaba sam, a imam muža. Jaka sam kao dren, a opet slaba kao diete. Ne smijem te ni gledati. A htjela bih te neprestano gledati, neprestano slušati tvoj glas, tvoj uzdah!...

Ali — dakako — nije ništa kazala. Pogled joj je samo govorio. I prošla je pokraj mene kao proljeće, kao vedar dan.

Pošao sam za njom. Ovaj put ću, mišljah, ipak saznati, gdje stanuješ.

I saznao sam. Ali sam odmah iza toga saznao i još štošta drugo o njoj.

Jest, ono joj je bio muž. Nije baš tako star, ali za nju je bio prestar. On je trgovac vinom. Zapravo sâm ništa ne radi, nego njegov poslovođa. Ona se zove Blanka. Živi samozatajno. Radi u kući čitav dan, popodne se malo prošeće, a u nedjelju ide u crkvu. Djece? Ne, djece nema.

Dosta je. Samo, kad sam to saznao. Sad znam, što ću.

Došla je zima. Snieg je počeo padati u krupnim pahuljicama. Krasna, prekrasna je nastala zima. Ja sam s Ismaelom češće zalazio u svoju šumu, pravili smo prtine, gledali golo, bielo granje, i onda dolazili kući gladni kao vuci.

Poslije sam morao otići iz grada u nekom poslu. Izbivao sam od kuće gotovo mjesec dana.

Zato sam vrieme češće mislio na Blanku. Ali zima je već tako ludo godišnje doba za mene, kad sav ohladim. Blanka je pomalo izbliedjela u mojoj uspomeni. U svojem novom obitavalištu stao sam se ogledati za drugima. I bilo je časova, kad sam se sâm sebi čudio, kako sam mogao biti tako lud i pomišljati na Blanku.

I odlučio sam, da više na nju uobće ne ću misliti. Kad se budem povratio kući, dat ću se ozbiljno na svoje poslove, a Blanka neka se slobodno šeće sa svojim mužem kolikogod hoće. Što bih ja uobće s njom?... Bio sam zaista čudan. Da sam je kada nagovorio, imala bi posve pravo, da me i ne pogleda. S kojim pravom mutim njezinu sreću, njezin mir?

Tako je bilo čitave zime. Posvema sam je napustio.

Ali u proljeće se stalo u meni javljati nešto, što nisam u stanju opisati.

Blanka!

To je ime opet stalo odjekivati u mojim grudima. Oni njezini pogledi puni sadržine, puni govora, njezina jakost, snaga, mladost, — pa onda moj polet, moja ljubav prema sili, — sve je to učinilo, da sam i opet stao živjeti samo za nju.

Snieg je okopnio, a ja sam izlazio s ulice tražeći nju. Kad je nisam našao, došao sam pred njezin stan, i iz prikrajka sam čekao, hoće li se ona pojaviti na prozoru.

Dugo je nisam mogao vidjeti.

Ali jednoga liepoga popodneva začujem iz njezina stana — glasovir!...

Glasovir! Ona ima glasovir!...

Idem gore. Ravno k njoj u stan! Čemu okolišanje, skanjivanje, čekanje? Javit ću joj se kao ugađač glasovira. Možda me ne će odtjerati, možda...

Pošao sam u njezin stan. Ona se ukazala odmah na hodniku. Kad me je ugledala, zažarili su joj se obrazi.

Rekoh joj, zašto sam došao. Ugađam glasovire. Možda joj se mogu ponuditi.

— Ne, hvala... odgovorila je ona i spustila oči duboko u pod hodnika.

— Radim veoma jeftino — ponudih se ponovno.

— Možda drugi put — odgovori ona.

Pitao sam je još, da li je gospodin suprug kod kuće.

— Jest.

Aha! Sad znam sve.

I otišao sam. Odlazeći sam opazio, kako me gleda. Jedan strašni, grozni, ukočeni pogled sam vidio.

Ah — kako me je onda gledala! A ipak nije tako strašna. Kad sam poslije dva dana sjedio kraj njena glasovira, stajala je pokraj mene. Oči joj veselo skakutahu po mojim rukama. Lice joj je bilo veselo kao proljeće.

Lupao sam nešto po glasoviru, i mislio sam na sebe i na nju. Moram priznati, da mi je srdce udaralo kao da je od žica, i kao da njezini prsti po njima prebiru.

Ona eto stoji ovdje kraj mene, pomislih. I ne boji me se. Što ona misli o meni? Što znači taj mir? Taj pogled? Tolika odvažnost!...

A u meni je sve buktilo, buktilo, buktilo...

Osjećao sam, kako se diže požar...

Požar čitavoga svieta...

Svemir je u plamenu...

Nešto moram govoriti. Šutnja je grozna.

Pitao sam je, da li joj je glasovir nov.

Valjda i sam vidim, da nije nov, odgovarala mi je sa smieškom oko onih usana, na kojima sam vidio prašak strasti.

— Glasovir je morao mnogo stajati?

— Nije. Osam sto kruna.

— Ali je prilično dobar. Ne, ne prilično, već veoma dobar. Upravo je izvrstan.

— Izvolite samo pokušati nasamu... Imam nešto posla u kuhinji. Doći ću poslije.

Izišla je iz sobe.

Ja sam udarao po glasoviru štogod. Samo da se nešto čuje. Mnogo se u to baš nisam razumio, ali sam bio uvjeren, da ga ne ću pokvariti. Ostat će isti, kao što je bio, ako ne bude bolji.

Sâm sam eto u njenoj sobi...

Sâm...

Ogledavao sam se... Ovdje ona sjedi kao kraljica na svom priestolju... Ovdje šeće poput vile iz priča... Ovdje bi se dalo po podu mirisati za njezinim koracima. Dalo bi se kleknuti pred njom... pred boginjom...

— Ah — kad ćeš se povratiti, sanjo mojih jutara?...

Kad sam morao otići, rekao sam joj, da glasovir nisam još posve uredio, da bi trebao još barem jedan popravak.

— Ne, nije potrebno — rekla mi je ona.

A na vratima mi je kazala:

— Danas moga muža nema kod kuće.

Nisam se mogao snaći. Tek sam vidio, da sam u magli, u mraku...

A, tako! Tek kasnije sam sve shvatio. Rekla mi je, da joj muž nije kod kuće!...

Hm... A ja, luda, nisam razumio. Otišao sam. Ali to se mora popraviti. Moram opet k njoj.

Prije nego što sam otišao k njoj, pošao sam u šumu s Ismaelom. Taj je put Ismael neprestano lajao, a ja nisam znao, što to znači.

U šumi je bilo nešto malo sunca. Život se stao buditi. Osjeća li Ismael proljeće u svojoj krvi? Uzduh je mirisao po suncu i po pupovima na stabalju.

Kad sam se osvježio, odveo sam Ismaela svojoj kući, i otišao k njoj!

Nije me htjela primiti.

Kao da me nevidljiva ruka pljusnula.

Ni u sobu me nije pustila. Samo me je nekako čudno gledala, kao da me probada. U pogledu sam čitao: — O, jaki, zdravi, mladi čovječe! Ne diraj me! Bojim te se!

A ja sam je onda tako pogledao, kao da joj govorim:

— Sanjo jutara mojih! — O — što bih dao za jedan poljubac, za jedan zagrljaj! Ali ne boj se, ne ću. Idem...

— Je li gospodin suprug kod kuće? — pitao sam bez straha, gotovo bezobrazno.

— Jest...

— Ne vjerujem...

— On je kod kuće...

— A sutra?

— I sutra će biti...

— Prekosutra?

— I prekosutra.

— Istina?

— Istina...

Govorili smo to, ne gledajući jedno drugome u oči.

— Dakle, kada? — pitao sam je šapćući i drhćući.

— U nedjelju...

I otišao sam. Ne, nisam otišao, nego sam pobjegao. Trčao sam kući, samo da ta nedjelja što prije dođe.

I došla je nedjelja.

Sunce je zasjalo kao zlato, kao dukat.

Rano ujutru, kad sam se probudio, uzdahnuo sam i pomislio na nju.

Što mi nosiš, nedjeljo? Biela, sveta nedjeljo, sjajno nedjeljno sunce, što mi nosite?...

Sanjao sam, da sam bio kod nje. Sama je bila. Glasovir nisam ni pogledao. Kakav glasovir! Sjela je uza me, smješkala mi se, gladila me po obrazu, pričala mi o svome mužu, kako ga ne voli, kako samo mene voli... A ja sam uzplamtio u srdcu, krvi... zahvatio ju svojim jakim rukama i — poljubio je. — Oh — poljubio sam je!

A ona je počela drhtati pod poljubcem, i cielo njezino jako tielo drhtalo je kao nedjeljna rana sunčeva zraka...

Požar...

Čitav je sviet bio u požaru...

Prvi poljubac, ali samo u snu.

— Sanjo mojih jutara, srećo moga proljeća, danas dolazim k tebi!...

I pošao sam pred podne k njoj u stan.

Nikad nisam osjećao toliko uzbuđenosti kao taj dan. Bio sam uvjeren, da sam blizu cilju, i srdce je unapried osjećalo one odkucaje, što će skoro sliediti.

Još na hodniku pred vratima dočarala mi se njezina slika. Gledao sam je ljepšu nego ikada, mladu, zdravu, jaku, energičnu... A sama!

Ušao sam na vrata.

Zakašljao sam, da me čuje, da izište preda me.

Vrata se od sobe otvaraju:

Izlazi jedna stara — ženska.

?

Koga tražim?

— Gospođu... gospodina... — počeo sam mucati.

— A! Tih više nema! Jučer su se odselili. Od jučer su ovdje drugi.

— Odselili? Kuda?

— Ne znam. Nekuda preko granice.

— Preko granice?

Stisnuo sam zube i pesti — i otišao iz kuće.

— — — — — — — — — — —

Oh — grozna ženo, što si me prevarila!...

(»Savremenik« 1917., str. 55.)

Ivo Kršić

Fruškoj gori

Fruška goro, puna li si čara!
Dao bih ti srdce iz njedara!
Kad pogledam, staze kud ti vode,
Gdje po njima biele vile hode,
Pa povedu kolo sitno, lako,
Živ se ne bih odtud nikad mako.
Na tvom krilu često sam prosnivo,
Po tebi sam ružice zalivo;
Slika tvoja kad mi u snu sine,
Tad iz grudi uzdah mi se vine,
Pa mi misli tebi željno jezde,
S tvojih visa da pozdravljam zviezde,
I da gledam, kako mjesec sije,
Kako slavulj svoje pjesme vije,
Kako Dunav širi hladne vale,
I da gledam one čamce male,
Kako plove ko galebi bieli —
Eto svega, što mi srdce želi!...

Fruška goro, moje milovanje,
U teb' snivah ponajljepše sanje;
Po tebi sam pjevo i uživo,
Za tobom sam suzice prolivo,
Suze lio, u đerdan ih vio,
Pa ih tebi sada poklonio;
Slušo glase pjesme iz daleka,
Što ih pjeva fruškogorska seka,
Kako pojuć doziva si lane
Cielu noćcu, dok zora ne svane.

(»Drhtaji«, Vukovar, 1908., str. 16.)

Po stolu mi leže knjige

Po stolu mi leže knjige
Amo tamo razbacane,
Sjećaju me prve brige
Iz mladosti posve rane.

Oj, kol'ko je smjelih nada
U zanosu uz njih cvalo!
A kako mi eto sada
Od sveg osta jedva malo!

Odkad ih se nisam tako,
Odkad nisam u njih dirno:
Sve se bojim, da bih plako,
Kad bih malo na njih zirno.

Već su davno žuti listi
Stisnuli se ko u tugi,
Pa ih gledam: još su isti,
Al' ja samo — ja sam drugi!...

(»Drhtaji«, Vukovar, 1908., str. 10.)

Tavna noći

Tavna noći, moje milovanje,
Što prolaziš tako bezobzirno?
Davno svoje već ne vidjeh janje,
Kamo l' da sam usna joj se dirno.

Stani zoro, čekaj bieli danče,
Sjaj, mjeseče, tiho, polagano!
Kuda bježiš, moj varljivi sanče,
Kad mi srdce tol' je razdragano?

Eto sviće... Tavna noć se gubi,
Rosa pada, cvieće grudi širi...
Sunce iztok žarkim zlatom rubi —
Aoj, srdce, daj se već umiri!

(»Drhtaji«, Vukovar, 1908., str. 63.)

Noć je pala

Noć je pala, a ja s tobom
U dunavske gledam vale,
Uokolo nizke vrbe
Kano da su pozaspale.

Slušali smo, kako vjetar
Trese granjem lišće staro,
Kao i on da bi s nama
U tišini razgovaro.

Pa sad često gazim tuda
Po listovi povenuti,
Al ne šapće vjetar više,
Već uz vrbe i on šuti.

(»Drhtaji«, Vukovar, 1908., str. 43.)

Ne srdi se

Ne srdi se, ne muči me,
Čemu sav taj šar?
Kad ugasit ipak ne ćeš
Srdca moga žar.

Nisu tvoje oči tamne
Pako crn i klet:
Ta iz njih se nebo smije,
Da usreći sviet.

(»Drhtaji«, Vukovar, 1908., str. 50.)

Ti mi veneš

Ti mi veneš, moje cvieće,
A tek proljet bujat stala,
Istom prva biser rosa
Na lišću ti zadrhtala.

Al ne veneš ti mi samo,
Moje milo, nježno cvieće,
Jer još nešto i od mene
Na put isti s tobom kreće.

Znaš li, da i moje nade
S tobom isti udes diele,
Pa mi na vas sad oboje
Kaplju eto suze vrele!

(»Vienac«, Zagreb 1900., str. 858.).

Julije Benešić

Na Dunavu

Duboka noć. Tišina. Klepeće mlin.
Sa one strane Dunava
dopire pijana pjesma.
Iz silne daljine se čuje neko drhtanje:
Ili je pjesma nimfá il' škripi
nepoznat glas.
Sjedim pod sjenom platana.
Mjesec se smješka
i plemenito sjaji i na rieku i drveće niemo.
Noć aršće pjevanjem, mlinom, šuštanjem
rieke i dalekim glasom.
Ja sjedim i čekam na pojav božanstva,
koje je mrtvo, il' se pritajilo,
umrlo . . .
ili nije nikad bilo ni živo.
Čekam na drhtaj nutrine,
na slutnju . . .

Čuju se ljudi. I oni čeznu i ljube,
i oni umiru, teže i zovu,
grle fantome...
Kako je pusto sve to:
i mjesec i pjesma i ova tišina.

(»Istrgnuti Listovi«, Zagreb 1922., str. 74.)

Germanki

Oči su moje male Germanke
Plave ko cvieće razcvalog jorgovana;
Zalutala si, curice, do naših plavih strana
S plavom kosom!
U kosu si svoju zaplela srdce moje,
I vidim samo glavu sa sjajnom aureolom
Od svietla tvojih vlasi...

Pogledima stvaraš u mojoj duši
Plave potočnice, pa nikad ne ću
Moći zaboraviti na tvoje oči.
Lalo! Otvori srdce meni...

Germanko!
Vidiš li naše tople dane?
Tvoja domaja
Nema takvoga maja!
Tvoja domaja
Nema nikoga, tko te tako bez kraja
Strastveno ljubi!

...Pod oknom cvate jasmin tvojim,
A ti niesi izašla!
Kad kiša škropi, a lišće šušti,
Ja čekam i čekam.

A prozor tvoj se sja.
Svuda je mrak.
Da sjenu tvoju vidim — prođi!
Glas da ti čujem — šapni!
Germanko!

Plave su oči Germanke moje
Kao razcvale pavlovnije hvoje!
Srdce mi ona kosom zlatnom zavi,
A okom plavim potočnice sadi
U srdce moje, da ne zaboravi
Na plave oči Germanke male.

Razcvala lalo, lalo!
Čekah te, kad je lišće pozaspalo
Jasmina bielog, noć je bila tiha,
A jasmin samo mirisom zrak kadi...

Okno ti sjaji, u njem moja nada,
A kiša tiha s lišća plaho pada,
A tebe nema, nema, a ja stojim
I gledam tamo, gdje se prozor sjaji: —
Daj, pusti, da mi oči barem vide
Kraj okna tvoju laku sjenu proći.

(»Vienac«, Zagreb 1913., str. 322.)

Točak-voda

Hajde sa mnom, vitka dušo, u šumu,
Tamo stoji kesten stari zeleni:
Pod sjenom mu Točak-voda izvire,
Kraj izvora meka zelen-livada.
Sunce kada za vrh zađe crveno,
Crni će nam potok basnu pričati,
Grimizne će strašne rieči šaptati,
Kako krvi žedni zove kraljević:

»Srušit ću te o tu zelen-livadu.
»Snježana ću prsa ti razkopčati,
»Šećerne ću grudi ti razporiti,
»Rebra alabastrena polomiti,
»Zagrist ću u srdce tvoje crveno...«

Hajde sa mnom, sladka dušo, do vrela,
Ljubit ću te na toj zelen-livadi,
Sve pod granjem, zelen-granjem kestena,
Sve uz strašni romon crnog potoka,
Kraljević gdje šapuće krvopija.

(»Istrgnuti Listovi«, Zagreb 1922., str. 18.)

Lov

Hajde sa mnom izpod ruke, đavole,
Tvoje usne naprčite, crvene,
Tvoje oči užarite, žežene,
Tvoje ruke vruće, biele, vatrene
Htio bih ti izgrlit, izljubit.

Konji lete sve pod sjenu hlađanu,
Vitezovi zovu nas u lovove:
Zvone trublje, zovu u lov kneza svog, —
S tobom hrlim, s tobom letim, đavole!

Žeravi nas nose iznad livade,
Ko dva vihra milmirisna nad cviećem,
Oči tvoje crne gore, plamsaju,
Mi letimo iznad zelen-livade.
Vitezovi trube nam u lovove!...

(»Istrgnuti Listovi«, Zagreb 1922., str. 17.)

Hir

Bilo je u gradu na rieci s olovnim sjajem, gdje je uz kamenitu nizku obalu nanizano bilo nekoliko crvenih kuća, malenih, odrpanih i ružnih. U jednoj je crvenokosi stari Židov s čupavom bradom nudio riedke goste pivom i tvrdo kuhanim jajima. Nedaleko su kamenite špilje, pune vlage i tajinstvenih priča. Tuda je prolazio nekada Faust, dogovarajući se s đavolom; tu je pretvarao žene u kuje, a muževe u zečeve.

U daljini se vidio kraljevski grad uz visok toranj katedrale, obit pozelenjelim bakrom. U katedrali počivahu kosti kraljevâ, junakâ i pjesnikâ. S druge strane, daleko na zapadu, jedva je virio vrh stare kule iz doba trubadurâ.

Maj, kad jorgovan cvate, pobacao je slabo zelenilo po neravnoj okolici. Bio je svjež zrak, a s visokih brda na jugu mirisao je snieg. Tamo valjada jedva cvate kukuriek, dok je u velikim gradskim nasadima već precvala i mistična perunika, pa sada se već biele ruže i jasmin.

U maju su se razstali zanaviek. On je nije ni ljubio, premda je bila razgovorna, zdrava, načitana, a nekima i zamamna. Znala je govoriti o svemu, i začudo o svačemu je imala svoj sud, često oprečan sa svačijim. To joj je davalo još i neku zanimljivost. Ćutjela se iz nje snaga, izbijala je neka prkosna i pakostna volja iz nje, — kako je i sama govorila.

On je volio stare nasade i već smiešnu romantiku. Volio je slušati, kako izbijaju ure po mnogobrojnim gradskim tornjevima; volio je više formu od sadržaja, više nježan miris, a ne tuberozu, više zamotanu, nego posve golu ljepotu.

Upoznali su se neznatnom zgodom: on u družtvu i ona u družtvu. Ni slutili nisu, da će se među njima svršiti ono, što se pravo nije ni započelo, tako naglo, ovdje uz rieku olovna sjaja, na dogledu staroga kraljevskoga grada i ruševine trubadurske.

Ona: U vama je neka čudna i nepobjediva snaga, strast životinjska.

On: Hvala! Jest, osjećam se kadšto jak, a osobito sada u maju i — uz vas. Vi ste puni neke neizpunjene čežnje i neutažene bolne želje.

Ona: Ne, to ne boli. To mi je radost života. Kad sam vas prvi put vidjela, nisam vas voljela. Bili ste mi plitki, skromni frazer.

On: Ja sam vas naprotiv uvažavao od prvoga maha. Slušao sam vas na koncertu prije mnogo, deset, godina. Bio sam još sasvim mlad.

Ona: A koliko... Ne, ne ću. Recite mi, molim vas, jeste li kada ljubili?

On: Kako?

Ona: Posve.

On: Jučer.

Ona: Je li liepa? Posve? Možete li vi dati sebe sasvim? Ne, ja mislim, da je u vama snaga, — vi ste dali sav svoj život jednoj ljubavi?

On: Ne.

Ona: Pričajte mi nešto o tome.

On: Ne ću. Odkako vas poznajem, a predstavljen sam vam još lani, počeo sam vas promatrati. Vi tako glasno govorite, da vas čuje i onaj, koga se ne tiče. Eto i sada govorite glasnije, nego li ja. Hoćete li da zađemo u onu skromnu odrtinu staroga Šlojma?

Ona: Ne, ne ću. Sjednimo bolje uz rieku.

On: Dobro.

Skela, što vozi preko rieke, bila je usred vode. Žena u crvenoj gruboj marami i seosko derište u poderanim čizmama prelazili su ovamo. Skeledžija, sin staroga Židova, zabadao je dugačku motku u dno plitke rieke i gurao splav prema obali.

Ona: Zašto šutite?

On: Odkad vas poznajem, počeo sam vas promatrati. Jeste li uviek bili sretni?

Ona: U ljubavi?

On: Da.

Ona: Samo jedanput nisam. Onaj je bio jači od mene.

On: I tako sjedim kroz cielu noć, dok zora zarudi, mjesec probliedi, i uzalud čekam na obrve meke i usne rujne...

Ona: Stihovi? Vi imate čudne usne. Tako su požudne.

On: A vaše su oči pune suza. Je li uviek tako?

Ona: Ne volim stihova. Nastavite.

On: I nikada vas nisam mogao pravo shvatiti. Možda se baš nisam mnogo ni trudio. Ne znam. Vi ste velika umjetnica. Lažete li vi kada?

Ona: Nikada. Ništa ne mrzim kao laž i pretvaranje. Laž mi je veći grieh od krađe i razbojstva. Ah! Napeti svu svoju snagu, pa razširenih ruku, s nožem u ruci, ubiti, — da, to bih mogla, ali slagati — ne, ne.

On: Čuo sam već to. Jednom me neka gospođica molila za oproštenje, što je drugomu slagala. Bila je histerična.

Ona: To je glupa rieč. Dakle nastavite.

On: Ne može se reći sva istina.

Ona: Je li neugodna?

On: Ne, ali se oskvrnjuje.

Ona: Nietzsche.

On: Vergiss die Peitsche nicht...

Ona: Bezobraznik.

On: Dakako. — Vi ste me upoznali tek prekjučer na večeri u pensionatu. Zašto ste uviek s onim gospodinom u gamašama? On je nesnosan brbljavac.

Ona: I njega ljubim.

On: Afektirate. Vi nikoga ne ljubite, vi samo želite...

Ona: Ah!

On: Zašto ste sada opet uprli suzni pogled?

Ona: Da prodrem.

On: Hahaha! Pardon!

Ona: Samo iskreno. Zašto niste jučer došli ovamo?

On: Nisam mogao; bio sam zapriečen.

Ona: Ne lažite! Rendez-vous?

On: Pa i to.

Ona: Ljubi li vas ona?

On: Tko?

Ona: Ona.

On: Kô sfinge stojimo, kô kipovi, kamena dva... Kladio bih se za oči, za mržnju, za posmiehe riedke: sfinga si, dušo, bez zagonetke.

Ona: Vi ste frazer.

On: Obolio sam s tvojih očiju.

Ona: Jadna je duša vaša!

On: Što vam je svrha života?

Ona: Uzbudenje, uzrujanost, to je život i snaga.

On: A vaša umjetnost?

Ona: Da, i glasba. Ja sam vrlo tankoćutna u umjetnosti.

On: A ja spavam na koncertima.

Ona: Pišete li rado pisma?

On: Scripta manent.

Ona: Oprezni ste, i to mi se gadi.

On: Vi ste izkusni?

Ona: Izkusna? Jesam, pa što onda? Ne volim kao vi historijsko kamenje i trubadure. Hoću sunce, evo ovdje leći na kamenje i travu i uživati u prirodi... Da, kako miriše mužka ruka! Kao sok svježe stabljike.

On: Dobro vam pristaje crveno.

Ona: Dakle recite već jednom!

On: Što?

Ona: Ništa! Hajdemo!

Ustadoše s trave. Skela se prevezla.

On: Hoćete u grad? Možemo uzeti splav.

Ona: Dobro.

Uđoše u plav.

Ona: Jeste li se već kušali ili htjeli ubiti?

On: Ne. Jeste li praznovjerni?

Ona: Da, silno. Jučer sam bacala karte, i znate, što sam vidjela? Uviek ono: Ne će biti ništa.

On: Zašto dakle kušate?

Ona: Moram, ne mogu da zatajim.

On: Kad vi...

Ona: Što? Što? Recite, molim vas, recite!

On: Ništa. Samo onako.

Zašuti. I ona je šutjela. Prešli su na drugu stranu. Pođoše pieskom uz nizku lievu obalu prema drvoredu. Odjednom reče

Ona: Ah, zaboravila sam prieko suncobran!

On: Idem po njega. Splav još nije prešla na onu stranu.

Ona: Hajdemo zajedno!

On: Dobro.

Ona: Ne, ne! Sama ću.

On: Zašto?

Ona: — —

On: Dobro.

Ona: Zbogom. Ja ću odmah doći. Čekajte! Ili, ne, nemojte.

On: Uhodit ću vas.

Ona: Zbogom!

On: Ljubim ruku!

I ona mu pruži ruku, mirisavu po nekom prejakom parfumu. Stade u splav i makne se od briega.

On se okrene. Ona ga je dugo gledala, a onda mu mahnula rukom, da čeka. Ali on nije čekao.

I tako su se razstali, razišli.

Sutradan je dobio od nje grubo pismo.

(»Narodne Novine«, Zagreb 1910., br. 152.)

Razpojasana Slavonija

Imamo i za Slavoniju epiteton: »razpojasana«. Rieč se ta u prvotnom značenju kazuje o nečem razpasanom, odriešenom i razkopčanom, a u drugom, epitetskom značenju, treba da kaže, da je nešto veselo, nestašno, razbludno, lakoumno, mahnito, razuzdano itd. I tako imamo za hrvatske zemlje svuda po jedan vječni i nuždni epiteton: zapuštena Dalmacija, ponosna Bosna, progonjena Hrvatska i razpojasana Slavonija.

Kako zamišlja, recimo, dobroćudni kajkavac ovu razpojasanost? U Slavoniji, zemlji tamo iza Siska, samo se uživa, pije, pleše i grieši. Odande nam dolaze viesti o umorstvima, odande nam stižu ljudi veseli, bučni i dobre volje, koji piju i troše u obilju; tamo su zamamne snaše s okruglim bokovima i zamamnim cjelovima, tamo je neki gajdaš, tamburaš, ciganin, što mahnito svira, a kolo se preplića, dukati zvekću na prsima, što mirišu po bosiljku; tamo se drže prela i divani, zbivaju se preljubi i zločinstva. Dosta je, da »gospodin« zaviri, pa eto

mu jato ljepotica; dosta je, da digne obrvu, i već mu sjedaju na koljeno. Divlji, neuk seljak, što ore još drvenim plugom, samo pije i pije, u pijanstvu se tuče i ubija, pa napučuje kaznionicu u Mitrovici. Međutim stranac kupuje zemlju našega seljaka i naseljava se, organizira se, gradi sebi škole i potiskuje Hrvata u Hrvatskoj. Takva je ta »razpojasana« Slavonija u oku čovjeka, koji ju nije vidio. Zapuštena, propala, ali bogata... u kojoj leže mrtvi kapitali Kozarčevi.

Da se doista mora tako misliti na našem zapadu, sili nas i literatura, koja donosi neke priče iz tisuć i jedne noći o toj zemlji bluda i obilja. Poznata je sa svojih liepih i lakoumnih žena Babina Greda, gdje će ti se podati svaka žena, imaš li samo gospodski kaput. Došao si u selo i odsjeo u gostionici, i gle! Pođeš, da legneš, a u tvom krevetu leži: ne žena, već anđeo!

Naši Primorci i zapadni Hrvati znadu kadšto i zaći u slavonski orient, onako letimice, i vraćaju se ogorčeni kao i Niemci, kad posjete orient. Fali im konfort. Tamo nema urednih zahoda, jela su paprena, ceste prašne ili blatne, same močvare, nečistoća, pijanstvo i glupost. L i s i č a r je jednom prilikom opisao svoj put od Vrpolja do Đakova i napisao toliko neistina o Slavoniji, koliko ne bi mogao ni najveća lažitorba, kojemu je obrt izmišljanje laži. Zapadnjacima našim smetaju slavonske gaće, nedostaje im krasan običaj križevačkih štatuta, tamo na orientu nemaju ljudi izgladčanih hlača i visokog ovratnika, nekako su prosti u obćenju, maze se i otežu u govoru. A seljak je neradin. Evo primjera od neki dan: »N o v i L i s t« donosi u feljtonu pripoviest »Paroh i popo«, prievod s njemačkoga. Neki je Viktor von Reisner autor ove pripoviesti. U br. 262. piše doslovce ovo: »... seljaci igraju (u selu Mirkovcu) veliku gospodu, to jest: leže gotovo čitav dan na klupi od peći, bulje bez misli u zrak i gledaju mirno, kako se žene i djeca napređu. Ostalo još vrieme sjede u birtiji za bocom šljivovice, pravdaju se o carevoj bradi i, kad se povrate kući, da ipak ne budu sasma bez posla, biju ženu i djecu«.

Tako piše njemački pisac, a takvo mnienje o Slavoniji širi po Primorju hrvatski list! I to vjeruju Hrvati, jer im horizont hrvatske domovine ne seže dalje od Siska.

Kako je Slavonija mogla doći na ovakav glas? Što je ponukalo pisce, da baš ovako pišu o Slavoniji? Prije svega: nepoznavanje života u Slavoniji, nehaj za ovu zemlju i površnost u promatranju pojava iz slavonskog života.

Slavonija nije nikakav poseban individualitet u Hrvatskoj, ni po čemu ne čini kakvu zaokruženu cjelinu, pa se zato i ne razlikuje od ostale Hrvatske posebnim načinom svoga života, običaja, morala. Jest, ima diferencija između pojedinih slavonskih običaja u slavonskim obćinama i onih po jugu i zapadu hrvatskih zemalja, ali te se razlike opažaju i unutar same Slavonije, kao i unutar Bosne, Dalmacije i Hrvatske. U Slavoniji, istina, vlada blagostanje, jer slavonski prapor obilno rodi pšenicom, kukuruzom i vinom, a bogat je seljački momak svuda na svietu objestniji od siromašnoga; slavonska djevojka voli nakite kao i zagorska, bosanska i dalmatinska djevojka, ona ih pače i nosi, voli se prikazati liepom, i bogato je odjevena, a i može to. Tim vara oko stranca, koji u tom vidi razsipanje imetka. Možda je nekada i podašnija bila u ljubavi, dok su po Krajini bile vojničke posade, oficiri i krepki momci, ali simpatije djevojaka prema vojnicima nisu nikada manje po gradovima izvan nekadašnje Vojne Krajine, nego li su tamo bile. Za primjer tobožnjega nemorala okužene i bolestne Slavonije neka posluži samo ovo: u babogredskoj zdravstvenoj obćini ima na 16.000 duša četiri slučaja kapavca i dva slučaja sifilisa. U mjestu od 4.000 duša ima deset prostitutka. Baš kao i drugdje na svietu, pače i manje. I to u ozloglašenoj Babinoj Gredi.

Pa ipak se ne mogu oprovrći činjenice, da u Slavoniju prodire sve više stranaca, da kupuju zemlje našega seljaka, da se kulturno jačaju i da sve svjestnije izstupaju u javnosti. Koji su tome razlozi i kako da se sve to zaprieči?

Našega elementa ipak ne nestaje; on samo dolazi u sve čudniji brojni odnošaj prema naseljenicima, jer njihov broj sve više raste, ali naš elemenat ipak ne propada. Slavonija je za svoje bogatstvo preslabo napučena zemlja, pa nam se naseljavanjem stranaca čini, da domaći elemenat izumire, dok njegov broj samo slabo raste, a prirast izvana biva nenaravno sve veći. Zašto dolaze stranci baš onamo? Po mnienju onoga gospodina von Reisnera sigurno samo zato, što je domaći,

autohtoni živalj tako slabo odporan, nesposoban za rad, da mora dolaziti stranac s velikom kulturnom misijom. Stranac izvrstno obrađuje polja, ali pogledajte oranice sriemske, i recite, koje su one od stranaca, a koje hrvatske? I ne ćete naći razlike. Nije istina, da naš seljak lošije obrađuje svoju zemlju. Nije nadalje ni to istina, da je slabo odporan. Ima primjera denacionaliziranja Hrvata, gdje su došli i u manjinu, ali ima i obratnih primjera. Narodni je duh sačuvan u autohtonom pučanstvu Slavonije u podpunoj čistoći i slavonski inteligenat nije se dao nikada odnaroditi. A koliko na pr. imamo rođenih Hrvata, pravih Hrvata u sredini Zagreba, koji okretnije govore njemački nego li hrvatski? Svatko od nas poznaje po nekoliko takve gospode. Hrvatska je inteligencija u Slavoniji posve n a r o d n a i nema opasnosti, da bi se ona odnarodila. Stranac dolazi u Slavoniju radi zemlje, plodne i bogate, koja u samom Sriemu, dakle u petini Hrvatske, plaća trećinu sveukupnoga zemljarinskoga poreza. Da je u Zagorju i Lici takva zemlja, i tu bi bilo stranaca. Nije dakle odpornost Zagorca jača, već mu je zemlja lošija.

Pitanje je: kako bi se moglo predusresti useljavanju stranaca u Slavoniju? Pomislimo najprije, kako je omogućeno bilo naseljavanje. Zemlja je u Slavoniji pred nekoliko decenija bila, naravski, mnogo jeftinija, nego što je danas, a i danas je jeftinija od one u bogatim krajevima Bačke i Banata. Prodavši stranac svoj posjed u Bačkoj, mogao je dvostruko toliko zemlje dobiti u Slavoniji, zemlje gotovo iste kvalitete. Banke naše nisu davale mnogo veći zajam za sriemsku zemlju nego li za zagorsku i zato je i ciena zemlji bila nizka. Stranac je davao više, i domaći je seljak uzajmio, pa i prodao svoj posjed ili barem jedan dio svoga posjeda. Danas je ciena zemlji rapidno poskočila, pa ljudi često prodaju zemlju u Sriemu, da jeftinije kupe u zapadnoj Slavoniji. Zagrebački zavodi povisiše zajam na zemlju, ali ga povisiše i madžarske banke. Smiešan je zahtjev uime patriotizma, da čovjek uzme manje od domaćeg bankara, kad mu strani nudi više. Je li dakle krivnja na »zapuštenom« seljaku slavonskom, ako mu zemlju obterećuju dugovi iz madžarskih zavoda? Birokratizam podružnica zagrebačkih zavoda uništava kredit domaćem čovjeku. Evo jedan klasičan

primjer. Dva veća posjednika imaju 4000 metričkih centi kukuruza, što danas vriedi po prilici 60.000 K. Oni ne će odmah da prodadu prirod, jer čekaju bolju cienu, ali im je potreban novac za upravu gospodarstva. Što će? Da dignu predujam na svoj prirod? Treba im 10.000 K., dakle svota, koju vriednost priroda višestruko nadmašuje. I ne mogu dobiti predujma u cieloj Hrvatskoj! Ne mogu dobiti, jer »Poljodjelska banka« ne daje ovako visokih zajmova, jer seoski zavodi nemaju dovoljno kapitala i traže golem kamatnjak, jer se veći zavodi ne bave takvim poslovima; preostaje im samo trgovac Židov, koji za prodaju ovolike zalihe traži 2 krune po mtc. razlike (Spannung), što u ovom slučaju čini 8000 K gubitka posjednicima na račun Židova, — a treba im 10.000 K!

Razlog, da su se stranci u Slavoniji pomogli, leži u neshvaćanju tamošnjih prilika sa strane naših novčanih zavoda. I onda vičemo na osječku novu »Slavonsku banku«, što će vući naš narodni kapital u madžarske džepove! Oni su trgovci i znadu procieniti prilike i uvažiti ih, pa rade u svoju korist. Slavonija biva izcrpljivana od stranca, a morao bi ju izcrpljivati domaći čovjek. Eno nam divnoga primjera Italije, koja investira u krvavu operaciju tripolitansku milijune, očekujući ekonomsku korist za prenapučene svoje krajeve, dok Hrvati imaju svoj bogatiji Tripolis i prepuštaju ga strancu, namjesto da punom šakom zagrabe ono, što je još naše. Ali se zato zadovoljavamo uzdasima o razpojasanoj Slavoniji!

Jest, zbiva se, da seljak propada, iako to nije obćenita pojava. Propada nacionalno, jer ga ne podupire hrvatska javnost. Jeste li čitali u našim novinama kadgod članak o potrebnim željeznicama u Slavoniji? Kako se izigrava Zemun, Brod, Vukovar, Petrovaradin? Kako u najprometnijim krajevima nema valjane veze ili nikakve? Kako nemamo hrvatskog parobrodarskog družtva na najvećoj rieci srednje Europe? Koliko nas ima dobrih i žestokih Hrvata, koji tek iz pjesama znamo, da i Dunav čini jedan dio hrvatske granice? Je li naša javnost bila zainteresirana slavonskim ekonomskim pitanjima ikada? Družtvo Ćirila i Metoda dalo je pravo na prodaju svojih žigica bečkom tvorničaru, jer n i j e z n a l o, da u Osieku po-

stoji tvornica žigica! Čitamo o tvornicama u okolici Zagreba, kao da su prve i jedine, a u Slavoniji su takve već odavna. Popratite samo viesti naših novina sada prilikom novih izbora i vidjet ćete, da ćemo tek par dana poslije izbora saznati za istinit rezultat izbora u Slavoniji. Tko bi se interesirao za ono, što je dalje od Siska!? Hrvatska, prava Hrvatska, pruža se za prosječnoga zagrebačkog Hrvata još najdalje uzduž željezničke pruge do Broda. Zaista i ne čujete hrvatski na željeznici dalje od Broda do Zemuna. A dopisi iz Slavonije? Ali prestanimo s jadikovkama! Dosta je. Više je nego jasno, da se naša javnost nikada nije interesirala za Slavoniju.

A kako se stvara pojam o domovini, nego baš uputom javnosti u sve, što je u njoj, u toj »liepoj našoj domovini«? Kako se stvara nacionalni osjećaj, ako ne podržavanjem sviesti zajednice? Ima li ta iniciativa jedinstva polaziti iz Zagreba u Slavoniju ili obratno? Zagreb kao glavni grad treba da okuplja oko sebe sve dobre narodne elemente, a ne da njih zaboravlja, a glavna rieč Zagreba nije u djelovanju činovničtva, već u zagrebačkim novinama. Zagreb još nije trgovački centrum za Slavoniju, ali je zato politički i nacionalni, pa bi morao to svoje mjesto ne samo zadržati već i učvrstiti. Međutim što vidimo? Zagreb ne mari za provinciju. Naše su novine, pisane počesto lošim jezikom, prepune redarstvenih viesti i domaćih viesti o požarima, pregaženjima, izvještajima o nogometu (i po dva velika stupca), šaljivim člancima u kajkavskom dialektu, sve samim stvarima, koje nimalo ne mogu zainteresirati čovjeka preko Lonje, a kamo li Podunavca, Bačvanina, Istranina, Dalmatinca i Bosanca. Zaista, zagrebačke su novine samo lokalne novine, a ne hrvatske. Jer Hrvatska je veća nego što to osjećaju gospoda po redakcijama. Upućeni smo zato u provinciji na svoje listove, iz kojih zagrebački organi znadu kadšto da izpišu koje umorstvo u Šašincima ili silovanje u Đeletovcima. Pa što vidimo dalje? Da zagrebačke novine imaju sve manje predplatnika, čim dalje polazimo prema iztoku, a za uzvrat slavonske novine jedva da dolaze u neslavonske županije. Dionice »Narodne Obrane« ne prieđoše granice Slavonije, pa ipak se od Slavonije traže žrtve za obći interes, ma da se ne računa na nju, kad treba dieliti pomoći. S kolikom se

obširnošću znadu baviti naši listovi pitanjem međumurskim, kako periodički donose članke o Hrvatima u željeznoj županiji izvan Međumurja i onima iz okolice Šopronja! Pa tko se ne sjeća niza članaka po svim novinama i časopisima o Hrvatima u Moravskoj, u okolici Beča, pače i o onima u južnoj Italiji? U tom leži neka gesta velevlasti, koja se interesira za svoje državljane, razsijane po svietu. A evo imamo domaće naše najčistije Hrvate, o kojima tiskamo »razpojasane« bajke, ne mareći ni toliko za njih, da ih učinimo pravim Hrvatima, koji će u Zagreb gledati s povjerenjem i ljubavlju.

Hoćemo li da Slavoniju povučemo u horizont hrvatstva, potrebno je preudesiti rad za krajeve, što su od Zagreba dalje od 100 kilometara. Napustiti umne savjete za Slavoniju, kao na pr. da po vinogradima treba lepezom tjerati leptire, kako radnici treba da dobivaju 2 K nadnice (a dobivaju u žetvenoj sezoni 4 K i više) i slične bezsmislice, koje dolaze iz pisarne čovjeka bez poznavanja ljudi, čovjeka, koji samilostno voli narod. Računajmo s narodom kao s inteligentnom masom, a ne kao s gluhonjemacima i analfabetima!

Zato ako se može govoriti o čijoj razpojasanosti, onda ta rieč pristaje baš našoj neslavonskoj javnosti, koja »razpojasano« gleda u Slavoniju, »provinciju«, s ignorancijom onog mladića iz »Charleyove tetke«, koji zna o Braziliji samo to, da nam odande dolaze najljepši majmuni. Tako znamo i o Slavoniji, da tamo živi neki razpojasani narod, i u dokolici ga se sjetimo, podkriepljeni lektirom von Reisnera, a i »modernih« slavonskih pisaca, koji nastavljaju ovu pjesmu o feačkom životu u Slavoniji. Slavonija je u literaturi postala zemlja lotofaga i sretan otok sirena, na kojemu žive satiri, najade i nimfe.

Skinimo tu koprenu razpojasanosti s imena zemlje, koja rodi pšenicom, kukuruzom, vinom, hmeljem i repom, naseljene narodom, koji nam je dao ljude visoke kulture i koja će nam biti riznicom, ma da ne teku po njoj rieke meda i mlieka, ako uvažimo, da po njenim ravnicama prolaze najprometniji trgovački putovi Europe, koji su sve prije nego li putovi hrvatske trgovine. Putovi ti prolaze mimo hrvatske misli, jer ona voli da gleda u snašine kiljere i da sluša slavonske pjesme, a zabo-

ravlja, da svakim vlakom dolaze novi stranci, koji napučuju bogatu zemlju, jer je još prazna. Tko bude htio, osvojit će Slavoniju ekonomski, a zalud nam je onda govoriti o državnom pravu.

I još nešto. Pođete li u Slavoniju, ne tražite Pariza u Babinoj gredi!

(»Savremenik«, Zagreb 1911., str. 722.)

Rudolf F. Magjer

Ostala je sama

Ostala je sama. Kuća prazna, pusta,
Nigdje nikog živa. A mećava gusta
Vitla, zatrpava ogradu i kuću,
Tek bagljići slame strše po bezpuću.

Tako danas, sutra, više godinicâ,
A nekada puna — izbliedjela lica;
Grudi, što su tresle s ljubavnoga žara
Struku izpod vela, — život sad razara...

Na usnama nujnim osmieh mrtvi plije,
Tek oko u glavi kaže, da se žije,
A srdce — o, srdce, što je ljubit znalo,
Zadnju vatru davno suzom izplakalo.

Pa ko sjena luta iz sobe u sobu,
Iz ležaja krutog, hladnog ko u grobu,
I spominje prošle nasmijane sate,
Pa sve pita: Kad će opet da se vrate?

Kad će vojno doći ratnih sa poljana,
Pa da trgne vrata težka, zarđana,
I ogrije plamom, što nikad ne trne,
Ova četir zida, puna čađe crne?

Njeno vitko tielo, što mrije od sluti,
I svaki čas misli, da će razpuknuti
I srdce i grudi... tamo, gdje je sladko
Od snatrenja gniezdo dragi sebi satko?

Ostala je sama. Kuća prazna, pusta,
Nigdje nikog živa. A mećava gusta
Vitla, zatrpava ogradu i kuću,
Tek bagljići slame strše po bezpuću.

(»Jeka od Osijeka«, Osiek 1918., str. 121.)

Čeko sam te

Čeko sam te, draga, kao cviet što pruža
Čašku sunca trâku, pa da je ogrije
I okriepi slabu, što uz nizki džbunak
U sjenatom hladu i vene i mrije.

Čeko sam te, kao meko srdce
Kad u grudi slabo od umora klone
I nov život traži. Dan je na izmaku,
Sumrak svilni tamo za bregove tone.

Čeko sam te, a to već i mračak
Povlači se. Rieka plava smirila se,
I tek lieni vali kidaju se, gube;
Pusti kraj svjetiljke lađareve krase.

Čeko sam te. U glavi šumori,
A tielo mi trnci ledni podilaze,
Pa užižu vatru. A ta peče, boli,
Kao da demon sikće i jakrepi laze.

Čeko sam te, sat za satom bježi,
A već mrak pred danom počinku se sprema;
Ja još čekam, draga, sam vjerujem sebi
I nadam se, ali — tebe nigdje nema...

(»Erotika«, Osiek 1918., str. 7.)

Jorgovanovo cvieće

I.

— Najo!... Na-ja-a!...

...To on, njezin Bata.

Pa onda, kad bi on onako još slađe:

— Najo... milo moje... kako ćemo onda — a? Hoćeš ti onako, a ja... indi... bit će to liepo. Znaš, ja ću raditi dan na dan... hoću, tako mi...

Nikako to sada Naja da pronikne i odgoneta tu svoju kratku prošlost, a ipak je sve to bilo... živa i gola istina. Njoj se sve činilo, da ju okružuje neki čudan tvrd san, a ona to sanja na onim istim petarama i u istoj onoj sobi, gdje je vidjela prvi put njega cieloga, Batu — baš njega.

Međutim su razklimana kola dalje drndala, točkovi škripali i padali iz vagaša u vagaš... To treskanje i zveket lanaca bijaše sve jače, i ona lupa zaglušivala na pletenom sjedalu, a Naja se skutrila i šćućurila na hrpi siena uz ono malo zamotanih tralja. Sjedjela je kao ukopana, i samo ono jednolično klimbatanje, pa ono nagibanje kola sad na jednu, a sad na drugu stranu trznulo bi je i kao prodrmalo, i ona bi u taj čas pogledala unaokolo oko sebe. One velike svietlo plave sanene oči poprimile bi izražaj neke duboke sjete i ovlažile se, a onda kao da se napune nečim velikim i neizmjerno jakim, kao da je

svietlo, zaiskre i zjenica se razširuje jače, a niz lice spuzi suza — jedna, pa dvie i ... Naja stane maramicom otirati i oči i lice. Onda razastre maramicu na koljena i zabuši u nju svoju glavu, kao da ništa ne želi vidjeti, da izčezne u tami s ovoga svieta, da se survа u ponor... Drndanje bi je od svega toga prenulo.

Treskava ta vožnja potrajala samo još nekoliko časova i kola skrenu s kamenitoga druma na staroputinu. Sada joj stala i zadnja kućarica izmicati s očiju, pa oni visoki jablani, što okružuju seosko groblje i drum i sve... Kad je prestalo ono drndanje i zveka lanaca na kolima, nije ni opazila. Tako ju je uljuljala sada ova tiha vožnja, da joj se činilo, kao da je u srdcu nešto lakše, a i ona bol stala jenjati, izčezava nad pomisli, da će u svoj rodni dom. Tu je Naja proživjela one prve svoje dane... još prije jedno šest mjeseci.

II.

Jedne večeri kimnuo važno i nekud kao svečano Najin apa, Daja Mikiča, vlastelinski biroš. Sjedajući k večeri zaboravio se i prekrstiti.

— Čuješ, ženo!

— A-a?

— Nek naša cura ode malo pred kuću... malo, da se mi podivanimo o nečem.

Naja izišla onda sama. Sjela onako jedra kao dren bosonoga na klupčicu pred kućom, pa se zagledala u onu dječurliju, što se hanjica i jakari oko majurgazdine kuće. Vrisak i premetanje bivalo sve življe, a pusta igra ona popustila i prešla u hrvanje. Stišalo se i to brzo. Gazda samo što je otvorio prozorno okno i namrštio lice:

— Gadovi dječji!... Tko tu to dreči?... Bit će globe sve po pet kruna... jeste čuli, bitange!... rrrr!... — i djeca širom.

Pet kruna! — kako to on samo lako izusti! A i bivalo je tako. Skrivi li tko što, on prijavi išpanu, a ovaj odmah guli i globi. Znala to djeca, pa ga se čuvala kao sotone, samo da otcu ne uztegne od mjesečarine...

Proživjela je to i Naja. Samo je ona bila tiha od naravi, a ovamo opet otac ni čuti, da bi i ona među djecu.

— Aja, toga ne rodi... dok je meni glava na ramenu, ne će toga biti, aja! — govorio Daja svojoj ženi. — Ne ću ja, da mi diete strada, pa eto sramote... nikada!

Izprva je bivalo to krivo Naji, i ona je smišljala, kako bi — makar samo na časak — odmaglila iz kuće, ali onda poslije privikla se tome samotovanju. I dok je njen apa tjerao cieli dan ona velika biroška koła, na dugačkom tragu, a maja išla na rabotu, dotle je Naja čuvala kuću, spremala i šuškala po sobi, gdje je već što bilo.

U tome je i odrasla. Odkada je na svietu, nisu je vodili ni na vašar, ni u selo, nikuda.

— Nek ona sjedi kod kuće... Dobra muzara se nađe i u štali, ada... ima i za nju još vremena.

Druge djevojke s majura ipak su više drugovale, družile se i ašikovale s momcima, ali Naja uviek samo po kući, kod posla. U tom samotovanju nalazila je ona svoj sviet, sve svoje. Pa kad bi pukim slučajem srela koju svoju vršnjakinju, a ova joj tada stala pripoviedati, kako joj se mili onaj Đurokov, a njezinoj drugi opet Jerkov Ivica, pa kako su se oni već i poljubili... Naja samo onako naškubi usta i stane gnječiti opreg, a onda onako iznenada:

— A di ti je, Voja, tvoja maja?... Je l' već natkala koji aršin?...

— Idi, bora ti, pusti, da ti sve kažem, a onda reci ti, što hoćeš, Najo!

Današnje predvečerje došlo joj zato kao rosa na ofureno cvieće. Grudi joj se na onom svježem zraku nadimahu i lakše i brže, pa gledajući onu vrevu dječurlije zaželi si i nehotice kakvu odanu drugu, ali ne kao ona brbljuša Mare, što uviek naklapa o momcima, pa i onom... da, ne takvu, već povjerljivu, njezinih misli, njezina soja.

Uto joj se stao primicati pristao stariji momak, na gazdinsku obučen. Išao je kao nesigurno i svaki čas se ogledavao, a u ruci držao razpupalu i razcvatenu jorgovanovu granu. Tjerao je njome dosadne komarce, a i prinosio cviet k licu i pomirisavao ga.

Naji se na prvi pogled svidi pristali došljak. Bila je doduše nenavična gledati ovako skladnog i urednog momka, jer majurski su uviek samo u šarenim platnenim zaprljanim gaćama, a tek u nedjelju obuku čizme i prepašu opreg. To njoj za jednog mužkarca nije bilo ni liepo ni pristojno... nije joj se mililo, I zato je evo baš ovaj svratio na sebe njezinu pažnju.

— Je l' tu Mikičeva kuća?

— Jest.

Naja ga samo ljubopitno pogleda, a onda opet stane promatrati njegov vitki i liepi stas. Njezina radoznalost bivaše sve veća i veća.

— Pa odkuda, ako smijem pitati, odkuda — a? — izusti Naja tako mekanim glasom, da se momak zadovoljno nasmiešio i kao podbočio na desnu nogu, dok je lievu pružio napried.

— Iz sela... tu iz ovoga prvog, pa ću ravno ovamo na majur. — A onda se brzo sjeti i zapita: — A jesi ti možda Na-a-ja?

Dotle je u sobi Daja stao svojoj ženi razlagati i triezno divaniti. One izrađene ruke igrale su od unutrašnje vrućine, a oči žmiruckale i namigivale važno... jako važno.

— Vrieme je tu, i tko dugo čeka, dobro ne ugrabi... a onda ne hasni ni ona: na psu rana, na psu i zarasla... Cura ti je kao kvas, koji preko noći ukiseli, prekipi i razpuzi se po banjku. Da, da... treba zato požuriti, valaj evo prilika je došla, a i momku nema zabave... A što ovo govori sviet, to ti baci u gnojnicu, i ako hoćeš, baš u tralje. Ne treba slušati sviet, jer on ti ne će dati kruha, ako ga sam ne zarobotaš... Pa onda nismo ni mi više mladi, a ni gibke ruke kao prije. Skoro će doći i među naše žile šuštavac[1]), pa onda rukom više ni makac. Naju treba spraviti pod šubaru...

— Treba, treba, ta diete nam je...

I dok su stari prekrojavali, pala i večer i zamračila kućerak i sve oko njega. Starac zašutio, a njegova žena stala moliti krunicu za kućni blagoslov, da Naja bude valjana snaša...

---

[1]) po narodnom bolest, od koje se osuše žile i mišičje ruku.

— Ha! — sjetio se odjednom stari — zovni ti de Naju unutra, jer će danas možda doći Žigošev Bata... Treba malo i spremiti.

Te noći nikako da usne Naja. Sve se prevraća u krevetu, a ovaj škripi opet, kao da nije plaćen. Nikako joj ne će sanak na oči. Prošla onamo već i jedanaesta, a njoj kao da je pol vieka. Pa sve Bata, pa Bata... Izprva je mislila, da je sve to šala, ali kad joj je on sam rekao i pitao... — Ne, ne, ne može to biti nikada — stala ona sama sa sobom govoriti. Ima valjda i tamo cura... i još ljepših... i ona da će se okrenuti na drugu stranu, a to zašušti i zamiriše — jorgovanovo cvieće... Sada je stala drugčije misliti... sasma drugčije...

— Da nije istina, ne bi on to meni dao... i ona stade ljubiti ono cvieće. I što ga je češće vrućim usnama obasipala, to joj se više uvlačio i u dušu i u srdce, u nju cielu njen Bata. Ona je bila odjednom sebi svjestna, da ona na Batu mora misliti, a to nešto, što ju je na to sililo, bijaše tako ugodno, da se tome predala sva, i s još jačim čuvstvom izčekivala jutro, kad će opet doći i donieti joj cvieća.

Odmah prvih dana govorio je Bata svojoj ženi Naji:

— Kakva si ti žena?... Niti pjevaš, niti se veseliš, baš ništa... Samo tu čučiš... Idem zato ja. — A ona je onim velikim očima samo kradomice njega pogledavala. Onda bi je spopala neka odlučnost i ona bi jačim glasom rekla:

— Bato!... dragi moj Bato!... ne idi od kuće... ne idi nikuda od mene, ne idi!

A Bata samo zakrene petom, pa lupi vratima. Kasno u noć, kad bi se povratio kući pa stao nju i zlostavljati, ona ni da pisne. To Batu još više razgoropadilo. Da pobjesni od srčbe.

Naja je trpjela tako mjesec dana, a onda poručila kući. Njena majka ravno svome Daji i stane rukama lamati:

— Jesam ja rekla — a? Nisu ljudi zabadava govorili: Ne vjerujte vi Bati... nije to čovjek za Naju. Nije ni za koju drugu. Bata je kao pokojna mu maja: pakostan i tvrdoglav, a miluje — kao i njegov matori apa — udate žene... žalostna mu majka.

— Nije valjda baš tako... nije vrag tako crn, kako...

— Uviek ti tako, uviek... a što ti znaš, kako je njoj siroticí?...

I stari odlučiše, da Naja dođe kući, pa gdje iju dvoje, jest će i treće.

Naja trpjela još četiri mjeseca, a onda se spremila na put, i nakon tri sata drndanja došla kući.

Spremili je opet u onu istu postelju, u kojoj već dugo nije ležala poslije nje ni živa duša.

Čudna je to bila za nju noć... duga i gluha, kao da je vječnost za nju bez njenoga Bate. Od jednog časa — otegli se po cieli sati, i ona zaplače prvi put glasno i težko, kao nikada u životu.

U rano jutro premetala je i pretresavala slamnjaču. Ona suha slama, pa one ljušture od kukuruza sve su pucketale i runile se kao mrvice pod njezinim rukama. Nije pretresla ni pol slamnjače, a uto zašušti grana s nekoliko listića i požutjelih suhih cvjetaka — ona prva grana jorgovanovih cvietaka.

Dugo je stajala niema kao gromom ošinuta kraj razrovane postelje i držala ono uvenulo cvieće, dok se ono njezino sramežljivo lice stalo sve više mienjati; oči, one liepe plave sanene oči stale se širiti i napunjati nečim velikim i neizmjerno jakim, kao da je svietlo zaiskrilo, zjenica se jako razširi, a niz lice spuza se jedna, pa dvie, a onda cieli potok suza.

— Ne mogu dalje... ne mogu bez Bate, apa... majo... ne mogu ni časa! Ja osjećam, ćutim, tu duboko u prsima je Bata... bez njega ne mogu, — idem.

I još istoga jutra krenula je Naja pješke s majura natrag u svoje selo. Išla je sve bržim i bržim korakom, a tamo negdje blizu onih jablanova, što međaše oko malenoga groblja na ulazu u samo selo, bigljisao je slavulj svoju neobično dugu i punu čežnje — pjesmu ljubavi...

(»Miholjčice i valpovčice«, Zagreb 1932., str. 28.).

Zelena grančica

Kao kad se prereže konac, i Bojica, sin Mitraje Petreševa, prerezao tek na pol propupalu mladost, uozbiljio se kao starkelja i zašutio kao kamen, pa nikomu ni da pisne. Pa kad ono Mitraje zagrmi:

— Bojica-a... nosi to!

On nosi.

— Bojica-a... uradi ovo!

On uradi.

I dok starome Mitraji puca očinsko srdce od ljutine i boli, Bojica hladan kao led, a šutljiv kao stiena, samo ide i ide... radi i radi, i samo se čuje za njim ono hrapavo struganje opanaka.

I tako teče dan za danom, nedjelja za nedjeljom, godina za godinom, a Bojica uzrastao ravan kao svieća, lice mu propupalo kao ruža, a nad punom se usnom osuo baršunasti i crni mašak mekanih brčića.

— Momak — pravi momak. Ma samo da mu nije prokleta narav... Ta će i mene i njega strovaliti u propast.

I Mitraja izgubio svaku nadu. Napustio i dojakošnje zabadanje u sina i stao se navikivati na svoju sudbinu. Osjećao je, da ga ta bol i to izjedanje i umara, i da je onda kao slomljen, pa i on zašutio — silom. Još da se mogao komegod izjadati onako do mile volje, bilo bi mu lakše, snosio bi lakše svoju tugu, i dani bi mu brže prolazili. Ovako je bio primoran kao kakav osamljenik samo zapoviedati sinu u poslu i tako barem dati oduška samom sebi, i to mu jedino nadomješćivalo razgovor i obćenje s ljudima. Da je mlađi, on bi makar i protiv volje odvukao Bojicu u kolo ili na sielo, i tako mladovao, ludovao bi s njime — ali ovako, kud je on, starac od šestdeset godina, pristao, pa još sam samcat, bez žene, bez ikoga svoga?!

Nije onda ni čudo, kad bi tko zapitao, kako mu je, da mu nije ni odzdravio, već samo gotovo proplakao.

— Zlo, veliko zlo.. pa to sve dan na dan gore, veće, a pomoći niodkuda. A sin Bojica... sin, on da... — Tu bi mahnuo beznadno rukom i ušutio.

— A kako bi mu bilo liepo... kako liepo! Živio bi ko bubreg u loju, i on... i stari, pa... i mlada. A ovako šteta, velika šteta. Stari će zaklopiti oči, mladi ostarjeti, pa će se onda netko poslije njegove smrti dobro nasmijati... bome hoće!

Svanulo jutro, liepo zimsko pokladno jutro. Staroputina se ukrutila kao gvožđe, a onaj sokakom već trubi u rog.

— Bojica-a... pusti blago!

Nitko se ne odaziva.

Onda stari zovne nešto jače.

Nema ni sad odgovora, i stari sam, da mu blago ne ostane cieli dan zatvoreno, ode do staje i iztjera ga na sokak. Onda ravno do kiljera Bojičina. Nema ga ni tu. Postelja razpremljena, vidi se, da je sinoć legao, no njemu ni traga. Stari protrne.

— Da se nije vrgo kud u zlo? Da nije otišo?

I Mitraju zaokupe još crnje slutnje. Nikako da dokuči, što bi bio uzrok tome. To se nije još nikada dogodilo. Prvi je to put u životu... prvi put. Ta zadnja pomisao još ga više zabrinu i on odluči, ta otac je, pitati koga u susjedstvu, jesu li mu vidjeli sina.

Tek on u toj misli, a ono evo Bojice kroz vrata. Malo mu poigravaju od bezsanice oči, a inače na njemu nikakve promjene. Nije dospio ni da pozdravi otca. Ovaj ga je pretekao:

— Di si bio... kuda si — a?

Bojica samo stao uz otca, čas mu pogledao u oči, a onda ponikao, pa ni da bi očima trenuo.

Bojica — stari Bojica.

— Spremi štalu!

Sin ode, da sprema, a otac u kuhinju. Htio je da nešto misli, ali mu u glavi tako šumilo, da nije znao ni sam, što se to oko njega i u njegovoj kući zbiva.

Drugo jutro dogodio se isti prizor, a kad treće, jedva što je svanulo, Bojica pokuca otcu na vrata.

— Tko je Božji?

— Ja.

— Je l' ti, Bojice? — i stari otvori, a sin zakorači nesigurno. Stao kraj vrata i usnicom sve navlači čas na ovu, a čas na onu stranu, pa da će nešto reći.

— Došo, da te zamolim...

Mitraja kao da se skamenio. Kako je pritvorio za sobom vrata i onako u gaćama sjeo na postelju i na noge samo prebacio petaru, a ruke skrstio, nije se ni pomakao. Stao mu i dah, a srdce iz prsiju samo da ne izskoči. Rumen, jaka rumen zažarila mu lice.

A sin kao malo odahnuo i zahvatio više zraka.

— Da te zamolim za tvoju privolu i... blagoslov...

— Sine!... Bojice... moj!

Dalje nije više ni jedan smogao rieči... Otac je sina zagrlio i vlastitim suzama umivao, a duša govorila duši dugo... jako dugo...

Još istoga dana odjenuo se stari Mitraja Petrešev u najljepše ruho i otišao u snuboke za sina. Išao je lagan kao perce, a život mu se pomladio... kao zelena grančica.

(»Miholjčice i valpovčice«, Zagreb 1932., str. 40.).

Ante Kovač

O!

O, prpošne švigarice naše,
O, razsipne Kosorove žene,
O, Jozine namiguše snaše,
O, to lice Kozarčeve Tene!

O, sokače Đuke Begovića,
O, biroši Bertićeva pera,
O, sličice popa Lovretića,
O, razsapi i tjeranja kera!

O, dukati, o, zdrava valuto,
O, kuleni, o, šunke i svinje,
O, šljivici, bostani i dinje!

O, rakijo, tko te ne bi guto,
O, egede i razbite flaše,
O, veselo umiranje naše!

(»Milovanje«, Zagreb 1923., str. 38.)

Kolo

Pocupkuje kao na špagatu,
Puca zemlja, opanci se liepe,
Vrišti kolo, a snašice strepe,
Ožednjele čekajuć u ratu.

A i popo kibicuje stari,
Pa ni žandar više služben nije,
Načelnik se izpod brka smije,
A blagajnik za porez ne mari.

Sve je, Bože, veselo i dobro,
I cigan se kreveljі, pa gudi,
Kao da je čabar sira pobro.

A sunašce, furuna nebeska,
Žeguć mozak, da bi da poludi,
Sve se gizda, treperi i ljeska — — —

(»Milovanje«, Zagreb 1923., str. 33.)

Prkonjica

Tvoja prsa u oplećku bielom
Ko u torbi dvie lagane dunje,
Oči sieku ko unakrst munje,
Ruše momke ko mušice selom.

Svud prkosiš snazi i mužkarcu,
Ne daš sebi ko ni divlja ruža,
Sto se ruku već za tobom pruža,
A Ti, ludo, privoljela starcu.

Pa neka si. Al' što, kad se svlačiš,
Bolje kapke ne zatvaraš tvoje,
Što nas uviek pod pendžer navlačiš,

Da nas zgrane čudo od njedara?
Gasi svieću, sakrij tielo svoje,
Opasne su strasti u bećara!

(»Milovanje«, Zagreb 1923., str. 32.)

Jutro

Sunce dere bluzu slabe noći,
A krv prsne i oblake pospe,
Za njime će vazdan smieha doći,
I neko će veselje da prospe.

Sviće. Čuješ, gdje zievaju bake,
Škripe vrata ko nenamazana,
»Kukuriku« iz avlije svake,
I baca se iz ambara hrana.

Ždriebci snažni, gospodari pašâ,
Drobe zemlju i vrište na zoru,
Goveda se muvaju u toru,

A na pragu stoji jedra snaša:
Nešto joj se na driemanje dalo —
Tare krmelj — spavala je malo — — —

(»Milovanje«, Zagreb 1923., str. 34.)

Lipanj

Po baštama pjevuši milina,
Dok čekići sunca žegu kuju.
Oblaci se smieše i putuju
Ko ponjave od bielog muslina.

Selo kao košnica bez pčela
U okviru zelenome driema,
Jer kod kuće svieta puno nema,
Već znoj teče njivama kraj sela.

Samo jedan bekrija još spava,
I ne sanja da motiku zgrabi,
Njega u snu neka snaša vabi.

A mamurna kad se prene glava,
Bit će težka kao kaca šljiva,
I reći će: »Svem je Maca kriva!«

(»Milovanje«, Zagreb 1923., str. 30.)

Zapećak

Stara usta, pofureno lišće,
Sišu kamiš, pljuckanje se ciedi,
Paučine maze se po gredi,
Mator mačak kraj peći se stišće.

Tek par rieči zaintači s bakom,
Što krunicu moli Svetom Franji,
Pa se opet poguri sve manji,
I sve sanja rezance sa makom.

A baba se, kad krunica mine,
Uzvrpolji i prilazi satu,
Čudno joj je i mnogo se brine,

Što još nema unuke iz sela;
Ne zna, da je Kaja u vajatu
Svom bećaru na koljena sjela — — —

(»Milovanje«, Zagreb 1923., str. 36.)

Dan

Baš svanulo, a sunce debelo
Lažno zlato kroz nozdrve sipa,
Nas pospance za zjenice štipa,
Natjeruje na znojenje selo.

A đerme su odpjevale svoje,
I marva je napojena davno;
Dan se vedar razpuzio slavno,
Dok drveta čipke sjenâ kroje.

Gdjegdje koja cura duž sokaka
Svoj šlingeraj na klupčici radi,
Igla blista dugačka, a laka.

Sve blaženo, ko da nebo sanja;
U avliji junačina mladi
Pieťo koke na ljubav naganja — — —

(»Milovanje« Zagreb 1923., str. 34.)

Slavonija

Kirbaj, god je, škripuću opanci,
Šušti nova roba iz dućana,
Đavli skaču izpod svih mehana,
Provrištaše svi mlitavi sanci.

Prase cvrči ko grješnik na ražnju,
Vino ne će da čuje o miru,
U pomodnoj svili i mirisu
Cure lete u ljubav i mažnju.

A ringlšpil ko budala juri,
Sve se mete i sve nekud žuri.
U kućama kolači, pečenja,

I tanjur se za tanjurom mienja.

— — — — — — —

Slavonijo, zemljo plemenita,
Tko u tebi nema apetita?

(»Milovanje«, Zagreb 1923., str. 38.)

Scherzo

Stala si pred staru seosku kapelicu, gdje je visio nekakav svetac s ćulom u rukama, pa se nasmiešila.

Smieh ti je bio pikantan uzkličnik na licu, Cico!

Onda si legla na travu kao kocka šećera spretno bačena na zeleno platno.

Na bari su se pod vodama živahno duelirale sunčane zrake, a Komos, šaljivi dirigent proljeća slao je malene clowne, zvončiće i visibabe, da bielim i veselim piknjama ilustriraju novo izdanje života.

Ja sam slučajno uhvatio obskurnu žabicu gatalinku, zeleni atribut našeg drveća, a ona mi je podlo ovlažila ruku — — —

Onda sam se i ja nasmiešio, pa pogledao na Tebe.

Pod Tvojom se satenskom bluzom nešto bunilo. Izpod nje kao da je htjela izkočiti jedna naivna, u mlieku rođena djevojčica, da pozdravi Smieh — — —

Na pašnjaku se izvalili mamurni govedari, buljeći u veliko, oblačićima napudrano nebo, misleći o slanini — — —

Jedan je svinjar grubo puknuo švigarom i zapjevao niz polje:

Kad se bude o Božiću želo,
onda ću te zaboravit, željo!

A sat se na tornju šest puta nakašljao. I sve se iza toga opet smješkalo kao lice nekog gurmanskog boga, što je gucnuo čašicu omedljane rakije.

Ti si žmirkala kao sjenica, kad brblja svoj »cicipe - cicipe« i čupkala si listiće »voli — ne voli«. Tvoja nana bi Te odmah

poslala parohu na izpovied, da je znala, što si tog časa lukavo sanjarila. I kad Te je lopovski preskočio jedan potomak Mojsijevih misirskih skakavaca, trgla si se i spazila mene, gdje potrbuške ležim kao satir bez kozjih nogu u lirski obojenoj hladovini. Gdje mi je bila frula domamljivaljka kao onom bogovskom sviraču Anatola Francea u »Pobuni anđela«, da primamim curu preko vode? Gdje mi je bio čamac, da se prevezem preko bare k Tebi?

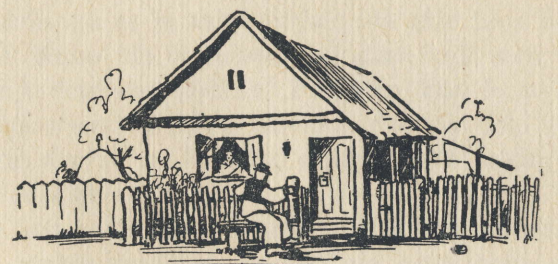
Ti si od mojih malaričnih pogleda dobila boju strastvenog crvenog asa, za kojim kibicira izdaleka tvrdoglavi bundevski kec.

Navlačila si zbunjeno suknju, da prikriješ prejasne forme nečega, što je bezazleno i djetinjasto izvirivalo izpod bjeline —

Jedna je roda poletjela i izpustila pretežku za nju suhu granu u vodu, a pljusak je radostno kroz svoje kapljice propustio briljante Sunca.

Onda sam zamućenih očiju skočio u baru i počeo gaziti prieko. Ciknula si i prepeličasto potrčala prema selu. Vidio sam, kako kao vila Raviojla nestaješ u oblacima. Ne mogavši tog momenta postati Kraljević Marko, da Te zgodim sapom od topuza u prebiela pleća, sav se uzžurban spletoh i kao kobasica u sos — tužno padoh u mulj, dospjevši još da razočaran viknem naslov antologijske one Brankove: »Cic!«

A kad si se okrenula, Tvoj smieh je bio pun zlobnih uzkličnika, Cico! — — —

Mara Švel-Gamiršek

Tragom Josipa Kozarca

— Kako je izgledao? — pitaš. No, liep zbilja nije bio. Sitan. uzkih prsiju kao svi, koji naginju tuberkulozi. Imao je uzko lice, prilično šiljast nos, tanke usne, a nad njima brkove. Nije u njega bio bujan brk — kao što ga je imao tvoj tata — nego tanak, taman. Ni kosa mu nije bila bujna, prije bih rekla, riedka i smeđa. No čelo mu je bilo široko i pametno, a oči su mu znale zasjati tako živo. Gledao je blago čovjeku ravno u oči, kad je govorio, pa se je zaboravljalo, da nije liep. Glas si mu trebala čuti. Kako bih ti opisala taj glas, koji sam posljednji put čula prije četrdeset godina? Prigušen, kao da se boji nešto ili nekoga povriediti jakim, glasnim riečima. Bio je umiljat čovjek, drag. Čedan u družtvu, uglađen. Ne znam, da se je ikome kad zamjerio.

Pletaće igle su prestale klapkati. Baka je maramicom brisala debela stakla svojih naočari. Bielo, pahuljasto pletivo ležalo je u krilu. Pletivo bielo kao bakina kosa.

Proljeće je pjevalo u bakinu dvorištu. Ruže su cvale uz kuću: mjesečarke, mirisne la France, bliedožute čajne, i tamno-

crvene kao baršun. Na šiljastom kroviću staroga bunara zazelenila se mahovina, a po njoj se penjala glicinija s ljubičastim cvjetnim grozdovima težkoga mirisa. Nekoliko je pčela zujalo i sisalo med iz bogatoga cvata. U dubokom bunaru crnila se studena voda.

— Iš! — viknula je baka kvočki, koja je stala čeprkati po gredici verbene. — Hajde, potjeraj kvočku, mlada si, sinko lakše ćeš skočiti.

Kad je kvočka s pilićima prešla na tratinu, a ja sjela pokraj bakina naslonjača u orahov hlad, ona je nastavila:

— Više puta sam ga sretala izjutra, putem. Ja sam išla na stan, a on u šumu. Tada smo komad puta nastavili zajedno. Obično do Lukova, jer bi odanle on zaokrenuo u šumu, a ja na naše njive. Jednom sam ga povela kolima. I zamisli, taj je put baš morao točak izpasti iz kola! Dok sam ja grdila kočijaša, on se smiešeći nagnuo k meni i tiho rekao: »Što mislite, gospođo, koliko smo griešni, kad se točak pod nama lomi!« — »Nismo griešni, nije se slomio nego izpao, a kočijaš je nemaran«, viknula sam srdito.

— Je li stanovao ondje prieko, u staroj kući debelih zidova, i tako visokog krova?

— Jest. Ondje je stanovao. Takve su se kuće zidale u varmeđijskim danima. Samo su sada prozori izmienjeni. Prije su bili mnogo uži.

— Sigurno se je šetao i pod onim borovima oko kuće, kojima su grane okljaštrene, a samo vršike zelene?

— Sigurno je pod njima hodao.

— Je li živio uviek sâm?

— Sâm. U to doba, dok sam ga ja poznavala, živio je sâm.

— Zar nije nikoga volio?

— Volio? — Baka se nasmiešila. — Volio možda jest.

— Je li bio žalostan ili veseo?

— Žalostan ili veseo? Kako bih ti to rekla? — — — — —
— — — — — — — — — — —

1895. godina.

Proljetno jutro. Nad ravnicama je odskočilo sunce. Crveno sunce, što se pokazalo iza tamne šume i svojom oštricom prosiecalo put po vedrom nebu. Vjetrić je pretrčao preko njiva, odpuhnuo na livadi loptice maslačka, protresao rosu na zelenom žitu. Orači su upregli konje u plug i zaorali mastne, crne brazde. Govedar je pustio goveda na pašnjak: bielog bika i krave s krupnim crvenkastim pjegama. Čulo se jednolično klepkanje klepke. U selu je zazvonilo prvo zvono na ranu misu. Sunce se penjalo i zasjalo kao žeženo srebro.

Negdje su u toru meketale ovce. Mladi je ovčar dunuo u dvojnicu. Samo čas, a tad je prestao. Vijugavi put, koji je vodio iz sela na njive, bio je samo toliko vlažan, koliko ga je ovlažila rosa. Nasred puta ležala je mlada, crna bjelouška. Sunčala se. Podigla je glavu, prestrašena od koraka, i pobjegla u vodu kanala pored puta.

Čovjek, od kojega se je zmijica prestrašila, nosio je na sebi zeleno sukneno odielo, o ramenu mu je visila puška. Za njim je, švrljajući lievo i desno, išlo lovačko pseto. Časom je stao i zagledao se za zmijom. No ona se je izgubila pod vodenim povijušama, što su cvale bielim, sitnim cvietom. Tad je čovjek krenuo dalje. Dok su mu oči nemirno sjale, u duši mu se budio sladkobolni osjećaj svježeg jutra i nekog nejasnog sjećanja.

Na zavijutku puta stajao je grm divljih ruža. Dugačke grane, gibke i svedene kao poluvienci, osule se bliedoružičastim cvjetovima. Čovjek je opet stao, otvorio širom oči i punim dahom upio prefini miris. Tad se je nasmiešio.

Kao nježan cviet divlje ruže bile su i bliedoružičaste usne krasne, bolne mlade žene, koja mu je te noći došla na san, a s kojom se je družio u gorskom lječilištu, kamo su ga liečnici poslali, da ojača slaba pluća.

Mlada je žena imala muža i diete. O njima je pričala, za njima je čeznula. Radi nekog nesporazumka s mužem je patila. Sve mu je to pričala na šetnjama u parku ili ležeći zamotana vunenim pokrivačima na terasi, radi liečenja.

On je dobro znao, da je izključena svaka veza između njega i bolne ljepotice, no to nije umanjivalo osjećaj razkošne čistoće, što ga je osjećao kako struji od nje k njemu. Kako su se bliedoružičasta fina usta žedno smiešila, kad joj je on svojim pri-

čama otvarao oči za ljepotu, kako su tamne oči grozničavo sjale! I tjelesno joj ostajući posve stran, on je dielak njezine duše nosio u sebi. Sigurno je i ona u dalek sviet poniela dio njegove. Toga mu se jutra učinilo, da je u ružičastom cvietu našao dio nježne, krhke krasote te bolne žene, koja mu je noćas došla na san.

— Gospodine šumaru, gospodine šumaru!

On je gledao u ružin grm i nije čuo.

— Gospodine Kozarac! — glasnije je viknuo tamni, duboki ženski glas.

Trgnuo se kao iz sna.

Visoka, žuta, štajerska kola, u koja su bila zapregnuta dva živahna, dobro hranjena vranca, svietle dlake kao nalašteni, stala su pored njega.

— Sanjate li, gospodine Kozarac? — smijala se žena s kozlića. Bila je punačka, rumena, živih očiju, okratkog nosa i malo izbočenih prednjih, gornjih zubi. Smeđa joj je kosa provirivala izpod žutog, slamnog šešira. Nosila je uzan platneni haljetak, a smeđa zvonolika suknja dopuštala je, da joj se vide žute cipele nizkih peta.

— Imate gotovo pravo. Dobro jutro, gospođo! Uviek ste vriedna ranoranilica.

— Mora se, posao zove — odgovorila je gospođa, koja je sama kočijašila, iako je kočijaš sjedio do nje. — Hoćete li se sa mnom povesti? Liep je još komad do našeg razkršća. Miša — okrenula se kočijašu — sjedi u zakošak, da se gospodin šumar zgodno smjesti.

Gospodin šumar je skinuo pušku s ramena i popeo se u kola.

— Đio! — viknula je gospođa, a konji su pokasali.

Prvi komadić puta su šutjeli. On je promatrao konje i odlučnu ženu, još svježu i mladoliku, iako je tek tri četiri godine bila mlađa od njega. Tada uvidjevši, da je red progovoriti, zapitao je:

— Kako je vašem gospodinu suprugu?

— Mome mužu? Odputovao je u Karlsbad. Opet nije u redu nešto u njegovu želudcu — odgovorila je kratko.

— O, tako! — rekao je on još kraće. — A kako vaša kćerkica?

— Da vam pravo kažem, zadaje mi brige. Častne sestre u zavodu se tuže, da ne će ni plesti ni vezti. Kad je kod kuće, bježi u staju, jaši mlade konje, ma velim vam, ponaša se kao dječak. A ipak je već dvanaest godina prošla. — Kozarac se je nasmiešio.

— Možda je nešto i od majke nasliedila. — Pogledao je na gospodine ruke, koje su vješto kočijašile.

— Ali ja i kuham i vezem i spremam. Šta je to opet, gospodine Kozarac, vi kašljete? — viknula je zabrinuto, jer se je šumar gušio kašljem.

— Prehladio sam se prošle noći u šumi. Nije ništa.

— Po noći u šumi? Gospode Bože! Što radite noću u šumi? Vrebate na zvjerokradice? Pazite, da vam Šokci ne kradu drva?

— Ni jedno, ni drugo. Samo sam se tako zadržao.

— Samo se tako zadržao? To je lakoumno. No, koliko mi je poznato, to nije prvi put. Što zapravo tražite noću u šumi? — zapitala je radoznalo.

— Ne tražim ništa, ali... mnogo nalazim.

— Čudan ste vi sviet, vi pisci. Hoćete li mi pričati, što nalazite noću u šumi? — Gospođa je napustila uzde, konji su pošli korakom. Kozarac je šutio zamišljeno. — Zar mi zbilja ne ćete pričati? — Dva su ga oka vedro i iskreno moleći pogledala. Tad je on tihim glasom započeo:

— U dnu čovjekove duše drhće uviek traženje za bezkrajnim, svemirskim. Nekada to traženje zašutka dnevni život, buka, briga, ali ima časova, kad se tako snažno osjeća, da se ne može odoljeti. Tako mi je bilo sinoć.

— — Vraćao sam se prilično umoran kući. Večer je dolazila. Sunce je zapalo, crven je sa zapada nestala. Nebo je problijedilo, prva, jedva vidljiva zviezda je zadrhtala. Nebo je stalo tamniti, mladi je mjesec zasjao. Šuma se zacrnila. Iz podaljega se je činila kao mrtva.

— Ali kad se je i posljednji sumrak izgubio posvema, na nebu zablistale zviezde, a mladi mjesec prolio bliedo srebro na kraj, približio sam se šumi. Disala je. Čuo sam joj uzdahe.

Možda me je i zvala. Preskočio sam kanal, u kojemu se je mjesec ogledavao, a žabe u njemu kreketale, i kroz prepleteno šikarje krčio put.

— Na maloj čistini sam stao. Šuma je mirisala svojim mirisom: vlagom, mladim lišćem, travama, barom. Naslonio sam se leđima na hrastovo stablo, obraslo mahovinom. Stablo je bilo toplo. Toplo kao živo biće. Prešao sam rukom po mahovini. Učinilo mi se, da prelazim rukom po živom tielu. Naslonio sam uho na koru hrasta. Učinilo mi se, da mu moram čuti kucaje srdca.

— Podigao sam oči. Crna su stabla stajala ukočeno, mirno. Visoko nada mnom širile se tamne, razkuštrane krošnje. Iznad krošnjâ: nebo osuto zviezdama. A iznad zvjezdanog neba? — —

— — Do mojih je nogu ležao pas. Čini mi se, da je kriesnica bila u grmu. No možda je bilo i trulo drvo. Oko mene je zujao komarac. Vjetar je prolazio krošnjama, nikakav šušanj, ni jedna se zvjerka nije čula, ni jedno ptiče nije ciknulo. Šumski je sviet spavao, uspavanku su mu neumorno kreketale žabe u daljini.

— Samo su hrastovi stajali razmišljajući, a ja s njima. Tada sam osjetio najviše, najsavršenije Biće i znao sam: hrast i ja, komarac, koji zuji kraj mene, tamno nebo, zviezde, mjesec, koji je htio, a nije mogao zaviriti u šumu, svi smo mi dio nečega veličanstvenog, dio svemira i blizi Biću. Učinilo mi se, da i nema prolaznosti, da u mienjanju oblika nema umiranja, da i nije težko prekoračiti iz života nad zviezde i ondje naći smirenje — — —

— Mojom se je dušom prosuo mir, kao mjesečevo srebro na krajinu...

Kozarac je zašutio.

Kad je nastavio, činilo se, da više sam sebi govori, kao da glasno prati tok svojih misli:

— Tada je nešto šušnulo. Možda je negdje spao suharak, možda se je zvjerka maknula u svom ležaju ili je pseto njuškajući prebilo kakvu šibu. Ipak, onako samog, u samotnoj noći prešli su me trnci jeze. Po prirođenom nagonu čovjeka, da se boji, ali ne izbjegava jezovitost, stao sam se dalje uvlačiti u šumu. Bilo je mračno, pa sam pipao nogama i rukama, kuda

ću. Dok sam se verao i pipao, naišao sam na truli panj. Sjeo sam na njega. Zalud sam tražio zviezde. Krošnje su ovdje bile guste i zaokružile su prostor, u kojemu sam se nalazio. Mrak. U tom sam mraku samo nazirao stabla oko sebe. U trulom je panju cvrčao zrikavac. Cvrk, cvrk, cv-r-r-r-r-k. Tako ozbiljno, kao da je to vrlo važan posao.

— — Koliko li se je toga dogodilo u toj šumi kroz — sto — dvjesta godina! Zar mi se ne bi mogla izceriti sjena ubojice, koji je ovdje — nekad — vrebao na svoju žrtvu? Zar ne bih mogao čuti uzdisanje krvave, smrtno ranjene žrtve, koja je ovdje — nekad — pala? Nije li negdje — baš ovdje — ukradeno blago, koje čuva u duplji stara sova? ...Znam — djetinjarije — pa ipak! Nešto je šušnulo. Ah — suhe grančice. Jedva čujni lepet krila. Huk, huk — ili zar nije — smrt, sm-r-r-t? Zove li me zloglasna ptica? Negdje je ciknulo ptiče. Nije li ga sova uhvatila? Nešto je u mojoj blizini uzdahnulo: Ah!... Možda je moj pas zievnuo. No mene je bilo strah. Strah od većega nepoznatog.

— Kad pogled ne može naći, a duša se ne može dignuti put zviezda, čovjek se osjeća kao jadan crv!

— Stresao sam se. Hladno mi je bilo. Pipajući i teturajući izvukao sam se iz šume. Žurio sam se, ne obazirući se, kao da me netko progoni, a kad sam se napokon okrenuo, mladak je zabo svoj rog u krošnju visokog hrasta.

— — Šuma je daleko za mnom ostala. Opet se je činila: mrtva, crna, gluha — — — —

Gospođa je šutjela zamišljeno. Nekoliko puta se je okrenula šumaru. Htjela je nešto reći. Nije rekla ništa. Zategla je uzde.

— Hajd', Lili, hajd', Mazur! Zakasnit ćemo na posao.

Konji su jedva dočekali nalog. Brzim kasom žurili se k cilju.

Tada u najbržem kasu — stoj! Točak je izpao iz kola. Kola su se nagnula na jednu stranu.

Gospođine oči su srdito zasjale. Kozarac se je mirno nagnuo k njoj i s blagim smieškom rekao:

— Što mislite, gospođo, kako smo griešni, kad se točak pod nama lomi!

— Nismo griešni, nije se slomio, nego izpao, a kočijaš je nemaran. Miša — rekla je povišenim glasom — zar nisi mogao pregledati kola prije prezanja? Zar svuda moram sama nadgledati?

Kočijaš je sišao s kola, češao se iza uha i bezpomoćno pitao:

— Što ćemo sad? — Gospođa i Kozarac su sišli s kola.

— Namjestiti točak, naravno — rekla je gospođa. Kočijaš je, uz slabu pomoć šumara, pridigao kola. Gospođa je vješto umjestila točak, i brišući ruke o travu još uviek srdito gledala u kočijaša. — Sada ćemo se požuriti — rekla je, kad su se opet u kolima smjestili, i zavitlala bičem po zraku.

Na razkršću je zaustavila kola. Šumar je sišao.

— Hvala vam, gospođo, i do viđenja!

— Do viđenja. I čuvajte se noćne vlage u šumi.

Kola su krenula desno. Kozarac je pošao lievo. Još je nešto plavkaste magle obavijalo rub šume. Prešao je most i ušao u šumu. Mislio je na svoj posao.

Stručnjačkim okom je promatrao stabla. Zapažao je sa zanimanjem umjetnika u tom živom svietu ono, što je davno doznao u suhoparnoj nauci, da hrast ima sivkastu koru, izrovanu ravnim brazdama, da je u jasena sitno izvezena kora i vijugavo stablo, a briest da je crn, uzpravan kao prst, ljušturaste kore i obješenih hvoja, da su grabrovi i klenovi kvrgavi i granati. Okom je mjerio duljinu i debljinu stabala i procjenjivao im vriednost u robi i novcu.

Tu je parcelu šume trebalo prirediti za prodaju.

Prošao je prosjekom do šumske sječine. Posao je tekao u redu. Sječinom su ležale grane, trupci, panjevi i iverje.

Radnici, Slovenci, tesali su još na trupcima. Šokci su tovarili i izvozili mrtve, okljaštrene, šumske divove.

Posao je tekao u redu, a Kozarčevo se je srdce steglo. Volio je šumu, zato je postao šumar. Pomoći svome narodu bio mu je cilj, a stajao je sada bezpomoćan, videći, da se krivo radi.

S kojim pravom se je sjekla graničarska šuma, izvozila, prodavala, plienila, uništavala dotle, dok su graničarske potomke snizili na šumske kirijaše? Jesu li zato ocevi i djedovi čuvali granicu od najezde Turaka, da se sada njihovim sinovima i

unucima pred očima uništava jedan od uvjeta obstanka? Znao je: nesigurna, nizka polja nikada ne će biti izvor blagostanja Šokcu. Šuma je to bila. Šuma, draga hraniteljica, u kojoj je Šokac imao sve, što je trebao: kolievku i škrinju, građu, ogradu, ogrjev, pašu za goveda i konje, žir za čopore svinja. Šuma, radi koje se Šokac davno doselio u ovaj kraj.

Hrvat se je u njemu bunio radi najezde stranaca, koji su lakomo izcrpljivali neprocjenjivo šokačko bogatstvo.

Pomoći nije mogao ni sebi, ni šumi, ni Šokcima.

Dobro je znao, da će doći čas, kad Šokac ne će smjeti ni po suharke ići u svoju šumu.

Posao je tekao u redu, ali srdce je boljelo.

Promuklim glasom izdavao je zapoviesti, i udaljio se od sječine. Je li on psa ili pas njega odveo opet na čistinu, gdje je prošle noći sjedio na trulom panju?

Opet se je spustio na panj i zatvorio oči. Šumom se je prosipao cvrkut iz stotinu ptičjih grla. Omamljen od jutarnjeg rosnog sjaja bacao se je s grane na granu kos, crn i žutokljun. Zviždukao je svoju pjesmu. Visoke, bogate, zelene krošnje su šumorile. Krupan pauk spuštao se s visine na tankoj niti, libela prozirnih krila kružila je nad krošnjama, a nad njom visoko, visoko, po plavom nebu letjeli su oblačci, bieli, lagani kao san. Iz vlažne zemlje rasle su trave tankih strukova.

Kozarac je otvorio oči i duboko udahnuo miris jutra, djevičansku svježinu šume. Jednim dahom i pogledom upio je svu krasotu oko sebe. Upio i osjetio. Šuma je svojom dušom obujmila svoga pjesnika.

Hrastovi su nad glavom šumorili:

— Ovo je naše tlo i naše nebo. Bdijemo i čuvamo krajinu kao dobri i snažni vojnici. Čuvamo je od davnine.

»Kao Graničari?«

— Kao Graničari — šuštalo je kroz krošnje.

»Zar vaši zelen-vrhovi ne vide mjesečinu? Zar srh bola ne prolazi kroz vas kao kroz moju dušu?« — zapitao je gorko.

— A ti, zar ne znaš, da su mali žirovi pustili žilice u vlažnoj zemlji i da će iz njih nove šume rasti? — šaptalo je nešto prieteći među granama.

»Dugo je to čekanje. Dvjesta — trista godina«, — uzdahnuo je čovjek.

— Dugo čekanje? To je mjerilo za čovjeka, ali nije za šumu i za narod.

Vjetrić se je smirio, hrastovi su ušutjeli.

Među hrastovima se podigao viti, svietli jasen, providne koprenaste krošnje. Kao liepa, mlada žena među kršnim vojnicima. Prkosan, izazovan — kao Tena. Jedna Tena, krasna, punokrvna, koja je srebrni smieh oko sebe prosipala kao i ljubav na sve strane. Tena, za kojom je mužki sviet ludovao, i za kojom je selo čudne stvari šaputalo: da i više nego očijuka s ciganinom Đorđom, u čijim je guslama čučao sam đavao pomame, dok su mu crne oči sjale, a iza usana plavih gotovo kao zrele kupine smijali se krupni, bieli zubi. S ciganinom Đorđom? Ah, takvo što se je vrlo, vrlo riedko čulo u Šokadiji. Gotovo nikad. Šokica i ciganin! — Što je nagnalo tu ženu, da srlja u svoju propast? Možda prebujna narav, koja se kidala od svakidašnjice.

Poznavao je on Šokce dublje od njihove dobrodušne veselosti u kolu ili uz čašu vina. Dobro je znao, da u njima, bogato nadarenim, od prirode pametnim i bistrim, bukti želja za neobičnim, za nečim većim, no što im pruža svakidašnji život, i da baš od toga plamena gube ravnotežu. O, nije on u tom času mislio na ono nekoliko Šokaca, koji su mirno izvlačili hrastove iz šume, zadovoljeni dobrom zaradom u kiriji, a nije mislio ni na one, koji su mirno sijali i orali, bez velikih uzbuđenja proživljavali poplave i suše, mirno ljubili svoje žene, rađali djecu, pod starost se povlačili na stan, i napokon tiho umirali.

Mislio je na one, koji se nisu smirivali kod svojih žena, koji nisu rađali djecu, ako nisu bili sigurni, da će ih moći odgojiti u onakvom dobru, kakvo su željeli sebi i svojim potomcima; koji nisu odlazili u lugare ili pisare i služili sliepo svakog, tko ih je plaćao, kad im je postao gorak šokački kruh — mislio je na one, koji se nisu mogli obuzdati, postati tihi i krotki, nego su se borili sa zemljom, vodom, okolinom, kovali planove, ostavljali svoje pragove, odlazili u tuđinu, prkosno odbijali svoju djecu od zemlje, školovali ih iznad svojih prilika i stvarali nove

nezadovoljnike, pili, razsipali, razsuli se, a ostajali ponosni, čuvajući ljubomorno svoje šokačtvo, kao neku osobitost plemena, kao neko izabrano plemstvo.

Ti su mu bili blizi, baš u tima je gledao srž šokačtva, kao temelj budućnosti, — jer te je na stranputice odveo oganj stvaranja u njihovim dušama. Mnogi su od takvih propadali, jer nisu znali naći pravi put. Bilo je nešto bolestno u njima, a on ih je htio izliečiti. Sve je to još bio mrtav kapital: podvodna zemlja, ljudi i nad neznanjem tuđa sila. — Natrag k zemlji! — klicalo je u njemu — natrag k zemlji, jer bez zemlje i nema šokačtva. Čuvajte zemlju, sačuvat ćete i pleme! Bilo je mnogo, što ga je boljelo i jače od haračenja šume.

Pa ipak! — Živjela je u njemu jedna zraka nade, koja je znala često osvietliti svu dušu. Zar ti snažni hrvatski muževi — kao šumski hrastovi — bistri i nadareni od Boga i prirode, i te liepe, jedre žene — stvorene za materinstvo — ne će izroditi sinove, pa makar nekoliko sinova, koji će naći pravi put? Zar ne će nekoliki od onih, koji su se odtisnuli u tuđinu, vratiti se natrag s bogatim izkustvom, a školovani osjetiti, kako im teče šokačka krv u žilama, koja se je morala vratiti zemlji? A ti će sinovi rađati sinove, koji će znati i htjeti »biti robovi svoje zemlje, i gospodari svojih žena!« Ti će znati prisiliti vodu, da teče, kud oni budu htjeli, ti će iz zemlje pravim radom izvlačiti bogate plodove, ti će snažni i umni izvojevati svoja stara prava.

Ta buduća pokoljenja volio je kao plod svoje krvi. U njihovim budućim životima osjećao je radost svoga bivstvovanja. O njima je htio pisati veličanstvenu knjigu — o živim kapitalima — o tim krasnim ljudima, koji će doći, koji moraju doći, i koje je on naslućivao u sunčanim podnevima na njivama, među sjenama i u sunčanoj igri svietla u šumi, — o tima je sanjao u bezsnenim noćima — on — pjesnik svojih šuma i ravnica — boležljivi šumar Kozarac.

— — — — — — — — — — — — —

— Da li je bio radostan ili žalostan? Kako da ti kažem? Težko je to prosuditi — — — —

Baka je dovršila svoju priču. Ona je i nije tako pričala, samo ja sam je tako čula.

Kvočka se je davno smjestila na zabranjeno mjesto među verbenama i skupila piliće pod mekana krila.

Sunce je padalo k zapadu. Bacalo je kose zrake kroz borovo granje kraj stare šumarije.

Uzdahnula sam i ustala:

— Ja idem, bako.

— Kuda ćeš?

— Kuda? Onim putem, što vodi preko njiva šumi. Možda tragom Kozarca.

— Tragom Kozarca? Ne ćeš ga naći. Davno je on mrtav.

— Ako ga ipak nađem? Ako i tebe s njime nađem — kao dvie prozirne sjene u mjesečini, koje idu istim putem? Što tada, bako?

Baka je ustala. Ozbiljno me je gledala i palcem označila znamen križa na mom čelu. Da li se je bojala, da joj diete nije smušeno, ili je shvatila, kako je težko osjećati i patiti sa živima i mrtvima?

(»Hrvatsko Kolo«, XXIII., Zagreb 1942., str. 347.)

Epizoda

Gospođa Višnja je bila sretna žena. Imala je muža, i to dobrog muža, koji ju je volio i shvaćao; imala je liepu kuću i priličan imetak. Bavila se je kućom i športom, kad nije bila s mužem, kojemu je posvećivala mnogo vremena. Tako je potrajalo preko deset godina, a tada je gospođa Višnja došla do dva zaključka. Najprije je opazila, da njezin muž ima suviše posla, a da mu ona zapravo nikada ništa nije pomogla, a tada je došla do uvjerenja, da ona ima mnogo sposobnosti, da mu pomaže. Zapravo je gospođi Višnji malo dosadio njezin liepi, ali jednolični život, i ona je zaželjela promjene, no toga ona nije sebi bila sviestna. Počela je ozbiljno dolaziti u muževu radnu sobu, brinula se za korespondenciju, sjedjela za brzoglasom i s radošću primala njegovu hvalu i priznanje, da je dobar i sposoban drug u životu. Kasnije je počela umjesto

njega poslovno putovati, pa je s radošću zapažala, kako je poslovni ljudi gledaju s udivljenjem i simpatijom. Mora se priznati, da je gospođa Višnja naučila raditi i da je znala dobre poslove zaključivati.

Gospođa Višnja nije bila toliko elegantna koliko originalna, više duhovita, nego ljubezna, a koliko je bila iskrena, toliko je bila i diplomat. Najljepši je bio na gospođi Višnji njezin smieh. Smijati se je ona znala zvonko, od srdca, kao diete.

Smijala se je radostno, kad ju je muž hvalio, smijala se sitnoj zlobi svojih znanaca, a sve zato, jer joj je u dnu duše drhtao smieh bezbrižne mlade žene, koju je život razmazio. No najednom postala je gospođa Višnja tiha i zamišljena.

Sjena brige prešla je preko čela njezina muža, kad ju je jednom, prolazeći pokraj nje, poljubio i opazio neku nevoljku kretnju, kao da nešto prešućuje ili nešto taji. On je opazio, da je u toj kretnji bilo nešto strano, a u njezinom inače vedrom pogledu nešto novo, sanljivo i zabrinuto, i da joj se među obrvama usjekla okomita crta, koja je ostala biela na suncem ogorjelom licu. Tada mu se je učinilo, da je u posljednje vrieme njezina radost usiljena, da su joj rečenice izprekidane, i da ona nešto taji, i to prvi put, odkako se znaju. No bio je uvjeren, da se ništa nije dogodilo.

Dogodilo se doista nije ništa, jer to, da je gospođa Višnja zapazila jednog stranog čovjeka, kojega je poznavala već par godina, i koji je sličnim poslom kao i ona, a u isti grad, kamo je i ona putovala, dolazio, nije nikakav događaj. Što joj je on izkazivao ljubeznosti kao i svi drugi, nije vriedno spomena, ali da je on na nju čudno djelovao, kad ga je jednom opazila, da je u ruci stisnuo njezinu zaboravljenu batistanu maramicu sa stola, to Višnja ni sama sebi nije htjela priznati. Što ima na tome, ako stran čovjek vidi, da ona radi, da je ona sposobna, pa joj to na galantan način kaže, i ako joj veli, da je ona riedka žena, i da mužkarac mora vrlo sretan biti, ako takvu ženu nađe? O, on sigurno nije htio omalovažavati njezinoga muža, kad joj je rekao, da on zna, da je ona kod svoje kuće mala kraljica, i da njezin duh dominira nad svima. Njegov kavalirski poljubac u ruku? O, pa u tome nije bilo ništa zla, i ako

je bio popraćen bolnim pogledom. Pa ipak ti sastanci, koji su slučajno učestali, odnieli su mir gospođe Višnje. Boležljiva psiha toga čovjeka, protivna od zdravog razuma njezina muža, djelovala je na nju. Svojom elegancijom on ju je šarmirao, a svojom žudnjom počeo buditi u njoj čežnju za nečim nepoznatim. I da sama nije zapažala, taj je čovjek postao centar njezinih misli, ona ga je žalila i htjela mu pomoći. Kako da mu pomogne i čime, nije znala; samo joj je bilo težko, što je on žalostan i nesretan radi nje, a to joj je mnogo puta rekao.

Vrieme je prolazilo. Muž je šutio, šutjela je i Višnja i trpjela nad bolom čovjeka, koji joj je postao drag. Ona nije znala, što taj čovjek radi, kad nije u njezinoj blizini; on joj je doduše pričao, da posjećuje zabave, ali je sam blazirano primietio, da je od družtva umoran. Rekao je, da žene ne voli, jer im ne vjeruje. — Vjerovati mogu samo vašim liepim očima. — Što je zapravo radio? Što je volio? Bio je to za nju neriešen problem, ali privlačljiv.

Ona se je izvrgla opasnosti kao leptirica, koja leti oko goruće svjetiljke i svaki čas može da oprži krila, no ona to nije opažala, kao što nije vidjela ni to, da joj muž trpi radi njezinoga promienjenog bića, jer ona nije ni znala, da je postala druga.

Gospođa Višnja je patila — prvi put u životu.

Njezina je patnja došla do kulminacije, kad je dočula, da je on izgubio veliku svotu novaca spekulacijom petroleuma. Eto, mislila je Višnja, bol, za koju on ne taji da je poradi nje, smela je njegov inače vedar pogled u poslove, a ako nije tako, zar nije strašno, da on, koji pati radi nje, gubi još i u radu? Ona je htjela nešto veliko njemu za volju učiniti, pa ma što time žrtvovala i ma što time pogazila.

U tom raspoloženju srela ga je nakon par tjedana, i na njegov raztresen pozdrav ljubezno, gotovo ponizno uzvratila, — a kad je on htio mimo nje proći, prišla mu je prva i rekla kao nespretan uvod u sve, što je imalo sliediti:

— Vi ste me tako hladno pozdravili; možda se ljutite na mene?

Hladan stran pogled. Tada je rekao malo cinički:

— Hladno pozdravio? O, gospođo, ja sam izgubio mnogo novaca, pa mi nije do toga, da vodim računa, kako koga pozdravljam.

Gospođa Višnja je stajala ukočena. Čekala je na nešto. Mislila je, da ga razumije, pa je svojom toplom ženskom rukom htjela izbrisati brige s njegova čela.

Ali on nije trebao njezine utjehe; bio je zabrinut, kako da popravi svoj gubitak, pa se nije taj čas zanimao za erotska uzbuđenja, koja je inače ona u njemu budila, jer posao je posao, a avantura je avantura.

Sve je to jednim mahom shvatila gospođa Višnja i tada je pobjegla, kao što se bježi od nečega gadnog, bolna od razočaranja, a ipak sretna kao nekad u dobi svoga djetinjstva, kad ju je njezin tata poslije tjelovske procesije poveo u bieloj svilenoj haljinici k slastičaru, a ovaj tik do nje prosuo ukusno serviranu čokoladu, njoj namienjenu.

Gospođa Višnja je znala, da je po drugi put spasila svoju bielu haljinu.

(»Portreti nepoznatih žena«, Zagreb 1942., str. 244.)

Obćinska sjednica

Obćinski redar je raznio pozive dvanaestorici viećnika, da se sazivlje sjednica obćinskog vieća, u petak, za osam sati prije podne.

Dnevni red je glasio:

1. Povišica redarima od 12 na 15 forinti mjesečno, kao naknadno uvrštenje.
2. Određivanje sjenokoše za dva obćinska bika.
3. Izbor četvorice viećnika, da zastupaju selo kod razprave o željezničkoj pruzi, koja će se održavati u Vinkovcima.

Redar je nosio pozive od viećnika do viećnika, i svakoga je zamolio, da se zauzme za njihovu povišicu, i od svakoga je čuo odgovor, da će vidjeti: kako će drugi, tako će i on.

Došao petak, došlo osam sati, i vieće se počelo kupiti. Jedanaest je viećnika Šokaca zajedno s načelnikom, a dvanaesti

je velečastni gospodin župnik. Viećnici su gazde u zadruzi, iz dobro stojećih kuća, a ne možda kočijaši ili čak pomodari, jer je častan poziv biti viećnik. Kadikad su oni imali i materialne koristi od tog poziva, a taj dobitak je pripadao lično viećniku, jer o tome pojedinac nije polagao računa svojoj zadruzi. U to je doba naš seljak imao vrlo malo smisla za seosku zajednicu, već je gledao da zaštiti lične interese, a da se lični interesi trebaju zapostaviti obćinskima, takvog altruizma nije poznavao.

Devet je sati odbilo s crkvenoga tornja, a tek su petorica viećnika na okupu, i šesti — gospodin župnik.

Obćinski bilježnik, stari Grbović, stao je prenositi tintu i zapisnik u sobu za vieće.

Što se je vrieme više primicalo desetom satu, to su viećnici više dolazili, pozdravljajući sa »Hvaljen Isus!«.

Posljednji je došao stari Jakša Ćosić-Čuda, oširok i onizak, plav seljak, crven u licu, kratkog uzdignutog nosa. Po tom je nosu i bio nazvan »Čuda«, pa mu još i danas unuci nose taj nadimak u selu.

Kad je načelnik spazio Čudu, zapita ga:

— Što je to s vašim volovima, Čudo?

— Eto, što je: zlo! — odvrati Čuda i sjedne na drvenu stolicu, uz dugački zeleni stol. — Svi vi znate, da naša zadruga mnogo drži do marve. Mi odzamance sijemo tri do četiri jutra kukuruza za volove. Mi te kukuruze i ne beremo, već u jesen puštamo volove, da žderu klip i stabar, da budu jači za oranje i bolje uđu u ziminu. Tako i sinoć. Kad smo pustili volove iz jarmova, odtjera ih sinovac na njivu, da se nahrane. Volovi kao volovi. Obili ogradu, i tragom ih nađemo u djetelini. Od njih dvanaest dva leže, napeli se kao doboši, i to dva najbolja podkoličara. — Šta možeš drugo, nego guli s njih kožu. Ali eto, uvukao se onaj vrag u naše selo, pa mora baš djetelinu da sije! Ja prvi predlažem, da se na našem hataru zabrani sijanje djeteline, jer to je ubistvo za marvu.

— Hej, Čudo, — njemu će Andra Ćosić-Šumarov, visok, košćat, crn seljak, slab marvogojac, ali zato dobar lovac — prošla je granica, sada neka svatko čuva svoju marvu.

— Zar tako ti meni, Andra, pa ti ne bih mater opsovao, ti huljo jedna neradska, ti držiš onome stranu!

— Čuješ, Čudo, da ga vrag svakog, tko drugome štetu pravi.

— Gospodo, načelniče i bilježniče, — digne se povrieđen župnik — ja protestiram protiv ovakvih izraza, i gdje se ovakve nedostojne rieči izgovaraju, tu nema meni mjesta. — Andra se digne, da umiri župnika: — Ta, gospodine velečastni, nemojte se vrieđati, to je nama samo izmaklo.

Župnik ostane uvrieđen i napusti sjednicu.

Svima je odlanulo, kad je župnik za sobom zatvorio vrata. Nikada se nisu osjećali slobodni u njegovu družtvu. Uviek je valjalo paziti na rieči, način izražaja i geste. Mislili su oni, da bi najbolje bilo, da on ne dolazi na njihove sjednice. Eno mu crkva i tutori, pa neka tamo upravlja.

Načelnik se je osobito obradovao župnikovu odlazku. Bojao se je, da bi župnik mogao ući u odbor, koji će odlučivati, gdje će se željeznica graditi, a načelnik nije bio nikada siguran u popa. Doduše i bilježnik je tuđ čovjek, ali s njime bi oni češće koji aldumaš popili. On je imao i razumievanja i za njihove prepirke, a oštrije izraze ne bi na vagu stavljao.

Bilježnik je pomislio, da je došao čas, da se priеđe na dnevni red, i predloži načelniku, da iznese prvu točku dnevnog reda.

Međutim se digne Iva Ćosić-Andrić, zvan »ministar«, malen, debeo seljak, ćelav i kukasta nosa, okrene se bilježniku i započne govoriti:

— Molim, prije nego sjednica započne, ja bih nešto da zapitam gospodina načelnika. Bać Polda, kaži ti nama i razloži, kako vi tamo u imovini radite? Kuda vi s novcima od prodane šume? Ti ideš često u Vinkovce, a nama nikada ništa o tome ne govoriš. Ja bih volio da znam, kuda vi s tolikim novcima?

Načelnik nije bio pripravan na to pitanje. Počeše se iza uha, nakašlje se, i, pošto je bio izazvan, odgovori:

— Kad me pitaš, ja ću ti kazati. Proljetos smo mi zaključili, da prodamo hrastove iz petnaest sječina. Dražba je bila održana, i sve smo prodali. Valjda znaš i sam, da polovica od tih novaca treba za činovnike, službenike i podpore, a drugu polovinu zaključili smo da uložimo u Hrvatsku štedionicu, pa kad

više ne bude sječe u šumama, da se ima od čega nama praužitnicima kupiti ogrjev.

Prije dva mjeseca pošao sam u Vinkovce radi tog prokletog ajzibana. Udarim preko Cerne, odem do prijatelja Bene, jer njegov je sin predstojnik u Vinkovcima. Ko velim, može nam pomoći kod razprave o ajzibanu. Bena sjeo u kola, pa hajd sa mnom u Vinkovce. Taman mi kod »Vranog konja« sjeli, da založimo, kad eto ti i Beninog sina. Ja odmah počeo o našoj željeznici, pa mu pričam, kako vlast hoće, da nam kroz selo ide željeznica, i sve naše tegobe oko toga, a on meni na to odgovori: — Težke su to stvari, dragi moj bać Polda. Ja ću gledati, da vam pomognem. Samo me morati poslušati, a sada ću odmah dadi i vama sve raztumačiti. Meni je povjereno, da vodim današnju sjednicu naše imovine.

Kraljevskoj vladi je mnogo stalo do toga, da pomogne narodu, i da se vrši ljubav spram bližnjega svoga, kako to već i u Svetom Pismu stoji. I tako je vlada odlučila, da zida velike bolnice, a onaj, tko će zato novac pozajmiti, dobivat će kamate. Za pozajmljeni novac dobit će se i državne obveznice, zvane »Dobro srdce« i »Crveni križ«. Umjesto da naša imovina ulaže novac u kojekakve štedionice, gdje novac može da propadne, treba da ih uloži u te obveznice, koje su sigurne, jer za njih jamči država. To će biti danas na sjednici predloženo, a vi glasajte za taj priedlog. Zato je opet moja briga, da se vama željeznica gradi ondje, gdje vaše selo želi. Samo dođite na razpravu.

Ja i drug Bena obećamo, da ćemo glasati za taj priedlog. Pa kako i ne bi? On će nam pomoći.

Poslije su dolazili k nama neki mladići, valjda škulari, pa su nas odgovarali, da ne glasamo za taj priedlog, jer će naši novci otići u madžarski džep. No mi, što rekli, ne porekli, i priedlog je dobio većinu. Eto, Ivo, tako ti je bilo s imovinom.

— Dobro, sve sam ja razumio, samo, gdje će se bolnice zidati? Kod nas po selima, ili u Vinkovcima? — zapita Ćosić-ministar.

— Budalo, zar se ne možeš sjetiti? — U Pešti! — naglo primieti Martin Ćosić Milov, koji se baš po drugi put vratio iz bilježnikove sobe, inače duhovni vođa cieloga vieća.

Bilježnik uvidi, da treba tu razpravu dokinuti, jer je Martin uviek spreman, da koješta iznosi, što ne treba, i zbog čega bi on, kao bilježnik, mogao imati neprilike sa svojim predpostavljenima, ako bi ovi dočuli, da se kojekakve »antidržavne« razprave vode u občini, i zato započne:

— Gospodo, viećnici, prieđimo na dnevni red, jer skoro će i podne zazvoniti. Neka gospodin načelnik iznese prvu točku.

Kad su viećnici čuli, da je već skoro podne, i doba k ručku, odreknu se daljnje razprave o imovini, i pruže načelniku priliku, da započne razpravljati o novom pitanju.

— Naši redari traže povišicu. Kažu, malo im je dvanaest forinti mjesečno. Sad, kako vi odlučite.

Ćosić-ministar stane protestirati: — Jest, još nešta! Njima veća plaća, a nama veći občinski namet. Da ja imam dvanaest forinti mjesečno, živio bih kao bubreg u loju.

Martin Ćosić Milov volio je kompromise i stoga predloži: — Ja mislim, da bi svakom trebalo da kupimo godišnje još par opanaka, a povišicu da ne damo.

— Pa neka budu opanci — pristanu gotovo svi viećnici, osim Karle Lovrenovića, koji je već od polovice razprave u svojem kutu sladko spavao...

Nije baš lagana stvar naći komad bare, s koje bi se moglo bikovima uzkositi sieno za zimu, činilo se viećnicima na drugu točku dnevnoga reda.

Čuda ne da na svojoj strani hatara, a drugi ne daju blizu svojih stajišta, jer od te određene bare treba bar u principu čuvati marvu, ako ne sasvim i u praksi.

Konačno stanu tražiti takvu baru, koja bi bila blizu kakva stana, kojega vlastnik nije u odboru.

Martin upotriebi tu priliku, i po treći put ode u bilježnikovu sobu. Ovaj put ga bilježnik na vrieme spazi, i taman Martin da otvori ormarić priručnog pića bilježnika Grbovića, kad u sobu upadne i bilježnik.

— Ej, brate Martine, to ipak tako ne ide. Ti svaki čas u moju sobu, pa ćeš mi sve popiti.

— Ta, gospodine, nešto mi u stomaku nije u redu. Zdravi bili! — i nagne flašicu, a onda je pruži bilježniku. Bilježnik

dobro potegne iz nje, zaključa je u ormar, i zajedno se povrate u vieće.

— Jeste li što zaključili? — zapita bilježnik, a Ćosić-ministar odvrati: — Jesmo. Neka se trava kosi pred Blaškovim stanom.

I jest tako najbolje. Njega nema ovdje, a mi pred našim stanovima ne damo — jedko primieti Martin.

Bilježnik zapiše i pročita treću točku.

Brzo su se svi složili, da u Vinkovce na razpravu o željezničkoj pruzi pođu načelnik, Martin, Čuda i Ćosić-ministar.

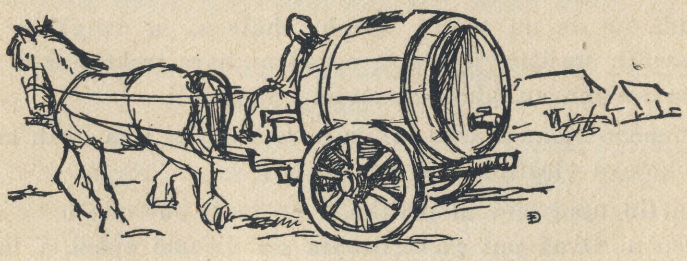
Za podpis izaberu Andru i Čudu, no kako su obojica bili nepismeni, prihvate oni samo za pero, i s time je sjednica bila završena.

Viećnici se stadoše razilaziti. Načelnik polako probudi čiča Karlu Lovrenovića, koji posljednji napusti sobu.

Na crkvi zazvoni podne.

Šokci poskidaše šešire, prekrste se, i svaki sa šeširom u ruci pođe svojoj kući na ručak.

(»Šuma i Šokci«, Zagreb 1940., str. 58.)

Vladislav Kušan

Primula veris

Nevidljivi netko, prije zore mirne,
Zastiruć daljine ružičastim velima,
Čarobnjačkim štapom mrtve bašte dirne,
Veselje i pjesmu vrati našim selima.

Kad vunenu kapu odnese sa gore,
Oblačine s neba sumorne, maglovite,
Nabujale vode glasno zažubore,
Procvatu na glogu grančice trnovite.

Livadom širokom šaren ćilim veze,
Pusti voćnjak kiti najnježnijim bojama,
Zadirkuje smjelo sramežljive breze,
O ljubavi šapće u drhtavim hvojama.

Prekrije vrbike svilom sitnih maca,
Razpjeva slavuje u prozračnim krošnjama,
Djevojčice budi čežnjom poljubaca,
Uzbuni sva srdca djetinjastim prošnjama.

Miluje vjetrićem omorike crne,
Na grančice suhe vješa pupke zelene,
U leglima toplim budi plahe srne,
A čistinom goni vitoroge jelene.

Sipa zrakom svjetlost u plamenom mlazu,
Mutne oči mije modrom bojom svemira;
Sve misli zavede na veselu stazu,
I uzbiba grudi srhom sladkog nemira.

Jutros čoban ljubi struk mirisne trave,
Tepajuć doziva po pašnjaku volove;
Jutros Gospod ide kroz prostore plave,
Da plamenim suncem blagoslovi dolove.

(»Ponoćne izpoviesti«, Zagreb 1937., str. 50.).

Proljetni akord

Nad našom je kućom nebo bez oblačka,
Po čađavom krovu »čuvarkuća« raste,
Izpod krive strehe već cijuću laste,
Sa tratine viri prvi cviet maslačka.

U bašti nam voćke cvjetaju i mire,
Zaljubljeni leptir leptiricu ljubi,
Mirisavu čašku zelen bumbar snubi,
Latice se suncu na poljubac šire.

A svuda se pelud razsiplje po zraku,
S laticama breskve na lahoru jaše,
Odnekud se čuje pjesma marne snaše

I nestašne djece poklik na sokaku:
— Eno, braćo, eno, šarenog leptira! —
Daleko u polju pastir frulu svira.

(»Lišće na vjetru«, Zagreb 1932., str. 16.).

Buđenje

Nabujale vode našeg mirnog kraja,
Nestašno šumore potoci kraj sela;
Raztrgo je netko sva maglena vela
I prosuo radost i veselje maja.

Zeleni se kesten kraj prašnoga druma,
Parče plavog neba stari vrbik krije;
Dobri Bog po polju prvo cvieće sije,
Veze novu halju preko starih šuma.

Život budan struji, klija, raste, buja
Kroz sve žile zemlje u mirisnu zoru,
Dok šumski pjevači cvrkuću u koru

Uz zanosan »solo« maloga slavuja.
A plameno sunce pozlaćuje staze,
Po kojim pastiri na pašnjake gaze.

(»Lišće na vjetru«, Zagreb 1932., str. 15.).

Vigilia

Gondola bola i barkarola
Na svili vode u suton brode.

Razbludna glasba nevidljivih struna
I modrog srebra puna laguna.

Luna, ko kriška prezrele dinje,
Umorno tone u sinje daljine.

U sjeni zdanja od sanja i varke
Čuvaju stražu uklete barke.

Samotan fenjer mutno paluca,
A srdce kuca. A srdce kuca.

Gondola bola i barkarola
Na svili vode u tugu brode.

Most Uzdisaja i noć bez kraja.

(»Začarane tmine«, Zagreb 1942., str. 27.).

Spominjem se rieke

Kad je pozno ljeto s modrim barjacima neba i žutim suncokretom otišlo preko rieke, ja sam u vrtu za kućom zakopao mrtvog češljugara.

Bolestan od samoće, razbio sam sve svoje igračke, sakrio vrbovu sviralu i predao se lutanju.

Jesen me zavodnički mamila u svoje krilo, zvala na duge, samotne šetnje, da mi pokaže, kako boluju šume, kako krošnje izgaraju u samrtničkim ognjicama, a sumrak očinski blago stavlja svoju hladnu ruku na čelo bolestnika.

Jesen mudro mieša otrovne boje u napuštenoj krajini, nešto podmuklo čara po užarenim lugovima, vari pare i gorke napitke grozničavih boljetica po kalnim zelenim močvarama, i prigušeno pjeva pjesan razsula niz pustu ravnicu, u breziku, kukuruzima i obranom vinogradu.

Šuljam se za šaptom jeseni, za njenim tajnama; u skrivenom uzbuđenju primam sve njene darove i vraćam se pod noć kući, izmoren, smrtno blied, s mutno zažarenim očima.

A sve sam češće napuštao grad i zamišljen hodočastio rieci, koja me svojim neodoljivim šûmom neprestano dozivala.

Njena je obala žuta, podlokana; zemlja je izmiešana sa šljunkom; vrbe su grbave iznakažene, i spuštaju bezpomoćno svoje kljaste ruke nad vodu i drhtavim prstima diraju nahukano zrcalo površine.

Rieka teče, široka, zamućena i silno nabujala. Donosi odnekud trule, mahovinom obrasle daske, kupove trnovog šiblja, crne slomljene grane i po koji nagnjili cviet.

Vâlja rieka neprestano razlivene vode i odlazi. Pod noć postaje ogromna, uznemiri se, zamrmori i zašapće, prelije se plavičasto-sivim sjenama i zmijolikim preplitanjem struja i virova, i zatreperi kao tamno-modro raztaljeno srebro.

Splavi se najavljuju izdaleka tromim povicima svojih kormilara, sanjivim, jedva zamjetljivim šûmom zapljuskivanja uzbibane vode o kormilo i balvane, rujnim vatrama, koje u sredini ploveće plohe, između hrpa jabuka i tovara drva veselo plamte, praskaju, i žalovitom pjesmom splavara.

Zapievaju tužno i otezito oko ognja Bošnjaci s fesovima, obasjani plamom i okruženi lelujavim bliedim dimovima; kuhaju nešto u kotliću, a njihov napjev, mračan i nespokojan, plovi s ikričavim krivudastim tragom vode, koji se poput goleme povlake vuče iza kormila.

Puši se ledena rieka, njeni se mrazni hlapovi uzdižu nad kržljavo obalno rašće, već orošeno modrim peludom vlažnog sumraka i dahom večernje hladnoće, koja dolazi odasvud, iz šljivika, s polja, lugova, i donosi sladki vonj trulenja i tugu prokislih strništa.

A snažni momci sveudilj pjevaju i kazuju sutonu polujasne, tugaljive rieči; pjesma raste, širi se kroz osamu, lebdi nad vodom, zamire u daljinama i plače, kao da negdje bolno jeca ranjenik.

Pjevaju ljudi nešto o nani i mehani, o buli i bostanu, o bielim đaurkama, ljubavnim noćima i žalbi za mladošću.

Sanjaju život mrki samotnici, sanjaju dane, koji su prošli, i dane, koji dolaze, i tako putuju tromo niz vodu, putuju s beznadnim sevdahom, vatrama, zrelim jabukama, mirisom mokrih šuma, skrivenim nemirom i neutaženim iskonskim čežnjama.

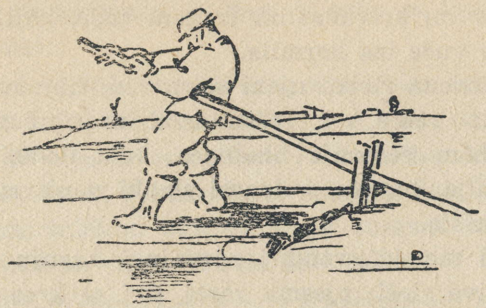
Kamo ih nosi noć, tok razlivenih voda i tajna žudnja za milovanjem i vrelim huriskama?

Visoko nad zapadom, gdje je nebo još zaliveno zadnjim tirkiznim plavilom, koje nemoćno trne, kriešte ždralovi.

Splavari prisluškuju lepet krila, tiše pjevaju i zamišljeno mrmore svoje rieči, a ja zastajem, pratim pogledom putnike, sve dok njihove napjeve ne popije daljina i vatre se ne utope u mračnim ponorima zasjenjenih strana.

Tada se polako vraćam kući, izmoren, smrtno blied, s mutno zažagrenim očima.

(»Začarane tmine«, Zagreb 1942., str. 39.).

August Đarmati

Jutro u sriemskom selu

Vidike horizonta ogrće purpur sunca,
Raznolikost poljskog cvieća upija kaplje rosne,
Svježina proljetnog jutra vije sa gorskog vrhunca
I blagim dahom želju srdca za stvaranjem kosne.

Umilno vjetrić mazi krošnje zelenih šuma,
Čija blizina razcvjeta duševnu čežnju snova,
Počinje dnevni život širokog seoskog druma,
I buđenje jutarnje pjesme, pod strehom kućnoga krova.

Dotaknut rumenom zrakom sunca, ko štapićem maga,
Nestaje jedini mali oblačak prozirnog tkiva,
Prolaze širokim drumom na pašu odmorna blaga,
Širi se krepki miris sa livada, polja i njiva.

Oživljuju jablana vitkih duge i mršave sjenke,
Ratar oštricom pluga ore početak brazde,
Čuju se sjetni zvuci, to cigan s terevenke
Prati kroz selo sina prvog seoskog gazde.

(»Lirika«, Zagreb, 1936., str. 28.)

Sjećanje na zavičaj

Svježim dahom ružičaste mladosti protkana sjećanja
Prolaze sjetom umornih misli,
Škropljene neizvjestnom tugom svega ostavljenog,
Naviru uspomene.
Moćan je, o, moćan doziv zavičaja
U neodoljivoj opojnosti krajeva vinorodnih,
Mirisnom zelenilu fruškogorskih šuma,
U kristalnim kapljama razbijenih valova
Plavoga Dunava.
U stvarima, događajima, čvrsto usađenim u rodno tlo,
S kojima se opraštamo pri odlazku
I ostavljamo, i ako ih nismo zaboravili,
U zvukovima harmoničnim, koji postaju očajni krikovi,
Kada nakon izvjestnog vremena
Dozivaju kao uspomene —
U svemu i svačemu leži snaga zavičajnog doziva,
Čiji zvukovi dostižu kulminaciju u trenutcima,
Kada nas dirne dah grubosti sadašnjih događaja.

(»Cvjetovi nad provalijama«, Zagreb 1941., str. 38.)

Pismo majci

U predvečerje Ti pišem, majko — sunce se skriva —
U sjeni velikog grada na domaku prve tame,
Ovdje, gdje stalno vlada žamor i buka živa,
Vrlo se često duše osjete sasvim same.

Majko, još žudim mišlju za Tobom i rodnim mjestom,
I žudnja mi često iz grudi čežnjivi uzdah ote;
Majko, još uviek, dok lutam prašnjavom životnom cestom,
U srdcu tragove nosim bezmjerne Tvoje dobrote.

Još uviek na mahove, kada pretežki bol me pljusne,
Skrivam ga — kao i Ti preda mnom — gustim velom,
O, majko, preda mnom Ti si plakala smiehom usne,
Ti si se mojoj sreći smijala suzom vrelom.

Žudnja me mori, majko, i pišem, dok sunce se skriva
U sjeni velikog grada na domaku noćne tame
Ovdje, gdje stalno vlada žamor i buka živa,
Vrlo se često duše osjete sasvim same.

(»Lirika«, Zagreb, 1936., str. 27.)

Na Badnje veče

Danas se ogromnom srećom pune ranjene grudi,
Ponovo nježno uzplamti djetinstva prošli sjaj,
Toplina radostne slutnje ublaži ledene studi,
Večeras hladnoćom zime zavlada snježni maj.

Bezkućnicima danas utrnu vrela suza,
Opet se naglo poveća sretnika maleni krug,
Sužnjeve težkog života napusti teret uza,
Večeri ove se rodi patnjama njihov drug.

Gorčinom usana danas zablista osmieh vedrine,
Očajem srdaca ljudskih procvjeta radosti krin,
Grobljem pomrlih nada sunce utjehe sine,
Zaborav bolova svjetskih donese Božiji Sin.

Nesreću ubogih duša pokri spokojstvo mira,
Kao bjelina snježnog vijanja brda i dol,
O, daj, novorođeni Bože i robova i pastira,
Da biednima večeri ove i zadnji umine bol.

(»Lirika«, Zagreb, 1936., str. 26.)

Sonet duši

Ti si ko nježna ploča, što svagdašnje utiske snima,
Poljana, na kojoj često biesna olujina huči,
Žica osjetljive harfe, što stalno udarce prima,
Udarce bola i sreće, pa onda snažno zazvuči.

Ti si jedinó sredstvo, kojim se dospieva k cilju,
Bez tebe se izprazno teži za nekom žuđenom srećom,
Što više daješ, imaš sve više u izobilju,
Kada te razdire tuga, rasteš i postaješ većom.

Sva slabost leži u tebi i jakost snažne moći,
Sjajno svjetlilo dana i tama mrkle noći,
Sve je, sve je u tebi, a ti si opet u svemu.

Ti si ko stožer, oko kojeg se sve vrti,
Često mreš u životu, a vječito živiš u smrti,
I tako daješ umu zadnji problem i temu.

(»Cvjetovi nad provalijama«, Zagreb 1941., str. 21.)

Ne kloni

Ustani s naslona meka,
Oronule živce osnaži,
Bori se, uspjeh te čeka,
Ne kloni, sreća te traži!

Ne plaši divljom se vikom,
Što glasi se sa svih strana,
Šuti, ne zbori nikom
O duši prepunoj rana.

Bura životnog jada
Nek bude za stvaranje građa,
Znaj, sunce s večeri pada,
A jutrom opet se rađa.

Ustani s naslona meka,
Oronule živce osnaži,
Bori se, uspjeh te čeka,
Ne kloni, sreća te traži !

(»Lirika«, Zagreb, 1936., str. 31.)

Luda Marika

O, dani djetinjstva! Nikada vas ne zaboravljamo; vaš trag ostaje vječno utisnut na dnu sjećanja. Vi živite s nama i u nama. Kao neka sila, koja ruši sve, što joj se suprotstavlja, probijate se kroz težinu današnjih doživljaja i udarate svoj biljeg svakoj odluci i svakom činu. Vi ste dio naše sadašnjosti i sudbina naše budućnosti, put, kojega ne možemo mimoići i koji određuje daljnje pravce na razkrstnicama. Sve, što je bilo, ne umire, i čupa se van samo s našim srdcem i životom. Uviek vas dozivamo, u bolnim časovima češće nego u radostnim, a vi se javljate dragim uspomenama i nježnim maštanjem. A mi vas proživljujemo, kao da se odigravate pred našim očima, ali sviestni prolaznosti, patimo s nekom tugom sjećanja.

O, dani djetinjstva, dani mladosti! Vi ste, kao začarani sviet, u koji se više nikada ne vraća, ali koji nas i danas njiše u svome okrilju, nastojeći pružiti utjehu zalutaloj djeci sa svietlih putova djetinjstva. Vi ste, kao davni odjek majčinih

priča, sve dalji i dalji, ali uviek tako drag i neodoljiv duši, premorenoj životnim zbivanjima.

Jedan događaj, iz vaših dana, osobito mi se usjekao u pamet, ne toliko zanimljiv za priču, koliko važan za poduku, koju sam ponio kroz čitav život.

Bilo je to u mome rodnom mjestu na Dunavu, okruženom viencem vinorodnih brda i pitomih fruškogorskih šuma, s pogledom uprtim negdje u daljinu prekodunavske ravni.

Na uzvisini, s koje se sterao pogled na sve strane, pokraj puta, koji je vodio na vrh brda, bila je u odsječenom briegu izdubljena udubina u obliku sobe. Mi smo je zvali »lagumica«. Tu je stanovala ona, Luda Marika, uviek ozbiljna i zamišljena, kao utonuta u davnu prošlost sunčane djevojačke dobi.

Često bi se spuštala s brda dolje u grad, gdje bi je dočekivala djeca s porugljivim smiehom i upadicama, dok bi ih ona grdila, s takvom nekom primjesom dobrote, da bi zadivilo svakoga.

Iz te stare i pokrpane žene zračilo je nešto, tako milo i ugodno, da je gotovo svaki, tko bi s njom dolazio u doticaj, ostao zapanjen, i da je bilo veliko čudo, kako su joj djeca mogla dobacivati onakve poruge.

Spuštala se u grad, da prosi. Išla je od kuće do kuće, i dobar sviet joj je davao. Samo tada, kad bi osjetila iskrenu dobrotu pružene joj ruke, promienio bi se načas njen ozbiljno zamišljeni izgled lica u osmieh i njezine bi usne izricale rieči blage zahvalnosti.

Dolazila je i k nama. Bio sam malen i neizkusan, ali sam ipak osjetio neku naklonost prema toj ženi, izsmijavanoj i izrugivanoj. Bio je to možda osjećaj dobrote, koji sam nazirao u njoj i instinktivno ga osjećao, a možda i rieči moje majke, da u svim ljudima ima nešto dobro i da s biednima treba postupati liepo.

Ali, čudno, kad sam bio s ostalom djecom, i na mojim je usnama lebdio podrugljiv osmieh, i na mojim su usnama odjekivale rieči poruge. Nešto radi toga, da skrijem svoje osjećaje, a nešto radi djetinjske sklonosti za izticanjem. Ili ne znam, zašto, znam samo to, da sam u družtvu bio kao i svi ostali, ili sam možda samo tako izgledao.

— Marika, eno rupe! — vikao sam s ostalom djecom. — Marika, past ćeš u rupu! — ponavljao sam, kad se ona ljutila, smijući se njezinoj srčbi. Samo taj smieh padao mi je težko. Nije to bio smieh ostale djece; bio je nešto sustezljiv i bezvoljan.

Ona se ljutila, nekako kao pazeći, da nas ne uvriedi, ali ipak da pokaže svoju ljutinu. Psovala je, što joj je došlo na pamet i prietila nam se prstom:

— Vi, bećari jedni, odmah kući, šta se klatarite po sokaku!

Smijali smo se njezinim riečima, koje su imale namjeru, da budu stroge, ali kad bi zastala, okrenuvši se k nama prieteći, povukli bismo se mi natrag, iako je se nismo bojali. No dovoljno je bilo, da učini nekoliko koraka, i mi bismo opet potrčali za njom, rugajući se i smijući.

Odvažniji bi joj prilazili, hvatali je za »suknju« i vukli. Samo tada bi rieči njezine prietnje primile tvrđi izražaj, a zvuk njezinog glasa iskrenu srčbu.

Tako bi se to ponavljalo iz dana u dan, svaki put, prilikom njezina silazka u grad...

No, dogodilo se jednoga dana ono, što se tako duboko usjeklo u cielo moje biće.

Išla je gradom, kao i dosada, ne obazirući se ni na koga, pa ni na nas, koji smo se igrali oko jedne starinske česme na trgu.

— Eno je, eno ide Luda Marika! — oglasi se jedan glas iz našeg družtva.

— Oooo! — ponovi se uzvik cieloga skupa malih obješenjaka i moj među njima. — Oooo! — potrčali smo svi za njom.

— Marika, past ćeš u rupu, Marika, eto rupe, pogledaj!

Na prve se rieči nije ni osvrtala, ali na ponovljene uzvike okrenula se s ljutitim izgledom:

— Čekajte, bećari jedni, dat ću ja vama!

— Marika, past ćeš u rupu, eto rupe...! — vikali smo prkoseći.

— Dat ću ja vama, dat ću ja vama! — ponavljala je stalno svoju prietnju.

Odjednom, spazivši mene, nešto se promienila. Njezin izgled dobije tužniju sjenu, a njezine rieči kao da su postale nesigurne

i drhtave. Očito, da je osjetila bol, veliku, iskrenu bol, spazivši mene među djecom, koja su joj dobacivala tako podrugljive rieči.

Nisam tako često bio među drugom djecom kod ovakvih čina, a doma sam s njom bio tako dobar, šta više vrlo uviđavan, jer sam uistinu osjećao samilost za tu ženu. A osim toga, i sama je ona k nama dolazila najradije, i nikada nije otišla praznih ruku i bez liepih rieči utjehe, koje je moja majka odavala svakom siromahu.

Zato je se moja prisutnost među podrugljivom djecom tako snažno kosnula i zato je valjda upravila k meni nešto izprekidane rieči:

— Čekaj, čekaj, kazat ću ti mami!

Bio sam mali, ali osjetih kajanje za učinjeno djelo i potiho se povukoh natrag.

— Pa ti se bojiš, bojiš, bojiš...! — poletješe oko mene glasovi, koji kao bezbrojne ose ubadahu moj ponos u želji za izticanjem.

— Nije liepo rugati se ikome — govorila je Luda Marika, tiho, kao za sebe. — Nije liepo rugati se ikome — ponavljala je okrenuvši se, da nastavi svoj put.

— Kukavico, pa ti se bojiš, kukavico, kukavico! — zapljusne me ponovo pljusak njihovih rieči.

Bio sam zbunjen i nešto se u meni događalo, nešto nerazgovjetno, kao težina, koja se mora skinuti, kao osjećaj, sličan borbi sa samim sobom, sa svojom savješću. Neka uvreda vlastitog ponosa gonila je, da učinim nešto sasvim protivno onome, čemu me učila majka. Čudna su djeca! Dobra u duši i kad čine zlo, a štogod čine, ne znaju pravu svrhu i učinak. Zbivala se u meni neka borba i nešto sam morao učiniti. Odlučivao sam se, odlučivao i napokon donio odluku za spašavanje pokolebanog ugleda.

Potrčim za njom i, stigavši je, uhvatim za suknju i povučem. Ona uztuknu nazad sa zaprepaštenjem i htijući se okrenuti padne svom težinom na zemlju.

Okrenuvši se, malo uplašen, potrčim natrag, ali se spotaknem i nespretno padnem na zemlju, srušivši jednog dječaka

iz naše družine, koji mi je trčao ususret. Obojica smo zakrvarili, ali smo ipak odlučili ustati i pobjeći, od Marikine ljutine i biesa.

No dogodilo se nešto, tako čudno i iznenadno, da smo svi ostali dirnuti.

Luda Marika je ustala izgrebena i slupana, i, ne obazirući se na sebe, prišla je k nama, potresena našom sudbinom, bez sumnje zasluženom, i s takvom nježnošću, osjećajem samilosti, kakva se ne da ni zamisliti od jedne žene, tako izrugivane i podcienjene, počela nas tješiti blagim riečima, nudajući nam kolače, darovane joj prošnjom po gradu.

— Sirota dječice, sirota dječice, kako ste samo pali! — govorila je blago, milujući nas po obrazima. — Uzmite kolača, evo uzmite — nastavila je ona, videći nam suze u očima.

Ostali se naši drugovi povukli dirnuti ovakvim postupkom žene, kojoj su se malo prije rugali, i iz neke daljine promatrali radoznalo, što se između nas događa.

— Ćuti, ćuti, nemoj plakati, ne ću ništa reći mami, samo budi dobar — obratila se ona k meni, brišući mi suze.

Tješila nas je i hrabrila ta dobra žena, a onako jadna i izsmijana. Bila je nježna i mila, kao majka, koja trpi nad nesrećom voljene djece. Da li je to bio osjećaj njene osamljenosti ili nesviestni nagon svake žene za majčinstvom, ne znam; znam samo toliko, da je imala blago i dobro srdce i da je valjda baš radi toga bila nazivana ludom.

Prošlo je odtada mnogo, mnogo vremena, i liepi dani mladosti su izčezli i s njima palo u zaborav mnogo toga, ali ovaj događaj nisam zaboravio. On mi lebdi pred očima uviek, kad vidim u grubosti današnjeg života podcjenjivanu nježnost i izrugivanu dobrotu, sjećajući se Lude Marike, lude samo zato, jer nije znala skriti svoje osjećaje, koji su prekomjerno navirali kao protudjelovanje na surove životne događaje.

I Luda Marika je umrla, ali u mojem srdcu živi poduka, koju mi je ona ostavila, kao blago, skriveno u srdcu, poduka, koja me vodi kroz život i udara biljeg svakoj mojoj odluci i svakom činu.

(»Nova Hrvatska«, Zagreb 1944., br. 94.).

Napomene

ERNEST BENIŠIĆ (Benešić) — »Čestitka«. O ovome izvornom rukopisu piše V l a d o j e D u k a t u »Narodnom kalendaru« (Osiek 1922. na str. 109.) članak pod naslovom: »Iz vesele stare Slavonije«, iz kojega za bolje razumievanje ovoga književnog priloga prenosimo ovo: — — — Rukopis ima oblik male pisanke u osmini te broji 37 strana. Pjesma je vješto i okretno složena u šestercima pa iznosi u humorističkom vidu neke zgode iz mladenačkog živovanja T o m e I l a k o v c a (rođ. 1804.), koji je, bivši prije kapelan u Mitrovici, postao kasnije župnik u Sriemskim Karlovcima i kao takav ondje umro g. 1866. Pjesma je bez obzira na literarnu vriednost zanimljiv dokumenat iz vremena, kad Slavonca ne taru nikakve težke brige, već on živi sretan i zadovoljan onim, što mu bogata zemlja njegova donosi, poput onoga Horacijevog: Beatus ille qui procul negotiis — — Humor, što izbija iz tih stihova, izliv je sitosti i zadovoljstva, koje obilježava staru Slavoniju, »zemlju plemenitu« i njezine žitelje.

No ima nešto u toj pjesmi, što je i u literarnom pogledu čini zanimljivom, a to je, da je hrvatski jezik izmiešan u njoj i njemačkim jezikom, te prema tome ide među pjesničke proizvode, koje literarna historija krsti »makaronskima«. — — Miešanjem dvaju jezika nastoji pjesnik podati bolju karakteristiku lica i uvećati humoristični efekat pjesme.

Za bolje razumievanje ličnog odnosa između Ernesta Benišića i Tome Ilakovca iznosimo ovdje nekoliko redaka, što ih je napisao đakovački kanonik M i l k o C e p e l i ć, kojemu se je Vladoje Dukat u tom pitanju obratio. Cepelić piše: »Fratar Ernest Benišić bio je čovjek učen i rado se knjigom bavio, — — ali je kraj toga volio humor i šalu«. A za Ilakovca, prijatelja Okrugićeva i Tomborova, a zemljaka Adama Filipovića, piše Cepelić na istom mjestu, da je Ilakovac i sam bio šaljivdžija, i onda nije čudo, da je i sam postao junakom ove naše šaljive pjesme. Sam Ilija Okrugić govorio je Cepeliću, da je Ilakovac volio šalu, da je volio »goricu«, pak da je zato bio svagdje voljen i radi toga je i dobio ovu našu pjesmu kao čestitku k svome imendanu g. 1839., kad je kapelanovao u Mitrovici.

MIJAT STOJANOVIĆ, rođen doduše u Babinoj Gredi, premda i »Hrvatska Enciklopedija« u članku »Babina Greda«, a iz pera sveuč. prof. dra Zvonimira Dugačkoga veli, da je Babina Greda u Sriemu, dolazi g. 1850., dakle kao mlad učitelj od 32 godine, u donji Sriem i tu provodi drugu polovicu svog života. Tu u Sriemu, došavši napose u bliže poznanstvo i družtvo Ilije Okrugića i karlovačkog župnika Tome Ilakovca, tako je prigrlio i zavolio one ljude i krajeve, da se je sam svakom zgodom izjavljivao kao pravi Sriemac. Zato ga donosimo ovdje kao sriemskog pisca.

JOSIP KARLOVIĆ svojom ovdje tiskanom pjesmom »Spominjanje«, osobito odonda, odkad je uglasbljena, tako je osvojio cielu tada hrvatsku javnost, da je ta pjesma decenijima bila u ono doba kao jedna od najradije pjevanih. Već radi te popularnosti njezine mislilo se dugo vremena, da ju je uglasbio netko iz naroda. Međutim je prof. Milan Stahuljak sa sigurnim podatcima utvrdio i ustmeno saobćio uredniku ove knjige, da je tu pjesmu uglasbio nekadašnji varaždinski prof. Ivan Kenfelj. I baš radi te riedke intimnosti, koja izvire iz svakog stiha i svake kajdanke ove kompozicije, zadužio je Josip Karlović svu hrvatsku, a napose sriemsku javnost, pa valjda i zavriedio, da mu ime zasvietli barem na sriemskom nebu. I zato ga napose evo donosimo u ovoj Antologiji.

*Životopisi naših pisaca**

O. ERNEST BENIŠIĆ (Benešić, kod Čevapovića Beničić) rodio se u Vukovaru 5. kolovoza 1807. Već kao slušač teologije u franjevačkom redu postigao je doktorat iz filozofije, a kao doktor filozofije položio je i jedan rigoroz iz teologije. U provinciji sv. Ivana Kapistrana služio je i po samostanima u Madžarskoj. Karakteristično je za nj, da se je god. 1848. borio protiv madžarskih revolucionaraca, radi čega je i odlikovan bio zlatnim križem, premda je inače u životu uviek bio u opoziciji s onima, koji su vlast imali u rukama. Iz Arada, gdje se je borio protiv Košutovaca, morao je pobjeći.

Iz Cernika, gdje je 1852. god. bio gvardianom, došao je u Osiek za ravnatelja gimnazije, u onaj čas, kad se je zaveo sistem, da profesori predavaju po strukama. Sam je obučavao u III., IV., V. i VI. razr. grčki, a u I., II. i V. prirodopis. O njegovom ratobornom duhu mnogo pripoviedaju anali franjevački, jer se je hvatao u koštac i sa vladom i sa ordinariatom, a imalo je s njime posla i redovničko starješinstvo. Duhu su njegovom smetale sve naredbe; on je htio, da svaki njegov rad odiše njegovim duhom, a da to ne bude tek mehaničko vršenje dužnosti.

Ne htijući vlada udovoljiti njegovim zahtjevima, koje je postavio u svrhu poboljšanja profesorskih plaća, morala je preuzeti cielu gimnaziju u svoje ruke, a o. Ernest otišao je u Brod. Od god. 1859—1864. bio je gvardianom u Osieku.

U samostanu se vukovarskom nalaze dvie knjige njegovih rukopisa. Njegova skripta. Nakon njegove smrti našla se je oveća pjesma rugalica (»Čestitka«, op. ur.). Imao je liepu knjižnicu.

Njegov portret i danas resi pisarnu gimnazijskoga ravnateljstva u Osieku.

Benišić je bio poznat kao čovjek osobito vesela temperamenta, te se napose rado šalio sa drugima. S njim je po krvi bliz pisac anakreontika dr. Ante Benešić. Ernest je bio čovjek vrlo učen i rado se knjigom bavio, ali je i izvan samostana volio po okolnim župama »baćokati«, kako veli kanonik Milko Cepelić, a bio je apstinent »i od vina i od dima«. Uz druge svoje službene i redovničke poslove bavio se mnogo i liečenjem. Dočekao je duboku starost i umro kao čudak u Cerniku 3. prosinca 1885. g.

(Mladen Barbarić, »Jeka od Osijeka« 1920.).

MIJAT STOJANOVIĆ rodio se 26. rujna 1818. u Babinoj Gredi. Polazio je nekoliko razreda tadašnje više škole, no onda i to prekinuo i pripravljao se kao samouk za svoje zvanje. Bivši njegov učitelj Vinko Filipović uze

* Ove podatke, kojima je svagdje naveden glavni izvor, uredničtvo je prema potrebi ovdje ondje upodpunilo ili ponešto izmienilo.

ga g. 1831. u svoju školu za pomagača i njegovom preporukom bude izabran za učitelja u Lukačevu Šamcu. G. 1834. položi u Vinkovcima izpit za narodnog učitelja i kao takav imenovan je učiteljem u Velikoj Kopanici. Kasnije služi kao učitelj u Brodu, Otoku, Županji i Babinoj Gredi. Od g. 1850. učiteljuje u donjem Sriemu, napose u Zemunu i Hrvatskim Karlovcima. Svoje učiteljsko zvanje završio je kao okružni školski nadzornik u Ogulinu. Nakon umirovljenja preselio se u Zagreb, gdje je proživio svoju starost.

Njegov književni rad odpočinje 1835. g. u Šamcu, gdje je počeo sabirati narodno blago, koje je izdao pod naslovom: »Zbirka narodnih poslovicah, riečih i izrazah« (1866.). Odonda piše i objelodanjuje mnogobrojne članke, razprave, pripoviedke, zbirke iz narodnog života, poviestne i druge sitne priloge. U »Nevenu« (1855.) izlazi mu pripoviest »Krunoslava«, za koju sam kaže, da ju je napisao prema Gundulićevoj Krunoslavi, a u istom »Nevenu« (1856.) objelodanjuje svoje zanimljive »Crte iz Sriema«. U »Danici Ilirskoj« izlazi mu kroz nekoliko godina čitav dugi niz njegovih »Pripoviedaka«, gdje u formi pripoviedanja crta prerazne oblike narodnoga gospodarskog rada i njegovih običaja — svagdje s jasnom tendencijom očinskoga poučavanja svog naroda s obće ljudskog, a napose moralnog gledišta. Njegove »Slike iz života hrvatskoga naroda po Slavoniji i Sriemu« (Zagreb 1881.) nagradila je Matica Hrvatska. U Kukuljevićevom »Arkivu« iznosi svoje »Nekoje znamenitosti iz Sriema«; iz njih izbija osobita ljubav i toplina prema pojedinim krajevima, mjestima i njihovim znamenitijim starinama, te ih i ne iznosi u suhoj historijskoj obradbi, nego ih više zaodieva u pripovjedalačko ruho.

Stojanović je umro u Zagrebu 18. rujna 1881. g.

(»Znam. Hrvati«)

ILIJA OKRUGIĆ-SRIEMAC rodio se 12. svibnja 1827. g. u Hrvatskim Karlovcima, gdje mu je otac bio gradski činovnik. Starinom potječu Okrugići iz Morovića, o kojima radi njegova pripoviest »Morović-grad«. Pučku je školu i gimnaziju svršio u svome rodnom mjestu. G. 1842.. stupio je u đakovačko sjemenište, u kojem je ostao do g. 1847. G. 1850. zaređen je za svećenika kao prvi zaređenik biskupa Strossmayera. Odtud potječe velika ljubav Ilijina i zanos za svog biskupa, komu je on u čast izpjevao svu silu prigodnih pjesama, a i nekoliko ovećih alegorijskih pjesmotvora u dramskom obliku. Zaređen za svećenika bio je kapelanom po različnim župama đakovačke biskupije. Župnikom je postao najprije u Samošu među Niemcima, zatim u Levanjskoj Varoši, a g. 1866. dođe kao župnik tvrđavski u Petrovaradin, gdje je ostao do svoje smrti. G. 1885. dobio je naslov opata sv. Dimitrije.

Prva njegova pjesma potječe iz g. 1844. Bilo mu je tada sedamnaest godina. To je u dramskom obliku sastavljen pozdrav tadašnjem velikom županu sriemske županije barunu Franji Kulmeru »prigodom njegovog sjajnog uvoda za Verh. Žup. slavne Sremske Varmeđe«. Prva mu je pjesma

tiskana g. 1845. u »Zori Dalmatinskoj«; pjesma je to pod nadpisom: »Pozdrav Zori i braći Dalmatinskoj«. U poznijim se njegovim pjesmama vidi već utjecaj narodnih pjesama, a kasnije i utjecaj pjesama Luke Botića. Pjesme su mu izlazile u različnim listovima, naročito u »Zori Dalmatinskoj«, Gajevoj »Danici«, beogradskoj »Podunavci«, zatim u požežkom »Slavoncu«, pa »Dragoljubu«, u »Naše gore listu«, u »Glasonoši«, u »Nevenu« i u subotičkoj »Bunjevačko-šokačkoj vili«.

Karlovačka okolina, u kojoj je proveo Ilija najljepši dio svojega života, utjecala je ne samo na njegov život, nego i na književni rad. Nije mirovao, dok nije pribrao sve, što je poviest zabilježila o Sriemu, Hrvatskim Karlovcima i njegovoj okolini. Veliki dio njegovih pjesama, lirskih i epskih, pa i nekih drama zapravo je poetizirana poviest pojedinih sriemskih mjesta i poviestnih događaja. U tom je išao tako daleko, da se dao u potragu za historijskim podatcima Sriema od najstarijih vremena do g. 1848., a i dalje amo. Iznosio je povjestne podatke o rimskim carevima i vojvodama, što su se u Sriemu rodili ili im drugačije stoje imena u vezi sa Sriemom. Znatni su njegovi historijski sastavci o tom štampani u Kukuljevićevom »Arhivu«.

Najviše je Okrugić izpjevao l i r s k i h pjesama. U rukopisu, što se našao poslije smrti mu, ima ih više od tisuću — i to: rodoljubnih, anakreontskih, nabožne sadržine, satiričkih i šaljivih, refleksivnih i melankoličkih. U njih je Okrugić prelio svoje srdce i dušu, u njima je dao oduška momentanim duševnim dispozicijama i uvjerenjima. U većini tih pjesama prevladava mješavina patriotskih i anakreontskih pjesama, a kroza sve probija živa vjera u ideale plemenitosti, istine i prijateljstva. U kasnijim pjesmama preteže ozbiljnost pogleda na prolaznost života i trajnosti svetinja, što su pohranjene u nauci kršćanstva. Okrugić je svoje lirske pjesme dao tiskati u dvie zbirke. Jednoj je nadpis »Sriemska vila« (1863.), a drugoj »Glasinke-Srčanice« (1874.). Prvu zbirku, u kojoj su tiskane pjesme izpjevane g. 1845.—1882., nazvao je »Sriemskom vilom« zato, jer je najviše pjesama u njoj posvećeno različnim mjestima sriemskim, kao što svedoče nadpisi: »Sriemu našem na slavu«, »Sriemca slava«, »Fruškoj gori«, »Sriemske glasinke« i t. d. U ovećoj je pjesmi »Fruškoj gori« opjevana ukratko sva poviest znamenitijih sriemskih mjesta, kao što su: Sotin, Apatovac, Šarengrad, Ilok, Neštin, Banoštar, Čerević i Kamenica. Druga je zbirka »Glasinke-Srčanice« upravo ciklus soneta. To je u neku ruku dnevnik pjesnikovih doživljaja i uspomena iz mladosti g. 1848.—1857. U njima je opjevana u najidealnijoj rezignaciji i altruizmu i proslavljena mladenačka neka ljubav pjesnikova, po svemu sudeći ljubav čisto platonske prirode. Personifikacija je te ljubavi u imenu »Milke«, što je po svoj prilici fiktivno ime te podsjeća na Danteovu Beatricu. Oko toga imena kao oko personifikacije svega svoga idealnog zanosa ovio je svoj vienac od soneta i u njima daje oduška svojim dojmovima i refleksijama o ljudima, događajima, doživljajima, tužnim i veselim iz onoga vremena, kad ih je izpjevao.

Pjevao je već zarana i epske pjesme. Neke su tiskane u različnim listovima, kao na pr. oveća pjesma »Drugarice ili Šećerče i Biserče« (»Slavonac« 1864.), a neke su tiskane u posebnoj knjizi kao najveći mu ep Sveti Ivan Kapistran, kojega je izpjevao g. 1893., kad se slavila 500-godišnjica toga znamenitoga svetca. Neke su mu epske pjesme ostale u rukopisu kao n. p. oveća epska pjesma »Dojčin Petar«, od koje je objelodanjen g. 1906. jedan dio u petrovaradinskom »Fruškogorcu«. Tiskana je i njegova najljepša epska pjesma — izpjevana pod utjecajem Botićeva »Pobratimstva« — iz g. 1888. »Posestrinstvo«, koje svakako ide medu najljepše pjesme onoga vremena. U almanaku, što su ga g. 1893. izdali u počast slavonskom junaku Luki Ibrišimoviću, kad mu se odkrio spomenik u Požegi, franjevački bogoslovi, tiskana je liepo uspjela Okrugićeva oveća pjesma »Slavoniji i Sokolu njenu« (Zagreb, 1893.).

Ogledao se Okrugić i na dramskom polju. Kao prebendar i propovjednik stolne crkve đakovačke izpjevao je već spomenuti prigodni spis »Seljanku ili pastirski razgovor« (Osiek, 1861.) u slavu imenovanja biskupa Strossmayera za velikoga župana županije virovitičke. G. 1864. izišla je u Osieku Okrugićeva »Saćurica i šubara ili Sto za jedan«, izvorna vesela igra s pjevanjem u 4 čina, crpljena iz života pokojne irižke sljepačke akademije. Djelo je nagradio »zagrebački dramatički odbor« sa 200 for. Sva se četiri čina događaju u Irigu g. 1827. G. 1884. izdala je Matica Hrvatska njegovu dramu »Šokica, igrokaz iz pučkoga života u pet čina«.

Od njegovih je lirskih pjesama postala veoma popularnom njegova pjesma »Laku noć, Milko« izpjevana g. 1850., a tiskana u beogradskoj »Podunavci« g. 1858.; uglasbio ju je Fr. Š. Kuhač. U »Hrvatskoj pjesmarici«, što ju je g. 1893. izdala »Matica Hrvatska«, uvrstano je više Okrugićevih pjesama, od kojih se još i danas mnoge od njih pjevaju po različnim stranama naše domovine.

Okrugić je umro u Petrovaradinu 30. svibnja 1897. g.

(Bogdanović, Pregled...)

JOSIP KARLOVIĆ rodio se g. 1853. u Iloku; gimnaziju je polazio u Osieku i poslije izpita zrelosti upisao se g. 1874./5. u hrv. sveučilište u Zagrebu kao pravnik. Već kao sveučilištarac bavio se uz pravne nauke i književnošću. Iz tog doba potječe od njega više nježnih lirskih pjesama, koje su priobćene u tadašnjem almanahu sveučilištne mladeži »Hrvatski Dom«, kao i prievod Shakespeareova »Otela«. Kao sudski pristav prešao je u Bosnu u službu, u kojoj je postao i predsjednikom Okružnog suda u Sarajevu. Radi zasluga, stečenih na polju pravosuda, odlikovan je g. 1885. zlatnim krstom reda Franje Josipa, a kad je radi narušenog zdravlja prešao pod kraj života u mir, podieljen mu je naslov dvorskog savjetnika. Prešavši u mirovinu bio je članom hrvatskog sabora, izabran u Koprivnici za zastupnika na programu tadašnje narodne stranke. Bio je na glasu kao osobito simpatična osoba, elegantan govornik i izvrstan parlamentarac, pa kao takav mnogo cienjen. Umro je u Osieku 26. ožujka 1905.

(»Nar. Novine« 1905.)

ADALBERT KUZMANOVIĆ rodio se g. 1863. u Hrvatskoj Mitrovici. Nižu srednju realnu gimnaziju svršio je u Mitrovici. Tu je već pokazao osobitu vještinu u crtanju, te je počeo u svojoj 17. godini služiti kao tehnički crtač u Travniku, a onda u Sarajevu. Zatim prieđe u manipulativnu službu, i kad je g. 1894. osnovana »Nada«, bude pridieljen Silviju Kranjčeviću kao pomagač. Tu započinje i njegov književni rad. Piše pjesme, pripoviesti i drame. Napisao je za »Nadu« i kalendar »Napredak« pripoviest: »Prosjak Lovro«, »Matanova želja«, »Jozo Medvjedov«, »Strah«, »Hamal Ante«, »Ibrahim aga« i dr., a mnogo surađuje u »Viencu« i »Prosvjeti«. Drame su mu: »Vitropir« (izdala Matica Hrvatska 1901.), »Za obraz« (u »Kolu« Matice Hrvatske), »Republika u Magaraševcu« i »Zulumčar« (u »Kolu« Matice Hrvatske). U rukopisu je ostavio dramu »Zalog«, koja se je glumila u Hrv. kazalištu u Zagrebu g. 1908., i »Plebejci«.

Neke su mu pripoviesti prevedene i na njemački, a jedna od njih (po priobćenju Josipa Milakovića u »Hrv. Zajednici«) doživjela je komičnu sudbinu, da je iz njemačkoga prevedena opet na hrvatski, u mišljenju, da ju je autor napisao njemački.

Kao posebni izbor njegovih književnih prinosa izašla mu je knjiga pod nadpisom »Lugom i perivojem«, Mostar 1899. Veći dio svojih prinosa podpisivao je imenom Kuzma Nović.

Umro je u Sarajevu 28. siečnja 1911. (»Savremenik« 1911.)

BARTOL INHOF rodio se 23. kolovoza 1863. u Niemcima u Sriemu. Sveučilištne nauke (slavistiku) počeo je u Grazu, a svršio u Beču. Kao srednjoškolski nastavnik služio je u Karlovcu, Bjelovaru, Zagrebu, Tuzli, Mostaru, gdje je bio ravnatelj učiteljske škole, i u Sarajevu, gdje je bio ravnatelj niže realne gimnazije. Poslije rata služio je u Zagrebu u srednjoj školi i na prosvjetnom odjeljenju, gdje je bio referent, a neko vrieme i prosvjetni inspektor. Kroz neko je vrieme bio odpušten iz državne službe, jer je podupirao moralno i materialno đake, koji su g. 1895. spalili madžarsku zastavu u Zagrebu za vrieme boravka Franje Josipa I. Inhof se iztakao kao književnik, filolog, književni kritik, urednik, feljtonist i prevodilac. Od g. 1896.—1899. bio je urednik zagrebačkog »Vienca«, a dugi je niz godina surađivao u »Obzoru«, u kojem je pisao članke s područja kulture i politike. Od njegovih većih članaka valja spomenuti »Književno pismo: Medu svietlom i tminom« (»Vienac« 1891.), u kojem se osvrće na značenje Josipa Kozarca u vezi s Preradovićem i Gjalskim. U »Vijencu« (1893.) piše o djelu Vjenceslava Novaka »Pod Nehajem« i t. d. Iztakao se i kao kazalištni recenzent, tako člankom o Derenčinovoj »Ladanjskoj opoziciji« (»Vijenac« 1896.), o Tomićevoj »Ljubav i sjaj« (»Vijenac« 1897.) i t. d. Mnogo je surađivao i u »Nastavnom Vjesniku«, »Hrvatu« (Zagreb), »Hrvatskom Dnevniku« (Sarajevo) i dr. Pod naslovima: »Iz mojega sela«, »Iz maloga svijeta«, »Iz stare kronike«, »Tanki razgovori«, »Uzduž i poprijeko«, »Malo razgovora« izašlo je od Inhova preko 150 različitih crtica, članaka, prikaza i pripoviedaka, većinom u podlistcima »Obzora«, »Hrv.

Dnevnika«, (Sarajevo), »Hrv. težaka« (Mostar), »Hrvata« (Zagreb) i drugdje, pod različitim pseudonimima, kao Ralf Sincerus, Foris, Smiljan, Smail, Criticus, Augur.

Danas živi Inhof u Zagrebu kao umirovljeni prosvjetni inspektor.
(Jubil. Obzor)

DR. ANTE BENEŠIĆ rodio se u Iloku 12. lipnja 1864. od otca Stjepana i majke Anke Pristojković. Gimnaziju je polazio u Osieku, a pravne je nauke svršio u Beču i Zagrebu. Književno je počeo raditi kao gimnazijalac u đačkom družtvu »Javoru«, a prve su mu pjesme izašle u »Zvonimiru«, almanaku bečkih hrvatskih đaka god. 1886., zatim su izlazile u »Viencu« do god. 1890. Kao odvjetnik i kr. javni bilježnik u Iloku nastavlja s književnim radom nakon prekida od 10 godina, i to najprije lakrdijama, da udovolji potrebi diletanata u pokrajini. Od tih se lakrdija »Sobe br. 13.« prikazivala u Zagrebu, izdana 1901. u obliku knjige i ponovno u zbirci »Tri lakrdije« (s »Perom Sapunicom« i »Strahom od kapi« god. 1905.). Međutim je dramatizirao Šenoina »Diogenesa« (prikazivan 1903.), Sienkiewiczeva »Petronija« (tiskan 1906.), »Damjana Judu« (po nacrtu Janka Koharića, prikazivan 1905.). U mitrovačkom »Knutu«, što ga je na njegov trošak izdavao Iso Velikanović, piše pod pseudonimom Rade B., kovač i O, strašno! — Tu je objelodanio komediju »Oskulometar« (Cjelovomjer) i satiru »Među trnjem« (1905.).

Prvu knjigu »Pjesama« izdao je u Zagrebu 1905., drugu knjigu »Pjesama« god. 1906., idilu »Branko i Grozdana« 1907., dramu »Kraljević Marko« 1907. U rukopisu je ostala drama »Car Probo«. God. 1913. izdalo mu je Družtvo hrvatskih književnika zbirku pjesama »Anakreontika«. Surađivao je u »Prosvjeti«, »Savremeniku« i »Viencu«, gdje su izašle njegove humoreske i priče iz klasičnog svieta i nekoje pjesme.

Benešićeva lakoća stvaranja u stihu podsjeća na Harambašića, samo što među njegovim pjesmama nema izraza očaja ni pesimizma. One su vedre, govore o idiličnoj ljubavi, vinu i ljepoti života. — Umro je za vrieme svjetskoga rata, 12. travnja 1916. naglom smrću, udaren od kapi. Udovica njegova Cvieta, rodom Zagrebčanka, preselila se s dvie kćeri i sinom Vladimirom u Zagreb. Osječki Klub hrvatskih književnika i umjetnika odkrio je u Iloku na kući, gdje je dr. Ante Benešić živio i umro, spomen-ploču 27. lipnja 1926.

»Humoristična knjižnica« izdala je dva svezka Benešićeve šale i satire (svezak br. 32. i 43.).
(Julije Benešić)

JOSIP LOVRETIĆ rodio se 29. lipnja 1865. g. u Otoku. Svršivši srednju školu u Vinkovcima, upisuje se u biskupsko sjemenište u Đakovu. Kao mlad svećenik vrši od g. 1890. poslove ravnatelja biskupske tiskare u Đakovu, a od g. 1902. upravitelj je župe u Gradištu kraj Vinkovaca. Već za svojih mlađih dana počinje se zanimati za narodni život bliže mu okoline, koji se u pogledu narodnih običaja, nošnje, pjesme, plesa te zanimljivih folklorističnih osobitosti onoga kraja upravo nuđao promatraču u

velikom obilju. Tim su gledanjem protkani gotovo svi Lovretićevi književni prilozi. Mnogobrojne takve crtice kraćeg, a kadkada i odveć dugog sastava, izlaze mu u različitim dnevnicima (»Hrvatski Branik«), pa u »Viencu« (»Na Antunovo«, »Na materinom grobu«, »Triput u časti«, »Lucijine suze«, »Čikini ulari«), u »Prosvjeti« (»Filipovčica«, »Čini«, »Puška dvocjevka«, »Nasmijana usta«, »Tri groba«, »Uz prkos«), pa u sarajevskoj »Nadi« (»Mladi i stari dani«, »Na krstopuću«, »Ljubav nije šala«, »Milo za drago«). U »Spomen knjizi« Matice Hrvatske izlazi mu članak: »Uoči biskupova dana«. Brojne njegove pjesme objelodanila je »Jeka od Osijeka« u pojedinim svojim godištima.

Danas živi Lovretić kao umirovljeni župnik na jednom gospodarskom dobru sarajevskog nadbiskupa kraj Gradačca u Bosni.
(»Znam. Hrvati«)

NIKOLA ANDRIĆ rođen je u Vukovaru 5. prosinca 1867.; gimnaziju je polazio u Osieku, a onda je pošao na studij slavistike u Beč, a zatim od g. 1891. do 1893. služi kao profesor na zemunskoj gimnaziji. G. 1894. imenovan je dramaturgom Hrvatskog zemaljskog kazališta, gdje uz neki prekid ostaje do 1907. Te godine polazi u Osiek, gdje je osnovao Hrvatsko narodno kazalište s dramom, operom, operetom i baletom. G. 1908. postaje profesorom I. realne gimnazije i glumačke škole u Zagrebu. G. 1913. osniva »Zabavnu biblioteku«. Nakon rata imenovan je intendantom Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu, a g. 1926. pomoćnikom ministra prosvjete Stj. Radića. G. 1927. je umirovljen.

Andrić je počeo književno raditi kao gimnazijalac u vukovarskom »Sriemskom Hrvatu« (Parodija Korajčeva »Lova na sjedećke«, 1887.) i odtada piše u novinama, časopisima, (»Vienac«, »Prosvjeta«, »Glas Matice Hrvatske« i t. d.), izdaje posebna djela i razvija žilavu radinost na različitim područjima. U cieli svoj rad unosi silnu energiju, životnu vedrinu i jasnoću; družtven, širok i srdačan Andrić je i u družtvenom životu razvio veliku radinost: bio je predsjednik Družtva Hrvatskih Književnika, starješina Matice Kazališnih dobrovoljaca i predsjednik Družtva prijatelja Poljske. Književni rad Andrićev je mnogostran. Piše feljtone (»U vagonu«, Zemun 1891.), putopise (razsijano po novinama i časopisima i u posebnim knjigama »Od Balkana do Montblanca«, Zagreb 1927. knj. 400. i 401. Zabavne biblioteke), i mnoge književno historijske razprave. U ovu vrst Andrićevih radova idu i komentari, odnosno uvodi Mažuranićevu epu »Smrt Smail-age Čengića« (s Kljakovićevim ilustracijama), Zagreb 1922., i Markovićevu »Kohan i Vlasta« (M. H., Zagreb 1923.).

S mnogo znanja i vještine nastavio je Andrić započeti rad oko uređivanja Matičnih Hrvatskih narodnih pjesama, te je sam uredio šest knjiga. O tom pitanju pisao je i u »Glasu Matice Hrvatske« i posebno (Matičino izdanje Hrv. narod. pjesama, Zagreb 1897.). Za školske potrebe priredio je izbor narodnih ženskih pjesama s uvodom o značenju narodne lirike (Izdanje Družtva hrvatskih srednjoškolskih profesora, Zagreb 1913.).

Filologijom u užem smislu rieči Andrić se nije bavio, ali je dao dva odlična priloga našoj leksikografiji i pravopisu: g. 1911. izašla je njegova knjiga »Branič hrvatskoga jezika«, a g. 1938. izašao je rječnik »Šta je šta?« u obradbi N. Andrića i Ise Velikanovića. To je prvi rad u hrvatskom jeziku ove vrsti: u rieči i crtežu prikazani su svi pojmovi suvremenog života hrvatskim riečima.

Najveću kulturnu aktivnost razvio je Andrić kao dramaturg te kao prevodilac i urednik Zabavne biblioteke. Kao dramaturg preveo je velik broj drama iz svjetske književnosti, a kao urednik Zabavne biblioteke preveo je preko 100 drama, romana i pripoviesti.

Umro je u Zagrebu 7. travnja 1942. (»Hrv. Enciklopedija«)

MILAN MIZLER rođen je g. 1868. u selu Sot, kot. Ilok. U Osieku je svršio gimnaziju. Već kao maturant bio je unovačen, i odmah 1. X. 1889. nastupio vojnu službu kao jednogodišnji dobrovoljac kod bivše 70. pješ. pukovnije u Petrovaradinu, te je nakon položenog častničkog izpita imenovan 1. siečnja 1891. poručnikom u pričuvi. Nakon obavljene vojne službe upisao se je na pravni fakultet sveučilišta u Gradcu za semestre god. 1890./91., a za semestre 1891./92. na sveučilištu u Zagrebu. — Međutim je na temelju natječaja nastupio aktivnu službu kod hrv. oružničtva, gdje je postigao i čast pukovnika, pa ga je bivše narodno vieće g. 1918. imenovalo zapovjednikom hrv. oružničtva. G. 1923. na vlastitu želju bude umirovljen. Kasnije služi kao mjestni sudac u Zagrebu, koju je dužnost vršio kroz 10 godina, a u travnju 1941. bude reaktiviran i promaknut za generala, te imenovan vrhovnim zapovjednikom hrv. oružničtva.

Kao gimnazijalac postaje članom hrv. književnog družtva »Javor«, u Osieku, u kojem surađuje manjim crticama beletrističke naravi.

»Još prije dvadeset godina, kad smo se mi »nadobudni« slavonski poletarci okupljali u Osieku oko najstarijega našeg gimn. književnog zbora »Javora«, uzdizali smo mi »kritičari« Mizlera kao jednoga od najboljih pripovjedača među nama. Donosio nam je krasne silhuette iz svoga rodnoga iločkoga kraja«.

Već kao sveučilištarac surađuje beletrističkim prilozima u almanahu hrv. dačkog družtva »Zvonimir« u Beču, a kasnije se javlja svojim radovima u različitim listovima, tako u »Prosvjeti«, »Domu i svietu«, a napose u »Kolu« Matice Hvatske, i to uglavnom pod pseudonimom Milan M. Jenovski, koje je ime uzeo po svom vinogradu u polju, zvanom Jenovo u Iloku. Vriedni su mu spomena prilozi: »Čika Pera«, »Pudarica Mara«, »Samoživac«, a napose »U buri i mećavi« (izašlo u »Kolu« Matice Hrvatske za g. 1906.).

Umro je u Zagrebu 29. lipnja 1944.

(N. Andrić u »Glasu M. H.« 1906.)

ISO VELIKANOVIĆ rodio se u Šidu, u Sriemu 29. ožujka 1869., gdje već sada postoji Velikanovićeva ulica, premda je njegova porodica starinom iz Bosne. Među svojim predcima broji naš Iso i jednog bosanskog fratra,

franjevca, Ivana Velikanovića, koji se nije rodio u Šidu, nego u Brodu na Savi, a umro u Vukovaru (živio je od 1723. do 1803.). Prevodio je s latinskoga Upućenja katoličanska. I Iso je prevodio, samo ne s latinskoga, nego s ruskoga, poljskoga, češkoga, francuzkoga, njemačkoga, španjolskoga i englezkoga.

Iso je svršio gimnaziju u Vinkovcima, a zatim u Beču učio filozofiju i medicinu. Živio je do svjetskoga rata u Mitrovici, a odonda živi u Zagrebu — s kratkim razdobljem, koje je proveo u Samoboru. Bio je tajnik Matice Hrvatske od 1918. do 1922. Izdavao je još u Mitrovici humoristički list »Knut« (1904. do 1906.), a pokušao je izdavati i u Zagrebu jedan humoristički list, no njegov humor nije upalio u sredini, koja je navikla na druge šale. Iso je humorist bez zlobe i bez nepristojnih aluzija i dvosmislenosti.

Iso Velikanović nije nikada bio u državnoj službi. Nikada nije morao glasati za vladinog kandidata. On nije nikada radio po tuđoj zapoviedi. A to znači, da je morao i štošta pretrpjeti, mnogu gorku podnieti. Živio je od svoga nasliedenog imanja i od svoga pera uz dobru svoju sestru, koja ga je nedavno ostavila preselivši se zanaviek na Mirogoj. Iso je bio neženja, momak. Kod zadnjih je izbora — 11. prosinca 1938. — i kandidirao na listini dr. Maček-dr. Ivković u gradu Zagrebu.

Iso je napisao idilski humoristički epos »Otmica« (Izdala Matica Hrvatska g. 1901.) i bezbroj podlistaka, od kojih je Družtvo hrvatskih književnika izdalo malu zbirku pod naslovom »Sriemske priče« (g. 1915.). Pisao je komedije i lakrdije, koje su se prikazivale i u Zagrebu i po provinciji, pa svu silu članaka, pjesama i šaljivih sastavaka. Sve, što je napisao, tako je vedro i veselo, kao da mu se nebo nije nikada naoblačilo. Brige nije perom bacao na papir. Suze je u sebi znao prigušiti. To su njegove intimne stvari, kojih nije iznosio pred javnost.

Da ste ga zapitali, što je sve preveo na hrvatski jezik iz stranih književnosti, on vam ne bi znao odgovoriti. Ima li tih djela, što ih je preveo, 200 ili 300, tko bi to izbrojao! Nije znao zacielo ni on. Dosta je da reknemo: preveo je Dostojevskog, Cervantesa, Goethea! I mnogo drugih velikih pisaca. Mnogo i vrlo liepo. U stihu i prozi.

Iso je majstor hrvatskog jezika. Živa gramatika. Živi rječnik. Njegovo je djelo »Šta je šta?« u hrvatskom jeziku — nekoliko hiljada tehničkih naziva za sve struke i zanate. On je znao napamet Broz-Ivekovićev rječnik, koji je veći od Vukova rječnika. Napisao je gramatiku španjolskoga jezika i španjolski rječnik. Stihotvorac bez premca, pjesnik čiste vode.

Energija, koja stalno, neprekidno radi. Stvara i pretvara, rađa i prerađa, piše i prevodi. Dobar, blag, ali ponosan čovjek.

Memoriju imao je nevjerojatnu, naročito što se tiče rodoslovlja historijskih ličnosti. Znao je sve dinastije unatrag stotine godina. Ako je dinastija mlada od dvjesta godina, citirat će vam sve tetke i strine i ujne, zaove i svekrve, pašance i šurjake, svakog bratića i sestrića zakonitog i vanbračnog.

Nema zacielo čovjeka u Hrvatskoj, koji je pročitao bilo koje veliko djelo iz svjetske književnosti u hrvatskom prievodu, a da nije u ruci imao Velikanovićev prievod. Iso ima svoj jezik, t. j. svoj izbor rieči, koji u svim pojedinostima nije svuda uobičajen. Služi se riečima, kojih ne ćete sresti kod drugih pisaca.

S prvim radovima javlja se g. 1889. u almanaku »Zvonimir«, na početku devetdesetih godina u »Viencu«, a onda u »Nadi«, pa kasnije u »Savremeniku« s pjesmama, pripoviestima i komedijama. Pisao je komedije: »Tulumović udaje svoju kćer« (u 3 čina), »Posvatovci«, lakrdija u jednom činu, prikazivana u Zagrebu 1900., »Prosci«, prikazivani u Zagrebu 1896. g., »Udovičin san« (»Nada«). Matica Hrvatska izdala mu je humorističku epsku pjesmu »Knez od Ludije« (»Kolo« Matice Hrvatske 1908.) Mnoge pripoviesti i feljtone piše u »Narodnim Novinama« pod imenom Nikolaj Vaskresenskij. U tečaju II., br. 42. »Humorističke knjižnice« izlazi mu »Zašto sviet nije propao i druge šaljive pripoviesti iz Sriema«. Ostali silni izvorni književni prilozi razasuti su po svima važnijim književnim časopisima i godišnjacima (napose u »Kolu« Matice Hrvatske i dr.).

Velikanović je umro u Zagrebu 21. kolovoza 1940.

(Julije Benešić »Kritike i članci«)

MARIJA TOMŠIĆ-IM rodila se 7. prosinca 1870. g. u Hrvatskoj Mitrovici. Svršila je nižu realnu gimnaziju u Mitrovici, a potom je polazila žensku učiteljsku školu u Zagrebu. Nakon svršene preparandije služi u različitim mjestima u Sriemu i Slavoniji kao učiteljica od g. 1870.—1899. Onda se udala za Julija Tomašića, oficiala zem. blagajne u Zagrebu, ali je brzo ostala udovicom.

Piše brojne crtice i novele u različitim dnevnicima i listovima, napose u »Viencu« i »Prosvjeti« suradjujući u njima kroz dobrih desetak godina, najviše tamo od 1898. pa do 1907. g. Dulje vremena uredjuje dječji list »Bršljan, te u njemu kao i u »Smilju« donosi brojne kraće pjesmice i crtice za mladež. Za svoga književnog rada stoji u dobrim odnosima sa svojim zemljacima Kuzmanovićem i Velikanovićem, koji su je sokolili i poticali na daljnji rad, osobito kad su joj se sa službene strane počele radi njezina rada i hrvatskog držanja praviti kojekakve neprilike.

Od mnogih njezinih pripovjedaka i novela vriedne su da se posebno spomenu: »Kletva«, »U roditeljskom domu« (»Vienac« 1899.), »Miško« (»Vienac« 1900.), »Iz listova kontese Olge« (»Vienac« 1901.), »Grob kraj puta« (»Prosvjeta« 1906.), »Opametili se« (»Prosvjeta« 1907.).

Danas živi Marija Tomšić-Im u Zagrebu.

(»Znam. Hrvati«)

ANTUN GUSTAV MATOŠ rodio se 13. lipnja 1873. u Tovarniku (kod Šida) u Sriemu, gdje mu je otac bio pučki učitelj. G. 1875. prieđe mu otac u Zagreb (zadnje godine života bio je orguljaš crkve sv. Marka), gdje je Gustav odrastao. Svršivši normalku pođe u gimnaziju, koju je svršio

samo do šestoga razreda. Tada pođe na veterinarski tečaj u Beču. Već je ranije počeo učiti čelo, u čemu se u Beču usavršavao, zanemarujući svoju »konjsku znanost«. Iz Beča pođe u Prag, gdje je mnogo prijateljevao s guslačima braćom Tkalčićima Ivom i Jurom, svojim susjedima iz Jurjevske ulice u Zagrebu. Budući da je bio bez mature i veterinarskog izpita, uzeše ga u vojnike kao prostoga baku kod pastuharske pukovnije u Kutjevu. No tu radi prekršene discipline dođe doskora u vojni zatvor. Iz zatvora pobježe, prešavši Dunav, u Beograd (1894.). Tu dobije mjesto čeliste u orkestru srbskog kraljevskog kazališta. G. 1897. odputuje preko Münchena u Ženevu, a odovud ljeti 1899. u Pariz. U Srbiju se za vrieme svoga biega iz monarkije još jedanput vratio ljeti g. 1904. Prigodom vladarevog jubileja bude pomilovan g. 1908. te se vrati u Zagreb, i tu živi kao novinar, književnik i učitelj, najprije niže, a onda više pučke škole (nakon izpita iz hrvatskoga, njemačkoga i francuzkog jezika g. 1910.). U jesen g. 1913. odputovao je u Rim i Firencu, nadajući se ondje ozdravljenju, jer je bolovao od tuberkuloze grla. Pred Božić iste godine morade se vratiti u Zagreb. Podvrgavši se ovdje triput operaciji, umro je u bolnici milosrdnih sestara 17. ožujka 1914. g.

Iz Beograda počeo je surađivati u sarajevskoj »Nadi« (g. 1895.), u »Brankovu Kolu« (Sriem. Karlovci), »Zori« (Mostar), u »Viencu« (1898.) i »Narodnim Novinama«. Prve je svoje crtice sabrao u knjizi »Iverje«, Mostar 1899., a g. 1900. izda već drugu knjigu pod nadpisom »Novo Iverje«, u kojoj je najveća pripoviest »Nekad bilo, sad se spominjalo«. Svoje kritike i podlitske izdao je u knjizi »Ogledi«, studije i impresije (Zadar 1905.). G. 1907. izda u Zagrebu zbirku eseja i impresija pod naslovom »Vidici i putovi«; g. 1909. »Umorne priče«, g. 1910. »Naše ljude i krajeve«, g. 1913. »Pečalbu« (izdalo Družtvo hrv. književnika). Poslije njegove smrti izdao je zagrebački nakladni zavod »Feljtone i eseje« (1917.); iste godine priredi Vladimir Lunaček Matoševe »Umorne priče« te »Vidike i putove« u novom izdanju. Pokojnikov brat izdao je g. 1925. zbirku Matoševih izabranih crtica i podlistaka pod nadpisom »Dok je srca, bit će i Kroacije«. Binoza — domaći pisci izdalo je skupna djela Matoševa u sedamnaest knjiga, a Ljubo Wiesner izdao je g. 1934. skupnu knjigu »A. G. Matoš in memoriam o 20-godišnjici smrti«.

Kao dugogodišnji suradnik »Obzora« napisao je i objelodanio u njemu osobito posljednje četiri godine života velik broj podlistaka, kritika, crtica i eseja.

(Prohaska »Pregled...«)

MLADEN BARBARIĆ rođen je u Iloku 17. lipnja 1873., franjevac. Srednju školu svršio je u Osieku, noviciat u Beču, bogosloviju u Baji. Vršio je službu katehete i profesora. Izdao je više zbirka pjesama, među kojima se iztiču »Rodoljupke« (Mitrovica 1893.). Daljnje su mu zbirke izašle pod naslovom »Tugovanke«, pa za ovima »Sabrane pjesme« (1902.). Objelodanio je nekoliko priloga za poviest franjevaca u Slavoniji i Sriemu. Spomena

su mu vriedni prilozi: »Iločke starine«, »Povijest crkve Iločke«, »Crtice iz prošlosti Šarengrada«, »Povijest prve franjevačke gimnazije u Rumi«, »Relikvije sv. Ivana Kapistrana«, »Zadnji fratri Orlovski« (Beograd 1934.), a osobito »Prvi vijek Kapelice Majke Božje od mira u Karlovcima«. Napisao je i dramu »Kod žalosne Gospe«, u pet slika, i epsku pjesmu »Pašino srce«. G. 1918. izdao je u Osieku putopisnu knjižicu »Lijepim Dunavom, crtice s puta«. Napisao je više pripoviesti u »Sriemskim novinama« i u »Subotičkim novinama«. Njegove »Fragmente, iz autobiografije Mladena Barbarića« izdao je Klub hrv. književnika i umjetnika, u Osieku 1934.

Barbarić je umro u Zemunu 5. rujna 1936.

(»Hrv. Enciklopedija«)

ŽIVKO BERTIĆ rođen je u Kukujevcima u Sriemu 20. veljače 1875. g. Kao sveučilištarac u Zagrebu sudjelovao je kod spaljivanja madžarske zastave 1895. g., pa je poslije održane kazne nastavio nauke u Pragu. Tu je ušao u političke i književne ideje čeških realista i surađivao u listovima, što su ih hrvatski đaci izdavali u Pragu (»Hrvatska misao« 1897., pa »Novo doba« 1898.). — Doktorat prava postigao je u Zagrebu. Kasnije živi kao odvjetnik u Zemunu. Za svjetskog rata bio je zatvoren, pa interniran, i kao degradirani častnik poslan na talijansku frontu, gdje je bio težko ranjen. Poslije rata bio je i u Privremenom narodnom predstavništvu. Poslije je pristupio Hrvatskoj zajednici, dok zadnjih godina nije aktivno sudjelovao u političkom životu. Političkim člancima, političkim i socijalnim satirama te pripoviedkama surađivao je za mladih godina u mnogim listovima (»Prosvjeta«, »Hrvatski Narod«, »Novo doba«, »Obzor«, »Vienac«, »Nada«, »Pokret«).

Pokazavši zarana zanimanje za javni rad, prekinuo je za neko vrieme s književnim radom, pa mu se povratio tek poslije podugog prekida. Javio se s pripovieśću »Kuga« u »Viencu« 1896., a nakon toga objelodanjuje cieli niz uspjelih crtica, kao što su »Didak Mata« (1899.), »Stara kruška«, »Kod svojih ljudi«, »Paraskina sreća« (»Nada 1901.), »Sirota«, »Pita i Poldika«, politička satira »Oszlics Szillárd i njegov certifikat« (»Humorist. knjižnica« br. 36.), »Na velike škole, pa »Zgode i nezgode jedne deputacije« (1902.) često pod različitim pseudonimima, kao što su Živan iz Sriema, Pauk, Jedan soldat i dr. Posebno mjesto u hrvatskoj književnosti zauzeo je knjigom pripovjedaka »Ženski udesi« (Zagreb 1902.), u izdanju Matice Hrvatske. Pisac je sam dao komentar svojim »Ženskim udesima«, zlovoljan, što su neki gledali u toj knjizi samo uspjelu knjigu, umjetničko djelo, a ne jednu istinu našega života. Bertić prikazuje život čovjekov u pravoj slici i golotinji, — život grub, gorak, težak. Čovjek je mekan, ima srdca, ali je priroda tvrda, bez srdca. Tako čovjek vezan uz prirodu, ne podpomagan od ljudi, propada u slučaju i bez svoje krivnje, većinom kao i travka uz put ili kao drvo od groma. Ženske su mu oni pravi nemoćni i potišteni. Uz ružan naporan tjelesni rad, tuče ju i bije čovjek, koji je obično od nje jača životinja, a ona slaba ženska nema

nigdje zaštite od tog čovjeka, a ni družtvo je ne brani, jer je to družtvo prepušta »kućnom redu« čovjekovu.

Bertić je umro u obćoj državnoj bolnici u Beogradu 25. listopada 1938.

(Prohaska, »Pregled . . .«)

PAVAO RAKOŠ rodio se 9. siečnja 1877. u Hrvatskim Karlovcima, gdje je polazio gimnaziju. Za neko vrieme odluči se posvetiti učiteljskom zvanju, a onda prelazi u gradsku službu u Osieku. Već zarana ogledao se na književnom polju.

Mnogo je prevodio beletristična djela mnogobrojnih slavenskih autora, koji su mu prievodi tiskani u različitim časopisima i listovima. Izvorne crtice, novele i pjesme izlazile su mu u raznim listovima i časopisima, ponajviše u »Prosvjeti«, dok je kao novinar i beletrist surađivao i u različnim političkim i beletrističkim glasilima pod različitim imenima, kao Selim Rakošev, Branimir Pekarić, Sozontijević, S. T. L. Matov, Ivan Bujuklijev i dr. Od zasebno izdanih mu zbirka književnih radova spominjemo: »Sa osmijeha«, Osiek, »U slobodnim časovima«, Zagreb, i »Dušice«, Osiek. — Danas živi kao umirovljeni gradski činovnik u Osieku.

(»Znam. Hrvati«)

ADAM KOSTELIĆ je književno ime Huge Sedlačeka. Rodio se 22. ožujka 1880. u Vukovaru. Kao diete u pučkoj školi izgubio je roditelje, pa je bio neko vrieme šegrt kod svog strica, mesara u Vukovaru, i kao takav čuvao jaganjce uz obale Dunava. Realku je svršio u Osieku, a sveučilište u Zagrebu. Službovao je na realnoj gimnaziji u Zemunu i Karlovcu, gdje je postao i srednjoškolski ravnatelj. Napisao je drame »Krv«, »Posljedni čin (Svačić)«, »Venus«, »Prva bračna noć«. Crtice i novele sabrane su mu pod naslovom »Oluje«.

Za sveučilištnih nauka bio je volonter — glumac u Hrv. zem. kazalištu. Dok je službovao u realnim gimnazijama u Zemunu i Karlovcu, priređivao je mnoge diletantske kazalištne predstave, u kojima je sam igrao glavne uloge.

Najviše je pisao crtice i novele, koje su izlazile u »Sielu«, »Prosvjeti«, »Domaćem ognjištu«, »Ilustrovanom Obzoru«, »Kolu Matice Hrvatske«, »Savremeniku«, a vrlo mnoge su izašle u »Narodnim Novinama«.

Danas živi kao umirovljeni srednjoškolski ravnatelj u Zagrebu.

(iz autobiografije)

IVO KRŠIĆ rođen je u Vukovaru 15. studenoga 1881. Prekinuvši nauke postaje dnevničar kod financijalnoga ravnateljstva u Vukovaru, a nakon kratkog vremena odlazi u Zagreb, gdje postaje suradnikom Narodnih Novina. U tom svojstvu ostaje na tome mjestu do prevrata, no tada bude 1919. sa tog položaja odpušten, te prima mjesto u Udruženju trgovaca putnika i to u svojstvu tajnika i urednika »Trgovinskog Viesnika«.

Već kao suradnik Narodnih Novina objelodanjuje pjesme u različitim listovima, napose u »Viencu« i sarajevskoj »Nadi«, dok u »Viencu« po-

staje u nekim godištima stalnim suradnikom »Listka«. Velik dio po listovima objelodanjenih pjesama skupio je i izdao u izboru u knjizi »Drhtaji«, izašloj u Vukovaru 1908. g. Umro je u Zagrebu 1935. g.

(Drag. Poić, Vukovar)

JULIJE BENEŠIĆ, književnik, rodio se 1. ožujka 1883. u Iloku od otca Stjepana i majke Mace Barošević. Gimnaziju je polazio u Osieku, sveučilište (najprije medicinu, onda filozofijski fakultet) u Beču, Krakovu, Pragu i Zagrebu. Jedan semestar proveo u Petrogradu (1902.), absolvirao u Krakovu. Slušao slavistiku, poviest i zemljopis. U Zagrebu položio profesorski izpit iz poviesti i zemljopisa. Službovao pet godina na zagrebačkoj realnoj gimnaziji i trgovačkoj akademiji, od 1915. do 1921. g. referent za kazalište i umjetnost kod odjela za bogoštovlje i nastavu, intendant kazališta (1921.—1926.), delegat ministarstva prosvjete u Varšavi (1930.—1938.), ponovno kazalištni intendant (1939.—1940.), zatim dodieljen Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti, umirovljen godine 1944. Živi u Zagrebu.

Književno je počeo raditi kao gimnazijalac u osječkom družtvu »Javor«. Prve mu je radove tiskala »Nova Zviezda« god. 1901., zatim »Jeka«, »Lovor«, »Savremenik«, »Prosvjeta«, »Nova Evropa«, Lunačekov »Vienac«, »Panteon«, »Književnik«, »Hrvatska Revija« i »Narodne Novine« pod različitim pseudonimima i šiframa. Od g. 1908. kroz pet je sezona kazalištni recenzent »Narodnih Novina«. Kao tajnik Družtva hrvatskih književnika uređivao je izdanja tog družtva »Savremene hrvatske pisce« i »Savremenik« (1917. i 1918.). izdao je knjigu svojih stihova »Iztrgnuti listovi« (1922.), feljtona »Razgovori« (1922.) i zbirku »Članaka i kritika« (1943.). Surađivao je u poljskim novinama i časopisima i izdao knjigu »Dwa odczyty o Polakach i o sobie« u Varšavi 1934.

Prevodio je veoma mnogo, većinom s poljskoga. Ti su prievodi izašli većinom u Andrićevoj »Zabavnoj biblioteci« i u Matici Hrvatskoj. Tako: Reymont, Sienkiewicz, Wyspianski, Žeromski, Slowacki, Mickiewicz, Nowakowski, Strug, Kaden-Bandrowski, Choynowski, Kiedrzynski, Weyssenhoff, Kochanowski itd. Uredio je antologiju »Poljske lirike« (1940.). U Varšavi je uredio i troškom prijatelja Poljaka izdao 13 svezaka prievoda hrvatskih, srbskih i slovenskih pisaca, među tima i veliku »Gramatiku hrvatskog jezika za Poljake« (1939.). Tako je tek sada izašao prvi i podpuni prievod Gundulićeva »Osmana«, koji je, kako je poznato, posvećen poljskom kraljeviću Vladislavu, Gundulićeva »Dubravka«, Čubranovićeva »Jedupka«, Mažuranićev »Smail-aga«, Krležin »Hrvatski Bog Mars« itd. — Uredio je 10 svezaka Matoševih ukupnih djela, 10 svezaka Galovićevih djela, 6 svezaka Jorgovanićevih, 10 svezaka Harambašićevih i 6 svezaka Kovačićevih ukupnih djela. Od g. 1944. uređuje mjesečnik »Vienac«, što ga izdaje Hrvatski izdavalački bibliografski zavod u Zagrebu i »Suvremene hrvatske pisce« u izdanju istog zavoda.

Za kazalište je preveo velik broj drama (Nowaczynski, Nalkowska, Rostworowski, Krasinski, Perzynski, Winawer, Zapolska i dr.).

U rukopisu se nalaze njegovi zapisci bivšega intendanta »Iza zastora« (iz kojih su neki odlomci izašli u »Spremnosti«), kanconijer »Fili« i obsežni Hrvatsko-poljski rječnik.

(iz autobiografije)

RUDOLF F. MAGJER rodio se 28. rujna 1884. u Zemunu. Realnu gimnaziju i učiteljsku školu polazio je u Osieku. Službovao je neko vrieme kao pučki učitelj u Šljivoševcima i Valpovu (1903.—1909.), a zatim prelazi u učiteljsku školu u Osieku, gdje ostaje do g. 1920. I danas živi u Osieku, gdje je od g. 1927. vršio službu školskog nadzornika.

Pisati je počeo Magjer zarana, a prve pjesme tiskao je u »Pobratimu« (1899. i 1900.). Važnija su mu pjesnička izdanja: »Porivi« (1905.), »Novi zvuci« (1909.), »Moj put« (1917.), »Erotika« (1918.), »Rukovet epigrama« (1919.) i »Pjesme iz osame« (1922.). Novele iz života hrvatskog seljaka izašle su u »Zapiscima sa sela« (1909.). U istu vrstu idu mu zbirke »Sa slavonske ravni« (1913.), »Iz naših sela« (1913.), »Crveni križ« (1914.), »Kolosiek i staroputine« (1917.) i dr.

G. 1909. osnovao je »Klub hrv. književnika i umjetnika« u Osieku, kojemu je bio dugo vremena urednik i predsjednik. Mnoge su mu pripoviedke prevedene i na druge slavenske jezike.

Danas živi u Osieku.

(iz autobiografije)

ANTE KOVAČ rodio se 23. svibnja 1897. u Vrbanji, u Sriemu. Gimnaziju je polazio u Vinkovcima, a potom je neko vrieme bio upisan u pravni fakultet u Zagrebu. Zahvaćen političkim strujama napušta pravne nauke i odaje se političkoj publicistici. Kao glavno zanimanje mu postaje urednikovanje »Pokreta« i »Rieči«.

Na književnom polju piše feljtone, novele, pjesme, kritičke prikaze iz područja književnosti i filma. Piše pod pseudonimom »Pfifikus«. G. 1923. izdao je u Zagrebu izbor svojih književnih prinosa u kraćoj zbirci pod naslovom »Milovanje«.

Danas živi Kovač negdje u Njemačkoj kao vojnički ratni zarobljenik.

(»Znam. Hrvati«)

MARA ŠVEL-GAMIRŠEK rođena je u Hrvatskoj Mitrovici 3. siečnja 1909. Srednju školu polazila je u Đakovu i Zagrebu; maturirala je u Sušaku. Nakon izpita zrelosti upisala se na medicinski fakultet u Zagrebu, no poslije par semestara napustila je te nauke radi udaje. Do svoje udaje mnogo putuje, živi u gradovima, pa je vrlo daleka selu i njegovom životu, ali konačno glas krvi i obiteljska tradicija posjednikâ pobjeduju, pa Mara Švel posvećuje sve svoje slobodne trenutke boravku u rodnom kraju. Ona se toliko saživljuje s prirodom, tako je voli, da su svi tipovi njenih romana iskonski čisti; ona ne poznaje tako zvanu seosku polointeligenciju; ona proučava život i dušu običnog seljaka, napose seljačke žene, poznaje svaki kutić svojih žutih oranica i zelenih šuma, tuguje nad starim sasječenim grmom ruža i nadahnjuje se u sutonu na vrelu i u

sunčanim jutrima u kolu pred crkvom. Trajno je do pred kratko vrieme živjela u Vrbanji (kotar Županja); sada živi u Zagrebu.

Surađivala je u različitim dnevnim listovima, napose u »Hrvatskom ženskom listu« i »Hrvatskoj Reviji«. Oveće zbirke novelâ poznate pod naslovom »Šuma i Šokci«, pa »Portreti nepoznatih žena«, te roman »Hrast« izašle su u izdanju Matice Hrvatske, dok su joj pojedini dielovi iz spomenutih djela prevedeni na njemački, slovački i bugarski.

(»Nova Hrvatska« 1944. br. 98.)

VLADISLAV KUŠAN rođen je 3. svibnja 1904. u Hrvatskoj Mitrovici. Učio je filozofiju, slikarstvo i glasbu u Zagrebu, Beču i Parizu. Iako je počeo pisati rano, već u srednjoj školi, a prve su mu pjesme objelodanjene u časopisu »Omladini«, književnost je tek nakon mnogih peripetija postala glavni sadržaj njegova života.

Lirika, pjesnička proza, likovna kritika, estetika, teorija umjetnosti i putopisi zasad predstavljaju glavno područje njegova rada. Piše prikaze i studije o književnim pitanjima, surađuje u glavnim časopisima i književnim revijama. Prevodi s njemačkog i francuzkog. Umjetnički je urednik Matičine »Hrvatske Revije«.

Pjesme su mu prevođene na slovački, češki, njemački, talijanski i rumunjski.

Izdao je djela: »Lišće na vjetru« (lirika) Zagreb 1932., »Ponoćne izpoviesti« (lirika) Zagreb 1937., »Ars et artifex« (studije i eseji) Zagreb 1941. u izdanju Be-L-Ka, nagrađeno nagradom Državnog zavoda za narodnu prosvjetu; »Likovna djela u zgradi Ministarstva Nastave« (kulturno-poviestni prikaz) Zagreb 1942. u izdanju Ministarstva nastave.

Danas Kušan živi i radi u Zagrebu.

(iz autobiografije)

AUGUST ĐARMATI rođen je u Hrvatskim Karlovcima, 31. srpnja 1906. Srednju školu svršio je u Hrvatskim Karlovcima, a filozofski fakultet u Zagrebu, te je nakon toga namješten u Hrvatskom državnom arheološkom muzeju u Zagrebu. Sada služi vojsku kao pričuvni častnik u Prosvjetničkoj bojni u Zagrebu.

Surađivao je u »Hrvatskoj Reviji«, »Hrvatskoj Smotri«, »Hrvatskoj Grudi«, »Hrvatskoj Prosvjeti«, »Obitelji«, »Hrvatskom Narodu«, »Novoj Hrvatskoj«, »Hrvatskoj Mladosti«, »Luči«, zatim nekadašnjoj »Mladosti«, »Glasniku podml. crvenog Križa« i mnogim drugim književnim i dnevnim listovima. Pisao je pjesme, novele, feljtone i kritike. Sada radi na jednoj povjestnoj drami. Izdao je dvie knjige pjesama: »Liriku«, Zagreb 1936., i »Cvjetove nad provalijama«, Zagreb 1940., a sada pripravlja i treću knjigu pjesama.

(iz autobiografije)

SADRŽAJ